

2026. 28. évfolyam, 1. szám

FORDÍTÁSTUDOMÁNY

*Tanulmányok az írásbeli és szóbeli nyelvi közvetítés
elmélete, gyakorlata és oktatása témaköréből*

55.

*ELTE Bölcsészettudományi Kar
Fordító- és Tolmácsképző Tanszék*

FORDÍTÁSTUDOMÁNY

Az ELTE BTK Fordító- és Tolmácsképző Tanszékének kiadványa

Támogatta

ELTE BTK Egyetemi Kiválósági Alap

Alapító főszerkesztő

KLAUDY KINGA

(Eötvös Loránd Tudományegyetem)

Szerkesztők

ROBIN EDINA

(Eötvös Loránd Tudományegyetem)

SEIDL-PÉCH OLÍVIA

(Eötvös Loránd Tudományegyetem)

Szerkesztőbizottság

Bakti Mária (Szegedi Tudományegyetem)

Eszenyi Réka (Eötvös Loránd Tudományegyetem)

Fóris Ágota (Károli Gáspár Református Egyetem)

Károly Krisztina (Eötvös Loránd Tudományegyetem)

Kóbor Márta (Pécsi Tudományegyetem)

Lesznyák Márta (Szegedi Tudományegyetem)

Seresi Márta (Eötvös Loránd Tudományegyetem)

Szabó Csilla (Budapesti Műszaki és Gazdaságtudományi Egyetem)

Zachar Viktor (Eötvös Loránd Tudományegyetem)

Tanácsadó testület

Benő Attila (Babeş-Bolyai Tudományegyetem, Kolozsvár, Románia)

Dróth Júlia (Károli Gáspár Református Egyetem)

Heltai Pál (Kodolányi János Főiskola, Székesfehérvár)

Lehocki-Samardžić Ana (Josip Juraj Strossmayer Tudományegyetem, Eszék, Horvátország)

Prószéky Gábor (Nyelvtudományi Kutatóközpont, Budapest)

Sárosi-Márdirosz Krisztina (Sapientia EMTE Marosvásárhelyi Kar, Románia)

Szabó Mihály Gizella (Konstantin Filozófus Egyetem, Nyitra, Szlovákia)

Korrektor

Komáromi Csilla Rita

2026. 28. évfolyam, 1. szám

FORDÍTÁSTUDOMÁNY

*Tanulmányok az írásbeli és szóbeli nyelvi közvetítés
elmélete, gyakorlata és oktatása témaköréből*

*ELTE BTK Nyelvi Közvetítés Intézete
Fordító- és Tolmácsképző Tanszék*

Kéziratok beküldése:
Klaudy Kinga főszerkesztő
ELTE BTK Nyelvi Közvetítés Intézete
Fordító- és Tolmácsképző Tanszék
1088 Budapest, Múzeum krt. 4., „F” épület
Telefon: (+36 1) 411 6500/5894
E-mail: klaudy.kinga@btk.elte.hu

A folyóirat elérhető:
<https://ojs3.mtak.hu/index.php/fordtud>

A folyóiratot indexálja:
<https://ojs.mtak.hu/index.php/fordtud/indexalas>

EDIT Intézményi Repozitórium, MTAK REAL, Dimensions, Erih Plus, EPA, Humanus, CrossrefDOI, MTMT, MATARKA, DOAJ, Sherpa Romeo
MTA Bizottsági listák: Pedagógia Bizottság, Nyelvtudományi Bizottság

A korábbi nyomtatott évfolyamok kötetei megszerezhetők:

Bertalan Zoltánné
ELTE BTK Nyelvi Közvetítés Intézete
Fordító- és Tolmácsképző Tanszék
1088 Budapest, Múzeum krt. 4., „F” épület
Telefon: (+36 1) 411 6500/5894
E-mail: bertalan.zoltanne@btk.elte.hu

ISSN 1419 7480 (nyomtatott)
ISSN 2732 1924 (online)
DOI: <https://doi.org/10.35924/fordtud.28.1>

Felelős kiadó:
ELTE Bölcsészettudományi Kar
Nyelvi Közvetítés Intézete
Fordító- és Tolmácsképző Tanszék

Tartalom

Empirikus kutatások

Károly Krisztina, Behon-Görözdi Dóra, Hargitai Ildikó, M. Szegedi Eszter,
Noszlopi-Éltető Kamilla
*Műfajtranszfer-stratégiák a lexiko-grammatikai és a topikszerkezeti kohézió
célnyelvi újrateremtésében négy műfaj angolról magyarra való fordításában:
esettanulmány* 9

Eszenyi Réka, Puklus Márta
A bírósági és hatósági tolmácsok képzése perszimulációk bevonásával 63

Bakó Balázs
*A menekültügyi tolmácsolás sajátosságai Magyarországon egy interjú pilotku-
tatás tükrében: hat esettanulmány* 79

Bakti Mária
*A tolmácskompetencia fejlődése blattolási feladatokhoz kapcsolódó retrospektív
megjegyzések tükrében* 101

M. Szegedi Eszter
*Keresztény vallási áhítatok műfaji és fordítási sajátosságai keresztény fordítók
szemszögéből: pilotkutatás* 113

Áttekintő szakcikk

Seidl-Pécs Olívia
Terminusmegfeleltetési eljárások és stratégiák a fordított szövegekben 134

Biró Adrienn
*Idegenítés és honosítás: a két stratégia és a hozzájuk tartozó fordítási megol-
dások áttekintése* 149

Konferenciabeszámolók

M. Szegedi Eszter

Szótárnap 2025. „Társadalomtudomány: interdiszciplinaritás a lexikográfiában és a terminológiában” (Károli Gáspár Református Egyetem Bölcsészet- és Társadalomtudományi Kar, Budapest, 2025. október 28.) 174

Ferenczi Martin, Komáromi Csilla Rita

„Oktatásmódszertani innovációk a jövőbiztos fordító- és tolmácsolásért” (ELTE BTK Nyelvi Közvetítés Intézete, Fordító- és Tolmácsoló Tanszék, Budapest, 2025. november 18.) 178

Tamás Dóra Mária, Kató Áron

12th EAFT Summit. „Terminology Planning in Europe” (University of Innsbruck, 2025. november 27–28.) 183

Behon-Görözdi Dóra

XVIII. Miskolci Alkalmazott Nyelvészeti Konferencia. „Quo Vadis Translatio? Műfordítás és szakfordítás a mesterséges intelligencia tükrében” (Miskolci Egyetem, Bölcsészettudományi Kar, Modern Filológiai Intézet, Miskolc, 2026. január 28.) 190

Ferenczi Martin, Szabó Laura, Varga Lilla

TransELTE 2026. „Természetes intelligencia a professzionális nyelvi közvetítésben” (ELTE BTK Nyelvi Közvetítés Intézete, Fordító- és Tolmácsoló Tanszék, Budapest, 2026. március 25–27.) 195

Recenziók

Nagy Nóra

Klaudy Kinga: Fordítástudományi dilemmák a 21. század elején. Válogatott fordítástudományi tanulmányok 201

Bodnár Ildikó

Puklus Márta: A bírósági tolmácsolás gyakorlata 205

Summaries in English 212

Útmutató szerzőinknek 221

Contents

Research Papers

- Krisztina Károly, Dóra Behon-Görözdi, Ildikó Hargitai, Eszter M. Szegedi,
Kamilla Noszlopi-Éltető
*Genre-Transfer Strategies in Recreating Lexico-Grammatical and Topical
Structural Cohesion in Translating Four Genres from English to Hungarian:
A Case Study* 9
- Réka Eszenyi, Márta Puklus
Mock Trials in the Training of Court Interpreters 63
- Balázs Bakó
*The Characteristics of Asylum Interpreting in Hungary in the Light of an
Interview-Based Pilot Study: Six Cases* 79
- Mária Bakti
*The Development of Interpreting Competence in the Light of Retrospective
Comments* 101
- Eszter M. Szegedi
*Genre-Specific Characteristics and Features of Translating Christian
Devotionals: An Interview Study* 113

Review Articles

- Olívia Seidl-Péché
*Approaches to Terminological Equivalence in Translated Texts: Procedures
and Strategies* 134
- Adrienn Biró
*Foreignization and Domestication: An Overview of the Two Strategies and
their Respective Translation Solutions* 149

Conference Reports

Eszter M. Szegedi

Dictionary Day 2025. "Social Science: Interdisciplinarity in Lexicography and Terminology" (Károli Gáspár University of Reformed Church, Faculty of Humanities, Budapest, 28 October 2025) 174

Martin Ferenczi, Csilla Rita Komáromi

"Innovations in Educational Methodology for Future-Proof Translation and Interpreting Training" (Eötvös Loránd University, Faculty of Humanities, Institute of Language Mediation, Department of Translation and Interpreting, 18 November 2025)... 178

Dóra Mária Tamás, Áron Kató

12th EAFT Summit "Terminology Planning in Europe" (University of Innsbruck, 27–28 November 2025) 183

Dóra Behon-Görözdi

XVIII. Applied Linguistic Conference "Quo Vadis Translatio? Literary and Technical Translation in the Light of Artificial Intelligence" (University of Miskolc, Faculty of Humanities, Institute of Modern Philology, Miskolc, 28 January 2026) 190

Martin Ferenczi, Laura Szabó, Lilla Varga

TransELTE 2026. "Natural Intelligence in Professional Language Mediation". (Eötvös Loránd University, Faculty of Humanities, Institute of Language Mediation, Department of Translation and Interpreting, Budapest, 25–27 March 2026)..... 195

Book Reviews

Nóra Nagy

Kinga Klaudy: Fordítástudományi dilemmák a 21. század elején. Válogatott fordítástudományi tanulmányok (Translation Studies Dilemmas at the Beginning of the 21st Century. Selected Papers in Translation Studies) 201

Ildikó Bodnár

Márta Puklus: A bírósági tolmácsolás gyakorlata (The Practice of Court Interpreting) 205

Summaries in English 212

Guidelines for Authors 221

Műfajtranszfer-stratégiák a lexiko-grammatikai és a topikszerkezeti kohézió célnyelvi újratерemtésében négy műfaj angolról magyarra való fordításában: esettanulmány

Károly Krisztina¹, Behon-Görözdí Dóra², Hargitai Ildikó²,
M. Szegeđi Eszter², Noszłopi-Éltető Kamilla²

¹ ELTE Eötvös Loránd Tudományegyetem, BTK, Angol-Amerikai Intézet, Angol Nyelvpedagógia Tanszék; ² ELTE Eötvös Loránd Tudományegyetem, BTK, Nyelvtudományi Doktori Iskola, Fordítástudományi Doktori Program

Kivonat: A műfaji szempontú kutatások tanúsága szerint fordítás során a fordító számos olyan, többnyire szándékos szövegszintű döntést hoz, amelynek célja a forrásnyelvi szöveg műfaji identitásának megőrzése, sikeres átültetése a célnyelvi fordításba. Korlátozottak azonban az ismereteink arról, hogy e döntéseket befolyásolja-e az, hogy a fordító milyen műfajjal dolgozik. Kvalitatív kutatásunk fő célja ezért annak mélyreható vizsgálata – két konkrét szövegváltozó vonatkozásában –, hogy különféle területekhez tartozó, eltérő műfajú szövegpéldányokat milyen topik- és kohéziós szerkezet jellemez, és hogy az angolról magyarra történő fordítás során milyen speciális műfajtranszfer-stratégiák érvényesülnek a lexiko-grammatikai és a topikszerkezeti kohézió célnyelvi újratерemtésében. Az elemzés arra is kitér, hogy milyen kohéziós eltolódások keletkeznek a fordítás folyamatában. E feltáró jellegű, leíró szemléletű esettanulmány korpuszát négy műfaj angol forrásnyelvi és azok magyar célnyelvi változata alkotja: egy orvosi alkalmazási előírás, egy vallási áhitat, egy novella és egy hírszöveg. A topikszerkezeti kohézió vizsgálatára Lautamatti (1987) elméletét és topikszerkezet-elemző modelljét, a lexiko-grammatikai kohézió feltárására pedig Halliday és Hasan (1976) és Hasan (1984) kohézióelméletét és elemző modelljét alkalmaztuk. A négy műfajra irányuló esettanulmány eredményei azt mutatják, hogy a műfajok között számottevő lexiko-grammatikai és topikszerkezeti kohéziós különbség van, amelyek az angolról magyarra történő fordítás során eltérő műfajtranszfer-stratégiákat indukálnak és változatos kohéziós eltolódásokat okoznak. A dolgozat következtetései lehetővé teszik jövőbeli kutatások számára az eredmények érvényességének nagyméretű korpuszokon történő ellenőrzését, és célzottan műfaji szempontú, adott műfajra általános érvényű következtetések megfogalmazását a fordítás elmélete és az angolról magyarra fordítás gyakorlata számára.

Kulcsszavak: műfaj, műfajtranszfer-stratégiák, lexiko-grammatikai kohézió, topikszerkezet, topikszerkezeti kohézió, kohéziós eltolódás

1. Bevezetés

Kvalitatív szemléletű esettanulmányunk fókuszában olyan szövegszerkezeti tulajdonságok feltérképezése áll különböző műfajokból származó angol forrásnyelvi szövegekben és ezek magyar célnyelvi változatában, melyek fordítása a korábbi kutatások tanúsága szerint nehézségekbe ütközhet a forrásnyelvi szöveg műfaji identitásának megőrzése szempontjából (Bhatia 1997b, Pilegaard 1997, Pisanski Peterlin 2008). Károly (2007, 2008) szerint ezek célnyelvi megteremtése/újraalkotása speciális fordítási stratégiák alkalmazását teszik szükségessé, amelyeket *műfajtranszfer-stratégiáknak* nevezett el. A terminus olyan, többnyire szándékos fordítói döntéseket foglal magába, „amelyek célja a forrásnyelvi szöveg műfaji identitásának megőrzése a célnyelvi fordításban”, vagyis „kommunikatív és funkcionális értelemben ekvivalens” célnyelvi szöveg létrehozása, hogy „a fordítás megfeleljen a célnyelvi szituációnak és szándéknak” (2007: 213).

A szövegszerkezeti tulajdonságokat két aspektusból vizsgáljuk: a lexiko-grammatikai kohézió és a topikszerkezeti kohézió szempontjából. Feltáró jellegű, deskriptív szemléletű, mélyreható kvalitatív elemzéseink fő célja olyan következtetések (hipotézisek) megfogalmazása különféle tárgyú – Halliday és Matthiessen (2004) regiszterelméletében eltérő *mezőkhöz* ('field') tartozó – és műfajú szövegek fordítását kísérő szövegszintű fordítási stratégiákról, amelyek azután lehetővé teszik érvényességük kvantitatív (statisztikai) vizsgálatát és, kellően nagy korpusz esetén, általánosítható következtetések megfogalmazását e nyelvi és műfaji szempontból is érzékeny, mégis kellő empirikus adat hiányában kevésbé kutatott területen. A kutatás további relevanciáját az adja, hogy fordítástudományi és szövegtani szempontokat és módszereket ötvözve tárja fel a szövegszerkezeti jellemzők műfajtól függő eltéréseit, valamint e jellemzők fordítás során bekövetkező módosulásait (*eltolódásait/shifts*: Blum-Kulka 1986). A topikszerkezet és a lexiko-grammatikai kohézió együttes vizsgálata nem csupán a szövegszintű fordítói döntések és stratégiák összefüggéseinek alaposabb megértéséhez és értelmezéséhez járul hozzá, hanem támogathatja a fordítókat és az ő képzésükkel foglalkozó szakembereket a műfaji tudatosság kialakításában és fejlesztésében. Rávilágít arra, hogy a fordítási stratégiák nagymértékben függenek attól, hogy milyen műfajú szöveggel dolgozik a fordító.

A vizsgálat gyakorlati hasznán túl a kutatásunkat az az elméleti probléma is motiválta, hogy bár elérhetők a lexiko-grammatikai szövegkohézió és a topikszerkezet fordítási/tolmácsolási viselkedésének feltérképezésére irányuló elméleteket (Halliday és Hasan 1985-ös és Halliday és Matthiessen 2004-es elméletét, illetve Lautamatti 1978-as és 1987-es topikszerkezet-elemző modelljét) alkalmazó munkák mind a hazai (pl. Károly et al. 2012, Károly 2017, Károly et al. 2022), mind a nemzetközi szakirodalomban (pl. Blum-Kulka 1986, Shlesinger 1995, Gerzymisch-Arbogast 2006), az eddigiekben kevés figyelem irányult arra, hogy ezeket különböző műfajú szövegek összevetésére alkalmazzák.

Kutatásunkban négy, tárgyukat, célközönségüket, funkciójukat, s következésképp a nyelvi megformálásukat tekintve jelentősen eltérő műfajú szöveget és professzionális fordításaikat vizsgáltunk az orvosi szakszövegek, a vallás, a szépirodalom és a sajtó területéről: orvosi alkalmazási előírás, vallási áhítat, szépirodalmi szöveg (novella) és hírszöveg. Műfajválasztásunkat két módszertani megfontolás inspirálta. Egyfelől az, hogy közülük kettő (a hír- és az irodalmi szöveg) vonatkozásában jelentős korábbi kutatási előzmények állnak rendelkezésre, melyek viszonyítási pontokként szolgálhatnak (velük az eredmények összevethetők). A másik két műfaj (a vallási áhítat és az orvosi alkalmazási előírás) ugyanakkor kellően eltér az előbbiektől és kevésbé gyakran olvasott és kutatott, így elemzésük új ismeretekkel gazdagíthatja tudásunkat a szövegszerkezeti változók műfaji sajátosságairól és fordítási viselkedéséről. A másik módszertani ok a korpuszválasztás hátterében az, hogy e szövegek olyan műfajpéldányokat (*eseteket*) reprezentálnak, amelyek értelmezése a befogadó részéről eltérő háttértudást, értelmi és érzelmi viszonyulást, valamint absztrakciós képességet feltételeznek. Ez azért fontos, mert a szöveg értelmezhetősége függ a benne előforduló *szövegszervező* eszközöktől (Halliday és Matthiessen 2004), így a lexikogrammatikai és a topik szerkezeti kohéziós eszközök összetételétől is.

Az elemzést kettős cél vezérli: elsőként feltárjuk a különböző műfajú angol forrásszövegek kohéziós tulajdonságait, majd azt vizsgáljuk meg, hogy a magyar célszövegek tulajdonságai (kohéziós mintázatai) változnak-e a fordítás során („*eltolódnak-e*”: Blum-Kulka 1986), és ha igen, hogyan. E célok tükrében a következő kutatási kérdésekre kerestünk választ:

- (1) Milyen kohéziós és topik szerkezet jellemzi a különböző műfajú forrás- és célnyelvi szövegeket:
 - (1a) a lexiko-grammatikai kohézió vonatkozásában?
 - (1b) a topik szerkezeti változók vonatkozásában?
- (2.) Azonosíthatók-e hasonlóságok, illetve különbségek a szövegekben a kohéziós eszközök mennyisége és minősége tekintetében? Amennyiben igen, melyek ezek?
- (3) Azonosíthatók-e hasonlóságok, illetve különbségek a szövegekben a topik szerkezeti változók tekintetében? Amennyiben igen, melyek ezek?
- (4) Azonosíthatók-e kohéziós, illetve topik szerkezeti eltolódások a fordítás során? Amennyiben igen, milyen eltolódások keletkeznek?
- (5) Az elemzés eredményei alapján milyen hipotézisek fogalmazhatók meg a négy műfaj angol–magyar fordítását kísérő, a kohéziós struktúrát érintő műfajtranszferstratégiákról?

2. Elméleti háttér

2.1. A korpuszvizsgálat elméleti háttere

A kohéziós vizsgálatok a fordítástudományban elsősorban a fordítás során létrejövő szerkezeti változások, az ún. „kohéziós eltolódások” (Blum-Kulka 1986: 21) feltárására irányulnak. Kohéziós eltolódásnak azt a jelenséget tartják, amikor egy olyan kohéziós eszközt, amely a forrásnyelvi szövegben jelen van, a fordító kihagy vagy más eszközzel helyettesít. Ezek a szerkezeti változtatások egyrészt adódhatnak a forrás- és a cél nyelv közötti rendszerbeli különbségekből, másrészt múlhatnak a fordító döntésén. Előbbi esetben kötelező, utóbbiban opcionális (fakultatív) módosítások mennek végbe a fordítás folyamata során (Károly 2014).

2.1.1. Halliday és Hasan (1976) kohéziós elmélete

Az angol nyelv lexiko-grammatikai (a mondatok határain túlmutató) kohéziós eszközeinek mindaddig legteljesebb és legszélesebb körben hivatkozott leírását Halliday és Hasan (1976) dolgozta ki. Elméletük szerint – egyebek mellett – a szöveg két eleme közötti kohéziós kapcsolat eredményeként jön létre a szövegszerűség. Ezt a kapcsolatot *kötésnek* (*'tie'*) nevezik. Halliday és Hasan elmélete felhasználásával a műfajok egyedi sajátosságai azonosíthatók és leírhatók. A kohéziós kötések öt fajtáját különítették el: a referenciát, a szubsztitúciót (más szóval: helyettesítést), az ellipszist, az összekapcsolást és a lexikai kohéziót.

A referencia kategóriájába olyan grammatikai kötések tartoznak, melyek egy másik elemre utalnak a szövegben, és ezáltal válnak értelmezhetővé; önmagukban tehát nincs szemantikai jelentésük. Az angol nyelvben három referenciatípust különítettek el: személyre utaló referencia, mutató referencia és hasonlító referencia. Míg a referenciát szemantikai szintű relációnak tartják, addig a helyettesítést lexiko-grammatikai szintű kapcsolatként határozzák meg. A helyettesítésnek háromféle megvalósulását azonosították az angolban: névszói, igei és mondathelyettesítést. Az ellipszist is grammatikai relációnak tekintik, ami a helyettesítéshez hasonló jelenséget képvisel. A helyettesítésnél a szöveg egyik elemét egy másikkal helyettesítjük, ellipszisznél pedig az elemet kihagyjuk (ezért ezt zéró helyettesítésnek is nevezik). Ez utóbbi kategóriánál azonban Halliday és Hasan (1976) strukturális feltételt szab: az ellipszisznek kikövetkeztethetőnek kell lennie a szövegből, mégpedig úgy, hogy a kötést alkotó első elemet tartalmazó (antecedens) mondat szerkezetéből rá kell tudni jönni a második (posztcedens) mondatból kihagyott elemre. Háromféle ellipszist különböztetnek meg az angolban: névszói, igei, és mondatellipszist.

A kohéziós kötések negyedik fajtáját összekapcsolásnak nevezték el. Az összekapcsolás kötőszók használatával érhető el. Meg kell azonban jegyezni, hogy a kötőszók önmagukban nem kohézívek; szövegösszetartó erejük speciális jelentésükből fakad, nem anaforikus jellegükből. A kötőszók úgy kapcsolnak össze két mondatot, hogy jelentésükből kikövetkeztethető a két mondat közötti (logikai) kapcsolat. A kötőszók osztályozására sokféle megközelítés létezik, és a Halliday és Hasan (1976) által felsorolt és kategóriákba rendezett kötőszók listája sem teljes. Ők négy fő csoportba sorolták őket: kapcsoló (pl. *in addition, in other words, alternatively*); ellentétes (pl. *however, nevertheless, as a matter of fact*); okozati (pl. *so, because, as a result*); időhatározói összekapcsolás (pl. *then, finally, up to now*).

Az ötödik kohéziós kötésfajta, a lexikai kohézió a szöveg különböző lexikai egységei közötti kapcsolatok által jön létre. Halliday és Hasan már az 1976-os taxonómiájuk felállításánál is foglalkozott a lexikai kohézióval, ekkor két fő típust határoztak meg: az ismétlést (*reiteration*) és a kollokációt (*collocation*). Ezt a taxonómiát azonban Hasan (1984) a kutatási eredményei alapján átdolgozta, mivel több kérdés is felmerült e két kategória gyakorlati alkalmazása során, melyekre az eredeti rendszer nem adott megoldást. A lexikai kohézióon belül Hasan (1984) két fő típust különített el: az egyik az ún. *általános szemantikai relációkon* keresztül megvalósuló lexikai kohézió, mely az adott szövegen is túlmutató, általános érvényű szemantikai kapcsolatokat jelenti (pl. *ismétlés, szinonima, antonima, hiponímia, meronímia*), a másik típusba pedig az ún. *pillanatnyi relációk* tartoznak, melyeknél a kötést alkotó két elem csak az adott szövegben lép kapcsolatba egymással (a szöveg kapcsolja őket össze). Utóbbiakra Hasan (1984: 202) példáit idézzük: (1) azonosság (*the sailor was their daddy; you be the patient, I'll be the doctor*); (2) elnevezés (*the dog was called Toto; they named the dog Fluffy*); (3) hasonlat (*the deck was like a pool; all my pleasures are like yesterdays*).

2.1.2. Lautamatti (1987) topikszerkezet-elemző modellje

A topikszerkezeti kohézió vizsgálata dolgozatunkban Lautamatti (1987) szöveg-elemző modelljének segítségével történt, melyet megalkotója *topikstruktúra-elemzésnek* (*Topical Structure Analysis*) nevezett el. Ez a modell a topikok ismétlődését, változását, vagy egy korábbi topikhoz való visszatérését követi nyomon a szövegben. A modell célja, hogy a mondattopikok és a szövegtopik közötti szemantikai relációk alapján leírhatóvá váljon a szövegkoherencia. Lautamatti felfogásában a mondattopikok előrehaladása révén bontakozik ki a szöveg jelentése. Három előrehaladási, más szóval *topikfejlődési* módot (ún. *topikprogresszió*/'*topical progression* ') különített el:

- (1) párhuzamos topikfejlődés (*parallel progression*): az egymást követő mondatok topikja megegyezik (azonos a referensük);

(2) követő topikfejlődés (*sequential progression*): az előző mondat rémája válik a következő mondat topikjává;

(3) kiterjesztett párhuzamos topikfejlődés (*extended parallel progression*): a meg-egyező topikkal rendelkező mondatok sorát megszakítja egy másik (*követő*) topik, de utána ismét visszatér a korábbi topik.

2.2. A kohéziós és a topikszerkezet fordításának vizsgálatára irányuló korábbi empirikus kutatások eredményei

2.2.1. Vizsgálatok a magyar nyelv vonatkozásában

A fordítás során a kohéziós szerkezetben bekövetkező eltolódások empirikus vizsgálatának gazdag szakirodalma van mind a nemzetközi, mind a magyar fordítástudományban. Heltai és Juhász (2002) az angol–magyar és a magyar–angol nyelvpárban, szépirodalmi és szakszöveg jellegű szövegmintákon vizsgálta a személyes és a mutató névmások fordításának különbségeit. Kutatásuk célja az volt, hogy feltárják a két nyelv eltérő névmásrendszeréből következő fordítási jellegzetességeket, különös tekintettel a referencia kérdéseire. Elemzésükben kimutatták, hogy a magyar fordításban az angol személyes névmások túlnyomó többségét a fordítók elhagyják, mivel a magyar nyelvben ezt a funkciót leggyakrabban a ragozott igealakok veszik át. Az *it* (lit.: *ez*) névmást is vizsgálták, és azt találták, hogy a fordítók gyakran kihagyják (vagyis zéró helyettesítés történik), vagy mutató névmással (főként *ezzel*) helyettesítik. A szerzők rámutattak arra is, hogy bár a két nyelvben a mutató névmások formailag megegyeznek, diskurzusbeli funkcióik eltérnek egymástól, s ez eltérő fordítási megoldásokat eredményez (pl. *that* fordítása *ez* névmással, amikor az angolban anaforikus a névmás használata). Eredményeikből az is kitűnik, hogy a magyar mutató névmások bizonyos esetekben pejoratív értelmet is hordozhatnak személyekre utalva (pl. *ezen*). A tanulmány egyik fontos következtetése, hogy a névmások fordításában megfigyelhető átváltások nem sorolhatók egyértelműen a kötelező vagy fakultatív átváltások közé (Heltai és Juhász 2002: 59–60).

Jenei (2008) angol irodalmi szövegek magyar és spanyol célnyelvi szövegváltozataiban vizsgálta a referenciális kohézió alakulását, különös tekintettel a forrás- és a célnyelv grammatikai különbségeiből fakadó eltolódásokra. A legjelentősebb különbségeket a személyre utaló és a hasonlító referencia fordításában találta, különösen a személyes névmások esetében. Kimutatta, hogy a magyar fordításokban a személyes névmásokat leggyakrabban igei személyraggal, ellipszissel vagy főnévi birtokos jellel helyettesítik a fordítók, személyes névmást ritkábban használnak. A semleges nemű *it* (lit.: *ez*) névmás magyar megfelelőjének hiánya miatt a fordítók különféle lexikai és grammatikai megoldásokat alkalmaznak, például létigéket (*van*, *volt*), mutatószót (*ez*), határozott vagy akár határozatlan névelőt, esetleg a *történt* szót használják. Jenei

megállapításai rávilágítanak arra, hogy a referenciális kohézió eltolódása a fordításban szoros összefüggésben áll a célnyelv szerkezeti sajátosságaival.

Károly és munkatársai (2000) az angol–magyar nyelvpárban készült középfokú vizsgafordítások kohéziós mintázatait elemezték, hogy megállapítsák, elkülöníthető-e egymástól ezek alapján a sikeres és a sikertelen fordítások. Vizsgálatuk Halliday és Hasan (1976), valamint Hasan (1984) taxonómiájára épült, és a vizsgázók fordításait a forrásszöveggel is, valamint egy gyakorlott fordító által készített kulcsfordítással is összevetették. Eredményeik szerint a referenciális elemek használatában nem mutatkozott lényeges különbség a sikeres és sikertelen fordítások között, és a kulcsfordítástól is csak a személyes névmások esetében tértek el a fordítók. A szubsztitúciót és az ellipszist ugyanakkor helyesebben tudták visszaadni a sikeres fordítások. Az összekapcsolást végző kötőszók esetében a vizsgázók gyakran stilárisan gyengébb vagy túlzottan explicit megoldásokat alkalmaztak, illetve nem mindig értelmezték helyesen a logikai relációkat, szemben a kulcsfordítás megoldásaival. A lexikai kohézió terén jelentős különbségeket tárt fel a vizsgálat: a sikeres fordításokban gyakoribb volt az ismétlés és az antonímák használata, és a forrásnyelvi szöveghez képest jelentősen több derivációs és inflexiós módosulással kifejezett ismétlés fordult elő, ami növelte a szöveg koherenciáját és olvashatóságát. A szerzők arra a következtetésre jutottak, hogy a kohéziós eszközök önmagukban nem alkalmasak a fordítás minőségének egyértelmű megítélésére, bár bizonyos kötéseknel – különösen a lexikai kohézió, a szubsztitúció és az ellipszis esetében – kimutathatóak minőségi különbségek a szövegek között.

Egy későbbi tanulmányban Károly és munkatársai (2012) sajtószövegek fordításain, a magyar–angol nyelvpárban vizsgálták a szövegkohéziós eszközök használatát és a kohéziós eltolódások jelenlétét, valamint ezek hatását a globális szövegminőségre. Emellett két fordítási univerzálé, az explicitáció és az ismétléskerülés jelenlétét és igazolhatóságát is ellenőrizték. Húsz sajtócikk bevezetőjében azonosították a grammatikai és lexikai kohéziós kötések Halliday és Hasan (1974), valamint Hasan (1984) művei alapján. Statisztikailag egyetlen kohéziós változó esetében sem volt kimutatható szignifikáns eltérés a két alkorpusz között, azonban a kvalitatív elemzések alátámasztották, hogy a kohéziós eltolódások a forrás- és a célnyelvi szövegek között minőségi szempontból jelentősek, a szubsztitúciós kötések és az ellipszis kivételével (melyekre az elemzett korpusz nem szolgáltatott elegendő adatot). A vizsgálat rámutatott, hogy a minőségi változások például a kohéziós kötések típusában vagy szövegbeli elhelyezkedésében következnek be. Károly és munkatársai az eredmények alapján arra következtettek, hogy a fordítás során bekövetkező eltolódások a vizsgált nyelvek rendszerbeli tulajdonságai miatt, valamint az elemzett műfaj sajátosságai miatt következnek be.

Szintén Károly és munkatársai (2022) nevéhez fűződik egy frissebb kutatás, melyben egy szépirodalmi műben, Salinger *The Catcher in the Rye* című regényében és annak két magyar fordításában (*Zabhegyező* és *Rozsban a fogó*) vizsgálták

a lexiko-grammatikai és a topikszerkezeti szövegkohézió célnyelvi újateremtését. A grammatikai kohézió tekintetében nem találtak jelentős mennyiségi eltérést az angol forrásnyelvi és a két magyar célnyelvi szöveg között, a lexikai kohéziós kötések száma azonban mindkét magyar célnyelvi szövegváltozatban emelkedett a forrásnyelvi műhöz képest. A szerzők vizsgálták az explicitációs, az ismétléskerülési és az újrafordítási hipotézist alátámasztó, vagy azt éppen nem igazoló lexiko-grammatikai kohéziós változók jelenlétét is a szövegekben. Az explicitációs hipotézis igazolódni látszott, az ismétléskerülési hipotézist azonban cáfolták a kapott eredmények. Az újrafordítási hipotézist a lexiko-grammatikai kohézió egésze tekintetében nem támasztotta ugyan alá a vizsgált korpusz, a különféle kohéziós változók kvalitatív, mélyreható vizsgálatával azonban feltárták, hogy néhány változó, az ellipszis, a szinonima, az antonímia, a meronímia és az azonosság esetében megfigyelhető bizonyos mértékű közelítés, ami igazolhatja az újrafordítási hipotézist.

Seidl-Péché (2024) közéleti, irodalmi, tudományos és vallási szövegekből épített összehasonlítható korpuszt. Magyar nyelvű autentikus és fordítási szövegek lexikai kohéziós mintázatait vetette össze számítógépes korpusznyelvészeti módszerekkel. A fordított szövegek korpusza hat forrásnyelvből (angol, francia, német, olasz, latin és görög) magyarra fordított műveket tartalmaz. Az ismétléseket, szinonimákat, antonimákat, hiponímiát és merononímiát vizsgáló kvantitatív módszerű kutatásának fő eredménye, hogy kimutatta: „a korpuszokból kinyert tisztán statisztikai eredmények számszerű adatokkal bizonyítják, hogy a fordított szövegekre jellemző kohéziós eszközhasználat nem egyezik az autentikus szövegprodukcóra jellemző kohéziós eszközhasználattal” (Seidl-Péché 2024: 11).

A topikszerkezeti kohéziót a magyar nyelvben fordítási szempontból először Károly (2012) vizsgálta Lautamatti (1987) topikszerkezet-elemző modelljének segítségével. Tanulmányában hírszövegek bevezetőinek tematikus szerkezetét elemezte magyar–angol nyelvpárban kvantitatív és kvalitatív vizsgálat segítségével. Előbbi azt mutatta, hogy az elemző újságcikkek bevezető összefoglalóiban a követő progresszió dominál, ami feltételezhetően a műfaj sajátos jegyeivel, funkciójával függ össze: az összefoglalóknak az a célja, hogy összegezve előrevetítsék a cikk fő mondanivalóját, és megjelenítsék a diskurzustopikhoz tartozó mondattopikokat, melyeket a cikk írója majd részletesen ki fog fejteni az elemző részben. A fordított szövegek vizsgálata azt mutatta, hogy a 20 fordításból 14-ben maradt meg a forrásnyelvi szöveg eredeti topikprogressziója, a topikális alanyok közti eltérés pedig még jelentősebbnek mutatkozott: 11 szövegben voltak olyan mondatok, melyek topikális alanya eltért a forrásnyelvitől, tehát mindössze 9 mondatban maradt azonos a topikális alany a fordítási szövegben. Az adatok tehát arra engedtek következtetni, hogy a fordítás során eltolódások következtek be a topikszerkezetben, még akkor is, ha ezek statisztikailag nem mindig voltak szignifikánsak.

Károly munkatársaival (2022) irodalmi fordításban is vizsgálta a topikszerkezeti kohéziót. A topikszerkezet célnyelvi újraalkotásának mennyiségi és minőségi elemz-

séből kiderült, hogy a későbbi, *Rozsban a fogó* című magyar célnyelvi fordítás tematikus szerkezete hasonló az angol forrásnyelvi szövegéhez, jobban örzi az angol tematikus struktúrát, ami a fordító által választott idegenítő stratégiát támasztja alá. A korábbi fordítás, a *Zabhegyező* tematikus szerkezete viszont jobban eltér az eredetietől, ami a célnyelvben „magyarosabb, gördülékenyebb (koherensebb)” (Károly et al. 2022: 33) szöveget eredményez. A szerzők megállapítják, hogy a topik szerkezeti kohézió tekintetében keletkeztek eltolódások a fordítás során, ezek azonban nem voltak jelentősek.

2.2.2. Vizsgálatok más nyelvpárok vonatkozásában

Az elmúlt évtizedekben több nyelvpárban vizsgálták mind a lexiko-grammatikai, mind a topik szerkezeti kohézió fordításban bekövetkező eltolódásait. Baker (1992) az angolt számos más nyelvvel (pl. braziliai portugál, görög, arab, héber, japán, kínai, német) vetette össze. Fordított és autentikus (nem fordítás eredményeként keletkezett) szövegeket hasonlított össze a grammatikai és lexikai kohéziós eszközök használatának feltárására. Rámutatott, hogy míg az angol gyakran használ személyes névmásokat, addig például a héber és a braziliai portugál inkább lexikai ismétléssel, a japán és a kínai pedig az alany elhagyásával biztosítja a referenciát. Vizsgálta a helyettesítéseket is, és azt találta, hogy az arabról angolra fordított szövegekben gyakoribb ez az eszköz, mint az autentikus arab szövegekben. Ezt a két nyelv eltérő grammatikai rendszerével magyarázta. Az összekapcsolásra irányuló vizsgálatai alapján azt állapította meg, hogy míg az angol kötőszókkal jelöli a logikai relációkat, az arab inkább kerüli ezek használatát, és nem jelöli a logikai kapcsolódásokat. Ez a különbség döntés elé állítja a fordítót: inkább a célnyelvi vagy a forrásnyelvi rendszerhez közelítse az adott mondatot. Baker hangsúlyozta továbbá, hogy a kötőszók használata nemcsak nyelv-, hanem szövegtípus- és stílusfüggő is, amit például az angolról német nyelvre történő fordításokban megfigyelhető kötőszógyarapodás is igazol. A lexikai kohéziós eszközök közül az ismétléseket vizsgálta. Megállapította, hogy az arab, a héber és a görög nyelv is jelentősen több ismétlést használ (és tolerál), mint az angol vagy a spanyol. Angolról japánra vagy kínaira fordításnál pedig a névmási utalásokat gyakran lexikai ismétlés váltja fel.

Shlesinger (1995) a fordítás egyik speciális fajtájában, szinkrontolmácsolásban vizsgálta a kohéziós eltolódásokat angol–héber nyelvpárban. Megfigyelte, hogy a referenciaelemek száma csökken a héber célnyelvi szövegekben, ami ellentmond Blum-Kulka (1986) explicitációs hipotézisének. Ugyanakkor más kohéziós eszközök, a helyettesítés és az ellipszis esetében beigazolódott korpuszában az explicitáció jelenléte, mivel a tolmácsok ezeken a helyeken lexikai kohéziós kötésekkel toldottak be. A kötőszók vizsgálata során Shlesinger megállapította, hogy a tolmácsok elsősorban a logikai (különösen az ok-okozati) relációkat megjelölő kötésekkel tartják meg, az informatív kötőszókat azonban gyakran elhagyják. A lexikai kohézió terén az ismétlésekkel foglalkozott. Bár korpuszában gyakoriak voltak a lexikai ismétlések

eltolódásai, a tolmácsok a kihagyott ismétléseket más helyeken betoldották, így az eltolódások mennyisége összességében véve nem volt szignifikáns. A kollokációk esetében ugyanakkor jelentős módosításokat és kihagyásokat figyelt meg, amit első sorban az inferenciával és a háttértudás hiányával magyarázott.

A lexikai ismétléseket vizsgálta célzottan Polo (1995) angol–spanyol népszerű tudományos szövegek fordításaiban. Azt találta, hogy a spanyol célnyelvi szövegek kevesebb lexikai ismétlést tartalmaztak, mint az angol célnyelvi szövegek. A fordító ismétlések helyett névmásokat, illetve szinonimákat és homonimákat alkalmazott. Polo szerint ennek okai a spanyol nyelv stílári normáiban keresendők, melyre jellemző a gazdag eszköztár alkalmazása.

Englund Dimitrova (2005) az összekapcsolást vizsgálta orosz–svéd nyelvpárban. Megállapította, hogy az oroszban implicit logikai relációkat a fordítók – a svéd nyelv sajátosságainak megfelelően – explicitálták, azaz betoldották a logikai relációkat kifejező kötőszókat a svéd célnyelvi szövegekbe. Englund Dimitrova TAP (*Think Aloud Protocol*) vizsgálattal is alátámasztotta eredményeit. A lexikai ismétlésekkel kapcsolatban pedig Polóéhoz (1995) hasonló következtetést vont le: a svéd nyelvben is feltehetőleg stílári okai vannak a szó szerinti ismétlés kerülésének.

Vehmas-Lehto (1989) korpuszalapú elemzéseket végzett orosz–finn sajtószövegeken, melyekben az összekapcsolást vizsgálta. Kimutatta, hogy a kötőszók használata nagymértékű eltolódást mutat a finn célnyelvi szövegekben az orosz forrásnyelvi szövegekhez képest.

Rogers (1997) németről angolra fordított tudományos szövegekben vizsgálta a szinonimahasználat és az ekvivalencia közötti összefüggéseket. Adataiból arra következtetett, hogy a fordító jellemzően egyéni döntést hoz arról, hogy adott kontextusban inkább a forrásnyelvi kifejezésnek megfelelő célnyelvi ekvivalenst, vagy inkább szinonimát vagy hiponimát választ fordításában. A célnyelvi megfelelő kiválasztását meglátása szerint több tényező befolyásolja: például az adott szó szófajváltási képessége, de az is, hogy milyen szóösszetételeket vagy kollokációkat képez más szavakkal. Rogers ezen túl felhívja a figyelmet arra is, hogy a forrás- és célnyelvi szinonimakészlet korpuszában erősen kontextusfüggő.

Becher (2011) az angol–német nyelvpárban, üzleti témájú szövegeken vizsgálta az explicitációs és implicitációs eltolódásokat, és tanulmányában erősen vitatja az explicitáció mint fordítási univerzálé létét. Az eltolódásokat inkább lexiko-grammatikai és pragmatikai tényezőkkel magyarázza, és Klaudy (2001) aszimmetria-hipotézisét – apró módosítással – megfelelőbb elméleti keretnek tartja az explicitáció és implicitáció kutatására, mivel saját kutatásaiban is arra az eredményre jutott, hogy azok az explicitációs műveletek, melyeket a fordítók egyik irányban (pl. angol–német) gyakran elvégeznek, a másik irányban már nem minden esetben jelentkeznek implicitációként. Becher szerint ugyanis az adott kultúrára jellemző kommunikációs szokások erősen befolyásolják a fordítók explicitációs hajlamát.

Arhire (2017) fordítóképzésben részt vevő mesterszakos egyetemi hallgatók fordításait vizsgálta tanulmányában. Arra a kérdésre keresett választ, hogy a hallgatók milyen fordítói stratégiákat alkalmaznak a kohéziós kötések fordítása során, különösen azokban az esetekben, amikor a kohéziós eszközök (az ellipsis, a szubsztitúció és a referencia) stilisztikai, retorikai vagy rétegnyelvi többletjelentéssel bírnak. Kutatását egy párhuzamos, angol–román nyelvpárban összeállított, körülbelül 102.000 szóból álló tanulói fordítási korpuszon végezte. Összesen 43 román anyanyelvű mesterszakos hallgató fordításait elemezte, akik egy angol nyelvű szépirodalmi szöveget (B. J. Friedman *Black Angels* című novelláját) fordítottak le. A vizsgált műfaj sok dialógust is tartalmazó narratív próza volt, ahol a kohéziós eszközök a szereplők társadalmi háttérének jelölésében is szerepet játszanak. Arhire a fordítási univerzáléknak tartott egyszerűsítést (Blum-Kulka és Levenston 1983), explicitációt (Baker 1995) és neutralizációt (Bassnett 2002, Künzli 2004) választotta elemzési keretként. Eredményei azt mutatták, hogy a hallgatók többnyire megőrzik a szöveg kohézióját, ugyanakkor gyakran semlegesítik a kohéziós eszközök stilisztikai, rétegnyelvi és retorikai funkcióit. Az ellipsis fordításában különösen gyakran jelent meg az explicitáció, ami bizonyos fokú fordítási veszteséghez vezetett: a célnyelvi szöveg nem adta vissza a stilisztikai, rétegnyelvi vagy retorikai hatást. Arhire mindebből arra a következtetésre jutott, hogy kulcsfontosságú a kohéziós eszközök funkcionális értékét tudatosítani a hallgatókban a fordítóképzésben.

A fentiekben bemutatott kutatásokból kitűnik, hogy a kohéziós eltolódások vizsgálata elsősorban arra irányult, hogy a fordítási univerzáléknak tartott jelenségeket, az explicitációt, implicitációt, a neutralizációt, az ismétlések kerülését vagy irodalmi szövegben az újrafordítási hipotézist igazolni vagy cáfolni tudják. Emellett arra is jelentős figyelem irányult, hogy a műfajspecifikus jelenségeket is megragadják a fordításban. Jelen tanulmány ez utóbbiakra helyezi a hangsúlyt azzal, hogy négy különböző műfajú szövegben vizsgálja és veti össze a lexiko-grammatikai és a topik szerkezeti kohézió fordítási viselkedését.

2.2.3. A vizsgált négy műfaj fordítási szempontú kutatásának eddigi eredményei

2.2.3.1. Orvosi alkalmazási előírás

Az egészségügyi szakembereknek szóló alkalmazási előírás egy adott gyógyszer forgalomba hozatali engedélyének mellékletét – az ún. kísérőiratok részét – képezi, melynek további komponensei a betegeknek szóló betegájékoztató, valamint a gyógyszer csomagolóanyagán feltüntetendő információkat tartalmazó címkeszöveg. Egy Magyarországon forgalomba hozatali engedéllyel rendelkező gyógyszer alkalmazási előírása – ahogyan a kísérőiratok további komponensei is – az európai uniós vagy a nemzeti gyógyszerhatóság által jóváhagyott hivatalos szakmai dokumentum, amely elérhető az illetékes hatóság hivatalos honlapján. Az alkalmazási előírás szövege

a készítmény jellemző tulajdonságait foglalja össze a vonatkozó hatályos jogszabályoknak és irányelveknek megfelelően.¹ Mivel a gyógyszergyártók elsődlegesen ezen a standardizált, írott kommunikációs csatornán keresztül kommunikálnak az egészségügyi szakemberekkel, Illésné Kovács és Simigné Fenyő betegtájékoztatókra vonatkozó megállapítása itt is érvényes: „ez egyirányú kommunikáció, azaz információközlés, melynek során nincs mód a visszacsatolásra, a dekódolás nem kontrollálható.” (Illésné Kovács és Simigné Fenyő 2008: 168) A fentiek, valamint az Európai Bizottság alkalmazási előírásra vonatkozó irányelveiben² foglaltak alapján az alkalmazási előírás kommunikációs célja szerint egy szakembereknek szóló, jogilag szabályozott, regulatív szaknyelvi dokumentum (Bhatia 1997a). Szövegnyelvészeti tulajdonságait illetően tehát az alkalmazási előírás olyan intézményesen szabályozott, funkcionális szövegtípus, amelyben az információ tagolása és a műfajra jellemző szövegszervező elemek (pl. fejezetcímek, templát szövegrészek és kötött terminusok) biztosítják a jelentés folytonosságát, az előírások egyértelműségét és a szakmai tartalom feldolgozhatóságát az olvasó számára (Halliday és Hasan 1976).

Fontos megemlítenünk, hogy az alkalmazási előírás szövegének tartalmára, minőségi és formai sajátosságaira vonatkozó követelmények vonatkoznak a fordítással létrejött dokumentumokra is. A magyar gyógyszerhatóság (Nemzeti Népegészségügyi és Gyógyszerészeti Központ, NNGYK) részletesen megfogalmazza azokat az ajánlásokat, amelyek betartása hozzájárul ahhoz a hatósági elváráshoz, hogy „[a] nemzeti nyelvre történő fordításnak a lehető legmagasabb színvonalúnak kell lennie minden kísérőirat esetében” a honlapján szereplő összefoglalóban³. A fordítás minőségének biztosítása érdekében felsorolt ajánlások a következő hat szempontra térnek ki: (1) tartalmi és formai ekvivalencia megvalósulása, (2) szó szerinti fordítás nem elfogadható, (3) a feldolgozási erőfeszítésnek a lehető legkisebbnek kell lennie, (4) be kell tartani a helyesírási normákat, (5) a gépi fordítás nem elfogadható utólagos szakmai ellenőrzés nélkül, (6) a szövegezésnek és az elrendezésnek követnie kell az európai uniós és a nemzeti gyógyszerhatóság vonatkozó ajánlásait és iránymutatásait. Például a *Posology and method of administration* minden esetben *Adagolás és alkalmazásként*, a *paediatric population* pedig *gyermekek és serdülőkként* fordítandó.

Az orvosi szövegek – mint általában a szaknyelvek – felhasználói rétegzettségén alapulnak (Kuna és Ludányi 2019). Ezért a fordítás szaknyelvi minőségének biztosításához „a szövegszintű ekvivalencia megteremtése érdekében a fordítónak tisztában kell lennie az adott orvosi szöveg absztrakciós fokával, valamint az adott szakterületről is ismeretekkel kell rendelkeznie” (Seidl-Pécs és Hargitai 2025: 36). Mány Dániel (2020: 7) orvosi szakfordítással foglalkozó disszertációjában így mutat rá az egészségügyi szakszövegek nyelvészetben elfoglalt sajátos helyzetére: „a gyógyszerészeti,

¹ Például: 52/2005. (XI. 18.) EüM rendelet az emberi alkalmazásra kerülő gyógyszerek forgalomba hozataláról – Hatályos Jogszabályok Gyűjteménye

² https://health.ec.europa.eu/index_en?prefLang=hu&etrans=hu

³ https://ogyei.gov.hu/dynamic/ajanlasok_kiseroiratforditashoz_version_60.pdf

terápiás és orvosi kísérőiratok nyelvészeti elemzése a nyelvtudomány számára egyelőre feltáratlan terület (Illésné Kovács és Simigné Fenyő 2009: 141), annak ellenére, hogy napjainkban az egészségügyi felvilágosító irodalom a legolvasottabb szövegtípusok egyike (Tótfalusi 2008: 12)”. Ismereteink szerint szövegnyelvészeti kutatások ezidáig nem foglalkoztak az orvosi alkalmazási előírás műfajának vizsgálatával.

2.2.3.2. Keresztény vallási áhítat

A keresztény vallási áhítatok műfaja a homiletikai⁴ irodalomhoz tartozik. A homiletikai szakirodalom azonban nem tér ki részletesen az áhítatok (más szóval elmélkedések, napi üzenetek) műfajának tárgyalására, és pontos definíciót sem ad rá. M. Szegedi műfaji meghatározása szerint az áhítat „olyan rövid, tömör, egy bibliai igeverset vagy rövid igeszakaszt magyarázó, azt gyakran szemléletes példákkal, a mindennapi életből vett képekkel illusztráló prédikáció, melynek célja általában egy gondolat kibontása és átadása az olvasóközönség számára” (M. Szegedi 2025: 120).

A vallási áhítatok szerzőinek célja, hogy az olvasókat a Biblia megértésében, a napi hitgyakorlatban, a spirituális elmélyülésben segítsék. Az áhítatok célközönsége leggyakrabban a hívők összessége, vannak azonban speciális olvasóközönség számára írt áhítatok is: gyermekeknek, ifjúságnak, nőknek, férfiaknak, idősorúaknak szóló áhítatok. Míg korábban leginkább könyv formában publikálták e szövegeket, az utóbbi években egyre több online megjelenő áhítat érhető el a világhálón, és internetes alkalmazást is készítettek, melyen belül tematikusan kereshetők áhítatsorozatok. A magyar nyelven megjelenő áhítatirodalom egy részét idegen nyelvből, főleg angoltól és németből fordítják.

A szövegnyelvészeti kutatások ismereteink szerint nem térnek ki a keresztény vallási áhítat műfajának vizsgálatára, és a fordítástudományi kutatások között is csupán Viola (2020) vizsgál ebbe a műfajba sorolható vallási szövegeket. Az ő meghatározásában a keresztény vallási áhítatok „vallási tartalmú, hittérítő elmélkedések” (Viola 2020: 5), melyekre új, feltárára váró szövegtípusként tekint.

Göpferich (1995) munkája alapján Viola megalkotott egy szövegtípológiát is a keresztény vallási szövegek besorolására (Viola 2020: 23). A (leírt) prédikáció, az elmélkedés, az áhítat és a napi elmélkedés tartoznak egyazon kategóriába: kommunikatív funkciójuk alapján ezek a „didaktikus-tanító jellegű szövegek” (Viola 2020: 23) közé sorolhatók, azon belül a *gyakorlati* elsőrendű alkategóriába tartoznak. Az információ közlésének jellege szerint az „érdeklődést felkeltő, hittérítő szövegek” (Viola 2020: 23) másodrendű alkategóriáján belül az áhítat a *homiletika* alkategóriájában kerül említésre. Az *össze* és a *sokaság, tömeg* szavak összetételéből származó *homiletika* szó görög eredetű kifejezés, és egy embercsoport összegyülekezését jelenti. Bibliai értelemben egy összegyülekezett embercsoporthoz intézett beszédet – vagy a velük való beszélgetést – értjük rajta (Nagy 2006). A Magyar Katolikus

⁴ <https://lexikon.katolikus.hu/H/homiletika.html>

Lexikon meghatározása szerint a homiletika „egyházi szónoklattan, az *igehirdetés* tudománya” (Magyar Katolikus Lexikon 4. kötet: 931). Az áhítatokat tehát az igehirdetések (azaz prédikációk) egyik típusának tekinthetjük.

Viola (2020) disszertációjában Koppándi (2016) munkájára alapozva az amerikai új homiletika szabályai szerint felépülő szövegekként azonosítja a „napi üzeneteket, buzdításokat, hitélet erősítő és tanító jellegű szövegeket” (Viola 2020: 7), melyekre egyebek mellett jellemző az is, hogy nem csak tényszerű, racionális érvelést tartalmaznak, hanem az olvasó érzelmi világára is hatni igyekeznek, melyhez a meggyőzés nyelvi eszközeit, a narrációt, az ellentmondást és a logikus felépítést is felhasználják (Viola 2020: 25). Mann és Thompson (1988) retorikastruktúra-elemző modelljének felhasználásával Viola (2020) feltárta a hittérítő elmékedések (keresztény vallási áhítatok) retorikai struktúráját, majd összehasonlította a forrásnyelvi és a célnyelvi szövegeket. Arra a következtetésre jutott, hogy bár nincsenek jelentős tartalmi változásokat előidéző retorikai szerkezeti módosulások a fordításban, a forrásnyelvi és a célnyelvi szövegek között apróbb retorikastruktúra-eltolódások felfedezhetők (Viola 2020: 153–154).

2.2.3.3. *Novella*

A novella kisepikai műfaj, melynek cselekménye jellemzően egy szálon fut. A története kevés szereplőt vonultat fel, és lezárása gyakran váratlan fordulatot vesz. Pasco (1991) szerint a novella műfaja azonosítható jellemzőkkel rendelkezik, amelyeket minden alkotó és minden korszak különböző módon alkalmaz (Pasco 1991: 407). A novella műfajának hagyományai ugyanakkor nem csupán kor és alkotó függvényében, hanem nyelvterületenként változhatnak, és ennek megfelelően a magyar novellának is megvannak az egyedi sajátosságai. Diószegi (1960: 13) szerint a magyar novellairodalom esetében rendkívül jelentős a lírai jelleg, amely megkülönbözteti a világirodalom számos más novellazsánerétől.

A novellák fordításáról, annak sajátos kihívásairól számos tanulmány és disszertáció született magyar és angol nyelvterületen egyaránt. Magyarországon a legtöbb figyelem Örkény István egyperces novelláira irányult. Ezek a szövegek állnak Cs. Tóth (1996) disszertációjának fókuszában, amely Örkény egyperceseseinek francia és angol fordításait vizsgálja, de tárgyát képezik Mujzer-Varga (2009) reálialexémákra fókuszáló, a honosítást és idegenítést vizsgáló doktori értekezésének is. Bogook (2008) disszertációja az egypercesek idegen nyelvre történő fordításának problematikáit tárja fel, míg Szakály (2020) a műfaji identitás kérdését járja körül, és Magyariné Szabó (2020) az ironia megjelenési formáit tárja fel a német fordításokban.

A fentiek alapján elmondható, hogy Örkény novelláinak esetében sajátos szövegtípusról beszélünk, hiszen az egyperces novellákban az író a közlés minimumát kívánja megvalósítani: „Ezeket mind meg lehetne írni kiszínezve, megduzzasztva, ’gazdagítva’ – de elvenni már nem lehet belőlük semmit. Matematikai egyenletek, az egyik oldalon a közlés minimuma, az író részéről, a másikon a képzelet maximuma,

az olvasó részéről.” (Örkény 2013: 359). A fordítások elemzését követően Szakály (2020: 82) megállapítja, hogy az érzékeny egyensúly, amelyet Örkény egyetlenként definiál egyperces novelláira vonatkozóan, a fordítás során könnyen felborul.

Kovács (2019) a novella szövegpoétikája és a műfordítás közötti kapcsolatot vizsgálja angol–magyar irányban, Jack London magyarra fordított novellái esetében. Kovács szerint „a fordítás és a műfordítás nem »átültetés«, hanem a lehető legtágabb értelemben vett kapcsolatteremtés, illetve a kapcsolódás lehetőségeinek felfedezése két nyelv (és világértelmezés) között” (Kovács 2019: 82). Kovács (2019: 91) munkája kitér a novellák fordításához kapcsolódó nehézségekre és sajátos fordítói kihívásokra (pl. az igeidők átültetése, érzékeltetése, Visy (2025) pedig, szintén az angol–magyar irányban Babits Mihály Poe-fordításait vizsgálja.

Jelentős mennyiségű angol nyelvű szakirodalom tanulmányozza a novellák fordításának sajátos kérdéseit. Park (2009) tanulmánya a metaforák fordítását elemzi Edgar Allan Poe *Ligeia* című angol novellájának öt koreai célnyelvi változatában. Szintén a metaforák, és mellettük a hasonlatok fordítása áll Kendenan (2017) tanulmányának középpontjában, ami Amy Tan *Two Kinds* című novellájának indonéz egyetemi hallgatók által elkészített fordításait vizsgálja. Pourgharib és Ali Rabi (2018) munkája kortárs angol novellák perzsa fordításairól közöl esettanulmányokat. Kuleli (2019) a kultúraspecifikus elemek fordítására fókuszál, korpuszául pedig Ömer Seyfettin török író *Falaka* című novellája és annak angol célnyelvi változata szolgál. Kolb (2011) tanulmányának Ernest Hemingway *A very short story* című novellája és annak négy német fordítása képezi a korpuszát, és kutatása fókuszában a kétértelműség és az ismétlés áll. Ez a munka a jelen tanulmány szempontjából különösen fontos, hiszen szépirodalmi szövegpéldányként ugyanezt a novellát választottuk. A kutatások irányából és a kutatási eredményekből kirajzolódnak a novellafordítás sajátos kihívásai: az irodalmi szövegekre jellemző hasonlatok, metaforák átültetése, a kultúraspecifikus elemek fordítási nehézségei, valamint az egyperces novellák fordításának jellegzetes kihívásai.

2.2.3.4. Sajtóhír

A sajtóhír definiálására számos példát találunk mind a magyar, mind a külföldi szakirodalomban. A szerzők más-más irányú megközelítése egyértelműen tetten érhető a definíciókban. A hírközlő azt tekinti hírnek, ami elhangzik a médiában, míg a befogadónak az a hír, ami érdekli (Andok 2001). Jelen tanulmány elsősorban Bell (1991) munkájára és van Dijk 1988-as kötetére támaszkodik, mivel ők elsősorban szövegtani szempontból közelítenek a műfajhoz. A sajtóhír olyan intézményes, írott (illetve digitális) médiában megjelenő szövegműfaj, amelynek elsődleges funkciója egy aktuális, társadalmilag releváns esemény vagy tény rövid, tömör és strukturált bemutatása. A sajtóhír célja nem pusztán az információközlés, hanem az események diskurzív megszervezése a sajtó intézményi normáinak megfelelően, amely normák meghatározzák a szöveg szerkezetét, stílusát és kohéziós mintázatait (Bell 1991, van Dijk 1988).

A sajtóhír műfaját a konvencionizált szerkezet (cím, *lead*, törzsszöveg), az inverz piramis elve (a legfontosabb információk a szöveg elején, míg a részletek és háttérinformációk később jelennek meg), valamint az objektivitás nyelvi megkonstruálása jellemzi, amely az értékelés minimalizálására törekszik, miközben implicit módon mégis diskurzív pozíciókat közvetít (van Dijk 1988, Biealsa és Fowler 1991). Szövegnyelvészeti szempontból a sajtóhír olyan koherens és kohézív szövegegység, amelyben a topikprogresszió, a referenciális láncolatok, valamint a lexikai és grammatikai kohéziós kötések biztosítják a jelentés folyamatosságát és feldolgozhatóságát az olvasó számára (Halliday és Hasan 1976).

Sajtóhírek esetében tartalomközpontú szövegről beszélünk (Klaudy 1999). Mivel ezek a szövegek kötött formájuk ellenére is elsősorban a valóságról közölnek információt, a fordító feladata a forrásnyelvi tartalom maradéktalan visszaadása, mégpedig a célnyelv legszokványosabb eszközeivel, hogy semmi se terelje el az olvasó figyelmét a tartalomról. Vagyis az, hogy a fordítónak elsősorban a tartalom visszaadására kell koncentrálnia, nem jelenti azt, hogy nem kell tisztában lennie az illető szövegfajttára jellemző célnyelvi eszköztár használatának szabályaival (Klaudy 1999: 59).

Károly (2013) rámutat arra, hogy a sajtófordítás jellemzőit több szempontból is vizsgálták: (1) nyelvpárspecifikus sajátosságok, (2) a sajtószöveg fordítójának speciális szerepe(i) és az ebből (ezekből) fakadó fordítói stratégiák, (3) a hírszövegek szövegszerkezeti elemei (pl. főcím, alcím, összefoglalás) és (4) teljes hírszövegek különféle, a mondat szintje felett megnyilvánuló jellemzői (pl. logikai szerkezet, topikszerkezet, ideológia). A magyar nyelvvel kevesen foglalkoztak a sajtófordítás területén, és a kutatások fókusza is eltérő (Zachar 2017). A sajtószövegek fordítóinak jellemzőit és stratégiáit feltáró kutatások tanúsága szerint e fordítók szerepe igen összetett. Bielsa (2007: 137) szerint a sajtószövegek sajátos jellege olyan készségekkel, képességekkel ruházza fel a fordítót, amelyek révén a sajtófordítás egyszerű szöveg reprodukcióból a kreatív alkotás rangjára emelkedik, és a fordítóból célnyelvi szerző válik. A forrásnyelvi szöveget gyakran tartalmilag és formailag is módosítják, hogy mondanivalója releváns legyen, és a fordítás összhangban legyen a célnyelvi olvasó háttértudásával. A fordítók ezért leggyakrabban a címet vagy az alcímet módosítják, a szükségtelen információkat törlik, háttér-információkat szűrik be, a bekezdések sorrendjét változtatják meg, vagy az információkat foglalják össze (Bielsa 2007: 142–143).

3. Módszerek

3.1. A korpusz

3.1.1. A korpuszépítés menete és szempontjai

A korpuszépítés során arra törekedtünk, hogy olyan, írott formában megjelent szövegeket válasszunk, amelyek egy-egy műfaj reprezentatív példányának tekinthetők. Ezután minden angol nyelvű szöveghez társítottuk annak professzionális fordítók által készített magyar fordítását. A szövegek terjedelmének meghatározásakor figyeltünk a hozzávetőleges egyezésre, ugyanakkor arra is, hogy egy kerek egész szöveg vagy szövegrész kerüljön a korpuszba. A végleges forrásnyelvi korpusz legrövidebb szövegpéldánya a vallási áhítat (210 szó), leghosszabb szövege pedig a novella (633 szó). A szövegek terjedelmi eltéréseiből adódó különbségek semlegesítése érdekében a különféle kohéziós és topikszerkezeti változók mennyiségi összevetése során minden esetben relatív értékkel számoltunk (vagyis egy mondatra jutó eszközszámmal: változók száma elosztva a szöveg mondatainak számával). Így a szövegek terjedelme nem torzította az eredményeket, hiszen egy hosszabb szövegben már csak annak nagyobb terjedelme miatt is lehet több kohéziós eszköz vagy topik, ami nem jelenti azt, hogy kohézivebb a szöveg.

3.1.2. A korpusz sajátosságai

A kutatás feltáró, kvalitatív jellegéből fakadóan az elemzés során relatív kisméretű korpuszsal dolgoztunk, hogy azt kellően mélyreható, részletes elemzésnek vethessük alá. A korpusz összesen nyolc szövegből áll: négy angol nyelvű szöveg alkotja a forrásnyelvi alkorpuszt, valamint ezek professzionális magyar fordításai a célnyelvi alkorpuszt. A négy, terjedelmi és műfaji reprezentativitás alapján kiválasztott angol nyelvű szöveg minden példánya különböző műfajt képvisel, melyek egyedi tulajdonságait a következőkben mutatjuk be (a szövegekből minták az 1. számú függelékben található: a minták a szövegek elejét mutatják, hogy azok címe is látható legyen; a minták terjedelme 460–780 karakter szóközökkel).

Az orvosi alkalmazási előírást az *Ervebo* vakcina alkalmazási előírásából választottuk⁵. A konkrét szövegpéldányt a teljes dokumentumnak egy, a műfaj sajátosságainak jellemzőit tükröző alfejezete alkotja: a forrásnyelvi és a célnyelvi szöveg 4.2 pontja. Ez az angol forrásnyelvi szövegben a *Posology and method of administration*, míg a magyar célnyelvi szövegben az *Adagolás és alkalmazás* címet viseli. A szövegek húsz-húsz mondatból állnak, az Európai Bizottság honlapján elérhetőek,

⁵ <https://ec.europa.eu/health/documents/community-register/html/h1392.htm>

és a 2024. február 19-én jóváhagyott EMEA/H/C/004554/II/0034-es módosításnak felelnek meg. Mivel az alfejezet címe – ahogy a szövegrészben található további négy alcím is – a szöveg szerves részét képezi, azokat az elemzésben mondatszerépűnek tekintettük, így a vizsgált mondatok számozását e műfaj esetében is 0-val kezdtük.

A vallási áhítat angol forrásnyelvi szövege és magyar célnyelvi változata egyaránt 10 mondatból áll. Az áhítat témája egy buzdító, hitéletet erősítő gondolat, melyet egy mindennapi életből vett képpel vezet be a szerző, majd ezt a képet hasonlatként használja a szöveg további részében: lelki életünkben a hit úgy köt össze minket Istennel, mint ahogyan a valóságban egy híd összeköt két, egymástól távol eső partot. A szöveg egy amerikai baptista (protestáns) lelkipásztor, Dr. Charles Stanley prédikációjából szerkesztett, rövidített változat. A Dr. Stanley által 1982-ben alapított *In Touch Ministries* missziós szervezet szerkesztői csapata minden napra összeállít egy-egy ilyen rövid lelki üzenetet, melyet a honlapján közzétesz követői számára. Választásunk azért esett a *Bridge to God's Promises* című áhítatra, mert a szöveg hűen reprezentálja a műfaj jellemzőit: egy bibliai üzenetet közvetít rövid, közérthető stílusban, melyet egy képpel illusztrál, majd a szöveg végén felhívást intéz az olvasókhoz.

A novella korpuszba Ernest Hemingway *A very short story* című, 1924-ben megjelent novelláját választottuk, mert, ahogy a címe is jelzi, a novella rövid (összesen 40 mondat), és ezáltal terjedelemben jól illeszkedik a korpusz többi szövegéhez. A szöveg száraz stílusban és lecsupaszított nyelvezettel mesél el egy szerelmi történetet, amely csalódással zárul. A szerelmi történet szereplői egy amerikai katonára és egy olasz ápolónőre, akik a történet elején közös álmokat szönek, ám ezek a tervek sosem valósulnak meg. A novella angol forrásnyelvi szövege 40 mondatból áll, ugyanakkor a magyar, *Nagyon rövid elbeszélés* című célnyelvi változat ennél hosszabb, összesen 42 mondatból épül fel. A novella magyar fordítása Szász Imre író, műfordító tollából származik.

A hírszöveg korpuszt a *Western Australian family missing for three days found alive in flooded outback* című, Flora Drury által írott cikk alkotja, amely 2024. március 14-én jelent meg a BBC oldalán.⁶ A BBC által közölt hír tömör eseménybeszámolót tartalmaz, és jól reprezentálja a műfajra jellemző sajátosságokat. A hírszöveg forrásnyelvi és célnyelvi változata is tizenöt mondatból áll, utóbbi a *A nyugat-ausztráliai családot 3 nap után életben találták az áradás sújtotta vidéken* címet viseli.

3.2. A korpuszelemzés menete: a megismételhetőség és a megbízhatóság biztosítása

A korpusz szövegeit manuálisan elemeztük. A kutatás megismételhetőségének biztosítása céljából (Károly 2022: 34) a lexiko-grammatikai kohéziós elemzések eredményeit az 1. táblázatban jelenítettük meg, a topikszerkezeti elemzések eredményeiről

⁶ <https://www.bbc.com/news/world-australia-68555845>

a 2. táblázat nyújt áttekintést, a topikszerkezeti mintázatokról pedig ábrákat készítettünk (lásd 1–4. ábra a 4.2. részben).

Az elemzés megbízhatósága érdekében a szövegeken kettős kódolást végeztünk. Minden angol és magyar szöveget két kutató elemzett egymástól függetlenül, majd a teljes korpusz független elemzéseit az eredmények összevetése követte. Az eltérő vagy vitás kódolási kérdésekben elméleti alapon hoztunk döntéseket, ahol pedig a kérdést nem tudtuk eldönteni, ott harmadik kódolót vontunk be a döntésbe.

4. A korpuszelemzés eredményei

4.1. A lexiko-grammatikai kohézió mennyiségi és minőségi vizsgálata

Az 1. táblázat mutatja be részletesen a korpusz grammatikai és lexikai kohéziós elemzésének eredményeit. A nyersadatok (kohéziós eszközök száma/a szöveg mondatainak száma) zárójelben szerepelnek az egy mondatra jutó kötésszámok után (pl. az alkalmazási előírásban egy mondatra a forrásszövegben 0,4 referencia jut, míg a célnyelvi szövegben 0,55). A két alkorpusz összehasonlításának megkönnyítése érdekében a táblázat mindkét adatsort megjeleníti: először (a cellákban felül) a forrásnyelvi (FNYSZ), majd alatta a célnyelvi szöveg (CNYSZ) gyakorisági adatait közli.

1. táblázat

Az angol forrásnyelvi és magyar célnyelvi szövegek lexiko-grammatikai kohéziós elemzésének eredményei

Grammatikai kohézió/ mondat		Alkalmazási előírás	Vallási áhítat	Novella	Hírszöveg
Referencia	FNYSZ	0,4 (8/20)	1,25 (15/12)	1,27 (52/41)	0,4 (6/15)
	CNYSZ	0,55 (11/20)	1,58 (19/12)	1,86 (80/43)	0,73 (11/15)
Szubsztitúció	FNYSZ	0 (0/20)	0 (0/12)	0 (0/41)	0 (0/15)
	CNYSZ	0 (0/20)	0 (0/12)	0 (0/43)	0 (0/15)
Ellipszis	FNYSZ	0 (0/20)	0 (0/12)	0,07 (3/41)	0 (0/15)
	CNYSZ	0 (0/20)	0,16 (2/12)	0,07 (3/43)	0,4 (6/15)
Kötőszó	FNYSZ	0 (0/20)	0,16 (2/12)	0,12 (5/41)	0,13 (2/15)
	CNYSZ	0 (0/20)	0 (0/12)	0,07 (3/43)	0,06 (1/15)
Grammatikai kohézió összesen:	FNYSZ	0,4 (8/20)	1,41 (17/12)	1,46 (60/41)	0,53 (8/15)
	CNYSZ	0,55 (11/20)	1,75 (21/12)	2 (86/43)	1,2 (18/15)

Lexikai kohézió/ mondat		Alkalmazási előírás	Vallási áhítat	Novella	Hírszöveg
Ismétlés	FNYSZ	1,85 (37/20)	2 (24/12)	1,51 (62/41)	2,13 (32/15)
	CNYSZ	1,6 (32/20)	2,58 (31/12)	1,02 (44/43)	2,93 (44/15)
Szinonima	FNYSZ	0,1 (2/20)	0,5 (6/12)	0,07 (3/41)	0,47 (7/15)
	CNYSZ	0,05 (1/20)	0,33 (4/12)	0,09 (4/43)	0,2 (3/15)
Antonima	FNYSZ	0,05 (1/20)	0,25 (3/12)	0,10 (4/41)	0,27 (4/15)
	CNYSZ	0,05 (1/20)	0,25 (3/12)	0,07 (3/43)	0,2 (3/15)
Hiponímia	FNYSZ	0,6 (12/20)	0 (0/12)	0 (0/41)	0,2 (3/15)
	CNYSZ	1 (20/20)	0 (0/12)	0 (0/43)	0,06 (1/15)
Meronímia	FNYSZ	0,35 (7/20)	0,16 (2/12)	0,17 (7/41)	0,33 (5/15)
	CNYSZ	0,2 (4/20)	0,083 (1/12)	0,19 (8/43)	0,4 (6/15)
Általános relációk összesen:	FNYSZ	2,95 (59/20)	2,91 (35/12)	1,85 (76/41)	3,4 (51/15)
	CNYSZ	2,9 (58/20)	3,33 (39/12)	1,35 (58/43)	3,8 (57/15)
Azonosság	FNYSZ	0 (0/20)	0,16 (3/12)	0 (0/41)	0,26 (4/15)
	CNYSZ	0 (0/20)	0,083 (1/12)	0 (0/43)	0,13 (2/15)
Elnevezés	FNYSZ	0,3 (6/20)	0 (0/12)	0 (0/41)	0,07 (1/15)
	CNYSZ	0,4 (8/20)	0 (0/12)	0 (0/43)	0,07 (1/15)
Hasonlat	FNYSZ	0 (0/20)	0,083 (1/12)	0 (0/41)	0 (0/15)
	CNYSZ	0 (0/20)	0,083 (1/12)	0 (0/43)	0 (0/15)
Pillanatnyi relációk összesen:	FNYSZ	0,3 (6/20)	0,33 (4/12)	0 (0/41)	0,3 (5/15)
	CNYSZ	0,4 (8/20)	0,16 (2/12)	0 (0/43)	0,2 (3/15)
Lexikai kohéziós kötések összesen:	FNYSZ	3,25 (65/20)	3,25 (39/12)	1,9 (76/41)	3,73 (56/15)
	CNYSZ	3,3 (66/20)	3,58 (43/12)	1,38 (58/43)	4 (60/15)

4.1.1. Az orvosi alkalmazási előírás

Az angol forrásnyelvi szöveg vizsgálata során a grammatikai kohéziós eszközök közül csupán egy típust mutattunk ki: a referenciát. Ennek száma a teljes szövegben nyolc, amely mondatonként átlagosan 0,4 referenciális kohéziós kötést jelent. Egy eset kivételével a referencia a határozott névelő használatával jött létre. Mivel a szöveg lényegében a vakcina adagolásáról és beadásáról szóló, átláthatóan tagolt elrendezésű használati utasítás, és a szövegben a 20 mondatból öt alfejezetcím vagy alcím, így a grammatikai kohézió meg tudott valósulni csupán referenciák használatával. A műfajpéldány alapján tehát feltételezhető, hogy erre a műfajra kevésbé jellemző az ellipsis, a szubsztitúció vagy a kötőszók mondat szint feletti (mondatok közötti kötéseket alkotó) használata a grammatikai kohézió megteremtéséhez, mivel az elsődleges cél

az utasítások lehető legegyszerűbb és legátláthatóbb közlése, amelyet a szövegkohézió elősegít a szöveg alcímekkel és bekezdésekkel történő vizuális tagolása útján is.

A magyar célnyelvi szöveg vizsgálatakor a grammatikai kohéziós elemek közül szintén csupán a referencia volt kimutatható. Ennek előfordulási száma a teljes szövegben 11, amely mondatonként átlagosan 0,55, az angol szövegnél valamivel több grammatikai kohéziós kötést jelent. Valamennyi referencia a határozott névelő használatával valósult meg, így némi eltolódás tapasztalható a forrásnyelvi szöveghez képest, ahol mondatonként 0,4 referenciális kötést azonosítottunk, és ez egy esetben az *other* névmással jött létre. Az eltolódás a két nyelv rendszerbeli különbségeinek tulajdonítható (pl. *Method – Az alkalmazás*). A magyar szövegben sem fordult elő szubsztitúció, ellipszis vagy kötőszó a mondat szint feletti elemzés során, tehát mindkét szövegben a referenciális kötés útján valósult meg a grammatikai kohézió. Ez tulajdonítható elsősorban a szövegműfaj sajátosságainak (orvosi szaknyelvi használati utasítás, a mondatok negyede cím vagy alcím), valamint korlátozott terjedelmének.

Lexikai kohézió tekintetében a forrásnyelvi szövegben az általános relációk száma összesen 59, amely mondatonként átlagosan 2,95 lexikai kohéziós eszköz jelenlétét jelenti. Legnagyobb számban az ismétlés fordul elő (37 a 20 mondatban). Ez mondatonként 1,85 ismétléskötést jelent. A következő legnagyobb kötésszám a hiponímiával valósul meg: összesen 12-szer fordul elő a szövegben (mondatonként 0,6-szor). A meronimák száma hét, de a szinonimáké és antonimáké még alacsonyabb; ezekből sorrendben kettő, illetve egy található a forrásnyelvi szövegben. Pillanatnyi lexikai kohézióként csak az elnevezést lehetett azonosítani (6 alkalommal fordult elő), és valamennyi esetben az *Ervebo – vaccine* kötéssel jött létre. A fenti gyakorisági adatokra a szöveg műfaja adhat magyarázatot: egy használati utasításban az ismétlések (pl. *administration, dose* antecedenseknél) fontos kapaszkodót jelentenek az olvasó számára, ennek kerülése megnehezítené a gyógyszer előkészítésére, valamint beadásának módjára és körülményeire vonatkozó utasítások követhetőségét, és így akár megbiztonsági kockázatot is jelenthetne. Ezért az ismétlés (jelezve, hogy a szöveg továbbra is ugyanazon témáról szól) – a fent említett okok miatt – szükségzerű jellemzője is a szövegnek. Hiponímia legjellemzőbben a különböző betegcsoportokra (pl. *Individuals – Paediatric population*), valamint a vakcina beadásának körülményeire és módjára vonatkozóan fordul elő (pl. *route – intravascularly*), amikor egy-egy beadással kapcsolatos utasítás részleteit közli a szöveg.

A forrásnyelvben azonosított szövegkohéziós eszközök típusainak összevetésekor láthatjuk (1. táblázat), hogy a lexikai kohéziós kötések száma (65, mondatonként átlagosan 3,25) 8,12-szorosa a grammatikai kötések számának (8, mondatonként 0,4), tehát a kohézió elsősorban a lexikai kötőelemek, azon belül is elsősorban ismétlés által jön létre.

Ami a célnyelvi szövegben a lexikai kohéziós kötésekkel illeti, az általános relációk száma összesen 58 (mondatonként 2,9) – ez közel azonos a forrásszövegben azonosítással (59 és 2,95). Legnagyobb számban a fordított szövegben is az ismét-

lés fordul elő (32 a 20 vizsgált mondatban), ami mondatonként átlagosan 1,6 kötését valósít meg. A forrásnyelvben levő 37 (mondatonként 1,85) ismétléshez képest ez csökkenést mutat, ami lehet fordítói döntés eredménye, tehát opcionális eltolódás (pl. 0–1. mondat: *administration – administered* vs. *Alkalmazás – beadnia*), illetve terminológiai különbségből adódó (pl. 3–4. mondat: *dose – (Booster) dose* vs. *Adag – (Emlékeztető) oltás*). A második legnagyobb kötésszám a célnyelvi szövegben is hiponímiával valósul meg: összesen 20-szor fordul elő a szövegben (mondatonként 1-szer). A forrásszövegben azonosíthatóhoz (12, mondatonként 0,6) képest ez lényeges emelkedés. Az eltolódás oka adódhat terminológiai különbségekből, itt például a hatóságilag előírt, hatályos, ún. QRD-templátszövegeknek való megfelelési kötelezettségből (pl. 11–15. mondat: *the vaccine – the vaccine* vs. *A gyógyszer – A vakcina*). Antonima és szinonima a célnyelvi szövegben is alacsony számban, csupán egy-egy esetben fordul elő. Pillanatnyi lexikai kohéziót a célnyelvi szövegben nyolc kötésben azonosítottunk, valamennyi elnevezés (*Ervebo – vakcina*), ami közel azonos a forrásnyelvben azonosított hat elnevezéssel (az eltolódás a *booster dose* és az *emlékeztető oltás* közötti terminológiai különbségből adódik). Az adatokra a célnyelvi szöveg esetében is a műfaj jellege adhat magyarázatot: egy használati utasítás szövegében az ismétlés fontos kapaszkodót jelent az olvasó számára (pl. *adagolás, beadás, vakcina*), kerülése megnehezítené az utasítások követhetőségét, és ezzel megbiztonsági kockázatot is jelenthetne. A szóismétlés tehát szükségszerű jellemzője a szövegnek. A szövegkohéziós elemek típusainak összevetésekor láthatjuk (1. táblázat), hogy a magyar célnyelvi szövegben az általános lexikai kohéziós kötések száma (58, mondatonként átlagosan 2,9 elem) 5,27-szorosa a grammatikai kötések számának (11, mondatonként átlagosan 0,55 elem), tehát a kohéziót túlnyomóan a lexikai kötőelemek, és ezeken belül is az ismétlés teremti meg a célnyelvi szöveg esetében is.

Összességében elmondható, hogy a vizsgált alkalmazási előírás szövegpéldány esetében a forrásnyelvi és a célnyelvi szövegeknél azonosított eredmények hasonlóak voltak az egy mondatra jutó átlagos grammatikai (0,4 vs. 0,55) és lexikai (3,25 vs. 3,3) kohéziós kötések számának tekintetében. Ennek oka főként az, hogy az ilyen gyógyszeripari szövegek hivatalos dokumentumok, és a fordító felé támasztott alapkövetelmény, hogy a célnyelvi szöveg ekvivalens legyen a forrásnyelvvél. Ezt elősegíti, hogy meghatározott szövegrészek feltüntetése (templát szövegek), bizonyos terminusok használata, illetve formázási előírások betartása hatóságilag előírt, így kötelező érvényű. A vakcina adagolását és beadásának módját valamennyi olvasónak ugyanúgy kell értelmeznie, függetlenül attól, hogy milyen nyelven olvassa azt a felhasználó (egészségügyi szakember).

4.1.2. A vallási áhítat

A grammatikai kohéziós eszközök közül legnagyobb számban a referencia fordul elő a vallási áhítat angol forrásnyelvi szövegében: 15 található a teljes szövegben, ami

mondatonként átlagosan 1,25 kötést eredményez (lásd 1. táblázat). A referenciák közül kettő mutató referencia (*this [span]*, *this [bridge of faith]*), míg a személyre utaló referencia lényegesen gyakoribb, 13 található belőle (pl. *our*; *we*, *it*, *us*).

A referencia hangsúlyosabb jelenléte több okra is visszavezethető. Egyrészt a szöveg bizonyos részeiben (pl. a Golden Gate hidat illusztrációként használó bevezető részben vagy a bibliai gondolatokat a bevezetőhöz kapcsoló második bekezdés elején) egy elbeszélő, leíró jellegű szöveggel állunk szemben, melyben a korábbi kutatások tanúsága szerint jellemző a referencia magasabb arányú előfordulása (Károly et al. 2022: 21). Másrészt a szöveg legjelentősebb részét kitevő tárgyalásban többes szám első személyű névmások (*we*, *our*) utalnak arra, hogy a szerző maga is azonosul a hívők táborával, akik számára kifejti gondolatait. Végül a szöveg írója a befejezésben egyes szám második személyben szólítja meg az olvasót, ami közvetlen kifejeződése annak a műfaji sajátosságnak, melyet Viola (2020: 7) is hangsúlyoz: a napi üzenetek, buzdítások, hitélet-erősítő jellegű szövegek nemcsak tényszerű, racionális érvelést tartalmaznak, hanem az olvasó érzelmi világára is igyekeznek hatni.

A vallási áhítat magyar célnyelvi szövegében – az angol forrásnyelvi szöveghez hasonlóan – referenciából találunk a legtöbbit, szám szerint 19-et, ami 1,58 kötést jelent mondatonként. Ez az adat növekedett a forrásnyelvi szöveg referenciáinak számához viszonyítva (1,25). Erre a jelenségre a magyar nyelv igeragozási és birtokviszonyokat jelölő rendszere adhat magyarázatot, hiszen a ragozott igealakokkal (pl. *köti össze*, *biztosít*, *élmélyedünk* stb.) és a birtokos személyjellel (pl. *életünk*, *hitünk* stb.) kifejezett referenciát minden igealak és birtokviszonyt kifejező főnév esetében jelölnünk kell a magyar nyelvi rendszer normái szerint (Heltai és Juhász 2002). A referenciák közül mindössze egy mutató referencia (*ez az összeköttetés*), amely a forrásnyelvi szövegben is szerepelt (*this span*). A két forrásnyelvi mutató referencia közül azonban egyet kihagyott a fordító (*this bridge of faith*), ami eltolódást okozhatna az áhítat szövegében, azonban a kontextus alapján az olvasó egyértelműen következtetni tud a kapcsolatra, melyet az angolban a *this* mutató névmás használata kifejez.

Kötőszóból összesen kettő található a vallási áhítat ezen forrásnyelvi szövegpéldányában, mindkettő kapcsoló (*and*). A magyar célnyelvi változatban azonban mindkét kötőszót kihagyta a fordító. Ennek az eltolódásnak elsősorban stilisztikai hagyományokra visszavezethető oka lehet, hiszen az angol forrásnyelvi szövegben használt *and* kötőszó mindkét előfordulásakor mondatkezdő pozícióban áll, a magyar nyelvben pedig az *és* kötőszóval kezdődő mondatokat sokan nem tartják a választékos stílusban elfogadhatónak (például az iskolai nyelvoktatásban). Ezt a *stilushibát* azonban néhány nyelvész *nyelvi babonának* nevezi, és nem tartja indokoltnak a kötőszóval történő mondatkezdés tiltását (Szepesy 1986).

Szubsztitúció és ellipszis nem található az angol forrásnyelvi szövegben. Ennek oka feltehetőleg abban keresendő, hogy e két grammatikai kohéziós eszköz használata jellemzőbb azokra a szövegtípusokra és műfajokra, melyekben párbeszéd fordul elő (lásd pl. White 2013; Arhire 2017, 2018). A vallási áhítatokban ritkán él-

nek a szerzők párbeszédék használatával. Az angol forrásnyelvi szöveghez hasonlóan a magyar célnyelvi szövegben sem alkalmazta a szerző a szubsztitúciót. Ellenben amíg az angol forrásnyelvi szövegben nem volt egyetlen ellipsis sem, a magyar célnyelvi szövegben kettőt is azonosítottunk, amely mondatonként 0,16 kohéziós kötést jelent. A fordítási szöveg 2. és 6. mondatában nincs alany, mivel az az előttük álló (1. és 5.) mondat alanyából (*Golden Gate hid*, illetve *hitünk hídja*) kikövetkeztethető. A magyar nyelv mondatszerkesztési sajátosságaiból adódóan egy mondat alanyáról a következő mondatokban is tehetünk kijelentéseket anélkül, hogy az alanyt újra kitennénk, hiszen a fentebb említett igeragozási és birtokviszonyokat jelölő rendszer egyértelművé teszi, hogy állításaink kire vagy mire vonatkoznak (M. Korchmáros 1993). Így az alany kihagyása egy mondatból gyakori jelenség. Ez az eltolódás is a két nyelv szerkezeti különbségeivel magyarázható, ezért kötelező eltolódásnak tekintjük (Károly 2014: 93).

Összességében megállapítható, hogy a magyar célnyelvi szöveg grammatikai kohéziós mintázata eltér az angol forrásnyelvi szövegtől, amit az angol és a magyar nyelv eltérő nyelvtani struktúrái, igeragozási paradigmái, birtokviszony-jelölő eszközei és különböző stiláris hagyományai magyaráznak. Bár statisztikai összehasonlítás a korpusz mérete miatt nem lehetséges, a számbeli különbségek alapján annyit kijelenthetünk, hogy kis mértékben növekedett a grammatikai kohéziós kötések száma a magyar célnyelvi változatban az angol forrásnyelvi szövegváltozathoz képest (1,41-ről 1,75-re).

Ami a lexikai kohéziós eszközöket illeti, ezekben hasonlóan kis mértékű növekedés tapasztalható a magyar célnyelvi szövegben az angol forrásnyelvi szöveghez képest (3,25-ről 3,58-ra). Leggyakrabban a szó szerinti ismétlés eszközével élt a forrásnyelvi vallási áhítat szerzője, összesen 24 található belőlük a szövegpéldányban (2 kötés/mondat). A megismételt szavak közül négy kiemelkedik abban a tekintetben, hogy a szó szerinti ismétlések számának több mint felét (16-ot) teszi ki ez a négy kifejezés: *bridge*, *faith*, *God*, *life*. Az említett szavak kulcsszavaknak tekinthetők a szövegpéldányban, e négy szó ismétlése emiatt fordul elő ilyen jelentős számban. A magyar célnyelvi szövegváltozatban 31-re nőtt az ismétlések száma (2,58 kötés/mondat). Ez felveti azt a kérdést, hogy a fordítástudományban kutatott egyik univerzálé, az ismétléskerülési hipotézis igazolható (vagy inkább cáfolható) lenne-e a vallási áhítatok szövegeiben. Ennek megállapításához további, nagyobb korpuszon történő elemzésekre van szükség.

A szinonimák száma alacsonyabb, hat példát találunk rá az angol forrásnyelvi, és négyet a magyar célnyelvi szövegben. A szinonimák esetében ebben a fordításban eltolódás figyelhető meg: a forrásnyelvben szereplő hat szinonimából mindössze hármat tartott meg a fordító. Egy szinonima helyett egyszerű ismétlést választott (*connects–links*, *köti össze–összeköt*) egy másik esetben új szóösszetétel részeként szerepel az adott szó (*God's Word–igeolvasás*), egy szinonima esetében pedig teljesen más kifejezéssel élt (*pathway–path*, *vezet el–utat*). Mindhárom esetben, amikor

a fordító nem tartotta meg a szinonimát, olyan kifejezéseket választott, melyek természetesebb hangzásúak a célnyelvben, tehát inkább a célnyelvi olvasókat és a szöveg közérthetőségét tartotta szem előtt, mint a forrásnyelvi szöveghez való hűséget.

Három antonima is szerepel a forrásnyelvi szövegpéldányban (*separated–connected, faith–doubt, safety–danger*), melyből kettőt megtartott a célnyelvi szöveg fordítója (*hit–kétség, biztonság–veszély*), egy esetben azonban a passzív szerkezetet (*two shores... that were separated*) kerülte, és az igei szerkezetet jelzős szerkezetté alakította (*két, korábban különálló tengerpartot*). Ezt az átalakítást a két nyelv rendszerbeli különbségei indokolják. Találunk azonban a magyar célnyelvi szövegben olyan antonimát is, amely az angol forrásnyelvi szövegben nem szerepelt (*jusson eszedbe – felejtse el*). Ebben az esetben a fordító antonim fordítást alkalmazott a posztcedens kifejezés esetében: a forrásnyelvi kifejezést (*keep in mind*) ellentétes értelmű magyar kifejezésre cserélte (*ne felejtse el*).

Míg a forrásnyelvi szövegben két, addig a célnyelviben csak egy meronímiát azonosítottunk. Egy forrásnyelvi meronimát megtartott a fordító a célnyelvi szövegben, mivel ez a kohéziós kötés két földrajzi entitás között jött létre. Ez esetben a fordító feladata, hogy visszaadja a földrajzi nevek pontos magyar célnyelvi megfelelőit (*Észak-Kaliforniában, San Fransisco-öblöt*), hogy az általuk jelölt entitások beazonosíthatóak legyenek. A másik forrásnyelvi meronímia (*bridge – span*) második tagjának, a *span* szónak nincs a célnyelv köznyelvi regiszterében használt megfelelője, a szakterminus (*támaszköz*) használata pedig nem lenne adekvát, idegenül hatna ebben a célnyelvi kontextusban, így a fordító valószínűleg tudatosan elkerülte a szó szerinti, szöveghű fordítást, és egy általánosabb kifejezést alkalmazott (*összeköttetés*), eltolódást okozva. Az egyetlen olyan általános reláció, melyre nincs példa az áhítat forrásnyelvi és célnyelvi szövegében sem, a hiponímia.

A pillanatnyi relációk közül három azonosság és egy hasonlat található a forrásnyelvi szövegben, elnevezésre nincs példa. A célnyelvi szövegben a hasonlat megmarad, az azonosságok közül viszont egy elvész, és csak kettő marad meg, így a pillanatnyi relációk esetében minimális eltolódás figyelhető meg. Az *on our journey* kifejezést kiegészíti a fordító, és *életünk útján*-ra módosítja. Ezzel egyértelműbbé teszi a célnyelvi olvasók számára, hogy milyen utazásról, útról beszél a szöveg szerzője.

A lexikai kohézió tekintetében összességében véve elmondhatjuk, hogy apró különbségek, eltolódások jelentkeznek a kohéziós eszközök használatában a magyar célnyelvi szövegben az angol forrásnyelvi szöveghez képest, ezek azonban nem befolyásolják a célnyelvi szöveg minőségét és értelmezhetőségét.

4.1.3. A novella

A grammatikai kohézió tekintetében az angol nyelven született novella, az *A very short story* és a *Nagyon rövid elbeszélés* címet viselő fordításának legszembevetőbb jellegzetessége az, hogy mindkét szöveg meglehetősen nagyszámú referenciális kö-

tést tartalmaz: a forrásnyelvi szövegben 52, míg a célnyelvi szövegben 80 referenciát találunk. A forrásnyelvi szövegben a konkrét név vagy az azt helyettesítő személyes névmás jelöli az alanyt. A személyes névmások esetében jelentős eltolódás figyelhető meg a fordításban, hiszen a magyar szövegben összesen 19 esetben találkozhatunk *rejtett* (csupán a ragozásban megjelenő) alannal. Az eltolódás mögött a magyar és angol nyelv rendszerbeli különbsége áll, hiszen ahogy Heltai és Juhász (2002) is kiemeli, a magyar fordításban az angol személyes névmások többségét a fordító elhagyja. Továbbá mivel az angol *it* személyes névmásnak nincs magyar megfelelője, a fordító, Szász Imre különböző lexikai és grammatikai eljárásokat alkalmaz annak helyettesítésére (Jenei 2008): létigéket (*it was dim and quiet; benn csendes félhomály volt*), névmásokat (*they wanted everyone to know about it; szerették volna, ha mindenki tud róla*), esetenként pedig az *it* névmás helyett a magyar szövegben csak az ige ragozott alakja áll (*it got dark; besötétedett*).

A referenciára vonatkozóan érdekes továbbá, hogy a rövid szerelmi történet két főszereplőjét különböző módokon jelöli, nevezi meg a szöveg, mely tovább árnyalja a novella kohéziós komplexitását: míg a női főszereplőre két különböző módon utal a szerző (a *Luz* tulajdonnév és a *she* névmási referencia révén), addig a férfi szereplőre utalva csupán a *he* névmási referenciával találkozhatunk, tulajdonnevet nem rendel a férfi főszereplőhöz. Ezzel szemben a magyar célnyelvi novella első mondatából (*Padovában egy forró estén felvitték a tetőre, s onnan elnézhetett a város felett.*) nem tudhatjuk, hogy férfi vagy női szereplővel történik a leírt esemény, ez csupán a szerelmi történet kontextusából következtethető ki, és ez a hiány jellemzi a novella magyar szövegének egészét is.

A kötőszók és ellipszisek előfordulása alacsony a szövegben. Az angol forrásnyelvi szöveg 41 mondatában kötőszóra öt példát találhatunk (*after, as, after, when, after*), ezzel szemben a magyar szövegben enyhe eltolódás érzékelhető, hiszen a kötőszók száma háromra csökken (*mégis, csak, pedig*). Az angol forrásnyelvi és a magyar célnyelvi szövegben egyaránt három ellipszis fordul elő. Az ellipszis jelenléte lehetővé teszi a szóismétlések mennyiségi növekedésének elkerülését a novellában, például a következő mondat esetében: *Fifteen came in a bunch to the front (...)*. Mivel az ezt megelőző mondat tárgya a fiatal nő által írott levelekre utal (*many letters*), így tökéletesen érti a befogadó, hogy a mondat egység jelentése valójában: *fifteen letters came in a bunch*. Ezzel megegyező elliptikus szerkezet található a magyar fordításban is: *Tizenöt jött egy csomagban (...)*. A *They were glad to let her* mondat esetében is elmondható, hogy a fordító szintén az ellipszis eszközével él a célnyelvi szövegben: *Szívesen megengedték neki*. Ugyanakkor a forrásnyelvi szöveg harmadik ellipszisének azt láthatjuk, hogy a fordító kiegészíti az előző mondatból kikövetkeztethető állítmánnyal a magyar célnyelvi mondatot: *Only to get a job and be married. – Csak munkát akart és megházasodni*. A grammatikai kohéziós elemek sorában a szubsztitúció az egyetlen kategória, amelyre egy példát sem ad a novella angol és magyar változata.

A lexikai kohézió tekintetében a legszembetűnőbb és legmeglepőbb eredmény az, hogy az angol szövegben rendkívül sok, összesen 62 lexikai ismétlés fordul elő. Ezek között igék (pl. *wanted*, *married*) és főnevek (pl. *town*, *night*) találhatók legnagyobb arányban. A történet szempontjából esszenciális támpontok sokszor ismétlődnek a szövegben; ilyenek például a következők: *town*, *marry*, *love*. Ugyanakkor a novella műfaji sajátosságai alá is támasztják az ismétlések szükségességét, létjogosultságát: ahogy az elméleti háttér bemutatásánál említettük, a novellának jelentős ismérve az, hogy cselekménye egy szálon fut. Ebből kifolyólag a szöveg lexikai értelemben korlátok között mozog, továbbá a terjedelem miatt a történet egy központi témát dolgoz fel, ami szóismétlést eredményezhet.

Mindezek mellett a szöveg célnyelvi változatában az ismétlések számának tekintetében jelentős eltolódást tapasztalhatunk: a magyar szövegben 44, azaz 18-cal kevesebb az ismétlés. A csökkenést egyes esetekben kihagyások okozzák (*they kissed good-bye*; *megcsókolták egymást*), más esetekben pedig a két nyelv rendszerbeli különbségei eredményezik, hiszen például az *all* determinánsnak különböző határozószók (*mindnyájan*) és névmások (*mindet*, *mindegyik*) felelnek meg a magyarban. Megfigyelhetünk ugyanakkor olyan esetet is, amikor a fordító nem igyekszik a szóismétlés elkerülésére: míg az eredeti novellában a *boy and girl affair* (33. mondat) és *boy and girl love* (35. mondat) szinonimákkal él a szerző, addig a magyar szöveg mindkét mondatban a *gyerekszerelmem* kifejezést használja, melynek valószínűleg az az oka, hogy a magyar nyelvben nagyobb mértékben állandósult a szókapcsolat ezen formája.

Meronímiával összesen hét szöveghelyen találkozhatunk. Ez annak tudható be, hogy a szöveg rövid terjedelme ellenére bővelkedik olyan földrajzi nevekben, amelyek rész-egész kapcsolatban állnak egymással. Például a *Lincoln Park* (40. mondat) része *Chicagónak* (39. mondat), *New York* (24. mondat) része az Államoknak (*The States*, 33. mondat), illetve *Chicago* (39. mondat) szintén része az Államoknak (*The States*, 33. mondat). A meronímia tekintetében egy eltéréstől eltekintve azonosak az angol forrásnyelvi és a magyar célnyelvi szövegben fellelhető kötések, amely a földrajzi nevek egyezésével magyarázható. Mindezek mellett szinonimát (pl. *The States – America*, *megállapodtak – megegyeztek*) és antonimát (pl. *night – day*, *forró – hűvös*) kifejezetten keveset tartalmaz a vizsgált angol és magyar szépirodalmi szöveg. Szinonimából három található a forrásnyelvi szövegben és négy a célnyelvi szövegben, és van olyan szöveghely, ahol a fordító a szinonima eszközével kerüli el a szóismétlést: *be married – megházasodni, férjhez megy*. Antonimából a forrásnyelvi szövegben négy, a célnyelvi szövegben pedig három található. Az általános relációk közül hiponímiából egyet sem találtunk a szövegben, hasonlóképp a pillanatnyi reláció elemeihez (azonosság, elnevezés, hasonlat), ahol az eredmény mindegyik esetében nulla volt. Az elemzést megelőzően az irodalmi szövegek stiláris jegyeiből kifolyólag feltételeztük, hogy nagy eséllyel tartalmaz a szöveg hasonlatot, de az elemzés azt bizonyította, hogy a szerző nem élt a hasonlításra alapuló szókép eszközével.

4.1.4. A sajtóhír

A sajtóhír mondatai közötti kohéziós kötések mennyiségi és minőségi elemzése során szembevetendő a hírszövegre jellemző tömör, lényegre koncentrálnó leírás. A hírműfajban létfontosságú a ténytudás (McQuail 2003), ez látható a következő, a korpuszból vett részletben: *The family of seven had set off on Sunday, planning to travel 400 miles (650km) from Kalgoorlie Boulder to Tjuntjuntjara, in Western Australia.* A 15 mondatból álló sajtóhír forrásnyelvi grammatikai kohéziós szerkezetének elemzése során érdekes jelenség, hogy referenciából a többi kohéziós eszközhöz képest több található a szövegben: összesen hat, kötőszókból kettő, míg szubsztitúció és ellipszis nem szerepelt egyáltalán ebben az alkorpuszban. A szöveg kohéziós kötéseinak nagy része a *family* lexikai szóhoz kapcsolódik. A hat referencia közül négy a hírszövegben szereplő *családra*, azok tagjaira utal, tehát személyre utaló referenciák: *they, their*. Az angol nyelvű hírszövegekre jellemző a kötőszók gyakori használata (McCormick 2020), ami jelen forrásnyelvi szöveg esetében mindössze kettő: *but, since*. A forrásnyelvi szövegben összesen nyolc grammatikai kohéziós kötés van. Ezek a grammatikai kohéziós eszközök elsősorban referenciális kapcsolatokon keresztül segítik a befogadót a hírszöveg logikai láncának és a szöveg összefüggéseinek követésében. A referenciák következetesen ugyanazon szereplőkre és intézményekre irányítják vissza az olvasó figyelmét. A szubsztitúció hiánya és a kötőszók alacsony száma a sajtóhír műfajára jellemző tömör megfogalmazást és az információk ténytudás szerű szervezését tükrözi.

A lexikai kohézió esetében a legnagyobb számban a lexikai ismétlés fordul elő, összesen 32 esetben, amely a többi lexikai kötéshez képest kimagaslóan sok. Az ismétlések között főneveket találunk legnagyobb számban, összesen 18-at. A *the family* hét alkalommal ismétlődik az angol szövegben. Itt a hírszöveg sajátos szövegtani jellemzőjére látunk példát: a lehető legtöbb információt akarja közvetíteni az olvasóknak, a lehető legtömörebb megfogalmazásban (Bell 1991). Így sok esetben az ismétlések elkerülhetetlenek és stilisztikai szempontból a lényegre koncentrálnó, tömör stílust támogatják, valamint azt is mutatják, hogy még ugyanarról az alanyról van szó a szövegben, amivel szintén fontos diskurzusfunkciót látnak el. Az ismétlések segítenek fenntartani a *család* mint központi hírszereplő pozícióját a szövegben. A *family* mint lényeges tartalmi elem posztcedensként is megjelenik a *children* és a *community* antecedensekkel, meronímia formájában. Mivel az eltűnt család, benne idősekkel és gyerekekkel a közösség fontos része, így ez a rész-egész viszony hozzájárul az esemény jelentőségének megértéséhez.

Míg az angol nyelvű szöveg összesen hét szinonim megfelelőt tartalmaz (pl. *region – area, found – spotted, said – told*), addig a célnyelvi fordításban ezek a variációk jelentős mértékben csökkennek: három figyelhető meg (*család – hozzátartozók, vidék – térség, megtalál – észrevesz*). Ez az eltolódás összhangban van azzal a megfigyeléssel, hogy az ismétlések száma nő a fordításban, amely a kohéziós eszközök típusának változására utal: a kohéziót inkább ismétléssel és ellipszissel tartja fenn

a fordító. Érdekes ugyanakkor, hogy a központi (kulcsfontosságú) lexikai elemként megjelenő *family* szóra nem találunk szinonimát a szövegben.

A pillanatnyi relációk közül a *family* a *group* lexikai szóval azonosság formájában alkot kötést. Egy elnevezést találtunk a forrásnyelvi hírszövegben (*Tjuntjuntjara*), hasonlatot azonban nem tartalmaz a korpusz.

A magyar célnyelvi szöveg grammatikai kohéziójának elemzése során kiemelhető a referenciák magas száma, 11 referenciát sikerült azonosítani a szövegben, míg az angol forrásnyelvi változatban csak hatot. Ez az esetek túlnyomó részében a két nyelv grammatikai különbözőségeire vezethető vissza.

Az ellipszisek mennyiségének tekintetében az angol és a magyar szöveg között fedezhetünk fel lényeges eltérést, hiszen a célnyelvi szövegben hat ellipszis van, míg a forrásnyelvi szöveg nem tartalmaz ilyen kötést. Ennek az eltolódásnak a fő oka grammatikai jellegű, mivel a fordító lehetőségeit behatárolja a két nyelv grammatikai rendszere. A magyarra fordított szöveg a legtöbb esetben értelmezhető anélkül, hogy a kihagyott elem jelen lenne benne. A magyar szövegben a kihagyás két esetben a családdal, mint lexikai egységgel köthető össze és itt a fordító törekszik arra, hogy kerülje ennek a megismétlését.

Mindössze egy kötőszó, az *azonban* található a szövegben, míg a forrásnyelvi változatban kettő (*but, since*). A forrásnyelvi szövegben a *since* temporális kötőelem, ami a célnyelvi változatban nem kötőszó formájában jelenik meg, hanem a hírszöveg lineáris szerveződése révén valósul meg és a forrásra hivatkozik (*közleménye szerint*). Szubsztitúciót az alkorpusz nem tartalmaz.

A lexikai kohézió elemzése során az ismétlések magas száma figyelhető meg a magyar szövegben. Míg az angolban 32, a magyarban 44 ismétlést számoltunk meg. Mindez érdekes tendencia, ha figyelembe vesszük, hogy a szószerinti ismétlés elkerülésében a fordítások során fontos szerep jut a névmási behelyettesítésnek és a szinonimahasználatnak. Ez azért lényeges kérdés, mert a fordítónak döntéseket kell hoznia, hogy – a szóban forgó nyelvek rendszerének sajátosságaitól és nyelvhasználati normáitól függően – az újraemlítést szóismétléssel vagy más, pl. szinonima vagy referencia elem (pl. személyes névmás) segítségével hajtja-e végre (Károly et al. 2012). Érdekesség, hogy ezen szöveg esetében megállapítható, hogy a fordító leggyakrabban a szóismétléseket választotta, bár referenciaelemekkel is operál (pl. *foto készült róluk (a családról), ahogyan az egyik autó mellett állnak*).

A hat meronímia közül három megegyezik az angol nyelvű meronímiákkal. A meronímiák egyezését részben a földrajzi nevek egyezésével magyarázhatjuk, ahol a fordító átveszi az angol elnevezést. Elnevezések és hasonlatok előfordulásában nincs számszerű különbség a két szöveg között, előbbiből egyet, utóbból egyet sem találunk. Antonima eggyel több van az angol szövegben, mint a magyar változatában, ahol hármat lehetett azonosítani. Az általános és a pillanatnyi relációk összegét figyelembe véve mindössze négy lexikai kötéssel találunk többet a célnyelvi szövegváltozatban (összesen 60-at), mint az angol forrásnyelvi szövegben. Összességében tehát elmond-

ható, hogy ezen alkorpusz esetében eltolódások inkább a lexikai kohéziós eszközök minőségében keletkeznek, mégpedig oly módon, hogy a forrás- és a célnyelvben a lexikai kohézió típusa vagy előfordulási helye megváltozik (Károly 2014).

4.1.5. A lexiko-grammatikai kohéziós eszközök összehasonlító elemzése a négy műfajban

A grammatikai kohéziós eszközök összevetéséből megállapítható, hogy minden műfaj esetében a referenciális kötések dominálnak. A forrásnyelvi szövegekben a novellában a legmagasabb a száma (összesen 1,27 kötés/mondat), ezt követi a vallási áhítat (1,25 kötés/mondat), majd az alkalmazási előírásnál és a hírszövegnél azonosított egyaránt alacsony (0,4 kötés/mondat) érték. A célnyelvi szövegek mindegyikében a fenti értékeknél magasabb a referenciák előfordulási aránya: szintén a novellában a legmagasabb az érték (egy mondatra vetítve 1,86), a vallási áhítat magyar nyelvű változatában 1,58/mondat, a hírszövegében 0,73/mondat, majd az alkalmazási előírásában 0,55/mondat.

A referenciák számának növekedése a célnyelvi szövegekben eltolódást eredményez. Ezt a korábbi kutatásokban is kimutatott jelenséget (Heltai és Juhász 2002, Jenei 2008, Károly et al. 2012, Károly et al. 2022) mind a négy célnyelvi szövegpéldány elemzése alátámasztja. A jelenséget a magyar nyelv igeragozási és birtokviszonyokat jelölő rendszerével magyarázhatjuk: a ragozott igealakokkal és birtokos személyjellel jelölt referenciát minden igealak és birtokviszonyt kifejező főnév esetében jelölnünk kell a magyar nyelv normái szerint (Heltai és Juhász 2002), így a magyar célnyelvi szövegekben növekszik a referenciális kötések száma.

A novella fordítási szövegének elemzése alátámasztja azt a korábbi kutatási eredményt is (Jenei 2008), mely szerint az irodalmi szövegekben megfigyelhető a történet/cselekmény elbeszélése során a szereplők gyakori újraemléltése, mely tipikusan névmási utalások által valósul meg. Ez magyarázatot ad a novellában a referenciális kötések magasabb számára. A vallási áhítat műfajáról ismereteink szerint nem állnak rendelkezésünkre ilyen adatok, azonban a vizsgált szövegpéldány adatai alapján feltételezhető, hogy a vallási áhítatok a referenciális kohézió szempontjából az irodalmi szövegekhez hasonló mintázatot mutatnak.

Korábbi kutatások kevesebb személyes névmások által megvalósuló referenciális utalást azonosítottak a hírszövegekben (pl. Károly et al 2012, Károly 2014). A jelen kutatásunkban elemzett hírszöveg adatai is alátámasztják az alacsonyabb számú referenciális kohéziós eszköz használatát az irodalmi és a vallási szöveghez képest. Károly (2014: 141) megállapítja, hogy az általa „vizsgált újságcikkek stílusukat és szövegépítési sajátosságait tekintve közelebb állnak a szakszövegekhez”. A kutatásunkba bevont negyedik műfaj, az orvosi szakszövegek közé sorolható orvosi alkalmazási előírás szövegének adatai is összhangban vannak ezzel a megállapítással, hiszen hasonló számú referenciális kohéziós kötetést tartalmaz, mint a hírszöveg.

A következő, grammatikai kohéziót biztosító eszköz, a szubsztitúció egyik műfajban sem szerepelt sem a forrásnyelvi, sem a célnyelvi szövegváltozatokban. Ellipszis a forrásnyelvi szövegek közül egyedül a novellában fordul elő, összesen három alkalommal, ami egy mondatra vetítve 0,07 kötést jelent. A novella célnyelvi szövegváltozatában ezekből kettőt megtartott a fordító, a harmadik esetben nem volt lehetséges az ellipszis célnyelvi átültetése. Károly (2014) megállapítja, hogy mivel a szubsztitúció és az ellipszis grammatikai jellegű kategóriák, célnyelvi megfeleltetésüket erősen korlátozza a két nyelv eltérő grammatikai rendszere (Károly 2014: 145). Itt ugyan látunk két ellenpéldát is, azonban a korpusz kis mérete miatt általános következtetés ebből nem vonható le. A többi műfajban a célnyelvi szövegekben megjelenik néhány ellipszis (a hírszövegben mondatonként 0,12, a vallási áhítatban 0,16), azonban mennyiségük nem jelentős, és minden esetben a célnyelv és a forrásnyelv eltérő grammatikai struktúrájával magyarázhatjuk a jelenlétüket.

Kötőszók is alacsony számban fordulnak elő a vizsgált műfajokban. A forrásnyelvi szövegekben a novella 0,12, a hírszöveg 0,13, a vallási áhítat 0,16 ilyen kötést tartalmaz mondatonként, míg az alkalmazási előírásban nem fordul elő ez a kohéziós eszköz. A kötőszók előfordulása a célnyelvi szövegváltozatokban is alacsony: az alkalmazási előírásnál itt sem jelenik meg kötőszó, ahogy a vallási áhítatban sem. A célnyelvi hírszövegben egy mondatban 0,06, míg a novellában 0,07 kötőszó/mondat mutatható ki. Három műfaj esetében tehát eltolódás mutatkozik a kötőszók fordításánál, a negyedik műfajról, az orvosi alkalmazási előírásról ezek a szövegpéldányok nem szolgáltatottak adatot. A kötőszók eltolódásai különböző okokra vezethetők vissza. A vallási áhítat és a novella esetében stiláris okokból hagyott ki a fordító kötőszókat. A hírszövegben pedig a *since* temporális kötőelem, amely a célnyelvi változatban nem kötőszó formájában jelenik meg, hanem egy határozós szerkezettel adja vissza a fordító (*közleménye szerint*).

A következőkben a lexikai kohéziós eszközök közül elsőként az általános relációkat vetjük össze a négy műfaj szövegeiben. Az angol forrásnyelvi szövegek elemzése során minden műfajban ismétléseket azonosítottunk a legnagyobb számban, és mindegyik szöveg célnyelvi változatában változott az ismétlések száma a forrásnyelvi szöveghez képest. A hírszövegben 2,13-ról 2,93-ra, a vallási áhítatban 2-ről 2,58-ra növekedett az egy mondatra eső ismétlések száma, ezzel szemben a novellában 1,51-ről 1,02-re, az alkalmazási előírásban pedig 1,85-ről 1,6-ra csökkent. A hírszövegben és a vallási szövegben az okozza az eltolódást, hogy több esetben a forrásnyelvi szövegben szereplő szinonima helyett ismétlést választ a fordító, továbbá keletkeznek új ismétléskapcsolatok is, mivel például a vallási szöveg fordítója a címben használt kifejezést a szövegben is szó szerint újraemlíti, míg a forrásnyelvi szövegben más kifejezéssel élt a szöveg szerzője. Mindkét műfajban megfigyelhető a tömör, lényegretörő stílus, melyre jellemző az ismétlések magasabb arányú tolerálása is. A másik két műfaj esetében eltérő okokból csökken az ismétlések száma. A novellában a legtöbb forrásnyelvben azonosított ismétlést kihagyta a fordító, né-

hány esetben pedig a két nyelv rendszerbeli különbségei eredményezték az eltolódást. Az orvosi alkalmazási előírásban kisebb mértékű a csökkenés, és elsősorban terminológiai különbségek idézik elő.

A szinonimák száma nem domináns egyik műfajban sem. A forrásnyelvi és célnyelvi szövegek közül is a vallási áhítat tartalmazza a legmagasabb arányban a szinonimát, melynek egy mondatra eső értéke 0,5 a forrás- és 0,33 a célszövegben. Az angol nyelvű sajtóhír egy mondatra eső szinonimáinak száma közel van ehhez: 0,47, míg a magyar nyelvű változat kevesebbet tartalmaz belőle: 0,2-t mondatonként. Az alkalmazási előírás forrásnyelvi változatában 0,1, célnyelvi változatában ennek a fele, 0,05 szinonima jelenik meg mondatonként. A novellában egy mondatra vetítve 0,10 a forrásnyelvi, 0,09 a célnyelvi szövegben kimutatott arány. A vallási áhítat és a hírszöveg itt is hasonlóságot mutat: a legtöbb szinonima azért nem jelentkezik a célnyelvi szövegváltozatokban, mert helyettük inkább ismétlést választott a fordító; ez az adat korrelál az ismétlések számának csökkenésével. A másik két műfaj esetében olyan elenyésző számú szinonimát találtunk, melyek alapján nem lehet következtést levonni a műfajokban alkalmazott fordítói stratégiákról.

Hiponímia sem a vallási áhítat, sem a novella szövegváltozataiban nem fordul elő, a hírszövegben pedig elenyésző számban szerepel. Az angol nyelvű alkalmazási előírásban 0,6 hiponímia azonosítható egy mondatban, a célnyelvi szövegben mondatonként 1, amely érték kiugró a többi műfajhoz képest. Erre az eltolódásra a forrásnyelvi és célnyelvi terminológia különbségei, jelen esetben például a hatályos, ún. QRD-templátszövegeknek való megfelelési kötelezettség szolgálhat magyarázatul. Itt tehát egy olyan műfaji jellegzetességről van szó, melynek figyelembevétele a fordítás során elengedhetetlen, és a műfajtranszfer-stratégiák egyik fontos elemét alkotja.

A pillanatnyi relációk elemzése során megállapítható, hogy az alkalmazási előírás szövegében a többi műfajhoz képest magas az elnevezések aránya: a forrásnyelvi szövegben 0,3/mondat, a célnyelvi szövegben 0,4/mondat. Az adatokra ebben az esetben is a műfaj sajátos jellege adhat magyarázatot. A hasonlat előfordulása a legalacsonyabb, csak a vallási áhítatban fordul elő, a forrásnyelvi és a célnyelvi szövegváltozatban is mindössze egy alkalommal. Bár alacsony az előfordulása, ebben a műfajban mégis lehet jelentősége további vizsgálatának, mivel jellemző, hogy egy mindennapi életből vett képet hasonlatként alkalmaznak az áhítatok szerzői egy hitbeli igazság jobb megértéséhez (jelen esetben: a *hit* olyan, mint egy *híd*). Az elnevezések és az azonosságok relatív értéke a négy műfaj mindkét nyelvű változatában alacsony. Sem az alkalmazási előírásban, sem a novellában nem fordul elő azonosság egyik nyelvi változatban sem. Elnevezés a novellában és a vallási áhítatban nem fedezhető fel egyik változatban sem.

Összesítve a lexikai kohéziós kötések számát, a forrásnyelvi szövegekben a legtöbb előfordulást a sajtóhírben dokumentáltuk (3,73/mondat), ami a célnyelvi változatban szintén a legmagasabb érték (4/mondat). A legkevesebb lexikai kötést ezzel

szemben a novellában azonosítottuk: mondatonként 1,9-et a forrásnyelvi, míg 1,38-at a célnyelvi alkorpusz szövegében.

4.2. A topik szerkezeti kohézió vizsgálata

A négy műfaj angol forrásnyelvi és magyar célnyelvi változatainak topik szerkezeti elemzése elsőként a három topik fejlődési változó, a párhuzamos, a követő és a kiterjesztett párhuzamos topik fejlődés mennyiségi eloszlását és az ezekben előforduló eltulodásokat vizsgálta a fordításban. Az elemzés eredményeinek összefoglalását a 2. táblázat tartalmazza (a szövegek terjedelmi különbözőségeiből adódó eltérések semlegesítése érdekében és a műfajok megbízható összevethetősége céljából az egy mondatra jutó topik fejlődést zárójelben tüntettük fel a nyers adatok mellett). Ezt követően a korpuszt kvalitatív módon is elemeztük, hogy feltárjuk az egyes műfajpéldányok topik szerkezeti mintázatát (a mondat topikok előrehaladásának módját). Utóbbi vizuálisan is megjelenítettük (lásd 1–4. ábrák), hogy azonosítani lehessen a négy műfaj topik fejlődésének hasonlóságait és különbségeit.

2. táblázat

Az angol forrásnyelvi és magyar célnyelvi szövegek topik szerkezeti elemzésének eredményei

Topik szerkezet		Orvosi alkalmazási előírás	Vallási áhítat	Novella	Hírszöveg
Párhuzamos topik fejlődés	FNYSZ	0,05 (1/20)	0,5 (6/12)	0,34 (14/41)	0,13 (2/15)
	CNYSZ	0,15 (3/20)	0,5 (6/12)	0,37 (16/43)	0,26 (4/15)
Követő topik fejlődés	FNYSZ	0,5 (10/20)	0,25 (3/12)	0,32 (13/41)	0,4 (6/15)
	CNYSZ	0,5 (10/20)	0,25 (3/12)	0,28 (12/43)	0,46 (7/15)
Kiterjesztett párhuzamos topik fejlődés	FNYSZ	0,4 (8/20)	0,16 (2/12)	0,32 (13/41)	0,4 (6/15)
	CNYSZ	0,3 (6/20)	0,16 (2/12)	0,33 (14/43)	0,2 (3/15)
Topik fejlődés összesen:	FNYSZ	0,95 (19/20)	0,91 (11/12)	0,98 (40/41)	0,93 (14/15)
	CNYSZ	0,95 (19/20)	0,9 (11/12)	0,98 (42/43)	0,93 (14/15)
Tematikus mélység (= különböző témák száma)	FNYSZ	11	4	13	8
	CNYSZ	11	4	14	8

4.2.1. Az orvosi alkalmazási előírás

Az orvosi alkalmazási előírás angol forrásszövegének topik szerkezetét az 1(a) ábra mutatja, a magyar fordításét az 1(b) ábra (terjedelmi okok miatt a műfajpéldányok

teljes topikszerkezetének bemutatásától a következőkben el kellett tekintenünk, de az ábrákkal egy reprezentatív szövegrészlet struktúrájába betekintést tudunk nyújtani. Az ábrák első oszlopa jeleníti meg a szöveget alkotó mondatokat, és ezek mellett szerepelnek jobbra a mondatok topikjai. Az egymással megegyező topikok (a párhuzamos és kiterjesztett párhuzamos topikfejlődések) egymás alatt helyezkednek el (pl. 0. mondat [cím]: *Posology and method of administration*; 2. mondat: *Posology*; 8. mondat: *The Posology*), míg az új topikok (követő topikfejlődés) az előző topikhoz képest egyvel jobbra eltolva láthatók (pl. 0. mondat [cím]: *Posology and method of administration* és 1. mondat: *Ervebo*).

1(a) ábra
Az orvosi alkalmazási előírás angol forrásszövegének topikfejlődése (részlet)

Mondat	
0 (cím)	Posology and method of administration
1	Ervebo
2	Posology
3	dose
4	Booster dose
5	The need and appropriate timing for booster dose(s)
6	data
7	Paediatric population
8	The posology
9	Safety, immunogenicity and efficacy of Ervebo in children less than 1 year of age

1(b) ábra

Az orvosi alkalmazási előírás magyar fordításának topikfejlődése (részlet)

Mondat	
0 (cím)	Adagolás és alkalmazás
1	képzett egészségügyi dolgozónak
2	Adagolás
3	adag
4	Emlékeztető oltás
5	(rejtett alany: ők)
6	adatok leírása
7	Gyermekek és serdülők
8	az adagolás
9	(rejtett alany: ők)

Az alkalmazási előírás forrásnyelvi és célnyelvi szövegének 20-20 mondatában a topikfejlődések száma megegyezik: mindkét szövegben 19 (mindkét szöveg esetében 11 topikális alanyt azonosítottunk). A forrásnyelvi topikális alanyok (*Posology and method of administration, Ervebo, dose, Booster dose, The need and appropriate timing for booster dose(s), data, Paediatric population, Safety, immunogenicity and efficacy of Ervebo in children less than 1 year of age, rejtett alany [you], site, The bandage*), valamint a célnyelvi szövegben azonosított topikok (*Adagolás és alkalmazás, képzett egészségügyi dolgozónak, adag, Emlékeztető oltás, rejtett alany [ők], adatok leírása, Gyermekek és serdülők, rejtett alany [ön], A beadás preferált helye, A vakcina, adatok*) egyaránt az Ervebo vakcina adagolásával és beadásával kapcsolatos fő témaköröket jelölik. A leggyakrabban (4 alkalommal a forrásnyelvi és 7 alkalommal a célnyelvi szövegben) előforduló topikális alany a felszólító mondatok rejtett alánya, ami a műfaj alapvető jellegét (használati utasítás) jól szemlélteti. Az azonosított topikfejlődések közül legkisebb számban mindkét szövegben a párhuzamos topikfejlődés (amikor az egymást követő mondatok topikjának referense megegyezik) fordult elő: a forrásnyelvi szövegben egy esetben (11–12. mondat: mindkét mondat

felszólító módú, így azonos alanyuk rejtett (*you*), a célnyelvi szövegben pedig háromszor (11–12., 12–13., 17–18. mondat). Valamennyi mondat a fordított szövegben is felszólító módú, így topikális alanyuk rejtett (a szöveg olvasója: ön). A párhuzamos topikfejlődés tekintetében azonosított eltolódás a két nyelv szerkezeti különbségeiből következik, mivel az angol nyelvben a passzív mondatoknál a tárgy lép az alany helyére. Kiterjesztett párhuzamos topikfejlődést az angol szövegben nyolc esetben azonosítottunk (pl. az 1–2. mondatban: *Ervebo – Posology*), a magyar fordításban pedig hatszor (pl. a 3–4. mondatban: *adag – Emlékeztető oltás*). Az eltolódás magyarázata ezúttal is a két nyelv szerkezeti különbségeiben keresendő. A legnagyobb számban követő topikfejlődés fordult elő; 10 alkalommal vált az előző mondat rémája a következő mondat témájává mindkét szövegben (pl. a FNYSZ és a CNYSZ 6–7. mondatában: *data – Paediatric population*, illetve *adatok leírása – Gyermekek és serdülők*). Az elemzés során megfigyelhető volt az angol és a magyar szövegben egyaránt, hogy a 2., 8. és 10. mondatban szereplő topikális alanyok (*Posology*, *The posology*, *Method of administration – Adagolás, az adagolás, Az alkalmazás módja*) a címben megjelenő topikális alanyhoz (a FNYSZ és a CNYSZ 0. mondatában: *Posology and method of administration*, illetve *Adagolás és alkalmazás*) igazodnak.

Az orvosi szövegben domináns mintának bizonyuló követő topikfejlődés magas fokú (láncszerű) topikális összefüggést és kohéziót, valamint didaktikus, magyarázó jelleget jelez. Ahogyan a kohéziós kötések esetében, elsősorban a lexikai kohézióknál is megállapítottuk: a fordított szöveg minőségére vonatkozó szigorú előírások, valamint a szöveg jellege (használati utasítás) miatt várható, sőt elvárt, hogy a két szöveg topikszerkezete hasonló jellemzőket mutató, koherens szövegeket igazoljon.

4.2.2. A vallási áhítat

A vallási áhítat angol forrásszövegének és magyar fordításának topikszerkezetét egy-egy reprezentatív szövegrészlet mutatja a 2(a) és a 2(b) ábrán.

A vallási áhítat angol forrásnyelvi és magyar célnyelvi szövegének tematikus mélysége (vagyis eltérő topikjainak száma) egyaránt négy (*bridge, faith, we, you*). A topikok jól tükrözik a szöveg fő témaköreit: az építészeti remekmű, a *Golden Gate híd* (1–2. mondat) szolgál illusztrációként a hívők [*mi, hívők*] [5–6–7–8. mondat]) számára, hiszen a szerző a *hitet* (3–4. mondat) egy *híd*hoz hasonlítja, mely az embert Istennel összeköti. A záró mondatokban az áhítat írója felszólítja az olvasót (rejtett alany: *te* [9–10. mondat]), hogy emlékezzen erre a hitbeli összeköttetésre, amikor hidat lát. A topikális alanyok köré szervezett mondatokkal a szöveg lényegét könnyen visszaadhatjuk ebben a műfajban.

2(a) ábra

A vallási áhítat angol nyelvű szövegének topikfejlődése (részlet)

Mondat	
0A (cím)	bridge
0B (alcím)	Faith
1	Golden Gate Bridge
2	It
3	Faith
4	this span
5	we
6	we
7	we
8	we

2(b) ábra

A vallási áhítat magyar nyelvű fordításának topikfejlődése (részlet)

Mondat	
0A (cím)	Híd
0B (alcím)	Hit
1	Golden Gate híd
2	rejtett alany: Golden Gate híd
3	Hit
4	ez az összeköttetés
5	rejtett alany: mi
6	rejtett alany: mi
7	rejtett alany: mi
8	rejtett alany: mi

A szöveg egyszerűen felépített, tömör, lényegretörő, a szerző gondolatmenetének logikai láncolata könnyen követhető, amit az alacsony tematikus mélység (4) is jelez. Érdekes, hogy – a címet és az alcímet nem számítva – a forrásnyelvi szövegben mindössze kettő mondatban (4. és 6. mondat) áll a topikális alany mondatkezdő pozícióban. Emiatt a topikális alanyok megtalálása kihívást jelentett ebben a forrásnyelvi szövegben.

A topikfejlődés típusait is azonosítottuk Lautamatti (1987) elemzőmodellje alapján. A magyar célnyelvi szövegben a topikfejlődés típusai teljes mértékben megegyeznek az angol forrásnyelvi szöveg topikfejlődési típusaival ebben a vallási áhítatban. Leggyakoribb a párhuzamos topikfejlődés, melynél az egymást követő mondatok topikja megegyezik (a referensük azonos). Ebből a típusból összesen

hat található ebben a szövegpéldányban (az 1–2., a 3–4., az 5–6., a 6–7., a 7–8., és a 9–10. mondatok között). Ahogyan azt a 2(a) és 2(b) ábrák is jól mutatják, a vallási áhítat topikszerkezete a benne előforduló nagyobb számú párhuzamos progresszió miatt „álló” struktúrát mutat (a jobboldali irányban elnyúló szerkezet helyett, amelyet pl. a fenti 1(a) és 1(b) ábra mutatott; erről bővebben lásd: Károly 2014: 186).

A topikfejlődés tekintetében a magyar célnyelvi szövegről ugyanazokat a megalapításokat tehetjük, melyeket az angol forrásnyelvi szövegről. A tematikus mélység és a topikok követése alapján elmondható, hogy a fordításban nem keletkezett topik-szerkezeti eltolódás, a fordító szorosán követte az angol forrásnyelvi szöveg topikjait és topikfejlődését, szerkezeti szempontból is teljes szövegűségere törekedett.

4.2.3. A novella

A novella angol forrásszövegének és magyar fordításának topikszerkezetét egy-egy reprezentatív szövegrészlet mutatja a 3(a) és a 3(b) ábrán.

3(a) ábra

A novella angol nyelvű szövegének topikfejlődése (részlet)

Mondat	
0 (cím)	A very short story
1	they
2	chimney swifts
3	it
4	the others
5	He and Luz
6	Luz
7	she
8	Luz
9	they

3(b) ábra
A novella magyar nyelvű szövegének topikfejlődése (részlet)

Mondat	
0 (cím)	Nagyon rövid elbeszélés
1	rejtett alany: ők
2	füsti fecskék
3	rejtett alany: az ég
4	a többiek
5	Ő és Luz
6	Luz
7	Luz
8	Luz
9	rejtett alany: ők

Ernest Hemingway *A very short story* című novellájában a tematikus mélység 13, tehát a szövegben összesen 13 különböző topik jelenik meg: *a very short story*, *they*, *chimney swifts*, *it* (első esetben az égre utal), *he and Luz*, *Luz*, *they* (ezúttal a párra utal, míg ezt megelőzőleg egy másik csoportra), *he*, *a few patients*, *fifteen letters*, *it* (a városra utal), *the major*. A szöveg kétértelműségéhez, rétegzettségéhez a személyes névmásokkal jelzett topikok járulnak hozzá legjelentősebb mértékben. A novella Szász Imre tollából származó, *Nagyon rövid elbeszélés* című magyar fordításában összesen 14 különböző topikkal találkozunk az olvasó, tehát eggyel többel, mint az angol forrásnyelvi szövegben: *nagyon rövid elbeszélés*, *(ők)*, *füsti fecskék*, *(az ég)*, *a többiek*, *ő és Luz*, *Luz*, *orvosok*, *ő* (a férfi), *néhány beteg*, *mások*, *(levél)*, *(Pardonone)*, *az őrnagy*. A topikok felsorolásában zárójellel jelöltük a szövegben fellelhető rejtett alanyokat. A rejtett alanyok esetében általában könnyen eldönthető, hogy a szerelmi történet adott mondata éppen Luzról vagy a férfiről szól.

Ahogy az már a grammatikai kötőelemek esetében említettük, míg a női szereplőt a tulajdonnév és a névmás is egyaránt jelöli, addig a férfi szereplő identitása a *he* névmás mögött bújlik meg. A *they* névmás topik funkciójú előfordulásai értelmezési nehézség elé állítják az olvasót: az 1. mondatból nem derül ki, hogy a névmás kire utal, egyértelműen csak azt tudhatjuk, hogy több személyről van szó, és a 9. mondat esetében sem biztosan eldönthető az, hogy a *they* névmás az első mondatban már bevezetett csoportra utal, vagy pedig a 10. mondatban is előforduló személyekre (véltőleg orvosokra), akik a műtétet végzik. Ez a homály jellemzi a magyar

célnyelvre fordított novella kezdőmondatát is: *Padovában egy forró estén felvitték a tetőre, s onnan elnézhetett a város felett.* Bár a szöveg folytatásából teljes bizonyossággal kiderül, hogy a szerelmi történet férfi szereplője az, akit felvittek a tetőre, az a novella teljes egészét tekintve sem kikövetkeztethető, hogy az első mondatban kik azok, akik a cselekvést végzik.

A forrásnyelvi novellában párhuzamos topikfejlődést figyelhetünk meg 14 mondat esetében, követő és kiterjesztett párhuzamos topikfejlődést pedig összesen 13 mondatnál. A topikfejlődés típusait tekintve kevésbé egyenletes eloszlás figyelhető meg a magyar célnyelvi szövegben, mint az angol forrásnyelvi szöveg esetében. Leggyakrabban a párhuzamos topikfejlődés jelenik meg, ebből összesen 16-ot találhatunk a novellában, kiterjesztett párhuzamos topikfejlődést 14-et, követő topikfejlődést pedig kevesebb, összesen 12 esetben. Megállapítható tehát, hogy a szöveg magyar fordításának topikszerkezete bizonyos fokú eltolódást mutat az angolhoz képest.

4.2.4. A sajtóhír

A sajtóhír angol forrásszövegének és magyar fordításának topikszerkezetét egy-egy reprezentatív szövegrészlet mutatja a 4(a) és a 4(b) ábrán.

4(a) ábra

A sajtóhír angol nyelvű szövegének topikfejlődése (részlet)

Mondat	
0 (cím)	Western Australian Family
0a (alcím1)	Flora Drury
0b (alcím2)	Police
1	A family
2	The family
3	they
4	fears
5	two cars
6	family and friends
7	They
8	attempts

4(b) ábra
A sajtóhír magyar nyelvű szövegének topikfejlődése (részlet)

Mondat	
0 (cím)	rejtett alany: ők
0a (alcím1)	Flora Drury
0b (alcím2)	A rendőr- ség
1	rejtett alany: rendőrség
2	család
3	rejtett alany: ők
4	rejtett alany: ők
5	rejtett alany: ők
6	hozzátartozók és a barátok
7	ők
8	keresési kísérle- tek

Lautamatti (1987) topikszerkezet-elemző modellje alapján az angol nyelvű hírszöveg tematikus mélysége 8, azaz összesen nyolc különböző topik azonosítható benne a következő topikális alanyok megjelenésével: *Western Australian Family*, *Flora Drury*, *police*, *they* (a családra utal), *fears*, *two cars*, *family and friends*, *attempts*, *a picture*. A forrásnyelvi szöveg topikális alanyai kivétel nélkül tulajdonnevek és főnevek, amelyek a szöveg logikai vázának jelentős lexikai egységei. A szöveg tematikus alanyai segítségével a hírszövegben jól azonosíthatók a topikok, az olvasó számára így jól követhető a történet építkezése és a műfajra jellemző lineáris információszerzés.

A forrásnyelvi szövegben a *Western Australian Family* topikális alanyként, a *the family*, *a family*, *they* és *family* lexikai egység formájában is előfordul. A *police* a *Western Australian Police* tulajdonnévként jelenik meg még topikális alanyként két alkalommal. A hír angol nyelvű szövegében párhuzamos topikfejlődést figyelhetünk meg két mondat esetében: az 1–2. mondat között és a 2–3. mondat között. Mindkét esetben a családról olvashatunk, az eltűnésükről, illetve az utazásukról: az alcím utáni második mondat írja le a földrajzi adatokat (azt, hogy honnan hova akartak eljutni), tehát új információt hordoz.

Követő topikfejlődést a forrásnyelvi szövegben összesen hat esetben találtunk. Mivel a fő kommunikációs cél a híradás, az információközlés és a tények lineáris bemutatása, nem meglepő, hogy az új topik bevezetése a topikszerkezetben is magas topikfejlődési számot ad. Kiterjesztett párhuzamos topikfejlődésre szintén hat példát találtunk a forrásszövegben (0–1. mondat, 3–6. mondat, 3–7. mondat, 0–9. mondat, 7–10. mondat és 9–12. mondat), és ezen mondatok esetében az azonos topikkal rendelkező mondatok sorát megszakítja egy új topik. Az angol nyelvű hírszöveg topikszerkezete tehát a topik fenntartását tükrözi, a lineáris információközlésre állít példát.

A fordításban ugyanúgy nyolc különböző topikkal találkozunk az olvasó, mint az angol nyelvű szövegváltozatban. A magyarra fordított sajtóhírben sok helyütt (összesen 7 mondatban) rejtett alanyt találhatunk, ami azt jelenti, hogy a szövegnek majdnem felét rejtett topikális alanyú mondatok teszik ki. Ez a fordítói döntés (tudatosan vagy intuitív módon) megítélésünk szerint főként a magyar nyelv grammatikai és szintaktikai sajátosságaival magyarázható. A célnyelvi szövegben így néhol felmerül egy-egy fontos értelmezési kérdés, amelyekre az alábbiakban külön kitérünk.

Mindjárt a főcímbe (0. mondat) is egy rejtett alannyal találkozunk, majd az 1. mondat is rejtett alanyt tartalmaz. Ami kétértelműsége ad okot, az az, hogy nem derül ki egyértelműen, hogy az első mondat rejtett alanya kit takar, tehát felmerül a kérdés: ki végzi a cselekvést, ki találta meg a családot? (*Életben találták meg a családot, aki 3 nappal ezelőtt tűnt el Ausztrália áradások sújtotta, kevésbé lakott részén.*) Csak a 7. mondatból feltételezhető, hogy a rendőrségre utal a rejtett alany, de ebben nem lehetünk minden kétséget kizáróan biztosak. A 10. mondatban olvasható, hogy a magasból vették őket észre, tehát vélhetően a légi keresés során a rendőrség munkatársai voltak azok, akik rájuk találtak (*A családot azonban néhány óras keresés után – amit szerdán tudtak folytatni – megtalálták, a magasból vették őket észre.*).

A többi rejtett alany esetében is felmerül hasonló bizonytalanság, ami gyengíti a cselekmény topikális tartalmát. A topikfejlődés típusait tekintve a magyar célnyelvi szövegben eggyel több (összesen 7) követő topikfejlődés található, mint az angol szövegben. Ez a fordításban leggyakrabban előforduló topikfejlődési típus. Párhuzamos topikfejlődés a magyar szövegben négy helyen jelenik meg, ami az angol eredeti szöveg duplája. A fordítás során ezzel erőteljesebb topikfenntartás jut érvényre. Kiterjesztett párhuzamos topikfejlődést három esetben azonosítottunk a fordításban (a 0–0b. mondat, a 2–7. mondat és az 1–9. mondat között). Az angol forrásszövegben ennek a duplája érhető tetten.

Összegezve, a számszerű különbségek alapján a topikfejlődésben megfigyelhető olyan eltolódások, amelyekről a fordítás topikszerkezete lineárisabbá válik, s ezáltal a célnyelvi szöveg jobban *fenntartja* a topikokat, mint annak forrásnyelvi változata. A fordításban az információk nagyobb arányban jelennek meg egymást követő topikláncolatban, míg az angol forrásszövegben a láncolatba többször *beékelődik* egy másik topik, és a szöveg ezt követően tér vissza a korábbi topikra (az angol szövegben kétszer annyi a kiterjesztett párhuzamos topikfejlődés, mint a magyar fordításban).

4.2.5. A topikszerkezet összevetése a négy műfajban

A négy különböző műfajú forrásnyelvi szöveget összevetve megállapítható, hogy párhuzamos topikfejlődésből a vallási áhítat szövegében található a legtöbb: 0,5/mondat. A többi műfaj értékei csökkenő sorrendben a következőképpen alakulnak: a novella szövegében 0,34, a hírszövegben 0,13, az orvosi alkalmazási előírásban pedig 0,05 párhuzamos topikfejlődés/mondat. A szövegek célnyelvi változatának esetében ugyanezt a csökkenő sorrendet figyelhetjük meg: vallási áhítat 0,5, novella 0,37, hírszöveg 0,26, és a legkisebb értéket itt is az orvosi alkalmazási előírás adja, amely 0,15 párhuzamos topikfejlődés/mondat.

Követő topikfejlődés a forrásnyelvi szövegek közül a hírszövegben azonosítható legmagasabb arányban. Ebben a műfajban az egy mondatra jutó érték 0,53, ezt szorosán követi az orvosi alkalmazási előírás 0,5-tel. A forrásnyelvi novella szövegében 0,32, míg a vallási áhítat esetében 0,25 a követő topikfejlődés egy mondatra eső értéke. A célnyelvi szövegek értékei szinte teljes mértékben megegyeznek a forrásnyelvi szövegek értékeivel. Ez alól csak egy kivétel van: a novella esetében a fordítás során csökkent a követő topikfejlődések száma, mert itt 0,28 jut belőle egy mondatra.

Kiterjesztett párhuzamos topikfejlődés a forrásnyelvi szövegek közül a hírszövegben fordul elő legnagyobb arányban (0,47), ezt követi az orvosi alkalmazási előírás (0,4), a novella (0,32), és a legkisebb értéket (0,16) képviselő vallási áhítat. A célnyelvi szövegeknél a vallási áhítatban mért érték nem változott, és a novella esetében is csak minimális növekedés észlelhető (0,32-ről 0,33-ra), ugyanakkor enyhén csökken az orvosi alkalmazási előírás értéke, 0,4-ről 0,3-ra. A legjelentősebb eltérést a hírszöveg mutatja, ahol az egy mondatra jutó kiterjesztett párhuzamos topikfejlődés 0,47-ről 0,2-re csökken a fordítás során.

A fenti adatokból kitűnik, hogy a vallási áhítat topikszerkezetében nem keletkezett eltolódás, hiszen a fordító megtartotta a forrásnyelvi szöveg topikszerkezetét. A novella topikszerkezetében minimális eltolódás figyelhető meg: a célnyelvi szövegváltozat két mondatnál hosszabb, mivel a fordító két forrásnyelvi mondatot is felbontott. Ez már önmagában is eltolódást okoz: kétfővel nőtt a párhuzamos topikfejlődések száma a célnyelvi szövegben. A célnyelvi szöveg értelmezését azonban az eltolódások nem befolyásolják negatívan, sőt, inkább segítik, mivel a célnyelven koherensebbé, gördülékenyebbé vált a szöveg a szóban forgó szöveghelyeken. Az orvosi alkalmazási előírás célnyelvi szövegében domináló követő topikfejlődés esetében nem keletkezett eltolódás. A párhuzamos és a kiterjesztett párhuzamos topikfejlődés vonatkozásában azonban a két nyelv szerkezeti különbségei (pl. a passzív szerkezet) topikszerkezeti eltolódásokat idéztek elő, melyek azonban a célnyelvi szöveg értelmezését nem befolyásolják.

A hírszöveg topikszerkezetében következett be a legjelentősebb mértékű eltolódás: a párhuzamos topikfejlődések száma a fordításban a kétszeresére nőtt, míg a kiterjesztett párhuzamos topikfejlődéseké a felére csökkent. Megfigyelésünk szerint az eltolódásokat ebben a szövegben többnyire a két nyelv rendszerbeli különbségei

okozzák (a forrásnyelvi passzív szerkezetek aktív szerkezettel adhatók csak vissza a célnyelvben). A hírszöveg műfajában korábbi kutatások is kimutattak már topik-szerkezeti eltolódásokat nagyobb korpuszon (pl. Károly et al. 2012, Károly 2014). Ahhoz azonban, hogy megállapíthassuk, vajon a topikszerkezet módosulásai okoznak-e „hangsúly/fókuszmodosulást és következésképpen eltérő diskurzustartalmat” (Károly 2014: 190) ebben a szövegpéldányban, további, tartalomszemponitú, műfaj-alapú vizsgálatok elvégzésére lenne szükség.

5. Összegzés

Esettanulmányunk célja a négy műfajpéldány angol forrásnyelvi és magyar célnyelvi szövegének mélyreható kohéziós és topikszerkezeti vizsgálata volt, a hasonlóságok, eltérések, valamint a fordítás során keletkezett eltolódások feltárása érdekében. Az eredmények azt mutatják, hogy a grammatikai kohéziós eszközök tekintetében mind a négy műfajpéldányban a referenciális kötések dominálnak a forrásnyelvi szövegekben, és a referenciális kötések száma növekszik a fordítás során. Ez alapján feltételezhető, hogy a növekedés nem műfaji sajátosságoktól függ, hanem a fordítás eredményeként keletkezik, és a két nyelv közötti rendszerbeli különbségek váltják ki: a magyar nyelvben ugyanis a ragozott igealakokkal és birtokos személyjellel jelölt referenciát minden igealak és birtokviszonyt kifejező főnév esetében kötelezően jelölnünk kell (Heltai és Juhász 2002).

A lexikai kohéziós eszközök tekintetében az összes szöveg esetében az ismétlések játszik a legjelentősebb szerepet, ezek vannak jelen a legnagyobb számban. Két műfajnál az adatok igazolni látszanak egy fontos fordítási univerzálénak tartott jelenséget, az ismétléskeletkezési hipotézist: az alkalmazási előírásban és a novellában az ismétlések száma csökkent a célnyelvre való átültetés során. Ezzel szemben a vallási áhítat és a hírszöveg esetében az ismétlések száma lényegesen növekszik a fordításban, ezzel mintegy ellentmondva az ismétléskeletkezési hipotézisnek. Megfigyeléseink szerint a vallási áhítatra és a hírszövegre jellemző tömör, lényegre törő stílus az, amely az ismétlések nagyobb számának tolerálását vonja maga után. Mindkét műfaj vizsgált célnyelvi szövegpéldányában megállapítottuk, hogy a fordító a forrásnyelvi kohéziós eszközt (pl. szinonimát vagy ellipszist) több esetben ismétlésre cserélte, amivel opcionális (a fordító döntésén múló és nem a nyelvek rendszerbeli különbségeiből fakadó) eltolódás keletkezett a fordítási szövegekben.

A topikszerkezetben azt találtuk, hogy a vallási áhítat kivételével minden műfajban enyhén növekszik a párhuzamos témafejlődések száma a magyarra fordított szövegben. Látható továbbá, hogy számottevő eltolódás a fordításban a négy műfaj közül csak a hírszöveg topikszerkezetében következett be, mivel a párhuzamos topikfejlődések száma itt a kétszeresére nőtt, és a kiterjesztett párhuzamos topikfejlődések pedig a felére csökkent. Következésképp az orvosi alkalmazási előírásra, a vallási

áhitatra és a novellára vonatkozóan feltehető, hogy a műfajtranszfer-stratégiáknak részét képezi a topikszerkezet mintázatainak és a különböző topikfejlődési módok számának hozzávetőleges megtartása annak érdekében, hogy a szöveg műfaji jellege és üzenete sérületlenül megmaradjon a célnyelvi szövegben. A hírszöveg esetében korábbi kutatások is kimutattak már topikszerkezeti eltolódásokat nagyobb korpuszon (Károly et al. 2012, Károly 2014), amit a jelen vizsgálat is megerősít. Ugyanakkor a négy műfaj további szövegpéldányokon végzett vizsgálata szükséges ahhoz, hogy megállapíthassuk, hogy a topikszerkezet célnyelvi átültetésének stratégiáiban vannak-e általánosítható különbségek a műfajok között.

Az orvosi alkalmazási előírás szövegpéldányának egyedi, a kohéziós és topikszerkezetet érintő műfajtranszfer-stratégiáiról megállapítható, hogy abban kevés és csupán kisebb mértékű eltolódás figyelhető meg a forrásnyelvi és a célnyelvi szöveg között, és ahol van eltolódás, ott jellemzően a két nyelv rendszerbeli különbségei állnak annak hátterében. Az eredmények ugyanakkor azt is mutatják, hogy a vizsgált szövegpéldányok közül az orvosi alkalmazási előírásban azonosítható jelentősebb számú hiponímia, de a többi műfajban ezek száma elenyésző. Ennek oka feltehetően az lehet, hogy az alkalmazási előírás nyelvezete fogalmi hierarchiákra épülő szaknyelv, így a szöveg elengedhetetlen sajátossága a definiálás, a kategorizálás és a pontosítás. A szövegpéldányok vizsgálata alapján feltételezhető továbbá, hogy az orvosi alkalmazási előírás műfajára kevésbé jellemző az ellipszis, a szubsztitúció és a kötőszók mondatok közötti kötéseket alkotó használata, hiszen a műfaj elsődleges célja az utasítások legegyszerűbb és legátláthatóbb közlése. Mindezek mellett a topikszerkezet vonatkozásában az orvosi szövegben domináns az újabb és újabb topikokat felvonultató követő topikfejlődés, ami magas fokú tematikus kohéziót, valamint didaktikus, magyarázó jelleget ad a szövegnek.

A vallási áhítat esetében érdekes módon kitűnnek bizonyos, a műfajra jellemző egyedi referenciális sajátosságok. Lényeges eleme egyfelől a többes szám első személyű névmások jelenléte, amelyek azt jelzik, hogy a szöveg szerzője maga is azonosul a hívők táborával. Emellett a szerző egyes szám második személyben szólítja meg az olvasót a szöveg végén, mivel – ahogy Viola (2020: 7) is hangsúlyozza – a napi üzenetek, buzdítások, hitélet-erősítő jellegű szövegek igyekeznek az olvasó érzelmi világára is hatni. Számottevő az ismétlések száma is a vallási áhítat szövegében, amelyekkel a szerző előtérbe helyezi az üzenet legjelentősebb topikjait (*bridge, faith, God, life*). Fontos kiemelnünk továbbá, hogy a vallási áhítat az általunk vizsgált szövegek közül az egyetlen, ahol a fordító teljes mértékben megtartotta az eredeti szöveg topikszerkezetét, eltolódás nem keletkezett.

A harmadik műfaj, a novella esetében szembevetődik a referenciális kötések kimagasló száma, amelyet a szöveg elbeszélő jellegével magyarázhatunk. Jelentős továbbá a *nagyon rövid* elbeszélés tömörsége, sűrűsége, nyelvezetének lecsupaszított stílusa, amely az igék gyakoriságát, illetve a magyar célnyelvi szövegben a ragozásban megjelenő referenciáknak a kimagasló arányát eredményezi. Számottevőek emellett a novella szövegében az ismétlések, amelyek vélhetően szintén a műfaj jellemzőivel magyarázhatók: mivel a novella cselekménye rövid, egyetlen szálon fut, így a történet

szövege lexikai értelemben is korlátok között mozog. A novella magyarra átültetett topikszerkezetének esetében enyhe eltolódást figyelhetünk meg az angolhoz képest, amely arra enged következtetni, hogy a fordító igyekezett olyan célnyelvi szöveget létrehozni, amely jobban illeszkedik a magyar irodalmi szöveghagyományokba.

A negyedik műfaj, a hírszöveg esetében legszembetűnőbb a műfajra jellemző tömör, lényegre koncentráló leírás, amely egyidejűleg magába foglalja a referenciák magas számát, a szubsztitúció hiányát és a kötőszók alacsony számát is. Jellemző továbbá rá az ismétlések magas száma, hiszen a szöveg a lehető legtöbb információt akarja közvetíteni az olvasóknak, a lehető legtömörebb megfogalmazásban (Bell 1991). Kiemelkedő a hírszövegben a meronimák száma is, amelyek jelenlétét részben a földrajzi nevek használata okozza, a műfajra jellemző módon. A topikszerkezet tekintetében a hírszöveg magyarra átültetett szövegpéldányában jelentős eltolódások figyelhetők meg. Érdemes ezért a jövőben nagyobb korpuszon megvizsgálni azt a jelen elemzés eredményei alapján a korábbiakban megfogalmazott hipotézist, mely szerint a hírszöveg fordításában az információk nagyobb arányban jelennek meg egymást követő topikláncolatban, mint a forrásszövegben.

Bár a kutatás jellegéből fakadóan a fentiekben megfogalmazott következtetések csupán a vizsgált szövegpéldányokra vonatkozathatók, az eredmények új információkkal gazdagítják a különféle műfajok fordítási viselkedésével kapcsolatos ismereteinket. Ahogy ugyanis tanulmányunk elméleti háttérben rámutattunk, a korábbi szövegkohézióra és koherenciára fókuszáló fordítási szempontú kutatásokban közös az, hogy középpontjukban egyetlen műfaj áll. Ismereteink szerint eddig nem született olyan kutatás, amely a lexiko-grammatikai és topikszerkezeti kohéziót, illetve az ezekhez kapcsolódó műfajtranszfer-stratégiákat különböző műfajok esetében vizsgálta volna. Az itt bemutatott eredmények egyértelműen rámutatnak arra, hogy a kohéziós és topikszerkezeti mintázatok műfajfüggő módon változhatnak a fordítás folyamatában. Ennek a megállapításnak nem csupán elméleti relevanciája van a műfajszempontú fordításkutatás és a fordítási univerzálék vizsgálata számára, hanem hozzájárulhat a fordítóképzésben a műfaji különbségek tudatosításához és a műfajspecifikus fordítói stratégiák elsajátításához. A fentiekben megfogalmazott hipotézisek igazolásához azonban még nagyobb korpuszon végzett, és további műfajokra és nyelvpárokra is kiterjedő vizsgálatokra van szükség.

Irodalom

- Andok M. 2001. A sajtóhírek a tudományos diskurzusban. In: Békési I., Petőfi S. J., Vass L. (szerk.) *Szemiotikai szövegtan* 14. Szeged: JGYTF Kiadó. 109–137.
- Arhire, M. 2017. Cohesive devices in translator training: A study based on a Romanian translational learner corpus. *META* Vol. 62. No. 1. 155–177. <https://doi.org/10.7202/1040471ar>
- Arhire, M. 2018. The Translation of Ellipsis as Identity Marker in the Literary Dialogue. *Acta Universitatis Sapientiae, Philologica*. Vol. 10. No. 3. 19–32. <https://doi.org/10.2478/ausp-2018-0025>

- Baker, M. 1992. *In Other Words*. Routledge: London. <https://doi.org/10.4324/9780203133590>
- Baker, M. 1995. Corpora in Translation Studies. An Overview and Suggestions for Future Research. *Target* Vol. 7. No. 2. 223–245. <https://doi.org/10.1075/target.7.2.03bak>
- Bassnett, S. 2002. *Translation Studies*. London and New York: Routledge. <https://doi.org/10.4324/9780203427460>
- Becher, V. 2011. *Explicitation and Implication in Translation. A Corpus-based Study of English-German and German-English Translations of Business Texts*. PhD Dissertation. Hamburg: Universität Hamburg. <https://d-nb.info/102042673X/34> (letöltve: 2026. 05. 30.)
- Bell, A. 1991. *The Language of News Media*. Oxford, UK: Blackwell. <https://doi.org/10.1017/S004740450001695X>
- Bhatia, V. K. 1997a. Genre analysis today. *Revue Belge de Philologie et d'Histoire* Vol. 75. No. 3. 629–652. <https://doi.org/10.3406/rbph.1997.4186>
- Bhatia, V. K. 1997b. Translating legal genres. In: Trosborg, A. (eds) *Text Typology and Translation*. Amsterdam: John Benjamins. 203–214. <https://doi.org/10.1075/btl.26.15bha>
- Bielsa, E. 2007. Translation in global news agencies. *Target* Vol. 19. No. 1. 135–155. <https://doi.org/10.1075/target.19.1.08bie>
- Blum-Kulka, S., Levenston, E. A. 1983. Universals of Lexical Simplification. In: Faerch, C., Kaspar, G. (eds) *Strategies in Interlanguage Communication*. London: Longman.
- Blum-Kulka, S. 1986. Shifts of cohesion and coherence in translation. In: House, J., Blum-Kulka, S. (eds) *Interlingual and intercultural communication: Discourse and cognition in translation and second language acquisition studies*. Tübingen: Gunter Narr. 17–35. <https://doi.org/10.1515/infodaf-1986-135-650>
- Bogóok K. 2008. *Az egyperces novellák idegen nyelvre történő fordításával kapcsolatos problémák és egy alternatív fordítási módszerről*. Doktori értekezés. Kézirat. ELTE BTK Irodalomtudományi Doktori Iskola, Legújabbkori Magyar Irodalom Doktori Program. <http://hdl.handle.net/10831/45305>
- Cs. Tóth A. 1996. *Örkény István világa fordításban (Az Egyperces novellák francia és angol fordításának traduktográfiája)*. Doktori értekezés. Kézirat. József Attila Tudományegyetem.
- Magyar Katolikus Lexikon = Diós I., Viczián J. (szerk.) 1998. *Magyar Katolikus Lexikon 4. Gas-Hom*. Budapest: SZIT.
- Diószegi A. 1960. A mai magyar novella. *Irodalomtörténet* 48. évf. 1 szám. 13–22. https://real-j.mtak.hu/2853/1/IrodalomTortenet_1960.pdf (letöltve: 2026. 05. 30.)
- Englund Dimitrova, B. 2005. *Expertise and Explicitation in the Translation Process*. Amsterdam: John Benjamins. <https://doi.org/10.1075/btl.64.08exp>
- Fowler, R. 1991. *Language in the News*. London: Routledge. <https://doi.org/10.1017/S004740450001695X>
- Gerzymisch-Arbogast, H., Kunold J., Rothfuß-Bastian, D. 2006. Coherence, theme/rheme, isotopy: Complementary concepts in text and translation. In: Heine, C., Schubert, K., Gerzymisch-Arbogast H. (eds) *Text and Translation. Theory and Methodology of Translation*. Tübingen: Narr. 349–370.
- Göpferich, S. 1995. *Textsorten in Naturwissenschaften und Technik: pragmatische Typologie, Kontrastierung, Translation*. Tübingen: Günter Narr Verlag. <https://doi.org/10.1075/target.9.1.22har>
- Halliday, M. A. K., Hasan, R. 1976. *Cohesion in English*. London: Longman. <https://doi.org/10.2307/412795>

- Halliday, M.A.K., Hasan, R. 1985. *Language, Context, and Text: Aspects of Language in a Social-Semiotic Perspective*. Victoria: Deakin University.
- Halliday, M. A. K., Matthiessen, C. M. I. M. 2004. *An Introduction to Functional Grammar*. London: Arnold.
- Hasan, R. 1984. Coherence and Cohesive Harmony. In: Flood, J. (ed.) *Understanding Reading*. Delaware: International Reading Association. 181–219.
- Heltai P., Juhász G. 2002. A névmások fordításának kérdései angol–magyar és magyar–angol fordításokban. *Fordítástudomány* 4. évf. 2. szám. 46–62. <https://ojs3.mtak.hu/index.php/fordtud/issue/view/1364/933>
- Illésné Kovács M., Simigné Fenyő S. 2008. A metainformációs nyelvi elemek funkciója betegtájékoztatók szövegében. *Alkalmazott Nyelvészeti Közlemények* 3. évf. 1. szám. 165–174. Elérhető: https://matarka.hu/koz/ISSN_1788-9979/vol_3_no_1_2008/ISSN-1788-9979_vol_3_no_1_2008_165-174.pdf (letöltve: 2026. 05. 30.)
- Illésné Kovács M., Simigné Fenyő S. 2009. Gyógyszerészeti kísérőiratok kommunikációs szempontú elemzése Hymes szociokulturális modellje alapján. In: Gecső T., Sárdi Cs. (szerk.) *A kommunikáció nyelvészeti aspektusai*. Budapest, Székesfehérvár: Tinta Könyvkiadó. 141–148.
- Jenei G. 2008. *The Contribution of Reference and Co-reference to Cohesion*. Saarbrücken: VDM.
- Károly K. 2007. *Szövegtan és fordítás*. Budapest: Akadémiai Kiadó.
- Károly K. 2008. Genre transfer strategies and genre transfer competence in translation. *Sprachtheorie und germanistische Linguistik* Vol. 18. No. 1. 37–53.
- Károly K. 2013. A retorikai struktúra műfaji szempontú elemzésének módszereiről a magyar–angol sajtófordításban. *Fordítástudomány* 15. évf. 1. szám. 5–31. <https://ojs.mtak.hu/index.php/fordtud/issue/view/261/125>
- Károly K. 2014. *Szövegkohérenca a fordításban*. Budapest: ELTE Eötvös Kiadó.
- Károly K. 2017. *Aspects of Cohesion and Coherence in Translation. The Case of Hungarian-English News Translation*. Amsterdam: John Benjamins. <https://doi.org/10.1075/btl.134>
- Károly K. 2022. A nyelvi közvetítés empirikus kutatásának módszerei. In: Klaudy K., Robin E., Seidl-Péché O. (szerk.) *Bevezetés a fordítás és tolmácsolás kutatómódszertanába I. Általános rész*. Budapest: ELTE FTT-MANYE Fordítástudományi Szakosztály. 27–58. <https://doi.org/10.21862/kutmodszertan1/3>
- Károly K., Árvay A., Edwards M., Fekete H., Kolláth K., Tankó Gy. 2000. A szövegkohézió mérése a vizsgafordítások értékelésében. *Fordítástudomány*. 2. évf. 2. szám. 36–63. <https://ojs.mtak.hu/index.php/fordtud/issue/view/1369/938>
- Károly K., Ábrányi H., Kovalik-Deák Sz., Laszkács Á., Mészáros A. É., Seresi M. 2012. Szövegkohézió és sajtófordítás: Kohéziós eltolódások a hírszövegek magyar–angol fordításában. *Fordítástudomány* 14. évf. 2. szám. 30–67. <https://ojs.mtak.hu/index.php/fordtud/issue/view/260/124>
- Károly K., Karádi G., Olgyay-Fekete J., Sulyok K. 2022. A szövegkohézió újratemtése műfordításban: esettanulmány Salinger *The Catcher in the Rye* című művének két magyar fordításáról. *Fordítástudomány* 24. évf. 2. szám. 5–40. <https://doi.org/10.35924/fordtud.24.2.1>
- Kendenan, E. S. 2017. Simile & metaphor in translation: A study on students’ Translation of Amy Tan’s “Two Kinds” Short Story. *Language Circle: Journal of Language and Literature* Vol. 11. No. 2. 107–116.

- Klaudy K. 1999. *Bevezetés a fordítás elméletébe*. Budapest: Scholastica. <https://doi.org/10.1556/9789634541936>
- Klaudy K. 2001. Az aszimmetria hipotézis. In: Bartha M. (szerk.) *A X. Magyar Alkalmazott Nyelvészeti Konferencia előadásai*. Székesfehérvár: KJF. 371–378. <https://mek.oszk.hu/23300/23380/>
- Kolb, W. 2011. The Making of Literary Translations: Repetition and Ambiguity in a Short Story by Ernest Hemingway. *Across Languages and Cultures* Vol. 12. No. 2. 259–274. <https://doi.org/10.1556/acr.12.2011.2.7>
- Koppándi B. P. 2016. *Az „új homiletika” mozgalom és az amerikai protestáns prédikálás megújítása*. Doktori értekezés. Kézirat. Debrecen-Kolozsvár: Debreceni Református Hittudományi Egyetem. <https://dea.lib.unideb.hu/server/api/core/bitstreams/4f8c9eb5-bc1d-472c-8221-dde1fe65b699/content> (letöltve: 2026. 05. 30.)
- Kovács G. 2019. A novella szövegpoétikája és a műfordítás (Jack London: "Tragédia a messzi Északon"; "Az élet törvénye"). *Partitúra* 14. évf. 1. szám. 81–99. <https://doi.org/10.17846/pa.2019.14.1.81-99>
- Kuleli, M. 2019. Identification of translation procedures for culture specific items in a short story. *Journal of Language and Linguistic Studies* Vol. 15. No. 3. 1105–1121. <https://doi.org/10.17263/jlls.631551>
- Kuna Á., Ludányi Zs. 2019. Terminológiai elvek az orvosi szaknyelvben és a gyógyító kommunikációban. Problémák, tendenciák, ideológiák. In: Fóris Á., Bölskei A. (szerk.) *Terminológiastratégiai kihívások a magyar nyelvterületen*. Budapest: L'Harmattan Kiadó – OFFI Zrt. 120–139. https://www.offi.hu/sites/default/files/media/files/terminologastrategiai_kihivasok.pdf (letöltve: 2026. 02. 08.)
- Künzli, A. 2004. I find that a bit exaggerated – Neutralization in Translation. In: Papaconstantinou, A. (ed.) *Choice and Difference in Translation: The Specifics of Transfer*. Athens: The National and Kapodistrian University of Athens. 81–96.
- Lautamatti, L. 1978. Observations on the development of the topic of simplified discourse. In: Enkvist, N. E., Kohonen, V. (eds) *Text Linguistics, Cognitive Learning and Language Teaching*. Helsinki: Akateeminen Kirjakauppa. 71–104. <https://journal.fi/afinlavk/article/view/57428> (letöltve: 2026. 05. 30.)
- Lautamatti, L. 1987. Observations on the development of the topic of simplified discourse. In: Connor, U., Kaplan, R. B. (eds) *Writing Across Languages: Analysis of L2 Text*. Reading Massachusetts: Addison-Wesley Publishing Company. 87–114.
- M. Korchmáros V. 1993. *Mondattan*. Szeged: JATE.
- M. Szegedi E. 2025. Lexikai ismétléseltolódások egy angol forrásnyelvű áhítat két magyar fordítási változatában. In: Adorján M., Kovács T. (szerk.) *Egyházi szövegek fordítása és utószervezése. Fordításoktatás és könyvkiadás*. Budapest: L'Harmattan. 117–146.
- Magyar Katolikus Lexikon = Diós I., Viczián J. (szerk.) 1998. *Magyar Katolikus Lexikon 4. Gas-Hom*. Budapest: Szent István Társulat.
- Magyarné Szabó E. 2020. Az irónia megjelenési formái Örkény *Egyperceseiben* és azok német fordításaiban. *LINGDOK 19. Nyelvésztdoktoranduszok dolgozatai* (szerk. Scheibl György) Szegedi Tudományegyetem, Nyelvtudományi Doktori Iskola. 57–68.
- Mann, W. C., Thompson S. A. 1988. Rhetorical Structure Theory: Toward a functional theory of text organization. *Text* Vol. 8. No. 3. 243–281. https://www.sfu.ca/rst/05bibliographies/bibs/Mann_Thompson_1988.pdf, <https://doi.org/10.1515/text.1.1988.8.3.243>

- Mány D. 2020. *Eufemizmusok az orvosi szakfordításban*. Doktori értekezés. Kézirat. ELTE BTK Nyelvtudományi Doktori Iskola, Fordítástudományi Doktori Program. <https://doi.org/10.15476/ELTE.2020.107>
- McCormick, J. 2020. *Journalism Essentials*. London: Routledge.
- McQuail, D. 2003. *A tömegkommunikáció elmélete*. Budapest: Osiris Kiadó.
- Mujzer-Varga K. 2009. *Honosítás és idegenítés - Reálialexémák megfeleltetése az egyperces novellák fordításában*. Doktori értekezés. Kézirat. ELTE BTK Nyelvtudományi Doktori Iskola, Fordítástudományi Doktori Program. <http://hdl.handle.net/10831/46210>
- Nagy I. 2006. *Homiletika*. Budapest: KRE HTK.
- Örkény I. 2013. *Párbeszéd a groteszkről*. Budapest: Palatinus.
- Park, O. 2009. The issue of metaphor in literary translation: focusing on the analysis of a short story translation. *Journal of Language & Translation* Vol. 10. No. 1. 155–175. <https://doi.org/10.22425/jul.2009.10.1.155>
- Pasco, A. H. 1991. On defining Short Stories. *New Literary History* Vol. 22. No. 2. 407–422. <https://doi.org/10.2307/469046>
- Pilegaard, M. 1997. Translation of Medical Research Articles. In: Trosborg, A. (ed.) *Text Typology and Translation*. Amsterdam: John Benjamins. 159–184. <https://doi.org/10.1075/btl.26.13pil>
- Pisanski Peterlin, A. 2008. Translating metadiscourse in research articles. *Across Languages and Cultures* Vol. 9. No. 2. 205–218. <https://doi.org/10.1556/Acr.9.2008.2.3>
- Polo, J. F. 1995. Some discursual aspects in the translation of popular science texts from English into Spanish. Warwik-Sanna, B., Tanskanen, k., Hiltunen, R. (eds) *Organization in discourse Proceedings from the Turku conference. Anglicana Turkuensia 14*. Turku: University of Turku. 257–264.
- Pourgharib, B., Rabi, A. 2018. Generic analysis of literary translation: A case study of contemporary English short stories. *Journal of Language and Translation* Vol. 8. No. 2. 91–102.
- Rogers, M. 1997. Synonymy and Equivalence in Special-language Texts. In: Trosborg, A. (ed.) *Text Typology and Translation*. Amsterdam: John Benjamins. 217–246. <https://doi.org/10.1075/btl.26.17rog>
- Seidl-Péché O. 2024. *A fordítások lexikai kohéziós mintázata*. Budapest: ELTE BTK Fordító- és Tolmácsképző Tanszék. https://www.eltereader.hu/kiadvanyok/https-www-eltereader-hu-media-2024-10-ford_lex-koh_spo-1-pdf, <https://doi.org/10.21862/fordtudert4>
- Seidl-Péché O., Hargitai I. 2025. A betűszavak és fordításuk egészségügyi szakszövegekben. *Fordítástudomány* 27. évf. 2. szám. 28–40. <https://doi.org/10.35924/fordtud.27.2.2>
- Shlesinger, M. 1995. Shifts in cohesion in simultaneous interpreting. *The Translator* Vol. 1. No. 2. 193–214. <https://doi.org/10.1080/13556509.1995.10798957>
- Szakály Sz. 2020. A műfaji identitás kérdése Örkény István egyperces novelláinak angol nyelvű fordításában. *Fordítástudomány* 22. évf. 1. szám. 69–85. <https://ojs.mtak.hu/index.php/fordtud/article/view/3253/2533>, <https://doi.org/10.35924/fordtud.22.1.5>
- Szepesi Gy. 1986. *Nyelvi babonák*. Budapest: Gondolat Kiadó.
- Tótfalusi I. 2008. *Idegenszó-tár. Idegen szavak értelmező és etimológiai szótára*. Budapest: Tinta Könyvkiadó.
- van Dijk, T.A. 1988. *News as Discourse*. New York: Routledge.
- Vehmas-Lehto, I. 1989. *Quasi-correctness. A Critical Study of Finnish Translations of Russian Journalistic Texts*. Helsinki: Neuvostoliittoinstituuti. <http://urn.fi/URN:ISBN:978-951-51-0976-7>

- Viola É. 2020. *A retorikastruktúra-elmélet egy fordítástudományi kutatás háttérében. Angol–magyar vallási szövegek vizsgálata*. Doktori értekezés. Kézirat. Budapest: ELTE Nyelvtudományi Doktori Iskola. Fordítástudományi Doktori Program. <https://doi.org/10.15476/ELTE.2020.005>
- Visy B. 2025. „Most e titkot kilesem” Rejtélyek és vonzódások Babits Mihály Poe-fordításai körül. In: Reichert G., Szénási Z. (szerk.) „...értelme ennek a régi, nagy titoknak” *Titok és varázs a filozófiában, az irodalomban és a művészetekben*. Tatabánya: Tatabánya Alkotó Művészeiért Közalapítvány. 120–156.
- White, J. R. 2013. Ellipsis as a Marker of Interaction in Spoken Discourse. *Research in Language*. Vol. 11. No. 3. 250–276. <https://doi.org/10.2478/v10015-012-0020-x>
- Zachar V. 2017. Sajtófordítás a fordításoktatásban. *Fordítástudomány* 19. évf. 1. szám. 101–118. <https://ojs.mtak.hu/index.php/fordtud/issue/view/269/133>

Internetes hivatkozások

- 52/2005. (XI. 18.) EüM rendelet az emberi alkalmazásra kerülő gyógyszerek forgalomba hozataláról 52/2005. (XI. 18.) EüM rendelet az emberi alkalmazásra kerülő gyógyszerek forgalomba hozataláról - Hatályos Jogszabályok Gyűjteménye. <https://net.jogtar.hu/jogszabaly?docid=a0500052.eum#> (letöltve: 2026. febr. 15.)
- Ajánlások az Országos Gyógyszerészeti és Élelmezés-egészségügyi Intézethez (OGYÉI) benyújtott kísérőiratok fordításához https://ogyei.gov.hu/dynamic/ajanlasok_kiseroiratforditashoz_version_60.pdf (letöltve: 2026. 02. 15.)
- BBC News <https://www.bbc.com/news/world-australia-68555845> (letöltve: 2026. 01. 11.)
- European Commission 2009. *A guideline on Summary of Product Characteristics (SmPC)*. In: The Rules Governing Medicinal Products in the European Union, Volume 2C, Notice to Applicants. European Commission, Brussels. https://health.ec.europa.eu/document/download/6a043dea-7d0f-4252-947b-cef58f53d37e_en?filename=smpc_guideline_rev2_en.pdf (letöltve: 2026. 02. 15.)
- European Commission – Union Register of medicinal Products <https://ec.europa.eu/health/documents/community-register/html/h1392.htm> (letöltve: 2026. 02. 15.)
- Magyar Katolikus Lexikon <https://lexikon.katolikus.hu/H/homiletika.html> (letöltve: 2026. 02. 15.)

Függelék

1(a) számú függelék. Részlet az Ervebo vakcina alkalmazási előírásának 4.2 pontjából, angol forrásnyelvi változat (9 mondat)

- (0) **4.2 Posology and method of administration**
- (1) Ervebo should be administered by a trained healthcare worker.
- (2) Posology
- (3) Individuals 1 year of age or older: one dose (1 mL) (see section 5.1).
- (4) *Booster dose*

- (5) The need and appropriate timing for booster dose(s) have not been established.
- (6) Current available data are included in section 5.1.
- (7) *Paediatric population*
- (8) The posology in children 1 to 17 years of age is the same as in adults.
- (9) Safety, immunogenicity and efficacy of Ervebo in children less than 1 year of age have not been established (see sections 4.8 and 5.1).

1(b) számú függelék. Részlet az Ervebo vakcina alkalmazási előírásának 4.2 pontjából, magyar célnyelvi változat (9 mondat)

(0) 4.2 Adagolás és alkalmazás

- (1) Az Ervebót képzett egészségügyi dolgozónak kell beadnia.
- (2) Adagolás
- (3) 1 éves vagy annál idősebb személyek: egy adag (1 ml) (lásd 5.1 pont).
- (4) *Emlékeztető oltás*
- (5) Az emlékeztető oltás(ok) szükségességét és a beadás(ok) megfelelő időpontját nem igazolták.
- (6) A jelenleg rendelkezésre álló adatok leírása az 5.1 pontban található.
- (7) *Gyermekek és serdülők*
- (8) Az 1-17 éves gyermekek és serdülők esetében az adagolás megegyezik a felnőttekével.
- (9) Az Ervebo biztonságosságát, immunogenitását és hatásosságát 1 évesnél fiatalabb gyermekek esetében nem igazolták (lásd 4.8 és 5.1 pont).

2(a) számú függelék: Részlet a *Bridge to God's Promises* című keresztény vallási áhítat angol forrásnyelvi szövegéből (6 mondat)

(0a) Bridge to God's Promises

(0b) Faith is the pathway to abundant life in the Lord.

- (1) Northern California is home to the Golden Gate Bridge, a famous landmark and marvel of human engineering.
- (2) Stretching across the strait between San Francisco Bay and the Pacific Ocean, it connects two shores that were once separated and provides safe passage across the expanse.
- (3) In our spiritual life, faith can also be seen as a type of bridge—one that links us, who were once far from God, to His promises (Isaiah 59:2).
- (4) This span is foundational to our relationship with the Lord, offering hope on our journey.
- (5) And the more we immerse ourselves in God's Word and absorb His principles, the stronger this bridge of faith becomes.
- (6) We can depend on it to provide safety as we navigate life's trials.

2(b) számú függelék: Részlet a *Híd Isten ígéreteihez* című keresztény vallási áhítat magyar forrásnyelvi szövegéből (6 mondat)**(0a) Híd Isten ígéreteihez****(0b) A hit vezet el az Úrban való bővelkedő élethez**

- (1) Észak-Kaliforniában található a híres látványosság, a Golden Gate-híd, a mérnöki tudomány egyik csodája.
- (2) A San Francisco-öblöt és a Csendes-óceánt összekötő szoroson átnyúlva köti össze a két, korábban különálló tengerpartot, és biztonságos átjárást biztosít a szoros fölött.
- (3) Lelki életünkben a hit is egyfajta híd: bár egykor távol voltunk Istentől, összeköt minket az Ő ígéreteivel (Ézs. 59: 2).
- (4) Ez az összeköttetés létfontosságú az Úrral való kapcsolatunkban, és reményt ad életünk útján.
- (5) Minél inkább elmélyedünk Isten Igéjében és magunkba szívjuk az Ő igazságát, annál erősebbé válik hitünk hídja.
- (6) Bizhatunk benne, hogy biztonságot nyújt életünk viharai közepette.

3(a) számú függelék: Részlet az *A very short story* című novella angol forrásnyelvi szövegéből (9 mondat)**(0) A very short story**

- (1) One hot evening in Padua they carried him up onto the roof and he could look out over the top of the town.
- (2) There were chimney swifts in the sky.
- (3) After a while it got dark and the searchlights came out.
- (4) The others went down and took the bottles with them.
- (5) He and Luz could hear them below on the balcony.
- (6) Luz sat on the bed.
- (7) She was cool and fresh in the hot night.
- (8) Luz stayed on night duty for three months.
- (9) They were glad to let her.

3(b) számú függelék: Részlet a *Nagyon rövid elbeszélés* című novella magyar célnyelvi szövegéből (9 mondat)**(0) Nagyon rövid elbeszélés**

- (1) Padovában egy forró estén felvitték a tetőre, s onnan elnézhetett a város felett.
- (2) Füsti fecskék röpködtek a levegőben.
- (3) Egy idő múlva besötétedett, és felgyulladtak a fényszórók.
- (4) A többiek lementek, s magukkal vitték az üvegeket.

- (5) Ő és Luz hallották őket lenni az erkélyen.
- (6) Luz az ágyon ült: hűvös és friss volt a forró éjszakában.
- (7) Luz három hónapig maradt éjszakai szolgálatban.
- (8) Szívesen megengedték neki.
- (9) Mikor őt operálták, Luz készítette elő a műtétre.

4(a) számú függelék: A hírszöveg angol forrásnyelvi változata (5 mondat)

- (0) Western Australian family missing for three days found alive in flooded outback**
- (0A) 1 hour ago By Flora Drury, BBC News
- (0B) Police released two images of cars the family were believed to be travelling in
- (1) A family who had gone missing in a remote, flooded region of Australia's outback have been found alive after a three-day search.
 - (2) The family of seven had set off on Sunday, planning to travel 400 miles (650km) from Kalgoorlie Boulder to Tjuntjuntjara, in Western Australia.
 - (3) The alarm was raised when they failed to arrive in the Aboriginal community.
 - (4) Fears for their safety increased after the area was hit with more than six months' worth of rain in 24 hours.
 - (5) It was thought their two cars - carrying three elderly people and four children aged seven to 17 - may have become bogged down in mud, the Guardian reports.

4(b) számú függelék: A hírszöveg magyar célnyelvi változata (5 mondat)

- (0) A nyugat-ausztráliai családot 3 nap után életben találták az áradás sújtotta vidéken**
- (0A) 1 órával ezelőtt, Flora Drury BBC News
- (0B) A rendőrség két fotót tett közzé az autókról, melyben a család feltételezhetően utazott
- (1) Életben találták meg a családot, aki 3 nappal ezelőtt tűnt el Ausztrália áradások sújtotta, kevésbé lakott részén.
 - (2) A hétagú család vasárnap indult útnak, 400 mérföldes (650 km) utat terveztek megtenni a nyugat-ausztráliai Kalgoorlie Boulder-ből Tjuntjuntjara-ba.
 - (3) A rendőrséget akkor értesítették, amikor a család végül nem érkezett meg az őslakos közösségbe.
 - (4) Az épségükért különösen aggódtak, miután a térségben 24 óra alatt hat havi csapadékmennyiség hullott le.
 - (5) Azt gondolták, hogy autóik, amiben 3 idősebb ember és 4 gyermek (7 és 17 év közöttiek) utazott, elakadtak a sárban – írja a Guardian.

A bírósági és hatósági tolmácsok képzése perszimulációk bevonásával

Eszenyi Réka¹, Puklus Márta¹

¹ ELTE Eötvös Loránd Tudományegyetem, BTK, Fordító- és Tolmácsképző Tanszék

Kivonat: Tanulmányunkban a bírósági és hatósági tolmácsok magyarországi képzését mutatjuk be, különös hangsúlyt helyezve a tantermi munkát kiegészítő új elemre, az Országos Bírósági Hivatal Magyar Igazságügyi Akadémiájának (OBH MIA) közreműködésével megvalósuló perszimulációkra, amely a bírósági tárgyalások megfigyelése mellett a szakma valós színterével és felhasználóival folytatott együttműködés egy formája. A bemutatott jó gyakorlat keretében az ELTE Fordító- és Tolmácsképző Tanszékének (FTT) bírósági és hatósági tolmácsképzése csatlakozott az OBH MIA civilisztikai és büntető tárgyalásvezetési gyakorlataihoz, amelyeket bírósági titkárok számára szerveznek. Ezekre az alkalmakra az intézmény autentikus tárgyalótermeiben kerül sor, eredeti jogesetekre és azok anyagaira építve, tapasztalt bírótrenér vezetésével. A tárgyalások szereplőit – a bírót, az alperest és felperest, a védőt, a tanúkat, valamint büntetőügyekben az ügyészt és a vádlottat – a bírósági titkárok játsszák el. Hallgatóink a szimulált tárgyalásokba a tolmács, illetve az idegen nyelvű tanú szerepében kapcsolódhatnak be, kvázi valós körülmények között gyakorolva jövőbeli szakmájukat. A perszimulációkban eddig két alkalommal, három nyelven – angolul, németül és bolgárul – vett részt a képzés, kifejezetten pozitív tapasztalatok mellett, kollegiális légkörben. Ezek az alkalmak kiváló lehetőséget biztosítanak a tantermi képzés során elsajátított ismeretek kvázi éles helyzetben történő alkalmazására, a bírósági és hatósági tolmácsoláshoz szükséges elméleti és gyakorlati tudás elmélyítésére, valamint a tolmácsoláshoz szükséges kompetenciák célzott fejlesztésére. A tanulmány a képzés magyarországi kontextusából kiindulva bemutatja a bírósági tolmácsoláshoz szükséges kompetenciákat, azok fejlesztésének lehetőségeit tantermi és tárgyalótermi szituációkkal, és javaslatokat tesz további kutatási irányokra.

Kulcsszavak: bírósági és hatósági tolmácsolás, perszimuláció, tárgyalásvezetési gyakorlat, tolmácskompetenciák, kompetenciafejlesztés

1. Bevezetés

Az ELTE FTT 2014 óta működtet akkreditált bírósági és hatósági tolmács szakirányú továbbképzést (Horváth 2014). A képzés létrejöttének egyik fontos apropóját

az Európai Parlament és a Tanács 2010/64/EU irányelve adta, amely a büntetőeljárás során igénybe vehető tolmácsoláshoz és fordításhoz való jogot szabályozza. Az irányelv előírja, hogy a tagállamok biztosítsák a gyanúsítottak és vádlottak számára a megfelelő minőségű tolmácsolást és fordítást az eljárás teljes időtartama alatt annak érdekében, hogy megértsék az ellenük folyó eljárást, és hatékonyan gyakorolhassák védelemhez való jogukat.

Az irányelv hangsúlyozza továbbá, hogy a tolmácsolás és fordítás minőségének olyannak kell lennie, amely ténylegesen garantálja a tisztességes eljárást. Ennek érdekében a tagállamokat arra ösztönzi, hogy törekedjenek a megfelelő képzéssel rendelkező, független fordítók és tolmácsok hivatalos jegyzékének létrehozására, amely a hatóságok és jogi képviselők számára hozzáférhető. Az irányelv kitér arra is, hogy biztosítani kell az eljárást annak megállapítására, mikor van szükség tolmács vagy fordító igénybevételére, valamint előírja a tolmácsok és fordítók titoktartási kötelezettségét.

Az ELTE FTT szakirányú továbbképzése¹ e követelményekhez illeszkedve járul hozzá a megfelelően képzett bírósági és hatósági tolmácsok utánpótlásához, és ezáltal az uniós irányelv hazai gyakorlati megvalósításához. A képzés elindításának másik fontos apropója a közel-keleti és más fegyveres konfliktusok nyomán megindult migráció volt, amelynek első jelentősebb hullámai 2015 körül érték el Közép-Európát, így Magyarországot is, amely több szomszédos ország irányában a schengeni térség és az Európai Unió külső határát alkotta.

A képzés diplomával és erős (C1-es szintű) nyelvtudással rendelkező jelentkezőket vár, megfelelő számú jelentkező esetén bármely nyelvből. A kétféléves képzés a tanszék keretein belül többek közt tolmácsolási és terminológiai gyakorlatból, valamint a bírósági tolmácsolás elméletébe bevezető előadásból áll. Tanulmányunkban a bírósági és hatósági tolmácsok kompetenciáinak áttekintését követően szeretnénk bemutatni egy tantermen kívüli részét a képzésnek: az OBH MIA-val közösen végzett perszimulációkat, amelyben hallgatóink idegen nyelvű tanú–tolmács párokban próbálhatják ki magukat. A kvázi éles perszimulációkat a nemzetközi szakirodalom is javasolja a bírósági tolmácsok képzésében és vizsgáztatásában (Mikkelson 2016, Kadrić 2021).

2. Bírósági és hatósági tolmácsolás Magyarországon

A bírósági tolmácsolás nehézsége többek között abban rejlik, hogy a tolmácsnak a jog formalizált keretei között kell megbirkóznia az élőbeszéd nyelvi közvetítésének kihívásaival. Kötöttek a keretek (Csörgő 2020: 185), hiszen meghatározott az időpont, a tárgyalóterembeli elhelyezkedés, a tárgyalás menete (Bakó 2025) és a tárgyaláson részt vevők szerepe is (Puklus 2020: 198). A tolmáccsal szemben elvárás a jogi szak kifejezések ismerete, az eljárásjogi ismeretek, az alkalmazkodás a hierarchikus jogi

¹ <https://languages.elte.hu/birosagieshatosagitolmacs>

struktúrákhoz. Mindezekon felül a rugalmasság is fontos, mivel a mindennapi élet különböző területeit érintheti egy adott bírósági ügy (pl. fogorvosi műhiba, gyermek-elhelyezés, ittas járművezetés stb.), és váratlan helyzetek is adódhatnak, ha például az idegen nyelvű fél a tolmács számára idegen nyelvváltozatot használ, vagy ha a felek indulatos szóváltásba keverednek. A tolmácsolási módok is különbözőek. Egyetlen tárgyaláson szükség lehet több tolmácsolási módra: a periratok ismertetésekor a fülbesugásra (vö. Eszenyi 2020), a felek meghallgatásakor vagy kihallgatásakor konszekutív tolmácsolásra (Szabari 1999, G. Láng 2002), a szakértői vélemények és egyéb dokumentumok felolvasásakor pedig blattolásra is (vö. Csizmazia 2020).

Magyarországon idén 40 éves a szakfordításra és tolmácsolásra vonatkozó 24/1986. (VI. 26.) MT rendelet (vö. Bakó 2025: 33, Balogh és Eszenyi 2025: 10, Puklus 2025: 73). Ebben mindössze annyi szerepel a bíróságon vagy más hatóságnál tolmácsolást vagy szakfordítást végzőkkel kapcsolatban, hogy őket titoktartási kötelezettség terheli. Ennek a rendeletnek a 7/1986 (VI. 26.) IM végrehajtási rendeletében találjuk az alábbi paragrafust a bíróság előtti tolmácsolási feladat elvégzéséről:

6. § (1) A budapesti székhelyű bíróságnál, ügyészségnél, valamint nyomozó hatóságnál (a továbbiakban együtt: bíróság) a tolmácsolást az OFFI látja el.
- (2) Ha az OFFI-nak a szükséges nyelvben jártas tolmácsa nincs, továbbá a nem budapesti székhelyű bíróságnál a tolmácsolásra a bíróság illetékességi területén a szakigazgatási szervnél nyilvántartott tolmácsot kell kirendelni.
- (3) Ha az (1)–(2) bekezdés alapján a tolmácsolás nem biztosítható, annak ellátására a szükséges nyelvben jártas más alkalmas személyt kell kirendelni.
- (4) Ha a nem budapesti székhelyű bíróságnál a tolmácsolás szakképzett tolmács vagy más alkalmas személy kirendelésével nem biztosítható, az OFFI bármely bíróságnál köteles a tolmácsolást ellátni.

Bár az Országos Fordító és Fordításhitelesítő Iroda (OFFI) azóta, 2024. október 16-án egybeolvadt a Magyar Közlöny Lap-és Könyvkiadó Kft.-vel, és az Igazságügyi Minisztérium mint tulajdonosi joggyakorló által létrehozott új társaság elnevezése Magyar Közlönykiadó és Igazságügyi Fordítóközpont Zrt. (MKIFK), az 1986-ból származó elavult rendeletek továbbra is hatályosak. A végrehajtási rendelet 6. § (2) pontjában nehezen értelmezhető a szakigazgatási szervnél nyilvántartott tolmács fogalma, mert manapság ugyan léteznek nem hivatalos listák egyes bíróságoknál, hatóságoknál és a tolmácsokat kirendelő irodáknál is, de ezek nem tekinthetők hivatalos névjegyzéknek. A korábbi nyilvántartás megszűnt (43/2009. (IX. 22.) IRM rendelet), 2009 óta nem adnak ki a hatóságok tolmácsigazolványt, és azóta nem készült hivatalos névjegyzék sem a szakképzett tolmácsokról, sem a bírósági és hatósági tolmácsokról (vö. Balogh-Eszenyi 2025:11, Puklus 2025:109, Ugróczky 2024), bár az azelőtt kiadott tolmácsigazolványok változatlanul tolmácsolás végzésére jogosítanak. A bírósági tárgyalásokon manapság tehát a tolmácsigazolványt vagy a szakképzettséget igazoló oklevelet (diplomát) kérheti el a tolmáctól a tárgyalást vezető bíró.

Szintén 40 éves a 7/1986. (VI. 26.) MM rendelet a szakfordító és tolmácsképesítés megszerzésének feltételeiről, amelyben a szakfordító, szakfordító-lektor, tolmács, szaktolmács és konferenciatolmács kategóriák jelennek meg. A bírósági és hatósági tolmács nem szerepel külön kategóriaként (vö. Balogh és Eszenyi 2025: 10) annak ellenére, hogy a bírósági tárgyalóteremben vagy más hatóságoknál megbízást teljesítő tolmácsok feladata nagyon összetett.

A következőkben röviden megvizsgáljuk, milyen törvényes lehetőségei vannak a tolmácsnak előre betekíteni az ügy irataiba, és a valóságban mennyiben tud élni ezzel a joggal. A bíróság előtt megjelenő idegen nyelvű félnek joga van ahhoz, hogy az anyanyelvét használja. Magyarországon ezt a jogot az eljárási törvények rögzítik. A 2018. január 1-jén hatályba lépett, 2016. évi CXXX. törvény a polgári perrendtartásról (Pp.) szerint a bírósági eljárás nyelve a magyar (113. § (1) bekezdés). A törvény 61. §-a rendelkezik a tolmács és fordító bevonásáról is:

61. § [Tolmács és fordító]

(1) A bíróság tolmácsot, jelnyelvi tolmácsot (a továbbiakban együtt: tolmács), illetve fordítót rendel ki, ha a 113. §-ban foglalt jogok érvényesülése érdekében vagy egyébként e törvénynek a nyelvhasználattal kapcsolatos rendelkezése értelmében szükséges.

(2) Ha jogszabály eltérően nem rendelkezik, a kirendelt tolmácsra és fordítóra e törvény kirendelt szakértőre vonatkozó rendelkezéseit kell alkalmazni.

A Pp. az iratbetekintésre jogosultak körébe tartozónak tekinti a szakértőt (162. §), melyből az következik, hogy – mivel a fenti 61. § (2) szerint a kirendelt tolmácsra a Pp. kirendelt szakértőre vonatkozó rendelkezéseit kell alkalmazni – tehát az iratbetekintés joga a tolmácsot is megilleti. A Pp.-hez hasonlóan fogalmaz a büntetőeljárásról szóló 2017. évi XC. törvény (Be.) is a tolmács szakértői jogállását illetően:

201. § (1) A szakértőre vonatkozó rendelkezések a tolmácsra is irányadók azal, hogy tolmácsként a jogszabályban meghatározott feltételeknek megfelelő személy vehető igénybe. Ha ez nem lehetséges, eseti tolmácsként kellő nyelvismerettel rendelkező más személy is kirendelhető. Tolmácsra a szakfordítót is érteni kell.

Ugróczky (2024) szerint azonban a tolmács és a szakértő jogállása csak látszólagosan hasonlítható össze. Perbeli feladatuk és szerepük is különbözik: míg a szakértő többnyire előzetesen készíti el és foglalja írásba a szakvéleményét, addig a tolmács a helyszínen, az adott tárgyalás során ülteti át a másik nyelvre mindazt, ami elhangzik. A szakértőtől érdemi döntést várnak el az adott szakterületen felmerülő kérdésben. A tolmácsnak viszont nem szabad véleményt nyilvánítania, az ő feladata, hogy elősegítse a kommunikációt, ezáltal biztosítva az idegen nyelvű fél nyelvhasználati jogait. A tolmácsolási tevékenység tehát sok szempontból eltér az igazságügyi szak-

értők tevékenységétől, de ettől függetlenül a tolmácsot is szakértőként idézik Magyarországon a tárgyalásra, és rá a szakértőkre vonatkozó rendelkezések irányadók. A jogszabályban előírt iratbetekintési joggal ugyanakkor gyakran nem élhet (erről lásd Bakó 2025, Ugróczky 2024 és Puklus 2025), mert a tolmácsot kirendelő végzésben erre nem biztosítanak számára lehetőséget. Bakó (2025: 34) megjegyzi azt is, hogy míg az igazságügyi szakértőkre külön törvény vonatkozik (a 2016. évi XXIX. törvény), addig a tolmácsokra csak a fent idézett rendeletek.

Horváth (2013) a tolmácsok nyelvi szakértői szerepét hangsúlyozza: kommunikációs szakemberként döntést hozhatnak például arról, hogy milyen tolmácsolási módot alkalmaznak, és érdemes megbízni bennük a nyelvi megformálás terén vagy az esetlegesen lefordíthatatlan kulturális elemek átültetésekor (Horváth 2013: 34). Csörgő szerint a félreértések elkerülése érdekében a bírósági tolmácsnak kultúraspecifikus adaptációt kell végeznie, amely során az elhangzottakat elemzi, értelmezi és érthető célnyelvi formába önti, ami viszont aggályos is lehet, hiszen az értelmezés nem a tolmács, hanem a bíróság feladata (Csörgő 2013: 57).

A leendő bírósági tolmácsok számára is fontos, hogy a deklaratív tudásuk részeként tisztában legyenek a rájuk vonatkozó jogszabályokkal, és megfelelően el tudják látni feladatukat, azaz lehetővé tegyék a kommunikációt az eltérő nyelvet beszélő felek között a tárgyalóteremben (Horváth 2013: 36). Az egyes ügyekre való felkészülés fontos része lehet az iratbetekintés, a peranyag előzetes megtekintése, ezért a tolmács ezt előre kérheti is, és ha nincs törvényes akadálya, a bíró ezt nem tagadja meg. A gyakorlatban azonban ezek a lépések ritkán valósulnak meg (vö. Müller 2017, Tóth 2017), a bíró nem kezdeményezi, és többnyire a tolmács vagy a kirendelő fordítóiroda sem. A következő fejezetben azt tekintjük át, hogy a bírósági tolmácsnak ideális esetben milyen kompetenciákkal, készségekkel és ismeretekkel kell(ene) rendelkeznie.

3. A bírósági és hatósági tolmács kompetenciái

Ahhoz, hogy a fent említett elvárásoknak a bírósági tolmács meg tudjon felelni, két-féle tudással kell rendelkeznie: deklaratív és procedurális tudással (Horváth 2013, 35–39, Csörgő 2020: 182). Ezeket az 1. táblázat foglalja össze:

1. táblázat: A bírósági tolmács kompetenciái (Csörgő 2020: 182)

deklaratív tudás			procedurális tudás
nyelvtudás	alkalmazott nyelvészeti diszciplínák	háttérismeretek	tolmácsolási készségek
általános nyelvi kompetencia	nyelvészeti alapismeretek	jogi ismeretek	konzekutív tolmácsolás
szaknyelvi kompetencia	terminológiai ismeretek	pszichológiai ismeretek	blattolás
nyelvi automatizmusok	interkulturális kommunikáció	helyszín, forgatókönyvek, etikett	fülbeségás

Az információk elraktározását, rendszerezését jelentő deklaratív tudáson belül – ahogyan konzekutív vagy szinkrontolmácsolás esetén bármilyen más tolmácsolási kontextusban is – elengedhetetlenül fontos a kiemelkedő nyelvi kompetencia. A bírósági környezetben ezenfelül szükséges a jogi szaknyelv ismerete is: ez nem azt jelenti, hogy a bíróságon nyelvi közvetítőként jelen lévő tolmácsnak jogi végzettséggel kell rendelkeznie, és a célnyelvi ország teljes jogrendszerét ismernie kell. Hasznos viszont, ha el tud igazodni a fontosabb eljárásjogi törvényekben, ha megismerkedik a polgári és a büntetőeljárások tárgyalásainak részeivel és menetével (vö. Bakó 2025).

A jogi ismeretek háttérismeretként fontos szerepet játszanak abban is, hogy a tolmács alaposan fel tudjon készülni az adott ügy tárgyalására. A rendszerezett anyanyelvi és a magas szintű idegen nyelvi ismereteken túl nyelvészeti alapismeretek is elvárhatók a bírósági tolmácsról: ismerje azokat a nyelvészeti alapfogalmakat, amelyek segítik a munkáját. Azt is érdemes tudnia a tolmácsnak például, hogy miért fontosak a deiktikus elemek, a kontextustól függő viszonyítási pontok, vagyis azok a nyelvi eszközök, amelyek jelentése csak az adott beszédhelyzet ismeretében határozható meg, mivel a beszélő személyére, a hallgatóra, az időre, a helyre vagy a diskurzus egy elemére utalnak (vö. Laczkó 2021). A szakképzett tolmács az esetek nagy részében egyes szám első személyben tolmácsol, azaz átveszi a beszélő nyilatkozatában szereplő deiktikus elemeket anélkül, hogy eltolná a referenciális központot. Ha nem így tesz, azaz egyes szám harmadik személyben utal a beszélőre, akkor deiktikus eltolódás történik. Ez lehet tolmácsolási stratégia is: előfordul, hogy a tolmács szeretne elhatárolódni a beszélő megnyilatkozásaitól (például egy súlyos büntetőügy esetében) vagy valamilyen interakciós problémára keres megoldást, például többszereplős tárgyaláson nevezi meg a beszélő felet (vö. Németh 2025, Puklus 2025). Tolmácsként terminológiai ismeretekre is szükség van ahhoz, hogy az egyes jogi fogalmak ekvivalenciáját, egyenértékűségét meg tudjuk állapítani, majd meg tudjuk keresni a forrásnyelvi jogi terminusok célnyelvi megfelelőit (Tamás 2017: 21–22). A bírósági tolmácsolás összetett kommunikációs helyzetében nagyon fontos az interkulturális kommunikáció. A tolmácsnak fel kell ismernie a félreértésre esetlegesen

okot adó interkulturális különbségeket (ha egyes kultúrákban másként jelzik az *igen-t* vagy a *nem-et*, másképpen kommunikálnak a nők és a férfiak, stb.), hiszen csak így tudja biztosítani a felek közötti gördülékeny kommunikációt. Ehhez kapcsolódnak az alapvető pszichológiai ismeretek, amelyekre gyakran szükség lehet a szigorú és formális bírósági keretek között: legyen szó gyermek meghallgatásáról vagy erőszak áldozatává vált sértettéről, de segítenek abban a helyzetben is, ha a tolmácsnak a gyilkossággal vádolt fél mellett kell elhelyezkednie a tárgyalóteremben. Ilyenkor jelent sokat az, ha a tolmács már rendelkezik helyismerettel, ismeri a bírósági etikettet és a tárgyalások forgatókönyvét.

A bírósági és hatósági tolmács procedurális tudása azokat a tolmácsolási stratégiákat és készségeket jelenti, amelyeket a tolmácsolási megbízás elvégzése során segítségül hívhat. Ide tartozik többek között a különböző tolmácsolási módok ismerete, a megfelelő memória- és anticipációs készség, a gyors helyzetfelismerés, a megfelelő problémamegoldás és a jegyzeteléstechnika is (Csörgő 2020). A következőkben sorra vesszük, hogy a képzésben hogyan lehet minél hatékonyabban fejleszteni ezeket a kompetenciákat.

4. Kompetenciafejlesztés a bírósági és hatósági tolmácsok képzésében

A kétféleves bírósági és hatósági tolmácsképzés különböző módokon járul hozzá a kompetenciák fejlesztéséhez: egyrészt a gyakorlati órákra való felkészüléssel, másrészt az órai tolmácsolási gyakorlatokkal és tárgyalások szimulálásával, továbbá hospitálással, azaz valós bírósági tárgyalások megfigyelésével (Sánchez Baena 2025), és az önálló tanulásra ösztönzéssel (Horváth 2007). Az általános nyelvi kompetencia megléte minimum bemeneti követelmény, hiszen erre a biztos alapra lehet felépíteni a jogi szaknyelvi kompetenciát és sok gyakorlással a bírósági tárgyalások köztölt menetének nyelvi automatizmusait. Ahogyan a bevezetésben szerepel, a képzés a tanszék keretein belül többek között tolmácsolási és terminológiai gyakorlatból, valamint *Bevezetés a bírósági tolmácsolásba* elméleti előadásból áll. A tolmácsolási gyakorlat a bírósági és hatósági tolmácsok képzésének, kompetenciafejlesztésének egyik leghangsúlyosabb eleme. Célunk az, hogy minden egyes alkalommal kétszer 90 percben aktívan gyakoroljuk mindhárom tolmácsolási módot: a konszekutív tolmácsolást, a fülbesúgást és a blattolást.

4.1 Tolmácsolási módok a bíróságon

A **konszekutív tolmácsolás** során a tolmács végighallgatja a beszélőt, majd rövidebb megnyilatkozás esetén (1-2 perc) jegyzet nélkül, hosszabb megnyilatkozás esetén

pedig jegyzetek segítségével a másik nyelvre tolmácsolja az üzenetet. Az első eset inkább az **összekötő tolmácsolás** kategóriájába sorolható. Fontos megjegyezni, hogy ezek a tolmácsolási formák időben elnyújtják a kommunikációt, hiszen az üzenet mindkét nyelven elhangzik. Elvárás a professzionális tolmácsoktól, hogy a tolmácsolt üzenet némileg rövidebb legyen, mint az eredeti, esetleg azonos hosszúságú, azonban semmiképp nem hosszabb. Ez a tolmácsolási mód a tárgyalóteremben elhangzó bírói kérdésekre (pl. a tanú adatainak felvétele) adott rövid válaszok tolmácsolására alkalmas. A hosszabb szakaszok tartalomhű tolmácsolása konzekutív módban valósulhat meg, amely során a tolmács a hosszabb megnyilatkozást jegyzetelve hallgatja, és ezek alapján tolmácsolja. Példa lehet erre egy tanú vagy akár egy vádlott meghallgatása során az adott személy hosszabb narratívája, amiben a bíró kérdésére például egy eseményt mond el. A tolmács jegyzetelési technika elsajátítása, a saját technika kialakítása és a konzekutív tolmácsolás komplex technikájának elsajátítása lényeges részét képezi a tolmácsképzésnek. A tolmács jól működő jegyzetelési technikája alapvetően hozzájárul az üzenet teljes és pontos átadásához. A témáról bővebben lásd G. Láng (2002), Szabó (2021) és Van Waarden (2023) munkáját.

A **fülbesúgásos tolmácsolás** vagy *chuchotage* olyan tolmácsolási módként írható le, amelyben a tolmács halk, folyamatos célnyelvi közléssel segíti egy vagy egyes résztvevők megértését, rendszerint technikai eszközök nélkül. A módszer jellemzően tárgyalótermi, hatósági vagy kisebb létszámú intézményi helyzetekben jelenik meg, amikor a szinkrontolmácsolás technikai feltételei nem adottak. A fülbesúgásos tolmácsolás nagy kognitív terhelést ró a tolmácsra, mivel a hallgatás és a beszéd egyszerre, időbeli eltolás nélkül zajlik, miközben alkalmazkodni kell a környezet zajszintjéhez és a diszkréció követelményéhez. A módszer a tolmácsolás technikáját tekintve a szinkrontolmácsoláshoz áll közel. A képzésben ezért fontos a megfelelő hangerő, tempó és figyelemmegosztás gyakorlása, valamint annak tudatosítása, hogy a fülbesúgásos tolmács jelenléte ne zavarja az eljárás menetét (vö. Puklus 2025). A fülbesúgásos tolmácsolás a tárgyalóteremben optimális lehet a bíró tárgyalásvezetésének tolmácsolására idegen nyelvű vádlott vagy tanú(k) számára. A tárgyalásokon mindig elmondott részeket, például a vádlottnak vagy tanúnak szóló figyelmeztetéseket is tolmácsolhatja fülbesúgással a tolmács. Az ilyen jellegű panelek begyakorlása hasznos és ajánlatos a bírósági tolmácsok képzésében, a fülbesúgásos mód pedig segíthet gördülékenyebbé tenni a tárgyalást. A fülbesúgás technikájáról Szabari (1999) és Eszenyi (2020) ír részletesen.

A **blattolás** olyan átmeneti tolmácsolási tevékenységként írható le, amelyben a tolmács az írott forrásszöveget azonnal, felolvasásszerűen közvetíti szóban a célnyelven. A blattolás egyszerre igényel gyors szövegértést, előreolvasási stratégiákat és stabil célnyelvi produkciót, miközben a feldolgozás ideje minimális. A blattolás fontos didaktikai eszköz is, mert hidat képez az írásbeli fordítás és a szinkron módú tolmácsolás között. Kiemelt fontossággal bír a szem–hang–kognitív feldolgozás összehangolása, valamint a helyes tempó- és intonációkezelés. A képzésben a blattolás fejleszti

a jogi és intézményi szövegek gyors értelmezését, valamint a tolmács stressztűrő és döntéshozatali képességeit. A blattolásra szükség lehet a rendőrségen végzett tolmácsolás során, a nyomozati szakaszban például a kihallgatási jegyzőkönyv aláírása előtt, mikor a tolmács a többoldalas dokumentumot, benne a gyanúsított vagy tanú nyilatkozatával, a célnyelvre fordítja az ügyfélnek. A bírósági tárgyalóteremben hasznos lehet minden olyan helyzetben, mikor a tárgyalás valamelyik szereplője felolvas egy hosszabb szöveget (például az ügyész a vádiratot). A blattolásról bővebben Szabari (1999), G. Láng (2002) és Csizmazia (2020) munkáiban olvashatunk.

4.2 Tantermi gyakorlatok és perszimulációk a tárgyalóteremben

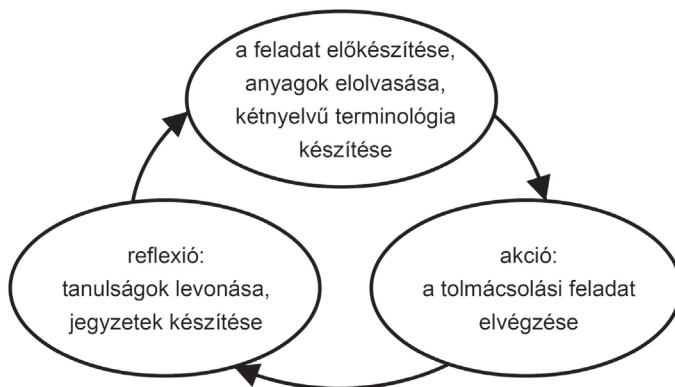
A fent leírt tolmácsolási módok elsajátítása, zökkenőmentes alkalmazása mind elengedhetetlen részei a bírósági tolmácsok kompetenciájának. A kommunikációs helyzetnek megfelelő tolmácsolási mód kiválasztása a tolmács feladata, a képzésben résztvevők hétről hétre gyakorolhatják a gyors helyzetfelismerést és a váltást is az egyes tolmácsolási módok között. A tolmácsolás oktatásának alapvető eleme a való élet tolmácsolási helyzeteinek szimulálása (G. Láng 2002). A képzés során a tantermi órákon jogesetekről szóló beszédekkel gyakorolják a hallgatók a konsekutív tolmácsolást, a jogesetek tipikus narratíváival a fülbesúgást, és anonimizált hatósági és bírósági dokumentumokkal (kihallgatási jegyzőkönyv, vádirat, ítélet) a blattolást. Az 1. ábra a tantermi tolmácsolási gyakorlat órát jeleníti meg. A tolmácsoló a szimulációt az oktató, a célnyelvi lektor és hallgatótársaik közreműködésével végzik.

1. ábra: Tantermi tolmácsolás

A 2. ábra a tolmácsoló hallgatók tanulási folyamatát mutatja be egy-egy témára és feladatra vetítve. Az órák témájának előzetes ismeretében a hallgatók elolvassák a kiadott anyagokat, utánanéznek a fogalmaknak, és a gyakorló tolmácsokhoz hasonlóan kétnyelvű terminológiai listát készítenek.

2. ábra: A tolmácsolás oktatásának folyamata

Példa egy lehetséges órai témára a *járművezetés ittas állapotban* (2012. évi C. törvény (Btk.) 236. §). Az óra anyagához tartozik egy-egy vádirat, amelyet a hallgatók áttanulmányoznak, gyakorlásképp blattolnak vagy akár írásban lefordítanak, és a téma alapján előkészítik a terminológiát, például többek közt a következő terminusokkal:

- ittas vezetés – drunk driving / driving under the influence (DUI)
- véralkoholszint – blood alcohol concentration (BAC)
- járművezetéstől eltiltás – driving disqualification / driving ban
- alkoholszonda / légalkoholmérés – breathalyzer test / breath alcohol test

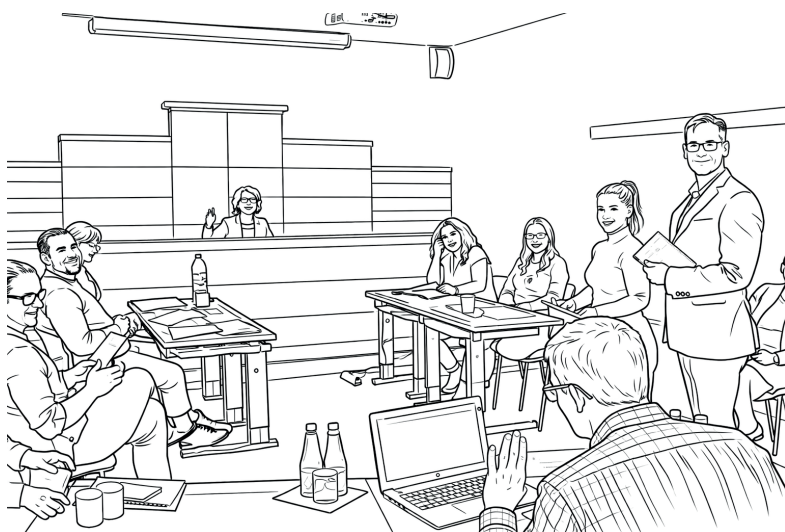
A felkészülést az aktív órai munka követi, amikor a fent említett három tolmácsolási mód valamelyikével egy-egy órai feladatot hajtanak végre. Példa a konsekutív tolmácsolás gyakorlására egy angol nyelvű, az ittas vezetés az Egyesült Királyságban témájú beszéd magyarra tolmácsolása. A fülbesúgás gyakorolható egy konkrét eset ismertetésével, amelynek során az oktató által mondott szöveget a hallgatók idegen nyelvre fordítják a lektor számára. A blattolás egy magyar nyelvű kihallgatási jegyzőkönyv vagy vádirat idegen nyelvre fordításával valósítható meg. Mivel a képzés a magyar rendszerre fókuszál, a konsekutív tolmácsolás mindkét nyelvirányban releváns, ám a blattolás és a fülbesúgás inkább magyarról idegen nyelvre fordul elő a tárgyalásokon. Ennek ellenére a tolmácsolási technikák gyakorlása mindkét irányban hasznos. A hallgatók a feladat teljesítésére az órán az oktatóktól visszajelzést kapnak, önmagukat is értékelik, és levonják a tanulságokat a jövőre nézve, például: alaposabban utána kell nézni a terminusoknak, pl. az *igazságügyi szakértő* kifejezést nem tudta jól elmondani, vagy tolmácsolás közben jobban kell figyelni a légzésre, hogy ne halkuljon nagyon le a tolmács beszéde. A három lépés után a tolmácsoló készen áll egy újabb feladatra, alkalomra.

A lépések a való életben a hivatásos tolmács által végzett lépéseket imitálják, optimális esetben egyre magasabb szinten. A tanórai tanuláshoz, gyakorláshoz hason-

lőan a tanteremből kilépve a hallgatók kvázi valós szituációkban is tolmácsolhatnak az OBH MIA-val kötött megállapodásnak köszönhetően. A perszimulációk során az OBH MIA épületében valódi tárgyalóteremben, a bírói hivatásra készülő bírósági titkárok segítségével játszanak le tárgyalásokat (Eszenyi és Puklus 2025, Eszenyi 2026). A MIA terminológiájában ezeket tárgyalásvezetési gyakorlatnak hívják. Már két évtizede szervez a MIA bírói hivatásra való felkészítő programot. Ennek a programnak az egyik modulja a tárgyalásvezetési gyakorlat, más néven perszimuláció (Az Országos Igazságszolgáltatási Tanács 7/2006. szabályzata a bírósági titkárok központi képzéséről, 5. §). A gyakorlatok során előzően kiosztott, anonimizált jogesetek iratainak segítségével a titkárok eljátszzák a bíró, ügyész és ügyvéd, valamint vádlott és tanúk szerepét. Az ELTE FTT tolmács hallgatói ezen tárgyalások során párokban játszzák el a külföldi tanú és a tolmács szerepét, a tárgyalás résztvevőiként. Ez a bíró szerepét ellátó titkár számára külön kihívást jelent, mivel az idegen nyelvű tanú meghallgatására speciális szabályok irányadók: meg kell kérdeznie a tanút, hogy érti-e és elfogadja-e a kirendelt tolmácsot (2017. évi XC. törvény (Be.) 78–79. §); saját mondanivalóját tolmácsolható formában kell megfogalmaznia, valamint ellenőriznie kell, hogy a tanú megértette-e a tolmácsolást; továbbá a tolmácsolt nyilatkozatot kell jegyzőkönyvbe foglalnia. A tárgyalás végén meg kell állapítania a tolmács díját is (9/2006. (II. 27.) IM rendelet). Mindezek a mozzanatok helyet kaptak a szimuláció során.

A 3. ábra a perszimuláció helyszínét és szereplőit mutatja: a bírói pulpituson a bíró szerepét játszó titkár ül, bal oldalon az ügyész (és néhány megfigyelő résztvevő), jobb oldalon a vádlott és a védő foglal helyet. Szintén jobb oldalon áll az idegen nyelvű tanú és a tolmács. A képen háttal ül a szimulációt vezető, tapasztalt bíró. A tárgyaló berendezése minden szempontból a magyarországi bíróságokat mintázza.

3. ábra: Perszimuláció az OBH MIA tárgyalójában

A perszimulációk időtartama 90 perc körüli, amelyet a szimulációt vezető bíró értékelése zár. A tolmácshallgatók teljesítményét oktatóik a következő tantermi órákon értékelték. Az első perszimulációkra 2025 tavaszán német nyelven polgári ügyszakon, a másodikra 2025 őszén angol, német és bolgár nyelven büntető ügyszakon került sor. 2026 tavaszi félévében újból civilisztika ügyszakos perszimuláción veszünk majd részt.

A felkészülés szakaszában beosztottuk, hogy az előre megadott jogesetekben ki lesz a tanú és a tolmács. Mivel előre megkaptuk a jogesetek anyagát (ami a valós életben ritka a tolmács számára), az eseményt megelőző hetekben a nyelvi csoportokban már ezeket tanulmányoztuk, ezekkel gyakoroltunk, hiszen a gyakorlat célja a tanulási lehetőség minél szélesebb körű kihasználása. A perszimuláció napján a titkár résztvevők több jogesetet is eljátszottak, váltott szereplőkkel, ezen a hallgatók megfigyelőként is részt vettek, megfigyelték társaikat, és egy esetben maguk is tolmácsként vagy tanúként szerepeltek. Bár a tolmács hallgatók alaposan felkészültek a jogesetekből, sok váratlan élmény várt rájuk, például a bíró gyors beszéde, az elhangzó figyelmeztetések tempója és komplexitása, amit fülbesúgással kellett (volna) tolmácsolni, vagy egyszerűen a lámpaláz, amit a tolmács egy bíróság előtt állva érez. Pontosan ezek az élmények, meglepetések teszik igen hasznossá a perszimulációt, hiszen a tanterem viszonylagos komfortzónájából kimozdulva kell tolmácsolni, és valós időben megoldani a problémákat. A tanulásokot tehát itt is le kell vonni, csakúgy, mint az órai feladatok után: például bizonyos törvényrészeket kívülről kell fűjni a tolmácsnak, előzetes felkészülés nélkül igen nehéz pontosan tolmácsolni, és a bírósági tolmácsolás bizony haladó stresszkezelési stratégiát igényel.

A perszimuláció során még két érdekes tapasztalatban volt részünk. Az egyik tárgyalás elején a bíró szerepét játszó titkár megkérte a tolmácsot, hogy mindent szinkronban tolmácsoljon majd. A tolmács a tárgyalás során mégis mindig az adott helyzetnek megfelelő tolmácsolási módot alkalmazta, amivel a bírójelölt nagyon elégedett volt. A döntés és a tolmácsolási móddal kapcsolatos szakértelem tehát a tolmács kezében volt, aki élt is vele és megalapozott, jó döntést hozott. A másik említésre méltó helyzet a tolmács díjának megállapítása volt, ami a tárgyalás kötelező része. Olyan esetekben, mikor a tolmácsot az MKIFK vagy egy fordítóiroda rendeli ki, a díjat az előre megszabott tarifák alapján állapítja meg a bíróság, ám ha a tolmács szabadúszóként tolmácsol a bíróságon, a tárgyalás végén kell nyilatkoznia a díjáról. Sok esetben a tolmács előzetesen adott már árajánlatot, azonban minden esetben úgy érdemes a tárgyalásra érkezni, hogy a tolmács tudja, milyen időegységben és tarifával dolgozik (napidíj, fél napi díj, óránkénti díj), amibe beleszámolta utazása, felkészülése költségeit. Egyes tolmácshallgatóinkat kissé váratlanul érte a díjmegállapítás, de sikerült megfelelően helytállni a helyzetben.

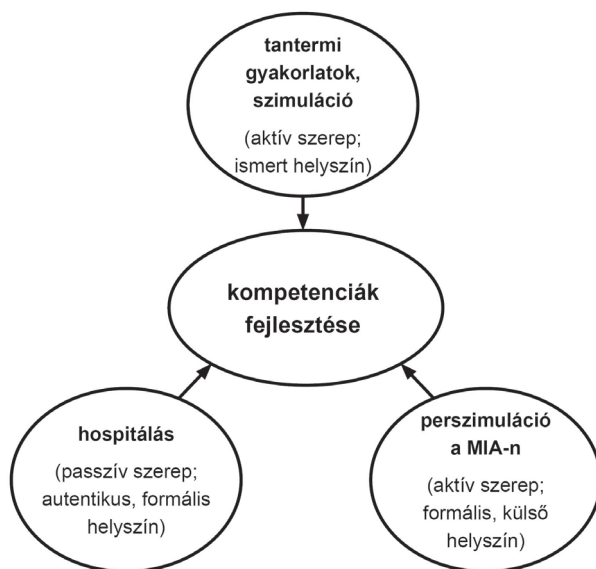
Ezek az interdiszciplináris együttműködések mind a leendő bírák, mind a leendő tolmácsok számára hasznosak, hiszen jobban belelátanak a másik szereplő tevékenységébe. A tolmácsjelöltek betekintést kapnak a bírák képzésébe, és a résztvevők jobban megismerhetik a tolmáccsal zajló tárgyalás kontextusának kihívásait

(Puklus 2025: 205). Bár a képzésben a tantermi tolmácsgyakorlatokon is szimulálunk tárgyalásrészeket, ott a tolmácsolási módok: a konsekutív (összekötő), a fülbesúgásos tolmácsolás és a blattolás rutinossá tételén van a hangsúly, valamint a megfelelő technika és pontosság elsajátításán. A perszimulációk során a tárgyalóteremben a hallgatóknak hosszabb szakaszokban, a tolmácsolási módokat akár egymás után is kell gyakorolniuk, a komfortzónájukon kívül eső helyszínen, számukra nagyrészt idegen emberekkel, miközben egy bíró őket is megfigyeli.

A 4. ábrán szemléltetjük a képzésben egymást kiegészítő módszereket: míg a hospitálás esetében, azaz a valódi tárgyalások megfigyelésekor a hallgatók passzív, megfigyelő szerepet töltenek be, addig a tantermi gyakorlatok és szimulációk során a félév folyamán egyre jobban megismerik a bírósági tolmács feladatait és ismerős közegben gyakorolhatják aktívan a tolmácsolást.

A hallgatók az órákon, a perszimuláció során és hospitálásakor megfigyeléssel is fejleszthetik készségeiket, míg az órai és a perszimuláción végzett feladatok segítségével élőben tudják kipróbálni tolmácsolási kompetenciájukat, majd a tanulságok alapján továbbfejleszteni azt. A képzés helyszíne nagy részben a tanterem, de a hospitálások és a perszimuláció során a tolmácsok a tárgyalóteremben is tapasztalatot szereznek. A tantermi képzés során a hallgatók az ismert oktatókkal és csoporttársakkal, míg a perszimuláció során ismeretlen résztvevők körében gyakorolnak.

4. ábra: Kompetenciák fejlesztése a bírósági és hatósági tolmácsok képzésében

A hallgatók számára hasznos a kvázi éles helyzetben végzett gyakorlás, az emelkedett stressz-szint és az ezzel járó teher, esetleges teljesítményromlásuk megtapasztalása. Érdekes tapasztalat, hogy a tárgyalás mely részei jelentik a legnagyobb kihívást a tol-

mácsnak, és miért (pl. a figyelmeztetéseket hadarva olvassa fel a bíró, a tolmácsnak szimultán kellene tolmácsolni az erősen formalizált, ügyfele számára igen fontos információt). Mivel a perek anyagait előre megkapják a hallgatók, tanulságos a gyakorlat a felkészülés szempontjából is: mennyit és milyen stratégiával tudnak készülni?

A gyakorlás fent leírt két módja rendkívül hatékonyan kapcsolhatja össze a tanteremben tanultakat a szakma valós színterein zajló folyamatokkal és a szakma valódi kívánalmaival. Ez a kapcsolat lehetővé teszi, hogy a diákok deklaratív tudásukat – az elméleti ismereteket – hatékonyan integrálják procedurális tudásukkal, vagyis a konkrét szakmai tevékenységekben való gyakorlati alkalmazással.

5. Konklúzió és további kutatások

A fentiekben az ELTE FTT bírósági és hatósági tolmács képzésének egy innovatív, a szakma világához szorosan kötődő részét írtuk le, amellyel a képzés piacképes tudás kialakítását célozza meg. A tantermi alapozás után a hallgatók tárgyalótermi helyzetben ismerkedhetnek a bírósági helyzetek valós világával, az eljárások szereplőivel és felépítésével, az azokban használt nyelvezettel, a releváns törvényi részekkel, és nem utolsósorban azzal, hogyan érzi magát a tolmács, és hogyan tudja kezelni a szituációban fellépő érzelmi és kognitív terhelést.

A jövő kutatásaiban érdemes feltárni az eseményekre való felkészülésre, a látottak és hallottak feldolgozására, és a következtetések levonására alkalmas eszközöket, valamint a minél pontosabb nyelvi teljesítményhez vezető készülési stratégiákat. További kutatásra érdemes emellett a bírósági és hatósági tolmácsolási helyzet résztvevőinek, a tolmácsoknak, a bírácoknak, a rendőröknek és a védőknek a perspektívája.

Megjegyzés: Az 1. és 3. ábrát a ChatGPT 5 Pro verziójával generáltuk, a 2. és 4. ábra Boros Judit grafikus munkája, akinek ezúton is köszönjük!

Irodalom

- Bakó B. 2025. A polgári peres eljárás és a büntetőeljárás lépései a tolmács szemszögéből. *Fordítástudomány* 27. évf. 1. szám 24–44. <https://doi.org/10.35924/fordtud.27.1.2>
- Balogh K., Eszenyi R. 2025. From becoming an interpreter to adhering to a code of conduct: The standing of legal interpreters in Belgium and Hungary. *Across Languages and Cultures. Special Issue.* 95–107. <https://doi.org/10.1556/084.2025.01072>
- Csizmazia E. 2020. Mit kell tudnia a blattolónak? Avagy miből áll a blattolási kompetencia? In: Szabó Cs. és Bakti M. (szerk.) *Iránytű a tolmácsolás oktatásához. A kompetenciafejlesztés új fókuszai.* Szeged: Juhász Gyula Felsőoktatási Kiadó. 37–58.
- Csörgő Z. 2013. Kihez és mihez legyen lojális a bírósági tolmács? *Fordítástudomány* 15. évf. 2. szám 51–71. <https://ojs.mtak.hu/index.php/fordtud/issue/view/262>

- Csörgő Z. 2020. A bírósági tolmács kompetenciái és azok fejlesztési lehetőségei. In: Szabó Cs., Bakti M. (szerk.) *Iránytű a tolmácsolás oktatásához – A kompetenciafejlesztés új fókuszai*. Szeged: Szegedi Tudományegyetem Juhász Gyula Felsőoktatási Kiadó. 181–195.
- Eszenyi R. 2020. Susotázsz. Amit a fülbesúgásos tolmácsolásról tolmácsnak és ügyfélnek egyaránt tudni érdemes. In: Szabó Cs., Bakti M. (szerk.) *Iránytű a tolmácsolás oktatásához – A kompetenciafejlesztés új fókuszai*. Szeged: Szegedi Tudományegyetem Juhász Gyula Felsőoktatási Kiadó. 59–72.
- Eszenyi R. 2026. *Tolmácsjelöltek és bírójelöltek egy tárgyalóteremben: intézmények közti együttműködés és jó gyakorlatok a bírósági tolmácsok képzésében*. Elhangzott: Felsőoktatás Felsőfokon Konferencia, Téma: Kooperáció a felsőoktatásban (hallgatók, oktatók, karok, nemzetközi partnerek, civil szervezetek és MI). Eötvös Loránd Tudományegyetem, Budapest, 2026. február 5.
- Eszenyi R., Puklus M. 2025. *Rablás büntette és más bűncselekmények – perszimuláció a bírósági tolmácsok képzésében*. Elhangzott: A Magyar Tudomány Ünnepe Konferencia. Oktatásmódszertani innovációk a jövőbiztos fordító- és tolmácsképzésért, ELTE BTK Nyelvi Közvetítés Intézete, Fordító- és Tolmácsképző Tanszék, Budapest, 2025. november 18.
- G. Láng Zs. 2002. *Tolmácsolás felsőfokon: a hivatásos tolmácsok képzéséről*. Budapest: Scholastica. <http://hdl.handle.net/10831/106890>
- Horváth I. 2007. Autonomous learning: What makes it work in postgraduate interpreter training? *Across Languages and Cultures* Vol. 8. No. 1. 103–123. <https://doi.org/10.1556/Acr.8.2007.1.6>
- Horváth I. 2013. *Bírósági tolmácsolás*. Budapest: ELTE Eötvös Kiadó.
- Horváth I. 2014. A tolmácsoláshoz való jogtól a bírósági tolmácsképzésig. *Fordítástudomány* 16. évf. 1. szám 5–16. <https://ojs.mtak.hu/index.php/fordtud/issue/view/263/127>
- Kadrić, M. 2021. Modulübergreifendes Rollenspiel(en) In: Bergunde A., Pöllabauer S., (Hrsg) *Trainingshandbuch für DolmetscherInnen im Asylverfahren*. Linz: Trauner Verlag. 8–12.
- Laczkó K. 2021. A deiktikus kivetítés. *Argumentum* 17. évf. 467–487. <https://doi.org/10.34103/ARGUMENTUM/2021/24>
- Mikkelsen, H. 2016. *Introduction to court interpreting*. London: Routledge. <https://doi.org/10.4324/9781315689586>
- Müller Á. 2017. A bírósági tolmácsolás dilemmái a Bevándorlási és Állampolgársági Hivatal menekültügyi határozatának bírósági felülvizsgálata során tartott tárgyalás fényében. In: Horváth Ildikó (szerk.) *Tolmácsolás a bíróságon: Esettanulmányok a bírósági tolmácsolás gyakorlatából*. Budapest: HVG-ORAC Lap- és Könyvkiadó Kft. 75–99. <https://www.offi.hu/sites/default/files/media/files/tolmacsolas-a-birosagon.pdf>
- Németh A. 2025. *A dialógustolmácsolás sajátosságai és a tolmácsok megküzdési stratégiái az üzleti és vállalati kommunikáció kontextusában*. Doktori értekezés. Kézirat ELTE BTK Fordítástudományi Doktori Program.
- Puklus M. 2020. Az érem másik oldala. Hogyan tudnak együttműködni a jogi szakemberek a bírósági tolmáccsal? In: Szabó Cs., Bakti M. (szerk.) *Iránytű a tolmácsolás oktatásához – A kompetenciafejlesztés új fókuszai*. Szeged: Szegedi Tudományegyetem Juhász Gyula Felsőoktatási Kiadó. 197–210.

- Puklus M. 2025. *A bírósági tolmácsolás gyakorlata*. Budapest: ELTE Eötvös Kiadó. https://www.eltereader.hu/kiadvanyok/https-www-eltereader-hu-media-2025-12-puklus-m_a-birosagi-tolmacsolas-web-pdf (letöltve: 2026. 05. 30.)
- Sánchez Baena, M. V. 2025. *Új perspektívák a bírósági és hatósági tolmácsolásban: hospitálás a tárgyalásokon*. Elhangzott: A Magyar Tudomány Ünnepe Konferencia. Oktatásmódszertani innovációk a jövőbiztos fordító- és tolmácsolásért, ELTE BTK Nyelvi Közvetítés Intézete, Fordító- és Tolmácsoló Tanszék, Budapest, 2025. november 18.
- Szabari K. 1999. *Tolmácsolás. Bevezetés a tolmácsolás elméletébe és gyakorlatába*. Budapest: Scholastica Kiadó. <https://opac.elte.hu/Record/opac-EUL01-000368877>
- Szabó Cs. 2021. Revisiting Consecutive Note-Taking: What to Note, How to Note, and in What Language? *ELOPE: English Language Overseas Perspectives and Inquiries* Vol. 8. No. 1. 107–124. <https://doi.org/10.4312/elope.18.1.107-124>
- Tamás D. M. 2017. *Bevezetés a jogi terminológiába a terminológus szemüvegén át*. Budapest: ELTE Eötvös Kiadó. https://www.eltereader.hu/media/2017/03/JogiTerminologia_READER_opt.pdf
- Tóth F. 2017. *A jogklinikai képzés módszertana*. Budapest: ELTE Állami és Jogtudományi Kar. https://www.eltereader.hu/media/2017/08/MF4_Toht_READER.pdf
- Tóth G. 2017. Polgári peres eljárás tolmácsolási eseményének olasz–magyar terminológiai vizsgálata. In: Horváth Ildikó (szerk.) *Tolmácsolás a bíróságon: Esettanulmányok a bírósági tolmácsolás gyakorlatából*. Budapest: HVG-ORAC Lap- és Könyvkiadó Kft. 41–74. <https://www.offi.hu/sites/default/files/media/files/tolmacsolas-a-birosagon.pdf>
- Ugróczy M. 2024. A tolmácsolás ingatag közjogi alapjai. *Magyar Jogi Nyelv* 2024/1. <https://joginyelv.hu/a-tolmacsolas-ingatag-kozjogi-alapjai/> (letöltve: 2026. 05. 30.)
- Van Waarden F. 2023. Jegyzetelési egységek a konsekutív tolmácsolásban. *Fordítástudomány* 25. évf. 2. szám 58–72. <https://doi.org/10.35924/fordtud.25.2.4>

Források

- 7/2006. OIT (Országos Igazságszolgáltatási Tanács) szabályzat a bírósági titkárok központi képzéséről: <https://jogkodex.hu/doc/1770754> Utolsó letöltés: 2026.02.09.

A menekültügyi tolmácsolás sajátosságai Magyarországon egy interjú pilotkutatás tükrében: hat esettanulmány

Bakó Balázs

ELTE Eötvös Loránd Tudományegyetem, BTK, Nyelvtudományi Doktori Iskola,
Fordítástudományi Doktori Program

Kivonat: Az ukrajnai háború által kiváltott menekülthullám számos kihívás elé állította és állítja Magyarországot és az Európai Uniót. Ide sorolhatók a nyelvi különbségek, amelyek a tolmácsolás megszervezését is szükségessé tették. A pályaudvarokon eleinte civilek szervezték meg az ellátást és a tolmácsolást. Magyarországon azonban az önkéntes és a professzionális tolmácsok jogállása, képzése, képesítési követelményei, a rájuk vonatkozó etikai szabályok, hivatalos névjegyzéken történő nyilvántartásuk sem rendezett, vagy nem feltétlenül tükrözi a tényleges gyakorlatot. Ennek a gyakorlatnak a tolmácsolástudomány általi feltárása Magyarországon még gyerekcipőben jár. A jelen tanulmányban bemutatott interjú pilotkutatás ehhez a feltáró munkához kíván hozzájárulni. 2024. novemberben és decemberben hat résztvevővel készített félig strukturált interjúk átiratainak tematikus elemzésével a kutatás arra kereste a választ, hogy a tolmácsvégzettséggel és gyakorlattal rendelkező, professzionális tolmácsok milyen kihívásokat, nehézségeket vagy akár pozitív élményeket szereztek az ukrajnai menekültek részére önkéntesen nyújtott tolmácsolási események során, illetve betöltöttek-e egyéb szerepeket is. A további kutatási kérdések a résztvevők által szükségesnek vélt tolmácskompetenciákra és képzésekre vonatkoztak. Az eredmények azt mutatják, hogy a résztvevők egyéb szerepeket is elláttak az adott helyzet és a menekültek szükségleteinek függvényében. A nehézségek, különösen az érzelmi kihívások nagyobb súllyal jelentek meg a résztvevők narratíváiban a pozitív élményekhez képest. A saját nyelvi kompetenciájukat megfelelőnek ítélték, azonban a tolmácsból elvárt semlegesség követelményéhez különbözőképpen viszonyultak. A további képzésekre öt résztvevő nyitott volt, ami a kutatás eredményeinek hasznosíthatóságára mutat rá. A kutatás kvalitatív voltára tekintettel az eredmények nem reprezentatívak a menekültügyi tolmácsok egész közösségére, azonban az interjú mint eszköz alkalmas a jelenség további kutatására.

Kulcsszavak: ukrajnai menekültek, menekültügyi tolmácsolás, közösségi tolmácsolás, interjú pilotkutatás, tematikus elemzés

1. Bevezetés

Az orosz–ukrán háború 2022. február 24-i kezdete óta az ENSZ Menekültügyi Főbiztoságának (UNHCR) adatai szerint 2026. januárig több mint 5 millió személy menekült Európa többi országába. Ebből 2025. november 30-i adatok szerint 64 880 ukrain menekült tartanak nyilván hivatalosan Magyarország területén. Ez a menekülthullám a tolmácsolás biztosítása szempontjából is kihívások elé állította a magyar államot. A pályaudvarokon eleinte önkéntesek és civilek szervezték meg az ellátást és a tolmácsolást, amelyhez a 2015-ös menekült-, illetve migrációs válság már biztosított valamekkora tudást. Magyarországon azonban az önkéntes tolmácsok, illetve a professzionális tolmácsok jogállása, képzése, képesítési követelményei, a rájuk vonatkozó etikai szabályok, hivatalos névjegyzéken történő nyilvántartásuk is „ingtag közjogi alapokon áll”, mivel vagy nincs erre szabályozás, vagy elavult, nem tükrözi a mindennapi gyakorlatot (Ugróczy 2024: 1, Balogh és Eszenyi 2025). A megfelelő szabályozás hiányában a menekültügyi válsághelyzetekben eljáró tolmácsokkal szemben támasztott elvárások, az általuk betöltött szerepek és a szükséges kompetenciák sem kérhetők számon egységesen, és így a nyelvi közvetítés minőségének és sikerességének garantálása sem lehetséges. Mivel az ukrain háború e sorok írásakor még folyamatban van, továbbá a globális migrációs tendenciákat is figyelembe véve – a 2025. júniusi adatok szerint az UNHCR több mint 42 millió menekültet (*refugee*), 67 millió belső menekültet (*internally displaced person, IDP*) és 8 millió menedékkérőt (*asylum-seeker*) tartott számon – hosszú távon várhatóan nem fog csökkenni az Európába érkező menekültek száma, ezért célszerű felkészülni az ezzel járó kihívásokra, a (menekültügyi) tolmácsokra vonatkozó megfelelő szabályozás és képzések kialakításával.

E kihívásokra az Európai Unió is reagált, és egy új migrációs és menekültügyi szabályozási csomagot fogadott el 2024-ben, amely többek között a tagállamok egységesebb fellépését tűzte ki célul, ezért több olyan menekültügyi jogszabályt, amelyet korábban irányelvek tartalmaztak, most már rendeleti szinten, tehát a tagállamok által közvetlenül alkalmazandó módon szabályoztak. Például a nemzetközi védelem iránti eljárási szabályokat tartalmazó 2024/1348. rendelet (Eljárási rendelet) 2026. június 12-től a tagállamokban kötelezővé teszi a menedékkérők személyes meghallgatása során vagy tolmács, vagy kulturális közvetítő (*cultural mediator*) alkalmazását. A kulturális közvetítő olyan szakember, aki elősegíti a kommunikációt (beleértve a tolmácsolást is) különböző nyelveket beszélő és eltérő kulturális háttérrel rendelkező személyek között. A tolmáchoz képest tehát szélesebb és összetettebb, a kulturális sajátosságok magyarázatát is magába foglaló kommunikációs szolgáltatást jelent. Mivel nem bejegyzett szakma, ezért a kulturális mediátorok szerepe nincs egyértelműen meghatározva és elismerve. Ennek következtében a gyakorlat nem követ egységesített etikai kódexet, és nem egyértelműen meghatározott jogi kereteken belül működik.

Magyarországon a bírósági tolmácsolásról vagy az üzleti tolmácsolásról ugyan több empirikus kutatás is született – például Horváth (2017), Puklus (2019), Németh (2024) –, de kifejezetten a menekültügyi tolmácsokról, különösen az ukrajnai háború elől menekülők részére tolmácsolási feladatokat ellátó személyekről tudomásom szerint nem készült empirikus kutatás korábban, pedig a fenti fejleményekre tekintettel aktuális lenne e terület tudományos feltárása, különösen a tolmácsolástudomány szempontjából. Tóth Judit és Bernát Anikó a 2022-ben megjelent tanulmányukban hivatkoznak a TÁRKI Omnibusz 1000 fős országos reprezentatív mintán végzett felmérésére 2022 áprilisából, amelyben szerepelt az alábbi kérdés is: „Segített-e Ön személyesen az alábbiakban Ukrajnából menekülőknél a jelenlegi válság, háború idején, aki rokona, korábbról ismert barátja, ismerőse vagy idegen, korábbról nem ismerte?” A segítség lehetséges módjai között szerepel a tolmácsolással történő segítési mód is, eszerint a válaszadók 2,4%-a nyújtott segítséget önkéntes tolmácsolással (Tóth és Bernát 2022: 361–362). Azonban ez a felmérés általában vizsgálta az önkéntességet a magyar társadalomban, és a kvalitatív adatokra, azaz a kvantitatív adatok mögötti mélyebb okokra nem tud rávilágítani (Károly 2022: 39). Látható viszont, hogy a magyar lakosságra vetítve a válaszadók néhány százaléka is több tízezer embert jelent, amely mintakutatás tárgyát képezheti, és amely minden bizonnyal magába foglal képzett és képzetlen tolmácsokat is. A jelen tanulmányban bemutatott interjúk pilotkutatás ezt a kutatási űrt szándékozta valamennyire betölteni.

Magára a menekültügyi tolmácsolásra a vonatkozó jogforrások – elsősorban a menekültek helyzetére vonatkozó 1951-es Genfi Egyezmény és annak 1967-es Kiegészítő Jegyzőkönyve, valamint a fentebb is említett EU-s jogszabályok – és a tolmácsolástudományi szakirodalom – Wadensjö (2009), Mason (2009), Hale (2015), Merlini (2015), Tipton és Furmanek (2016) – alapján a következő munkadefiníciót alakítottam ki az itt ismertetett kutatás céljára. A menekültügyi tolmácsolás a közösségi tolmácsolás egyik fajtája, amelynek során a nemzetközi védelemben részesülő vagy azért folyamodó személyek részére történik a tolmácsolás különböző intézményi keretekben (közigazgatási szerv, idegenrendészeti hatóság, rendőrség, bíróság, egészségügyi intézmény, oktatási intézmény stb.), önkéntesen (fizetség nélkül) vagy professzionálisan (fizetésért), képzett vagy képzetlen tolmácsok által. Felmerülhet a definícióval kapcsolatban, hogy vannak olyan határesetek, amelyek besorolása kérdéses lehet. Ilyen például a pályaudvaron történő tolmácsolás, mivel a pályaudvar intézményként történő meghatározása megkérdőjelezhető, azonban a pályaudvaroknak is van tulajdonosa, üzemeltetője, személyzete stb., ezért az ezeken a színtereken történő tolmácsolási eseményeket is a menekültügyi tolmácsolás előbbi definíciójába tartozóként kezeltem/kezelem, így az kellően tág és rugalmas egy feltáró jellegű kutatás szempontjából.

2. Az interjú pilotkutatás módszertana

A kutatás feltáró jellegű kvalitatív interjú kutatás volt hat, általam korábban nem ismert, gyakorló (professzionális) tolmáccsal (öt nő és egy férfi), akik tolmács- és fordító végzettséggel is rendelkeznek, de az ukrainai menekültek részére önkéntesként is biztosítottak nyelvi közvetítést. A kutatás arra kereste a választ, hogy mit tudhatunk meg az adott jelenségről (menekültügyi tolmácsolás), és egy általános képet kívánt alkotni a vizsgálat tárgyáról; előzetes hipotéziseket nem fogalmazott meg (Hale és Napier 2013: 8). A kutatási kérdések a következők voltak:

- (1) Milyen szerepeket töltenek be a menekültügyi tolmácsok?
- (2) Milyen kompetenciákkal rendelkeznek a menekültügyi tolmácsok?
- (3) Milyen kihívásokkal szembesülnek az önkéntes menekültügyi tolmácsok?
- (4) Milyen menekültügyi tárgyú képzéseken vettek vagy vennének részt az önkéntes menekültügyi tolmácsok?

A fenti kérdések megválaszolására szolgáló eszköz egy félig strukturált kérdésekre épülő interjúprotokoll volt (lásd melléklet), vagyis az előre megírt, 16 kérdés mellett helyet kapott az improvizáció is (Eszenyi 2022: 85). Az interjúátiratokat tematikus elemzésnek vettem alá, hogy az egyedi/egyéni sajátosságok, a jelenségek mélyén vagy a mögöttük rejlő folyamatok, okok feltáruljanak (Károly 2022: 39). A feltáró célú kutatás a megfigyelő kutatások kategóriáján belül – tehát nem kísérleti kutatásról van szó – olyan kutatást jelent, ahol nincsenek hipotézisek, hanem egy általános képet szeretnénk alkotni arról, mi jellemző a megfigyelt jelenségre. Szintén a megfigyelő kutatások kategóriájába sorolható a fókuszált elemző kutatás, amely egy konkrét jelenségre fókuszál az adatgyűjtés és a begyűjtött adatok elemzése során, például interjúk felvétele egy konkrét témáról (Seresi 2024: 281–282). Az itt ismertetett pilotkutatás tehát ebből a szempontból a fókuszált elemző kutatással is rokon vonásokat mutat.

A kvalitatív kutatások hitelességének négy kritériuma van: hihetőség, transzferabilitás, következetesség és bizonyíthatóság. A hihetőségre az interjúk pontos, szó szerinti átírásával és a releváns részek szó szerinti idézésével törekedtem. A transzferabilitást a már említett interjúprotokoll, illetve a kutatás részletes leírása biztosítja. A következetességet az biztosítja, hogy az eredmények összhangban vannak az elemzés módszerével, bár a megbízhatóságot korlátozza a kettős/többszörös kódolás hiánya. A bizonyíthatóság érdekében törekedtem az objektivitásra és az elfogulatlanságra (Károly 2022: 43). Az interjúátiratok tematikus elemzésével a célom az volt, hogy azonosítsam az interjúkon átívelő témákat. A téma olyan mintázat, amely a kutatási kérdésekhez kapcsolódóan valamilyen jelentős vagy érdekes adalékkal szolgál. Braun és Clarke (2006) hatlépcsős elemzését alkalmaztam: az átiratokat többször átolvastam, hogy alaposan megismerjem a korpuszt; ehhez a magyar nyelvhelyesség

szabályainak megfelelő, szó szerinti átirást vettem alapul. A közléshez annyiban szerkesztettem meg az idézeteket, hogy azok ne tűntessék fel méltánytalan színben a résztvevőket (Seidman 2002: 172).

A kódolás során először annak alapján jelöltem manuálisan színekkel a szövegek releváns részeit, hogy mennyiben tartalmaznak valamilyen válaszelemet az egyes kutatási kérdésekhez kapcsolódóan, majd ezeket a részeket ismét átnéztem, ismétlődő szavakat, szókapcsolatokat keresve, a kontextust is figyelembe véve; ezek után témákat azonosítottam, amelyeket aztán ellenőriztem a koherencia szempontjából, végül rögzítettem az így letisztult témákat és rendszerben mutatom be őket. A kutatási kérdésekhez szorosan nem kapcsolódó témákra, motívumokra is nyitott voltam, hogy az interjú az interjúalanyok hangját, saját narratíváját jelenítse meg (Hale és Napier 2013: 97). Braun és Clarke azonban felhívják a figyelmet arra is, hogy még a résztvevőket a saját hangjukon megszólaltató megközelítés (*giving voice approach*) is magában foglalja a kutató választásait, döntéseit, amelyek azt tükrözik, ahogyan a kutató gondolkodik az adatokról (2006: 6–7). Ezért az egyes szám első személyben történő fogalmazással szándékozom transzparenssé tenni a kutatásban játszott aktív szerepemet (2006: 29). A megközelítem esszencialistának/realistának tekinthető, amennyiben a valóságot a résztvevők tapasztalatai alapján kívánom megjeleníteni (2006: 9). A tematikus elemzés során a deduktív (teoretikus) módszert alkalmazom, amely az adatoknak csak a kutatási kérdésekhez kapcsolódó jellemzőit kódolja (2006: 12). A témák előfordulását, gyakoriságát (*prevalence*) az alapján vettem figyelembe, hogy hányszor említették a résztvevők (2006: 10). Az eredmények esettanulmányként való bemutatását az indokolja, hogy a tanulmány a vizsgált társadalmi jelenség (menekültügyi tolmácsolás) narratív leírásáról számol be, a kutatásban résztvevő tolmácsok egyedi, sajátos eseteinek megértése céljából. Nem absztrakt jelenséget kíván megérteni, hanem a tolmácsok saját szerepfelfogásait tárja fel, és eredményei nem általánosíthatóak (Golnhofer 2001: 23–24).

A pilotkutatás korlátját képezi, hogy kis mintán (hat fő) alapult, azonban a kvalitatív kutatás célja – ahogy fentebb már utaltam rá – nem reprezentatív eredmények produkálása, hanem egyedi/egyéni sajátosságok, a jelenségek mélyén vagy a mögöttük rejlő folyamatok, okok feltárása (Károly 2022: 39). Az interjúkhoz kényelmi mintavétel, illetve hógolyó módszer (*snowballing*) (Eszenyi 2022: 79) útján találtam résztvevőket. A kutatás az ELTE kutatásetikai iránymutatásainak betartásával valósult meg, a résztvevők beleegyezési nyilatkozatot és adatvédelmi tájékoztatót is kaptak. A jelen tanulmányban kódokkal fogok hivatkozni rájuk. Az interjúk 2024. november–decemberben készültek. A résztvevők összesített demográfiai adatai, illetve az interjúk hossza az 1. táblázatban láthatók.

1. táblázat: A résztvevők demográfiai jellemzői és az interjúk hossza

Résztvevők	Nem	Van-e tolmács végzettsége/vizsgája	Nyelvek, amelyeken menekülteknek tolmácsolt	Interjúk hossza (perc)
T1	nő	igen	orosz, ukrán	25
T2	nő	igen	orosz, ukrán	26
T3	nő	igen	orosz, ukrán, angol	24
T4	férfi	igen	orosz, ukrán	38
T5	nő	igen	angol	24
T6	nő	igen	orosz, ukrán	42

3. Eredmények és elemzés

Az eredmények értelmezéséhez az alábbi szerzőkre és fogalmakra támaszkodom. A szerepekkel kapcsolatban Buda Béla úgy fogalmaz, hogy a szerep „általánosságban egy viszonyformában vagy interakcióban az egyik személyre érvényes normák összessége” (1986: 39). Egy személy egyszerre több szerepet is betölthet. A szerepeket kiváltó viszonyok és helyzetmeghatározások a társadalmi struktúrából következnek, illetve intézmények és szervezetek határozzák meg, valamint az együttélés hagyományának tradicionális normarendszere, azaz a kultúra írja elő őket (*ibid*). A tolmácsok által betöltött szerepek kapcsán orosz menekültek svéd hatóságok általi meghallgatását elemző kutatásaira támaszkodva már Wadensjö (1992) kimutatta, hogy a tolmácsok szerepe túlmutat a pusztán fordításon, mivel a nyelvi közvetítés és a koordináció aspektusai egyszerre vannak jelen. A jelen pilotkutatás azonban nem menekültügyi meghallgatások megfigyelésével készült, ezért a tolmácsok által betöltött szerepek itt a nyelven kívüli tényezőkre, illetve adott esetben a konkrét tolmácsolási eseményen kívüli feladatokra utalnak. A lehetséges betöltött szerepekkel kapcsolatban Hale (2008) tipológiájának adaptálási lehetőségét is vizsgálom. A tolmácsszerep-tipológiáját elsősorban a bírósági tolmácsokra alakította ki (lásd 2. táblázat), de lehetséges, hogy a közösségi tolmácsok egyéb csoportjaira – a kutatás témája szempontjából a menekültügyi tolmácsokra – is alkalmazható.

2. táblázat: Hale (2008) tolmácsszerep-tipológiája (saját fordítás)

A szerep leírása	A szerep megnevezése	A pontosságra vonatkozó elvárás	A pártatlanságra vonatkozó elvárás
segíti a kisebbségi nyelvet beszélő felet, hogy a lehető legjobb módon mutassa be az ügyét	a hatalommal nem rendelkező fél érdekének képviselője	közepes	nincs (elfogult a kisebbségi nyelvet beszélő fél felé)
a szolgáltatást nyújtó felet/intézményt segíti; az intézmény munkatársaként lép fel	a hatalommal rendelkező fél érdekének képviselője	közepes	nincs (elfogult a hivatalos/többségi nyelvet beszélő fél felé)
önálló harmadik szereplőként lép fel az interakcióban, és ő dönti el, mi hangozzon el vagy mi ne hangozzon el	kapuőr (egyedül a tolmács a hatalommal rendelkező fél)	alacsony	egyik fél irányában sem elfogult, a tolmácsé a hatalom
a felek közti hatékony kommunikáció biztosítása	szűrő, felerősítő, tisztázó, a beszédet előmozdító szerep	közepes – magas (csak a tartalom)	pártatlan, mindkét felet „segíti” a tolmács
elhárítja a nyelvi akadályokat, és olyan helyzetbe hozza a kisebbségi nyelvet beszélő felet, mint amilyenben a hivatalos/többségi nyelvet beszélő fél is van	a forrásnyelvi kijelentéseket hűen visszaadó tolmács	magas (tartalom és stílus)	pártatlan, a kommunikációért maguk a kijelentéseket tevő felek a felelősek

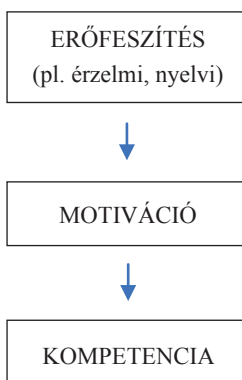
Hale (2008) öt szerepet különít el, attól függően, hogy a pontosságra és a pártatlanságra vonatkozó elvárások szerint hogyan viszonyul a tolmács a felekhez. Az interjúk átiratainak tematikus elemzésével szándékozom feltárni, hogy mit gondolnak a résztvevő tolmácsok a menekültügyi tolmács pontosságára és pártatlanságára vonatkozó elvárásokról, és így a tolmácsolás során általuk betöltött szerepekről.

A kompetenciák kategorizálásánál Kaczmarek (2010) kompetenciamodelljét veszem alapul. A közösségi tolmácsok vonatkozásában az egyéni kompetencia összetevőiként határozza meg a motivációt (*motivation*), a készségeket (*skills*) és a tudást (*knowledge*), figyelembe veszi továbbá a tolmácsolási esemény kontextusát (*context*), az elvárásokat (*expectancies*) és az eredményeket (*outcomes*) is, az elemzés pedig az egyéni rendszer (*individual system*) és az epizodikus rendszer (*episodic system*) szintjein végezhető el az alapján, hogyan ítélik meg egyrészt maguk a tolmácsok általánosságban a saját motivációjukat, készségeiket és tudásukat (ez az egyéni rendszer szintje), továbbá hogyan ítéli meg a tolmács kompetenciáját egy konkrét tolmácsolási szituáció alapján a szolgáltató (*service provider*) és az ügyfél (*service recipient*) (2010: 92–93). Mivel a jelen kutatás tolmácsokkal készült interjúkon ala-

pult, számunkra most az egyéni rendszer szintjén történő elemzés releváns, de jövőbeli kutatások során a többi fél nézőpontja is kutatás tárgyát képezheti, például a szolgáltató lehet az idegenrendészeti hatóság, az ügyfél pedig a menedékkérő.

Amikor az elemzésben motivációról van szó, figyelembe kell venni, hogy erre sincs egységes definíció, de a legtöbb kutató szerint a motiváció „az emberi cselekvés erősségét és irányát írja le, vagyis azt, hogy miért egy bizonyos cselekvési sort választ az ember, mennyire kitartó, és mennyi energiát hajlandó az adott cselekvésre fordítani” (Csizér 2020: 11). Ez alapján Gile (2009) erőfeszítés-modelljének (amely a szinkrontolmácsolásra jellemző erőfeszítéseket írja le) analógiájára és Kaczmarek (2010) fentebb tárgyalt modelljének felhasználásával ki lehet alakítani egy olyan modellt, amelynek keretében elemezhető, hogy a menekültek részére önkéntes tolmácsolást vállaló személyek miért döntöttek úgy, hogy fizetség nélkül a szabadidejükből és energiájukból erre áldoznak. Ezt a modellt az 1. ábra szemlélteti:

1. ábra: Az önkéntes menekültügyi tolmácsolás „erőfeszítés-modelljének” vázlata

A javasolt modell szerint az erőfeszítés a motiváció fogalmának kulcselemeként – mint amely a menekültügyi tolmácsok által tapasztalt kihívások (pl. érzelmi, nyelvi) leküzdésére vonatkozik – beilleszthető lenne Kaczmarek (2010) fentebb bemutatott tolmácskompetencia-modelljébe.

Az elemzés szempontjából releváns még Mona Bakernek a fordítás és a tolmácsolás narratívaelméleti megközelítését tárgyaló műve (Baker 2006). Ebben négyféle narratívát különböztet meg: ontologikus (*ontological*), publikus (*public*), elméleti (*conceptual/disciplinary*) és metanarratívát (*meta/master-narrative*) (2006: 28). A jelen kutatás szempontjából különösen az egyén saját történetére vonatkozó ontologikus narratívák és a kutató által alkotott fogalmakra és elbeszélésekre vonatkozó elméleti narratívák relevánsak. Az ontologikus narratívák elsősorban a menekültügyi tolmácsok saját elbeszéléseit jelenítik meg, de a tolmácsok és a tolmácsolási esemény többi résztvevője által elmondott narrációk egyfajta kollektív/közös (*collective/*

shared) narratívává is összeállhatnak. Az elméleti narratíva az ezekről alkotott saját kutatói értelmezésemet jelentené. A publikus narratívák – amelyek nem azonosak a kollektív/közös (*collective/shared*) narratívákkal – mint az egyéni szint felett álló intézmények (család, vallási közösség, média, nemzet stb.) által terjesztett történetek (2006: 33) vizsgálata a jelen kutatás kereteit szétfeszítené, de jövőbeli kutatások tárgya lehet. A következőkben az egyes tolmácsok profilját és az általuk említett témákat és altémákat ismertetem, illetve elemzem. A szó szerinti idézeteket idézőjelek között adtam meg. A téma mint elemzési kategória az előző fejezetben megadott definíciójából következően, továbbá terjedelmi okokból témaként az összegzésben csak azokat az említéseket azonosítottam és jelenítettem meg, amelyek mindegyik résztvevő narratíváján átívelnek, így közös tapasztalatnak mondhatók, de a közös tapasztalattól lényegesen eltérő, „kiugró” adatok említésére is kitérek. A kódok és így a témák között lehetnek átfedések (például ugyanazon szerephez kapcsolódhatnak pozitív és negatív érzések, élmények is), azonban bizonyos tendenciák jól kirajzolódnak.

3.1. A T1-es kódú résztvevő

A középkorú hölgygel a budapesti munkahelyén találkoztam a munkaideje után. Munkanyelvi elsősorban az orosz és az ukrán, de angolul is tud. Első egyetemi diplomáját Ukrajnában szerezte. Szakfordító és tolmács képesítést az ELTE-n szerzett, továbbá rendelkezik egyéb végzettséggel is (protokoll és nemzetközi kapcsolatok szakembere). Az ukrainai menekültek részére már a válság legelejétől, 2022 februárjától tolmácsolt, elsősorban orosz nyelven, mert „arra volt szükség”, „azon szólaltak meg”. Az általa elmondottak a következő nagyobb témákba sorolhatók (az említések a 3. táblázatban feltüntetett száma alapján):

3. táblázat: A T1 által említett témák és azok prevalenciája

Témák/ említések	szervezeti kapcsolatok	kompetenciák	szerepek	negatívumok	pozitívumok
	41	24	18	16	2

A különböző szervezetek kapták a legtöbb említést, ezeket hol konkrétan, hol általánosságban említette T1: az állam, a Vöröskereszt, a Migration Aid, a Semmelweis Orvostudományi Egyetem (SOTE), a katasztrófavédelem, a rendőrség, az orvosi rendelők, a Menedék Egyesület, a bíróságok, a reptér, a pályaudvarok (Keleti és Nyugati), a BKV, a civil szervezetek, a BOK Sportcsarnok (ahol az Ukrajnából érkező menekülteket az állam elhelyezte), a SZOFT (Szabadúszó Fordítók, Tolmácsok Egyesülete), a MÁV, az önkormányzatok és a hatóságok.

A második leggyakoribb téma a tolmácskompetenciákat érintette. Kaczmarek (2010) alapján a motivációt is a kompetenciák témáján belül tárgyalom, így ez a kom-

petencia kapta a legtöbb említést e témán belül. Ezen belül is a hasznosság tudata, a segíteni akarás és a kötelességtudat dominálnak. Megjelenik még a technológiai kompetencia (a telefon és az internet használata), továbbá itt említendő a semlegesség követelménye is, amelyet T1 különösen fontosnak tart: „Semlegesnek nehéz maradni, de nem engedem be [az érzelmeket] a munkafolyamatba, mert kiéget, és nincs hasznom utána, akkor nem tudok segíteni senkinek, ha fel kell locsolni ebben a dologban.” T1 szerint szükséges még az empátia, a szakmaiság és a figyelem.

A szerepeket tekintve T1 elsősorban tolmácsként tekintett magára, de ételosztóként és koordinátorként is önkénteskedett, továbbá egy alkalommal említette a kulturális közvetítő szerepet is. Ami a negatívumokat illeti, mint látható a táblázatban, magasabb említésszámmal jelenik meg T1 narratívájában a pozitívnak mondható élményekhez képest. A legnagyobb nehézséget az érzelmi kihívások jelentették (ez átfedést mutat a semlegességre vonatkozó előbbi idézettel). Nehézséget okoztak még a szervezés hiányosságai, a COVID, és az időtényező, amikor sürgetik a tolmácsolást. Pozitívumként élte meg a lakosság és a hatóságok segítőkészségét (az említett szervezési problémák ellenére), továbbá azt, hogy összevetve saját helyzetét a menekültekével, tudatosult benne az otthon értéke. Arra a kérdésre, hogy részt vett-e már menekültügyi tolmácsolással vagy menekültügyi ismeretekkel kapcsolatos képzésen vagy workshopon, igennel felelt, és a jövőben is nyitott lenne ilyen képzésre.

3.2. A T2-es kódú résztvevő

A következő tolmácsolóval Teams-en beszéltem, otthoni számítógépén csatlakozott be. Nyugdíjas, azonban még mindig vállal tolmácsolást és fordítást. Diplomáit Magyarországon és Németországban szerezte, dolgozott a Szovjetunióban is. Rendelkezik fordító- és tolmácsvizsgával is orosz és ukrán nyelvekből. Ő is ott volt a budapesti busz- és vonatpályaudvarokon már a menekülthullám legelejétől kezdve. Az általa elmondottak tematikus szempontból a következő táblázatban összegezhetők:

4. táblázat: A T2 által említett témák és azok prevalenciája

Témák/ említések	kompetenciák	szervezeti kapcsolatok	negatívumok	szerepek	új kutatási téma
	16	12	12	8	1

T2-nél a kompetenciák témája kapta a legnagyobb említésszámot a beszámolójában. Itt említette a nyelvtudás fontosságát, ami viszont szerinte a menekültügyi krízishelyzetekben a B2-es szintet jelenti: „Lehet nyelvi kihívás, hogyha egy laikus csinálja. Hogyha egy profi csinálja, nyelvileg ez nem okoz problémát, mert általában a témakörök a B2 szinten túl nem mennek tovább.” Ő is említi a technológiai kompetenciát, különösen a telefonos tolmácsolás kapcsán, továbbá fontosnak tartja a tapasztalatot.

A semlegességet viszont nem tekinti minden körülmények között tarthatónak: „Nem gondolom, hogy a tolmácsnak mindig semlegesnek kell lenni, és pókerarcra elviselni bármilyen rossz is a helyzet, ha morálisan nem elfogadható a helyzet.” Említi még a jólneveltséget és a határozottságot is. Az önkéntesség motiváló tényezőire kevésbé reflektált, saját motivációiról nem sokat árult el, azonban egy idézet utal a kötelességtudatra, bár negatív megfogalmazásban: „Úgy nem kell segíteni, hogy közben én utállak, de közben segítek.”

A szervezetek kapták nála a második legtöbb említést. Az alábbi szervezeteket említette: a SOTE, a rendőrség, az egyes alapítványok, a privát klinikák, a bíróság, a pályaudvarok (vasút és busz), a SZOFT, a börtönök, az ügyészség és a „bolondokháza” (értve ez alatt a pszichiátriai intézményeket). A negatívumok között beszélt az érzelmi kihívásokról, az időskorról, a nemek közti feszültségekről, különösen egészségügyi tolmácsolási kontextusban, továbbá ő is említette a szervezési nehézségeket, és egyszer a nyelvtudás is megjelenik ebben a kontextusban mint kihívás. Hivatkozott még a jogi szabályozás hiányosságaira, de ezzel a bírósági tolmácsok személyének védelmére utalt. Pozitív élményt nem említett. Az általa betöltött szerepek a tolmácsoláson kívül a koordinátor, a segítő és a pszichológus voltak. Meglepő volt az a más interjúalanyoknál hiányzó téma, hogy a menekültügyi tolmácsolás nem annyira fontos kutatási terület, részben azért, mert ez csak egy kisebb szeletét teszi ki T2 tevékenységének, másrészt, mert reméli, hogy a jövőben sem lesz rá nagyobb szükség, harmadrészt pedig azért, mert tapasztalatai alapján vannak fontosabb és sürgősebb problémák is. Arra a kérdésre, hogy részt vett-e már menekültügyi tolmácsolással vagy menekültügyi ismeretekkel kapcsolatos képzésen vagy workshopon, igennel felelt, de idős korára hivatkozva a jövőben nem venne már részt hasonló képzéseken.

3.3. A T3-as kódú résztvevő

A középkorú hölgygel szintén Teams-en folytattam az interjút. Szakfordító és tolmács vizsgáit az ELTE-n tette le. Két éve szabadúszó, előtte egy cég alkalmazásában állt tolmácsként 2006-tól. A menekülteknek ukrán és orosz nyelven is tolmácsolt. Tud angolul is, azonban angoltudása megkopott. A magyar nem anyanyelve, ez részben magyarázhatja, hogy a vele készült interjú volt a legrövidebb. Az alábbi témákat azonosítottam.

5. táblázat: A T3 által említett témák és azok prevalenciája

Témák/ említések	szerepek	szervezeti kapcsolatok	kompeten- ciák	negatívum- ok	pozitívum- ok	menekült- kategóriák
	20	17	11	2	2	2

A szerepeken belül T3-nál a tolmácsolási tevékenység 13 említéssel dominánsnak tűnhet, azonban ezt élesen megkülönbözteti az egyéb segítő tevékenységektől, amelyekről úgy ítéli meg, hogy többségében ezek tették ki feladatai nagyobb részét: „Inkább útbaigazítás volt, mint tolmácsolás.” A koordináción belül kísérelésről, útbaigazításról és ügyintézésről tett említést. A második leggyakoribb témán belül az alábbi szervezeteket említette: a pályaudvarok, a kórházak, az orvosi rendelők, a segélyszervezetek, a hatóságok, a SOTE, a fordítóirodák, a bíróságok, a börtönök és a CEU (*Central European University*).

A kompetenciákon belül a motiváció dominál, itt megjelenik az angol nyelv gyakorlásának lehetősége is. Említi a technológiai kompetenciát (telefon és közösségi média), valamint a semlegességet, bár inkább csak implicit módon: „Nem ítélek.” Hangsúlyt fektet az önképzésre és a nyelvtudásra is, amely neki anyanyelvüként nem okozott kihívást. Negatívumként említi az időhiányt (főállása miatt kevesebbet tudott önkéntesen tolmácsolni, mint szeretett volna), és beszámol egy esetről, amely rossz érzést hagyott maga után, mivel nem sietett egy kétségbeesett, tolmácsért kiáltó hölgy segítségére. Pozitívumként élte meg, hogy önkéntes tolmácsként kevésbé stresszelt, és az angolt is tudta gyakorolni (ami a motivációknál is kódolva volt).

T3-nál jelentek meg először a különböző nemzetközi védelemre jogosító státuszokra vonatkozó terminusokon kívül a köznapi, laikusok által használt kifejezések, a „gazdasági menekült” és az „igazi menekült” megkülönböztetésében. Arra a kérdésre, hogy részt vett-e már menekültügyi tolmácsolással vagy menekültügyi ismeretekkel kapcsolatos képzésen vagy workshopon, nemmel felelt, de a jövőben érdekelnék hasonló események.

3.4. A T4-es kódú résztvevő

A középkorú férfival Teams-en keresztül bonyolítottam le az interjút, ő otthonából csatlakozott be. Szlavisztika szakos diplomáját a Debreceni Egyetemen szerezte 2010-ben, de korábban is dolgozott már tolmácsként és idegenvezetőként orosz és ukrán nyelven. Az angolt korlátozottan használja, nem munkanyelve. A 6. táblázat mutatja a témák megoszlását.

6. táblázat: A T4 által említett témák és azok prevalenciája

Témák/ említések	kompetenciák	szervezeti kapcsolatok	szerepek	negatívumok	menekült- kategóriák
	29	26	17	12	7

T4 számos kompetenciát említ, ezzel ez a téma került az első helyre nála. Megjelenik a kötelességtudat, a fizetés és a kíváncsiság, sőt, még az országimázs javítása is mint motivációk. Ő is említi a technológiai kompetenciát, az önképzés fontosságát, a ha-

bitust (ezt a férfi mivolttal hozta összefüggésbe), a problémamegoldó képességet, a kapcsolati tőkét, a semlegességet, az empátiát, a fizikai állóképességet, a pontosságot és a titoktartást. A második legnagyobb említésszámmal a következő intézményi szereplők kerültek szóba: általánosságban öt alkalommal beszélt „szervekről”, ezen kívül említette a pályaudvarokat, a Fővárosi Önkormányzatot, a SOTE-t, az idegenrendészetet, a rendőrséget, a Cordelia Alapítványt, az ENSZ-t, a kórházakat, a BOK-csarnokot, a médiát és az egyházakat.

T4 is többféle szerepet töltött be a tolmácsoláson kívül: pszichológus, tanácsadó, koordinátor, besegítő/beugró, fordító/lektor és ételosztó. Pozitív tapasztalatokat T2-höz hasonlóan T4 sem említett. Esetleg az ügyféllel való viccelődés jöhetne szóba, de azt nem kifejezetten a menekültekkel kapcsolatban említette, hanem általánosságban beszélt arról, hogy van, amikor viccelődik ügyfelekkel. Negatív tapasztalatot jelentett viszont számára az érzelmi kihívás, az éjszakázás, illetve említette még a nyelvi korlátokat (az angol tekintetében, bár ezt a 2015-ös válsággal kapcsolatban), a COVID-járványt, az időhiányt és az anyagi kiesést (a fizetős munkából az önkéntesség idejére).

T3-hoz hasonlóan nála is megjelentek a menekültek különböző megnevezései. Itt abból a szempontból érdemes elemezni ezt, hogy megjelenik a saját, ontologikus narratíva és a publikus narratíva különbözősége. T4 is él a laikus szóhasználattal, és beszél „klasszikus menekültekről”, „gazdasági menekültekről”, „valódi menekültekről”, „áttelepült személyekről” és „bevándoroltakról”. T3-hoz hasonlóan T4 is empátiával viszonyult a közbeszédben negatív asszociációkkal járó „gazdasági menekült” kategóriába sorolt személyekkel kapcsolatban: „Elfogadom, hogy egy kisebb része gazdasági menekült is. Ők is emberek.” Egy másik helyen így fogalmazott, keverve a jogilag szabályozott és a laikusok, illetve a politika által használt kategóriákat: „Nem klasszikus menekülteknek kell tolmácsolni, hanem inkább vagy gazdasági menekültek kategóriába tartozóknak, a jelenlegi kormány-narratíva és szakterminológia szerint, vagy pedig még korábban ide vándorolt, áttelepült és különböző nehézségekkel küszködő egyéneknek.” Ha ezt összevetjük azzal, hogy a szaknyelvi terminológiát elsősorban önképzéssel sajátította el, akkor felvethető, hogy szervezett oktatás keretében jobban átadhatók lennének a nemzetközi védelem különböző módzataira vonatkozó ismeretek. Erre vonatkozó kérdésekre egyébként azt válaszolta, hogy nyitott lenne ilyen (tovább)képzésekre. Arra a kérdésre, hogy rész vett-e már menekültügyi tolmácsolással vagy menekültügyi ismeretekkel kapcsolatos képzésen vagy workshopon, nemmel válaszolt, de érdekelnék jövőbeli képzések, workshopok.

3.5. A T5-ös kódú résztvevő

A következő résztvevő (Zoomon) egy középkorú hölgy volt, aki a tolmácsolás mellett színházi rendezőként is dolgozik. Rendelkezik tolmács diplomával. Mivel angol és francia nyelven szokott tolmácsolni, oroszul csak régen tanult, ezért eredeti szán-

déka szerint nem tolmácsként ment segíteni az ukrainai menekülteknek; a kommunikációt sokszor „kézzel-lábbal” oldották meg, illetve Google Fordítóval. Érdekes módon egy ponton úgy utal magára, mint „kulturális közvetítő Google Fordítóval”. Egy-egy alkalommal azonban előfordult, hogy az adott menekült tudott franciául vagy angolul. Egyébként egy civil szervezethez csatlakozva önkénteskedett műszakvezetőként irányítási, szervezési feladatokat is ellátva, például szállásszerzés, továbbutaztatás, jegyvásárlás és a tolmácsok koordinálása. Az alábbi témákat és altémákat azonosítottam:

7. táblázat: A T5 által említett témák és azok prevalenciája

Témák/ említések	kompetenciák	szerepek	szervezeti kapcsolatok	negatívumok	pozitívumok
	29	18	18	10	5

Ismét csak a legnagyobb említésszámú témával kezdve az elemzést, a T5 által említett kompetenciák a következők voltak: a motiváción belül segítőkész szándék, felháborodás az állami szervezés hiányosságain, kötelességtudat, érdeklődés más kultúrák iránt és a fizetés (egyes civil szervezeteknél). Megjelenik az ő narratívájában is a technológiai kompetencia, a szervezőkészség és a semlegesség. Ez utóbbit, T2-höz hasonlóan, nem tartja abszolút követelménynek:

Egy segítőkész voltam, aki a teljes szívvel jelen volt, és ha kellett, megölelt, és ha kellett, vigasztalt, és tökéletesen tudtam, hogy miket tanultam a tolmácskolásban, és a legnagyobb lazasággal dobtam félre az egészséget, mert ott abban a helyzetben jelentősen többre volt azoknak az embereknek szüksége.

A semlegesség témája átfedést mutat az empátiával is. T5 említi továbbá a tapasztalattal mint előnyt. A tolmácsszerep hét helyen került elő az általa elmondottak során, de betöltött még koordinátori, ételosztó és pszichológusi szerepeket is. Az általa említett szervezetek a következők voltak: a pályaudvarok, a BOK Cszarnok, a Vöröskereszt, a Máltai Szeretetszolgálat, a menekültszállók, a bíróságok, a rendőrség, a börtönök és a gyermekvédelem intézményei.

A negatívumok között említette az érzelmi kihívásokat, a szervezés nehézségeit, a nyelvi akadályokat (az orosz nyelvtudás hiánya), a kulturális különbségeket, a COVID-ot, a generációs különbségeket, az időhiányt és a magánéleti problémákat. Pozitívumként azonosítható, amikor arról számol be, hogy barátságokat tudott kialakítani; megtalálta azt a posztot, amelyben a legtöbbet tudott segíteni; sikeresen oldott fel konfliktusokat, míg neki magának nem volt konfliktusa senkivel; beleélő képességének köszönhetően nagyobb volt iránta a bizalom, és így nagyobb segítséget tudott nyújtani. Korábban T5 sem vett részt menekültügyi tolmácsolással vagy menekültügyi ismeretekkel kapcsolatos képzésen vagy workshopon, de a jövőben nyitott lenne rá.

3.6. A T6-os kódú résztvevő

A hatodik résztvevő egy középkorú hölgy volt, vele is Teams-en rögzítettem a felvételt. A vele készült interjú volt a leghosszabb, 42 perc. Rendelkezik tolmácsvizsgával az ELTE-ről, és nemzetközi kommunikációs szakemberként is végzett. Alapvetően ukrán és orosz nyelveken dolgozik, de angolul is tud. Önkéntesként már a kezdetektől, a 2015-ös évben az akkori válság során is segített a menekülteknek. A következő témák bontakoztak ki az interjú során:

8. táblázat: A T6 által említett témák és azok prevalenciája

Témák/ említések	szerepek	szervezeti kapcsolatok	kompe- tenciák	negatívumok	pozitívumok	menekült- kategóriák
	37	32	23	22	6	1

A szerepek között a tolmácsoláson kívül megjelent T6-nál is a koordinátori munka, a pszichológus (T4 mellett T6-nál jelent meg legtöbbször ez a szerep, a menekült történeteinek meghallgatása és a menekültek megnyugtatása formájában), az ételosztó és a recepciós is. A következő szervezeteket említette: a pályaudvarok, a BOK Csarnok, a Máltai Szeretetszolgálat, a Medcover, a SOTE, a kormány, a Migration Aid, a menekültszállók, az idegenrendészet, a szakmai szervezetek, a rendőrség, a katasztrófavédelem, a BKK, a tűzoltóság, a mentők, az orvosok, az egyházak, a Vöröskereszt, a MÁV és a média.

A kompetenciákon belül motiváló tényezők voltak: a fizetés (bár nem az önkéntesség esetén, hanem éppen azzal szembeállítva) és a kötelességtudat. Megjelenítette a technológiai kompetencia fontosságát, és többször is említette az interkulturális kompetenciát, visszautalva a 2015-ös eseményekre, különösen az arab és közép-ázsiai menekültekkel való kommunikációra. Itt a nemi különbségeket is felhozta a férfiakkal való interakció nehézsége kapcsán. Megjelenik a nyelvtudás fontossága, a pszichológiai tudás, az együttműködési készség, az empátia és a semlegesség. A negatívumok között taglalhatók az érzelmi kihívások, különösen a menekült történeteinek meghallgatása – a gyermekkel menekülőket külön is említve –, a kulturális különbségek (átfedésben a fentebb említettekkel), a szervezési problémák és a fizikai leterheltség. Pozitív élményt jelentett T6-nak, amikor sikerült elfogadtatnia magát mint női tolmácsot más kultúrából érkező férfiakkal, illetve a hatóságok segítőkészségét is említette.

T6 is többfajta kategóriát alkalmazott a menekült megkülönböztetésére: a menekülteken és menedékkérőkön kívül egy alkalommal említette a menekülést mint cselekményt, megkülönböztetve azt a menekült státusztól mint fogalomtól: „Tehát hogy semmije nincs, mert egy darab papucsban jött, mert menekült. Nem menekült mint státusz, hanem mint cselekmény, szó szerint.” Ez azért is érdekes, mert a szakirodalom is felhívja a figyelmet erre a nyelvi megkülönböztetésre:

Eleve furcsa, hogy a magyarban a bevándorlót folyamatos (egyidejű), a menekültet viszont befejezett (előidejű) melléknévi igenév jelöli, és a köznyelvben ezekre az emberekre sem azt nem mondjuk, hogy menekülő, sem azt, hogy bevándorolt. Pedig egyáltalán nem biztos, hogy az a menekült, aki átlépte a magyar határt, sikeresen meg is menekült, mint ahogy a bevándorló sem feltétlenül jelen időben vándorol, hiszen a köznyelvben így hívjuk azt is, aki már évtizedek óta az országban él (Sik 2022: 9, kiemelés az eredetiben).

Arra a kérdésre, hogy részt vett-e már menekültügyi tolmácsolással vagy menekültügyi ismeretekkel kapcsolatos képzésen vagy workshopon, igennel felelt, és a jövőben is szívesen venne részt képzéseken.

A hat résztvevő által említett fő témákat és azok prevalenciáját a 9. táblázat összegzi. Itt végül csak azt a négy témát emeltem ki, amelyek valóban mind a hat résztvevőnél megjelentek, így nem jelennek meg a pozitív tapasztalatok, a menekültkategorikák és a T2 által felvetett új kutatási téma.

9. táblázat: A hat interjúán átívelő témák és azok prevalenciája

Témák/résztvevők	T1	T2	T3	T4	T5	T6	Összesen
szerepek	18	8	20	17	18	37	118
kompetenciák	24	16	11	29	29	23	132
negatívumok	16	12	2	12	10	22	74
szervezeti kapcsolatok	41	12	17	26	18	32	146
Összesen	99	48	50	84	75	114	470

4. Összegzés, következtetések

Az adatok alapján a négy kutatási kérdésre az alábbi válaszok adhatók:

4.1. Az első kutatási kérdés: Milyen szerepeket töltenek be a menekültügyi tolmácsok?

A szerepeket megvizsgálva elmondható, hogy mindegyik interjúalany betöltött egyéb szerepeket is a tolmácsszerepen kívül (koordinátor, védő, pszichológus, szervező, ügyintéző, kísérő, beugró, étel-/ruhaosztó, „fixer”, azaz mindenféle problémát megoldó személy). Hale (2008) tolmácsszerep-tipológiájába azonban nehéz besorolni a résztvevőket, mivel a pontosságról és a semlegességről nem adnak egyértelmű választ.

Ezzel kapcsolatban a lehetséges további kutatások irányát tekintve felvethető, hogy más tipológiát érdemes kialakítani a menekültügyi tolmácsokra, azon belül is különösen az önkéntes menekültügyi tolmácsokra. Továbbá érdemes lehet ezt kér-

dőívben is felmérni, ahol egy Likert-skálán egyértelműen be kell jelölnie a válaszadónak, hogy mennyire tartja fontosnak például az említett pontosságot és semlegességet. Az is elképzelhető, hogy az interjúprotokoll kiegészíthető a Hale (2008) által megadott szerepekre történő konkrét kérdéssel. És az is járható út lehet, hogy csak két szélsőséges esetet veszünk alapul Hale (2008) tipológiájából, a hatalommal rendelkező fél érdekének képviselője és a hatalommal nem rendelkező fél érdekének képviselője, és a kettő között egy skálán próbáljuk meg elhelyezni a tolmácsokat. Ez alapján mindegyik résztvevő közelebb áll a hatalommal nem rendelkező fél védelmezőjének szerepéhez, még ha ez nem érinti is a pontosságot. Ugyanis megítélésem szerint már önmagában az a tény, hogy térítésmentesen nemcsak tolmácsolást, hanem akár saját költségen és érzelmi tehertételt vállalva egyéb feladatokat is ellátnak, különösen akkor és azért, amikor és amennyiben nincsen megszervezve az állami ellátás, nehezen értelmezhető másként, mint hogy a gyengébb felet (az idegen nyelvű felet, aki ráadásul menekült lévén sokszor nincstelenül érkezik a fogadó országba) védelmezendőnek tekintik. Ezen az egyelőre csak képzeletbeli skálán egyébként T1 és T4 állna legközelebb a középponthez, mivel ők hangsúlyozták leginkább a profizmust és az érzelmi bevonódás elkerülésének szükségességét.

4.2. A második kutatási kérdés: Milyen kompetenciákkal rendelkeznek a menekültügyi tolmácsok?

A leggyakrabban a nyelvtudást, a kulturális ismereteket, a szervezőkészséget, az empátiát, a semlegességet és a pszichológiai ismereteket említették. A nyelvtudást mind egyik résztvevő fontosnak tartja, és T5 kivételével a saját nyelvtudásukat (orosz, ukrán) megfelelőnek tartották. A szakterminológiával kapcsolatban azonban megfigyelhető, hogy egyik interjúalany sem említette magától a menekültek különböző kategóriáit kifejező terminusokat, úgymint oltalmazott, befogadott vagy menedékes, holott, mint láttuk, az ukrainai konfliktus elől menekülők az EU-s átmeneti védelmi mechanizmus alapján a magyar jogban menedékes jogállással rendelkeznek. Elhangzott ugyanakkor például a gazdasági menekült kifejezés, amely egy nem létező jogi kategória. Az interjúalanyok indoklása szerint nem volt szükség a szakterminológia ilyen szintű ismeretére, mivel nem annyira jogi kérdések merültek fel, főleg a menekültek megérkezését követő első időkben.

További közös vonás, hogy mivel mindegyik résztvevő rendelkezik tolmács végzettséggel, illetve képesítéssel, és gyakorló tolmácsokként is tevékenykednek, tisztában vannak a semlegesség fogalmával, illetve követelményével, azonban eltérően viszonyulnak hozzá. Az érzelmi hatások ellenére a résztvevők többsége úgy ítélte meg, hogy sikerült semlegesnek maradnia, amennyiben a semlegességet a tolmács szerepre vonatkoztatjuk, ugyanis az egyéb szerepek között van olyan, amely nem követeli meg a semlegességet (pl. koordinátor).

4.3. A harmadik kutatási kérdés: Milyen kihívásokkal szembesülnek az önkéntes menekültügyi tolmácsok?

Az adatok azt mutatják, hogy a negatívumok mellett a pozitívumok nem „jutottak be” a témák közé, mivel a fentebb kifejtett módszertan alapján csak azt tekintettem végül témának, amely mindegyik interjúán átívelő módon megjelent. T2 és T4 azonban, mint láttuk, nem említettek pozitív élményt. Mindebből arra következtethetünk, hogy a menekültek részére történő tolmácsolás nagy kihívást jelent a tolmácsoknak.

A negatívumok hierarchiájában egyértelműen az érzelmi megterhelés szerepel az első helyen. A magánéleti, egészségügyi és időbeli tényezők szintén említésre kerültek. T1-nél, T4-nél, T5-nél és T6-nál megjelenik az állami segítségnyújtás megszervezésének késlekedése mint kritikai elem.

4.4. A negyedik kutatási kérdés: Milyen menekültügyi tárgyú képzéseken vettek vagy vennének részt az önkéntes menekültügyi tolmácsok?

Arra a kérdésre, hogy részt vettek-e már menekültügyi tolmácsolással vagy menekültügyi ismeretekkel kapcsolatos képzésen vagy workshopon, T1, T2, és T6 válaszolt igennel. Ezeket többnyire civil szervezetek szervezték. Arra a kérdésre, hogy érdekelné-e őket menekültügyi tolmácsolással, menekültügyi ismeretekkel kapcsolatos képzés, workshop stb., T2 kivételével mind igennel feleltek (T2 idős korára hivatkozva nem venne részt ilyen fórumon). Ez igazolni látszik azt a célkitűzést, hogy a kutatás eredményei beépíthetők az oktatásba, különös tekintettel az Eljárási rendeletre, amely szerint például egységes tájékoztató füzet vagy útmutató útján a tagállamok kötelesek megismertetni a nemzetközi védelem iránti kérelmek értékeléséhez kapcsolódó alapvető fogalmakkal és terminológiával a tolmácsokat, illetve a kulturális közvetítőket.

Meglepő módon T2 nemcsak az ezzel kapcsolatos képzést, hanem a menekültügyi tolmácsolás kutatását sem tartja fontosnak, mivel az a tolmácsok munkájának csak egy kis szeletét teszi ki. Ehelyett kutatandó problémaként veti fel a tolmácsok védelmét, mivel többször is előfordult vele, hogy megfenyegette valamelyik fél egy bírósági perben, vagy az adatainak zártan kezelése nem történt meg. Ez azonban véleményem szerint nem von le a kutatás értékéből és hasznából, sőt, ezek a javaslatok is beépíthetők a közösségi tolmácsolás jogi szabályozásának reformjára vonatkozó elképzelésekbe.

4.5. Javaslatok további kutatásokra

Összességében elmondható, hogy a jelen pilotkutatás alapján a félig strukturált interjúkkal végzett kutatást alkalmasnak tartom további, hasonló kutatások alapjaként

felhasználni, és ezáltal alaposabban feltárni a menekültügyi tolmácsolás sajátosságait Magyarországon. A kvalitatív kutatás korlátjaként azonosítható, hogy az eredmények nem reprezentatívak a menekültügyi tolmácsok egész közösségére nézve, de az esettanulmányok alkalmasnak mutatkoznak a kutatásban résztvevő tolmácsok egyedi, sajátos eseteinek megértésére, saját szerepfelfogásuk feltárására (Golnhofer 2001: 23–24). Az pedig, hogy a résztvevők számos menekülttel és szervezettel hosszú távú kapcsolatot alakítottak ki, előrevetíti, hogy Kaczmarek (2010) modellje alapján a menekültügyi tolmácsolási esemény többi résztvevőjének (a menekült, a hatóság, a civilek stb.) a tolmácsról és a tolmácsolás minőségéről alkotott véleménye szintén kutatható az interjúk által. A T2 által felvetett probléma, miszerint a menekültügyi tolmácsolás a tolmácsok munkájának csak kis szeletét teszi ki, kvantitatív, kérdőíves felméréssel lenne kutatható.

Irodalom

- Baker, M. 2006. *Translation and Conflict. A Narrative Account*. London/New York: Routledge.
- Balogh K., Eszenyi R. 2025. From becoming an interpreter to adhering to a code of conduct: The standing of legal interpreters in Belgium and Hungary. *Across Languages and Cultures* Special issue. 95–109. <https://doi.org/10.1556/084.2025.01072>
- Braun, V., Clarke, V. 2006. Using thematic analysis in psychology. *Qualitative Research in Psychology* Vol. 3. No. 2. 77–101. <https://doi.org/10.1191/1478088706qp063oa>
- Buda B. 1986. *A közvetlen emberi kommunikáció szabályszerűségei*. Budapest: Animula Kiadó.
- Csizér K. 2020. *Az angoltanárok motivációja: egy feltáró kutatás eredményei. Akadémiai doktori értekezés. Kézirat*. Budapest: ELTE BTK Angol-Amerikai Intézet Angol Alkalmazott Nyelvészeti Tanszék. Elérhető: https://real-d.mtak.hu/1284/7/dc_1700_19_doktori_mu.pdf (utolsó letöltés dátuma: 2025.04.04.)
- Eszenyi R. 2022. Kérdőívek és interjúk a nyelvi közvetítés kutatásában. In: Klauzy K., Robin E., Seidl-Pécs O. (szerk.) *Bevezetés a fordítás és a tolmácsolás kutatómódszertanába I. Általános rész*. Budapest: ELTE FTT–MANYE Fordítástudományi Szakosztály. 77–91. <https://doi.org/10.21862/kutmodszertan1/5>
- Gile, D. 2009. *Basic Concepts and Models for Interpreter and Translator Training*. John Benjamins Publishing. <https://doi.org/10.1075/btl.8>
- Golnhofer E. 2001. *Az esettanulmány*. Budapest: Műszaki Könyvkiadó. <https://digitalia.lib.pte.hu/hu/pub/golnhofer-e-az-esettanulmany-muszaki-bp-2001-565>
- Hale, S. 2008. Controversies over the Role of the Court Interpreter. In: Garcés, C. V., Martin, A. (eds) *Crossing Borders in Community Interpreting: Definitions and Dilemmas*. Netherlands: Benjamins. 99–121. <https://doi.org/10.1075/btl.76.06hal>
- Hale, S. 2015. Community interpreting. In: Pöchhacker, F. (ed.) *Routledge encyclopedia of interpreting studies*. Oxon, New York: Routledge. 65–69. <https://doi.org/10.4324/9781315678467>
- Hale, S., Napier, J. 2013. *Research Methods in Interpreting. A Practical Resource*. London/New Delhi/New York/Sydney: Bloomsbury. <https://doi.org/10.7202/1037771ar>

- Horváth I. (szerk.) 2017. *Tolmácsolás a bíróságon. Esettanulmányok a bírósági tolmácsolás gyakorlatából*. Budapest: HVG-ORAC Lap- és Könyvkiadó Kft. <https://www.offi.hu/sites/default/files/media/files/tolmacsolas-a-birosagon.pdf> (letöltve: 2025. 02. 23.)
- Kaczmarek, L. 2010. *Modelling Competence in Community Interpreting: Expectancies, Impressions and Implications for Accreditation*. Unpublished PhD Thesis (Manchester: The University of Manchester). https://research.manchester.ac.uk/files/54593007/FULL_TEXT.PDF
- Károly K. 2022. A nyelvi közvetítés empirikus kutatásának módszerei. In: Klaudy K., Robin E., Seidl-Péché O. (szerk.) *Bevezetés a fordítás és a tolmácsolás kutatómódszertanába I. Általános rész*. Budapest: ELTE FTT–MANYE Fordítástudományi Szakosztály. 27–58. <https://doi.org/10.21862/kutmodszertan1/2>
- Mason, I. 2009. Dialogue Interpreting. In: Pöchhacker, F. (ed.) *Routledge encyclopedia of interpreting studies*. Oxon, New York: Routledge. 81–84. <https://doi.org/10.4324/9781315678467>
- Merlini, R. 2015. Dialogue Interpreting. In: Pöchhacker, F. (ed.) *Routledge encyclopedia of interpreting studies*. London/New York: Routledge. 102–107. <https://doi.org/10.4324/9781315678467>
- Németh A. 2024. Tolmácsokkal szembeni ügyfélelvárás az üzleti világban megrendelői perspektívából. *Alkalmazott Nyelvtudomány* 2024/3. Különszám. 114–134. <https://real.mtak.hu/id/eprint/215732>, <http://dx.doi.org/10.18460/ANY.K.2024.3.007>
- Puklus M. 2019. *A bírósági tolmácsolás nyelvi és nyelven kívüli tényezői, a bírói elvárások és a tolmács szerepe*. Doktori értekezés. Kézirat. Budapest: ELTE BTK Fordítástudományi Doktori Program. <https://doi.org/10.15476/ELTE2019.080>
- Seidman I. 2002. *Az interjú mint kvalitatív kutatási módszer*. Budapest: Műszaki Könyvkiadó.
- Seresi M. 2024. Válaszutak a tolmácsolás kutatásában. In: Klaudy K., Robin E., Seidl-Péché O. (szerk.) *Bevezetés a fordítás és a tolmácsolás kutatómódszertanába II. Speciális rész*. Budapest: ELTE FTT–MANYE Fordítástudományi Szakosztály. 277–302. <https://doi.org/10.21862/kutmodszertan2>
- Sik E. 2022. *A migráció szociológiája 3.0*. Debrecen: Debreceni Egyetem Kiadó. Elérhető: <https://szociologia.tk.hu/uploads/files/sik-2022-migracio-szociologiaja-3.pdf> (utolsó letöltés dátuma: 2025.04.04.)
- Tipton, R., Furmanek, O. 2016. *Dialogue Interpreting. A Guide to Interpreting in Public Services and the Community*. London/New York: Routledge. <https://doi.org/10.4324/9781315644578>
- Tóth J., Bernát A. 2022. Menekültválság 2022-ben Az Ukrajna elleni orosz agresszió menekültjeinek magyarországi fogad(tat)ása. In: Kolosi T., Szelényi I., Tóth I. Gy. (szerk.) *Társadalmi Riport 2022*. Budapest: TÁRKI. 347–367. <https://doi.org/10.61501/TRIP.2022.18>
- Ugróczy M. 2024. A tolmácsolás ingatag közjogi alapjai. *Magyar Jogi Nyelv* 2024/1. 14–25. <https://szakcikkadatbazis.hu/doc/7954454> (utolsó letöltés dátuma: 2025.02.23.)
- Wadensjö, C. 1992. *Interpreting as Interaction*. Linköping: Linköping University. <https://doi.org/10.1075/target.6.1.19mor>
- Wadensjö, C. 2009. Community interpreting. In: Baker, M., Saldanha, G. (eds) *Routledge Encyclopedia of Translation Studies*. 2nd ed. London: Routledge. 43–48. <https://doi.org/10.4324/9780203872062>

Melléklet

A tolmácsokkal folytatott félig strukturált interjú kérdései

1. Mióta dolgozik tolmácsként menekültekkel?
 - a) professzionális tolmácsként
 - b) önkéntes tolmácsként
2. Milyen nyelveken dolgozik tolmácsként?
3. Rendelkezik-e tolmácsképesítéssel?
 - a) Ha igen, hol és mikor szerezte?
 - b) Ha nem, akkor milyen egyéb végzettséggel rendelkezik, illetve van-e folyamatban ilyen irányú tanulmánya, vagy tervezi-e, hogy tolmács képesítést szerez? Ha igen, miért igen; ha nem, miért nem?
 - c) Hogyan készül(t) fel a menekültek/menedékkérők részére történő tolmácsolási esemény(ek)re?
4. Kik a megbízók? (*menekült/menedékkérő, menekültügyi hatóság, rendőrség, bíróság, fordítóiroda, civil szervezet, ügyvédi iroda, nemzetközi szervezet, egyéb*)
5. Milyen gyakran tolmácsol menekülteknek/menedékkérőknek?
6. Mikor tolmácsolt utoljára menekülteknek/menedékkérőknek?
7. Milyen helyszíneken tolmácsolt? (*pályaudvarok, buszállomások, közigazgatási szervek, rendőrség, bíróság, egészségügyi intézmény, ügyvédi iroda, egyéb*)
8. Sorolja fel, kérem, milyen nehézségekkel, kihívásokkal találkozott, amelyek a menekültügyi tolmácsolás sajátosságaiból fakadnak az egyéb tolmácsolási eseményekhez képest!
9. Ön szerint milyen képességekkel kell rendelkeznie a menekültek/menedékkérők részére tolmácsoló személyeknek?
10. Ön szerint mennyire fontosak az alábbiak a menekültügyi tolmácsok számára: semlegesség, jogi kompetencia, interkulturális kompetencia?
11. Tapasztalt-e olyan esetet, amikor a menekültek/menedékkérők jogai sérültek azért, mert nem jutottak megfelelő információhoz az anyanyelvükön, vagy egy általuk ismert másik nyelven, akár a tolmácsolás, akár az eljáró hivatalos személy/hatóság hiányosságai miatt?
12. A tolmácsolási eseményen kívül előfordult-e, hogy más szerepet is be kellett töltenie? (*kulturális mediátorként, segíteni a tolmácsolási helyzeten kívül, pl. kérdőívek kitöltésében, eligazodásban, telefonálásban, közlekedésben stb.*)
13. Részt vett-e már olyan képzésen, konferencián, szakmai fórumon, workshopon vagy egyéb rendezvényen, ahol a menekültügyi tolmácsok ré-

- szére menekültügyi szempontból releváns ismereteket (jogsabályokkal, terminológiával, pszichológiával stb. kapcsolatban) oktatnának?
14. Részt venne-e olyan képzésen, konferencián, szakmai fórumon, workshopon vagy egyéb rendezvényen, ahol a menekültügyi tolmácsok részére menekültügyi szempontból releváns ismereteket (jogsabályokkal, terminológiával, pszichológiával stb. kapcsolatban) oktatnának?
 15. Részt vett-e már olyan képzésen, konferencián, szakmai fórumon, workshopon vagy egyéb rendezvényen, ahol a menekültügyi tolmácsok és a menekültügyben érintett egyéb személyek és szervezetek (jogászok, hatósági tisztviselők, rendőrök, pszichológusok, civil szervezetek képviselői, egyéb önkéntesek stb.) találkozhatnak és tapasztalatokat, jó gyakorlatokat oszthatnának meg egymással?
 16. Részt venne-e olyan képzésen, konferencián, szakmai fórumon, workshopon vagy egyéb rendezvényen, ahol a menekültügyi tolmácsok és a menekültügyben érintett egyéb személyek és szervezetek (jogászok, hatósági tisztviselők, rendőrök, pszichológusok, civil szervezetek képviselői, egyéb önkéntesek stb.) találkozhatnak és tapasztalatokat, jó gyakorlatokat oszthatnának meg egymással?

A tolmácskompetencia fejlődése blattolási feladatokhoz kapcsolódó retrospektív megjegyzések tükrében

Bakti Mária

Szegei Tudományegyetem, Juhász Gyula Pedagógusképző Kar,
Modern Nyelvek és Kultúrák Tanszék

Kivonat: A retrospekció az elmúlt időszakban egyre növekvő népszerűsége telt szert a tolmácsolás kutatásában, mivel hozzájárul a tolmácsolási folyamat jobb megértéséhez. A jelen tanulmány célja egy longitudinális kutatás részeredményeinek bemutatása. A longitudinális kutatásban négy tolmácshallgató vett részt, az SZTE négy féléves fordító és tolmács mesterképzésének hallgatói. A képzés második, harmadik és negyedik félévének végén rögzítettem a hallgatók angolról magyarra (C–A nyelvi irányban) blattolt célnyelvi szövegeit. Emellett mind a három alkalommal rögzítésre kerültek a hallgatók retrospektív megjegyzései a blattolási feladattal kapcsolatban. A bemutatott vizsgálatban a következő kérdésekre kerestem választ: Hogyan változik a hallgatói retrospektív megjegyzések fókuszja, ahogy a hallgatók haladnak a tolmácsképzésben? Mit mondanak el a retrospektív megjegyzések a tolmácskompetencia fejlődéséről? Eredményeim azt mutatják, hogy a blattolással kapcsolatban rögzített retrospektív megjegyzések a képzés második félévének végén leginkább a feladat komplexitását érintik, ezt követően a harmadik félév végén a megjegyzések fókuszába a FNY-i percepció és a CNY-i produkció kerül. A képzés negyedik félévének végére a CNY-i produkcióhoz kapcsolódó retrospektív megjegyzések dominálnak.

Kulcsszavak: blattolás, longitudinális vizsgálat, retrospekció, tolmácskompetencia, tolmácsképzés

1. Bevezetés

A retrospekció egy olyan folyamatorientált kutatási módszer, amelynek első alkalmazásai a kísérleti pszichológiához (Ericsson és Simon 1993) és az idegennyelv-tanuláshoz (Gass és Mackey 2000) kötődnek. A fordítástudományban a folyamatorientált vizsgálatokhoz, ezen belül is a verbalizálási technikákhoz köthető a megjelenése (Lesznyák 2024), pontosabban a *think-aloud protocols* (TAPs), vagyis a hangosan gondolkodtató jegyzőkönyvek alkalmazásához (Hild 2015). A verbalizálási techni-

kák közül a retrospekció nagyon hasznosnak bizonyult a fordítási folyamat megértésében, mivel egyrészt a fordítás utáni interjú nem zavarja meg a fordítási folyamatot, másrészt a fordítók különböző stimulusok segítségével jól fel tudják idézni, hogy mi járt a fejükben egy bizonyos szegmens fordításakor (Lesznyák 2024: 78). Ilyen stimulusok lehetnek például a FNY-i és a CY-i szöveg, vagy azok egy részlete. Előfordulhat az is, hogy a fordítás során használt képernyőfelvételt vagy szemmozgáskövetéses vizsgálattal készült hőtérképeket használnak stimulusként. A fordításkutatásban használt retrospektív interjúk tárgyalásakor Lesznyák hangsúlyozza, hogy a retrospektív interjúkat lehetőleg azonnal a fordítási feladat után kell lebonyolítani. Ugyanis, ha hosszabb idő telik el a fordítási feladat és az interjú között, akkor előfordulhat, hogy a hosszútávú memóriában nem rögzített emlékek elvesznek vagy módosulnak (Lesznyák 2024), így nem lesznek elérhetőek a retrospekció számára. Előfordulhat az is, hogy a célirányos retrospektív kikérdezés során elvesznek azok az esetleg lényeges információk, amelyeknek nincs észrevehető jele a felvételeken vagy a CNY-i szövegben, és amelyekre ezért a kutató nem kérdez rá (Lesznyák 2024). Másfelől a célirányos kérdések garantálják, hogy a vizsgálat során releváns és megfelelő mennyiségű adatot lehet gyűjteni (Lesznyák 2024). Összegezve elmondható, hogy a retrospektív interjúk a folyamatorientált vizsgálatok verbális adatgyűjtési módszerei közül a leggazdaságosabbak és a leghatékonyabbak (Lesznyák 2024).

1.1. Tolmácsoláskutatás és retrospekció

Mivel a tolmácsolási folyamat során nem lehet hangosan gondolkodni és gondolkodtatni, a tolmácsolási feladat után kell felvenni az adatokat a retrospektív jegyzőkönyvekhez. A retrospektív jegyzőkönyvek használata az 1990-es évektől kezdődött a tolmácsoláskutatásban. Ezeket a jegyzőkönyveket általában nem önállóan használják, hanem másodlagos adatgyűjtési forrásként, az adatok háromszögelése céljából (Hild 2015). A háromszögelés vagy *trianguláció* olyan kutatási módszer, amelynek során a kutató egy kérdést több oldalról, több eszközzel és módszerrel vizsgál. Ez lehetővé teszi a vizsgálat tárgyának objektívebb megközelítését (Eszenyi 2022).

Gumul (2020) számos módszertani kihívást is felsorol a retrospektív jegyzőkönyvekkel és interjúkkal kapcsolatban. A módszer korlátai között említi, hogy a retrospektív jegyzőkönyvek nem teljesek. További problémát jelenthet a szóbeli adatok korlátozott validitása, illetve az a tény, hogy nem mindig lehet a munkamemóriában tárolt adatokhoz hozzáférni, mivel a jegyzőkönyvet a tolmácsolási feladat után vesszük fel. Ezen felül a retrospektív jegyzőkönyvekbe a hosszútávú memória egyébe elemei is bekerülhetnek.

A kutatók előtt számos választási lehetőség áll a retrospektív jegyzőkönyveket magában foglaló kutatás megtervezésekor. Ezeket a választási lehetőségeket Gumul (2020) alapján tekintjük át. Az első választás az időhöz kapcsolódik, azaz annak el-

döntése, hogy mennyi idő telik el a tolmácsolási feladat és a jegyzőkönyv felvétele között. Természetesen az optimális döntés, ha azonnal a tolmácsolási feladat után fel tudjuk venni a jegyzőkönyvet. A második választás a retrospektív jegyzőkönyvek felvétele során használt stimulust érinti. Használhatjuk a FNY-i szöveg átiratát vagy a CNY-i szöveg felvételét is, vagy mind a kettőt együttesen. A következő döntés a kutató szerepéhez kapcsolódik: beszélhetünk önretrospekcióról vagy retrospektív interjúkról. Fontos kérdés az is, hogy a résztvevők részesültek-e előzetes képzésben a retrospektív jegyzőkönyvekhez kapcsolódóan. A következő kutatói döntés pedig ahhoz kapcsolódik, hogy pontosan milyen instrukciókat kaptak a résztvevők a retrospektív interjúk felvétele előtt. Az utolsó választási lehetőség pedig az, hogy milyen más kutatási módszerekkel kombináljuk a retrospekciót.

1.2. Retrospekció és szinkrontolmácsolás

A szinkrontolmácsoláshoz kapcsolódva az első kutatások kifejezetten a módszert mutatták be (Ivanova 2000, Vik-Tuovinen 2002), illetve a kezdő és a profi tolmácsok közötti különbségeket próbálták feltárni a retrospektív interjúk segítségével (Ivanova 2000, Vik-Tuovinen 2002). A kezdők és a profik közötti különbségekre fókuszált Tiselius és Jansen (2011) is vizsgálatában. Eredményeik azt mutatják, hogy a kezdő tolmácsok inkább a FNY-i szövegre és a nyelvi kifejezésre koncentráltak (Tiselius és Jansen 2011), és problémáik voltak a lexikai hozzáféréssel (Tiselius és Jansen 2011), vagyis az adott lexikai elem szóalakjához és jelentéséhez kapcsolódó információ mentális lexikonból való előhívásával. Gumul (2020) a retrospekció során használt eszköz (stimulus) szerepét vizsgálta. Gumul hangsúlyozza, hogy a szinkrontolmácsolást a retrospekció segítségével vizsgáló kutatások eredményei nehezen összehasonlíthatók, mivel a kutatások eltérő módszertannal dolgoztak (Gumul 2020).

1.3. Retrospekció és rövid szakaszos konszekutív tolmácsolás

A jelen tanulmányban ismertetett, blattolási feladatokhoz kapcsolódó vizsgálatom egy átfogó longitudinális vizsgálat része, amelyben a hallgatók blattolási teljesítménye mellett a rövid szakaszos konszekutív tolmácsolási teljesítményét is elemeztem. A longitudinális vizsgálat rövid szakaszos konszekutív tolmácsolásra vonatkozó eredményei már megjelentek angol nyelven (Bakti 2025). A hallgatók rövid szakaszos konszekutív tolmácsolási feladataihoz kapcsolódóan 33 retrospektív megjegyzést adatoltam, 2 megjegyzést a második félév végéről, 17-et a harmadik félév végéről és 14-et a negyedik félév végéről. A retrospektív megjegyzéseket a bennük szereplő kulcsszavak alapján négy csoportba kategorizáltam: (1) FNY-i szövegértés, (2) *problem triggers*, vagyis problémaforrások a FNY-i szövegben, (3) CNY-i produkció és (4) a felvételek készítésének körülményei. A rövid szakaszos konszekutív

tolmácsolási feladat során a hallgatói retrospektív megjegyzések a következő módon tükrözték a tolmáskompetencia fejlődését: ahogy a hallgatók haladtak a képzésben, a retrospektív megjegyzések témája a FNY-i szöveg megértésről elmozdult a CNY-i szövegprodukciónak irányába; a CNY-i produkción belül pedig a FNY-i tartalomhoz és a lexikai hozzáféréshez kapcsolódó problémáktól az intonáció és a tolmácsstratégiák használata felé. Ezek az eredmények összhangban vannak Ribas (2012) és Tiselius és Jansen (2011) eredményeivel.

1.4. A blattolás

A blattolás mint munkamód átmenetet képez a fordítás és tolmácsolás között (Agrifoglio 2004), több szerző is a szinkrontolmácsolás egy típusának tekinti (Lambert 2004, Pöchlhammer 2022). Li (2014) áttekintő tanulmányában bemutatja, hogy a tolmácsok és fordítók szakmai munkája során a blattolás mindennapi realitás. A blattolás lehet a fordítási feladat része: előfordulhat, hogy a blattolt hangzó szöveget rögzítik, és ez lesz az írott fordítás alapja. Ezenfelül a blattolás széles körben használt mind a konferenciatolmácsolásban, mind a közösségi tolmácsolási színtereken (bíróági vagy hatósági tolmácsolás, egészségügyi tolmácsolás). A tolmásképzésben használnak blattolási feladatokat mind a fordítási, mind a tolmácsolási kurzusok részeként; gyakran alkalmazzák a szinkrontolmácsolás előkészítésére. A blattolási feladatok előnye, hogy a hallgatók gyakorolják a gyors szövegelemzést, a szó szerinti tolmácsolás elkerülését, a kulturális kontextusok közötti váltást, illetve a választékos célnyelvi kifejezőmódot (Li 2014).

Gile (1995) a következő erőfeszítéseket különbözteti meg a blattolás során:

- (1) olvasás (a produkcióval egyidejű vizuális feldolgozás, a FNY-I szöveg fordítási egységekre történő szegmentálása),
- (2) produkció,
- (3) koordináció (az olvasás és a produkció összehangolása).

Gile hangsúlyozza, a blattolás során nincs a szinkrontolmácsolási, illetve a konszekutív tolmácsolási folyamathoz hasonló memória-erőfeszítés, mivel a FNY-i szöveg írott változata folyamatosan elérhető a tolmács számára. Ez segíti a tolmácsot, de növelheti az interferenciát. Ezen felül a blattolás sebességét nem a FNY-i előadó beszédsebessége határozza meg.

Bóna és Bakti (2020) Seeber (2011) alapján különítették el a blattolás során zajló, kognitív terheléssel járó részfolyamatokat: (1) az input perceptuális vizuális-verbális feldolgozása, (2) az output perceptuális auditív-verbális feldolgozása, (3) az input és az output kognitív-verbális feldolgozása, (4) az output verbális válaszfeldolgozása, (5) interferencia, és (6) tárolás. Bóna és Bakti vizsgálatukban (2020) négy, különböző összetettségű feladatban (spontán magyar beszéd, féléspontán magyar beszéd,

angolról magyarra konszekutívan tolmácsolt célnyelvi beszédprodukción, angolról magyarra blattolt célnyelvi beszédprodukción) vizsgálták a beszéd temporális jellemzőit és az előforduló megakadásjelenségeket, tizenkét végzős fordító- és tolmácsszakos hallgató részvételével. Eredményeik azt mutatják, hogy több vizsgált paraméter esetében is szignifikáns különbség volt a négy feladat között. Az eredmények azt is jelzik, hogy a négy vizsgált feladat közül a megakadásjelenségek és a szünetek tükrében a blattolási feladat jelentette a legnagyobb kognitív terhelést.

A blattolás a tolmácsoláskutatáson belül viszonylag csekély figyelmet kapott (Li 2014). A fő kutatási témák a blattolási folyamat, a blattolt célnyelvi szövegek és a pedagógia szempontok (Li 2014). A blattolt célnyelvi szövegeket vizsgáló kutatások főleg a kezdők és a profik közötti különbségeket vizsgálják (Li 2014). Moser-Mercer (1995, idézi Li 2014) eredményei azt mutatják, hogy a blattolási feladat során a profi tolmácsok jelentés alapú tolmácsolást végeznek, gyorsabbak, és könnyen váltanak az írott és a beszélt regiszterek között. Ezen felül a CNY-i szövegben olyan kapcsolóelemeket és módosítószókat használnak, amelyek a FNY-i szövegben nem szerepelnek, így biztosítják a CNY-i szöveg gördülékeny előadását. Ezzel szemben a kezdők inkább szó szerint blattolnak, lassabb a CNY-i beszédprodukciónjuk, gyakori a CNY-i szövegekben a FNY-i interferencia, és ritkán adnak hozzá a CNY-i szöveghez olyan elemeket, amelyek nem szerepeltek a FNY-i szövegben.

Fang és Zhan (2021) longitudinális vizsgálat keretén belül blattolt célnyelvi szövegekben térképezték fel a szünettartások előfordulását a tolmácsképzésben eltöltött idő függvényében. Eredményeik azt mutatják, hogy a fordító- és tolmácsképzésben részt vevő hallgatóknak a képzés végén rögzített blattolt célnyelvi beszédprodukciónban alacsonyabb volt a hosszú szünetek aránya. A képzés hatására a fordító- és tolmácsszakos hallgatók teljesítménye javult, különös tekintettel a CNY-i beszédprodukción folyamatosságára.

A fentiek alapján a jelen tanulmányban a következő kutatási kérdésekre keresem a választ:

- (1) Hogyan változik a hallgatói retrospektív megjegyzések fókusza blattolásnál a tolmácsképzés különböző szakaszaiban?
- (2) Mít mondanak el a retrospektív megjegyzések a tolmácskompetencia fejlődéséről?

2. Anyag és módszer

A jelen tanulmányban elemzett adatok egy átfogó longitudinális vizsgálat részét képezik. A vizsgálatban a Szegedi Tudományegyetem 4 fordító és tolmács mesterszakos hallgatója vett részt, 3 nő és 1 férfi. A hallgatók életkora 22 és 25 év között volt az első felvétel készítésekor. A hallgatók A nyelve magyar, B nyelve spanyol, C

nyelve angol. A képzés második tanévétől mind a négy hallgató a tolmács specializációt választotta. A hallgatók az angol nyelv tanulását jóval korábban kezdték el, mint a spanyol nyelvét, azonban lényegesen rövidebb időt töltöttek angol nyelvterületen. A spanyol nyelv tanulását középiskolában kezdték el, majd mind a négy hallgató spanyol alapképzésben vett részt. A hallgatók hosszabb időt töltöttek spanyol nyelvterületen, elsősorban tanulás céljából. A mesterképzéshez kapcsolódó tolmácsolási kurzusokon felül mind a négy hallgató rendelkezett tolmácsolási tapasztalattal A–B és B–A nyelvi irányban, hárman pedig C–A nyelvi irányú tolmácsolási tapasztalattal is rendelkeztek. A hallgatók a vizsgálatban önként vettek részt. Az adatok bemutatásakor a vizsgálat kezdetén választott álnévüket használom. A hallgatók adatait az 1. táblázat foglalja össze.

1. táblázat: A vizsgálatban részt vett tolmácsszervezők adatai

	Estrella	Luna	Matador	Senorita
életkor	22	25	23	23
A nyelv	magyar	magyar	magyar	magyar
B nyelv	spanyol	spanyol	spanyol	spanyol
C nyelv	angol	angol	angol	angol
Hány éve tanulja a B nyelvét?	9	11	9	9
Hány éve tanulja a C nyelvét?	17	14	17	16
B nyelvterületi tartózkodási időtartama	1-6 hónap között	1 év felett	1 év felett	6-12 hónap között
tartózkodás célja	tanulás	munka, tanulás, nyaralás	tanulás, nyaralás	munka, tanulás, nyaralás
C nyelvterületi tartózkodási időtartama	1 hét- 1 hónap között	1 hét vagy kevesebb	1 év felett	-
tartózkodás célja	tanulás	nyaralás	egyéb	-
tolmács tapasztalat: A-B, B-A	20 nap	20 nap felett	6-20 nap között	6-20 nap között
tolmács tapasztalat C-A	1-5 nap	-	6-20 nap között	1-5 nap között

A négy féléves mesterképzés 2., 3. és 4. félévének végén a hallgatók rövid szakaszos konszekutív tolmácsolási és blattolási feladatokat teljesítettek angolról magyarra, a magyar CNY-i szövegek nyelvi laborban kerültek rögzítésre. A második félév végén a hallgatók magyar nyelvű spontán és félspontán beszédprodukciónak is rögzítettem. A spontán beszédprodukciónak során reflektáltak a tolmácsolási és a blattolási feladatra, illetve a nyelv tanulási történetüket osztották meg az interjúkészítővel. A félspontán

beszédprodukción során a hallgatók magyar nyelven beszéltek arról, hogy milyen előnyei lehetnek egy amerikai felsőoktatási intézményben való továbbtanulásnak.

Az adatfelvételek során a blattolási feladatok a rövid szakaszos konszekutív tolmácsolási feladatot követték, és témájuk kapcsolódott a rövid szakaszos konszekutív tolmácsolási feladat témájához. A rövid szakaszos konszekutív tolmácsolási feladatokban minden félév végén egy amerikai vagy brit felsőoktatási intézmény bemutatása volt a cél, míg a blattolási feladatban általános információk hangzottak el az amerikai, illetve a brit felsőoktatásról és a jelentkezés részleteiről.

A blattolási és a rövid szakaszos konszekutív tolmácsolási feladatok teljesítése után a hallgatóktól a feladattal kapcsolatos retrospektív megjegyzéseket gyűjtöttem. A megjegyzések azonnal a tolmácsolási feladat után kerültek összegyűjtésre. A hallgatók nem kaptak szempontokat, és nem kaptak a retrospekcióhoz kapcsolódó előzetes képzést sem. A második félév végén a retrospekció a spontán beszédprodukciónhoz készített interjú része volt. A harmadik és negyedik félév végén a hallgatók a retrospektív megjegyzéseket írásban rögzítették, két szempont szerint: egyrészt azt, hogy a blattolási feladat során mi volt nehéz vagy mi jelentett problémát, másrészt pedig azt, hogy a blattolási feladat során mit ítélték sikeresnek, mi volt az, ami véleményük szerint jól sikerült. Azért volt szükséges ez a módszertani változtatás, mivel szerettem volna a retrospektív megjegyzéseket azonnal a blattolási feladat után rögzíteni.

A blattolási feladatokhoz használt angol forrásnyelvi szövegek jellemzőit a 2. táblázat foglalja össze. A szövegek forrása minden esetben az internet volt. Az internetes szövegekben kisebb változtatásokat végeztem azzal a céllal, hogy a FNY-i szövegek nehézsége összevethető legyen.

2. táblázat: A longitudinális vizsgálat során a blattolási feladatokhoz használt FNY-i szövegek adatai

	2. félév	3. félév	4. félév
téma	US higher education	UK education system	British universities and Brexit
szavak száma	367	384	314
lexikai sűrűség (tartalmas szavak/összes szó aránya)	56,13%	53,49%	56,29%

3. Eredmények

A három félév során a négy hallgatótól összesen 58 retrospektív megjegyzést gyűjtöttem, a második félév végén 18, a harmadik és negyedik félévek végén 20-20 darabot. A retrospektív megjegyzések egy-egy mondatot vagy akár egy-egy állítást jelentettek (pl. „sok volt az ö-zés”).

A retrospektív megjegyzéseket a bennük előforduló kulcsszavak alapján csoportosítottam, amelynek alapján hét kategóriát tudtam meghatározni. Az első csoportba a *blattolási feladathoz*, illetve a *feladat komplexitásához* kapcsolódó megjegyzések kerültek. A feladat komplexitásához kapcsolódó megjegyzések többsége (összesen 17 megjegyzés) a második félév végén készült spontán interjúkban fordult elő. A négy féléves tolmácsképzésnek a blattolási kompetencia célzott fejlesztése nem része, a hallgatóknak nincs kifejezetten blattolási kurzusuk, a tolmácsolástechnika vagy a konszekutív tolmácsolásórákon gyakorolják a blattolást. Mind a négy hallgató jelezte a második félév végén, hogy problémái voltak a feladattal. Estrella szerint ez volt a legnehezebb feladat:

(1) ... a blattolás volt a legnehezebb (Estrella, 2. félév).

Matador és Seniorita azt hangsúlyozták, hogy a FNY-i szöveg olvasása és a CNY-i szöveg egyidejű előadása „természetellenes” vagy nem „egyszerű”:

(2) Nekem az természetellenes, hogy olvasni kell egyszerre és beszélni. Sokkal inkább az, hogy hallgatni és beszélni közben, az sokkal jobban megy. (Matador, 2. félév)

(3) Mert hogyha hallgatom, és utána kell ugye valamit mondanom, akkor az azért sokkal egyszerűbb, mint hogyha még olvasnom is kell, és még megérteni, és utána átrakni egy másik nyelvre. (Seniorita, 2. félév)

Luna megjegyzése is fontos adalék a C–A irányú blattolással kapcsolatban:

(4) Az angolt meg sokkal könnyebben megértem, ha hallom, mint ha nekem kell elolvasnom a szót. (Luna, 2. félév)

A retrospektív megjegyzések második csoportjába a *nyelvkombinációt* érintő megjegyzéseket soroltam, összesen 3 megjegyzés került ebbe a csoportba. A hallgatók ezekben a megjegyzésekben többnyire arra tértek ki, hogy az angol vagy a spanyol a könnyebb nyelvük.

(5) Hát az angol nekem nem is annyira erős nyelvem, mint mondjuk a spanyol. (Luna, 2. félév)

A megjegyzések harmadik csoportja (8 megjegyzés) a *FNY-i szövegértéshez* kapcsolódott. Ebbe a csoportba csak a 3. félév során rögzített megjegyzések kerültek. Problémát jelenthettek az ismeretlen szavak, amint azt Luna megjegyzése is mutatja:

(6) Több ismeretlen szó is megakasztott. (Luna, 3. félév)

A retrospektív megjegyzések negyedik csoportja a nyelvek közötti *átváltáshoz* köthető, ebbe a csoportba 4 megjegyzés került. Ezeket a megjegyzéseket a harmadik és a negyedik félév végén adatoltam. Több esetben a megjegyzések a jól sikerült megoldásokhoz kapcsolódnak:

- (7) Jók az átalakítások (mondatszerkezet), bár nem mindig. (Estrella, 3. félév)
- (8) Szerintem sok helyen sikerült jól átstrukturálni úgy a mondatot, hogy a magyar szabályoknak megfeleljen, de a tartalom ne változzon. (Matador, 4. félév)

A következő csoportba a *CNY-i beszédprodukción* kapcsolódó retrospektív megjegyzések kerültek, összesen 23 megjegyzés. Ezeket a megjegyzéseket a harmadik és negyedik félév végén tették a hallgatók. A hallgatói megjegyzések jellemzően a beszédtempót és a hezitálásokat érintették, illetve az egyéb, a beszélő bizonytalan-ságához köthető beszédprodukcións jelenségeket.

- (9) ... kicsit lassú, néha szünetek ... (Estrella 3. félév)
- (10) ... ö-zések, újrakezdések, bizonytalanságok ... (Luna, 4. félév)
- (11) ... sok volt az ö-zés, a tempó lassú volt ... (Senorita, 4. félév)

A retrospektív megjegyzések hatodik csoportjába a hallgatók *háttértudásával*, *világismeretével* kapcsolatos megjegyzések kerültek. A csoportba két megjegyzés tartozik, mind a két megjegyzés a 3. félév után felvett adatokban szerepel. Mind a két megjegyzés pozitív megjegyzés:

- (12) ... viszonylagos jártasság [a témában segített]¹ (Estrella, 3. félév)
- (13) ... nem túl nehéz téma. (Senorita 3. félév)

Az utolsó, hetedik csoportba egyetlen megjegyzés került, amely a FNY-i szövegben előforduló problémaforrásokhoz (*problem triggers*) kapcsolódott².

- (14) [Problémát jelentett] a számok megfelelő kiolvasása azonnal. (Senorita, 3. félév)

Az 3. táblázat félévekre lebontva mutatja a retrospektív megjegyzések előfordulását és gyakoriságát. A tolmácsképzés második félévének végén felvett adatokban a hallgatók elsősorban a blattolási feladat komplexitására reflektáltak, ezt követte néhány, a nyelvkombinációhoz kapcsolódó megjegyzés. A képzés harmadik féléve

¹ A retrospektív megjegyzések értelmezését segítik a kapcsos zárójelben szereplő kiegészítések

² Azért fordulhat elő egy elemes kategória, mivel az itt ismertetett longitudinális vizsgálatban a blattolási feladat mellett a rövid szakaszos konsekutív tolmácsolási feladathoz kapcsolódó retrospektív megjegyzéseket is vizsgáltam, ahol a hallgatók több megjegyzést is tettek a *problem trigger*-ekhez kapcsolódva. Az adatok összehasonlíthatósága miatt maradt meg az egy elemes kategória a blattoláshoz kapcsolódó retrospektív megjegyzések elemzésénél.

után teljesített blattolási feladattal kapcsolatban azonban a hallgatók leggyakrabban a FNY-i szövegértésre reflektáltak a retrospektív megjegyzéseikben, ezt követte a CNY-i beszédprodukción, majd az átváltás, a háttérismeretek és a *problem triggers*. A képzés negyedik félévének végén a hallgatók retrospektív megjegyzései túlnyomórészt a CNY-i beszédprodukción érintették, illetve a blattolási feladatot és az átváltást.

3. táblázat: A hallgatói retrospektív megjegyzések előfordulása félévek szerint (%)

	2. félév	3. félév	4. félév
Blattolási feladat	83,3		10
Nyelvkombináció	16,6		
FNY-i szövegértés		40	
Átváltás		10	10
CNY-i beszédprodukción		35	80
Háttértudás		10	
Problem trigger		5	
Összes	100	100	100

4. Összegzés

A jelen tanulmányban a C–A irányú blattolási feladathoz kapcsolódó hallgatói retrospektív megjegyzéseket vizsgálom. A hallgatói retrospektív megjegyzések a tolmácsképzés második feléve után elsősorban a blattolási feladat komplexitásához kapcsolódtak, a harmadik félév végén pedig elsősorban a FNY-i szöveg feldolgozásához és a CNY-i beszédprodukciónhoz. A képzés negyedik félévének végére a retrospektív megjegyzések túlnyomó többsége a CNY-i beszédprodukciónhoz kapcsolódott. Mit tudunk meg a tolmácskompetencia fejlődéséről az eredmények tükrében?

A feladat komplexitásához kapcsolódó eredmények alátámasztják Bóna és Bakti (2020) eredményét azzal kapcsolatban, hogy a spontán és félspontán beszédprodukción, a konzekutív tolmácsolás és a blattolás közül a megakadásjelenségek tükrében a blattolási feladat jelentett a legnagyobb kognitív terhelést a második félév végén.

A kapott eredmények a blattolási feladatban a profik és kezdő tolmácsok teljesítményét összehasonlító vizsgálatok eredményével is összhangban vannak (Li 2014; Fang és Zang 2021). Az eddigi vizsgálatok szerint a kezdők CNY-i beszédprodukciónja lassabb, míg a profik célnyelvi szövegei gördülékenyebbek. Ezzel összhangban vannak a harmadik félév végéről a CNY-i beszédprodukciónhoz kapcsolódó megjegyzések.

Az eredmények a hallgatók rövid szakaszos konzekutív tolmácsolási feladat során rögzített retrospektív megjegyzéseivel is mutatnak hasonlóságot. A rövid szakaszos konzekutív tolmácsolási feladat során a hallgatói retrospektív megjegyzések a következő módon tükrözték a tolmácskompetencia fejlődését: ahogy a hallgatók haladtak a képzésben, a retrospektív megjegyzések témája a FNY-i szöveg megértés-

sétől elmozdult a CNY-i szövegprodukciónak irányába; a CNY-i produkción belül pedig a tartalmi és lexikai hozzáférési problémák felől az intonáció és a tolmácsstratégiák használata felé. Ezek az eredmények összhangban vannak Ribas (2012) és Tiselius és Jensen (2011) eredményeivel.

A fentiek úgy is interpretálhatók, hogy a tolmácskompetencia fejlődése során transzferhatás lép fel: a konsekutív tolmácsolás fejlődése hat a blattolási kompetencia fejlődésére is.

Ki kell térnünk a vizsgálat korlátaira is. Az első a résztvevők alacsony száma. A kutatás megismétlése nagyobb mintán pontosítaná az eredményeket. Emellett fontos megjegyezni, hogy a felvételek nyelvi laboratóriumban készültek, ami alááshatja a vizsgálat ökológiai validitását. Azonban ez volt az egyetlen módja annak, hogy minden hallgató számára azonos körülményeket biztosítsunk.

Irodalom

- Agrifoglio, M. 2004. Sight translation and interpreting. A comparative analysis of constraints and failures. *Interpreting* Vol. 6. No. 1. 43–67. <https://doi.org/10.1075/intp.6.1.05agr>
- Bakti M. 2025. *The development of interpreting competence. A longitudinal investigation into C to A consecutive interpreting*. Budapest: Akadémiai Kiadó. <https://doi.org/10.1556/9789636641696>
- Bóna J., Bakti M. 2020. The effect of cognitive load on temporal and disfluency patterns of speech. Evidence from consecutive interpreting and sight translation. *Target* Vol. 32. No. 3. 482–506. <https://doi.org/10.1075/target.19041.bon>
- Ericsson, K., Simon, H. 1993. *Protocol Analysis. Verbal Reports as Data*. Cambridge: MIT Press. <https://doi.org/10.7551/mitpress/5657.001.0001>
- Eszenyi R. 2022. Kérdőívek és interjúk a fordítás és tolmácsolás kutatásában. In: Klauzy K., Robin E., Seidl-Péché O. (szerk.) *Bevezetés a fordítás és a tolmácsolás kutatásának módszertanába I. Általános rész*. Budapest: ELTE FTT–MANYE Fordítástudományi Szakosztály. 77–91. <https://doi.org/10.21862/kutmodszertan1/5>
- Fang, J., Zhan, X. 2021. Pause in Sight Translation: A Longitudinal Study Focusing on Training Effect. In: Moratto, R., Woesler, M. (eds) *Diverse Voices in Chinese translation and interpreting*. Singapore: Springer. 157–189. https://doi.org/10.1007/978-981-33-4283-5_7
- Gass, S. M., Mackey, A. 2000. *Stimulated Recall Methodology in Second Language Research*. Mahaw: Lawrence Earlbaum Associates. <https://doi.org/10.4324/9781410606006>
- Gile, D. 1995. *Basic Concepts and Models for Interpreter and Translator Training*. Amsterdam: John Benjamins. <https://doi.org/10.1075/btl.8>
- Gumul, E. 2020. Retrospective protocols in simultaneous interpreting: testing the effectiveness of retrieval cues. *Linguistica Antverpiensia, New Series: Themes in Translation Studies* 19. évf. 152–171. <https://doi.org/10.52034/lanstts.v19i0.547>
- Hild, A. 2015. Retrospective Protocols. In: Pöchhacker, F. (ed.) *Routledge Encyclopedia of Interpreting Studies*. London / New York: Routledge. 351–354. <https://doi.org/10.4324/9781315678467>

- Ivanova, A. 2000. The use of retrospection in research on simultaneous interpreting. In: Tirkkonen-Condit, S., Jääskeläinen, R. (eds) *Tapping and Mapping the Process of Translation and Interpreting*. Amsterdam: John Benjamins. 27–51. <https://doi.org/10.1075/btl.37.05iva>
- Lambert, S. 2004. Shared Attention during Sight Translation, Sight Interpretation and Simultaneous Interpretation. *Meta* Vol. 49. No. 2. 294–306. <https://doi.org/10.7202/009352ar>
- Lesznyák M. 2024. Folyamatorientált kutatások a fordítástudományban. In: Klaudy K., Robin E., Seidl-Péché, O. (szerk.). *Bevezetés a fordítás és a tolmácsolás kutatásának módszertanába II. Speciális rész*. Budapest: ELTE FTT– MANYE Fordítástudományi Szakosztály. 71–93. <https://doi.org/10.21862/kutamodszeran2/4>
- Li, X. 2014. Sight Translation as a Topic in Interpreting Research: Progress, Problems, and Prospects. *Across and Languages and Cultures* Vol. 15. No. 1. 67–89. <https://doi.org/10.1556/acr.15.2014.1.4>
- Moser-Mercer, B. 1995. Sight Translation and Human Information Processing. In: Neubert, A., Shreve, G. (eds) *Basic Issues in Translation Studies: Proceedings of the Fifth International Conference*. Kent: Kent State University. 159–166.
- Pöchhacker, F. 2022. *Introducing Interpreting Studies. Third Edition*. London: Routledge. <https://doi.org/10.4324/9781003186472>
- Ribas, M. 2012. Problems and Strategies in Consecutive Interpreting: A Pilot Study at Two Different Stages of Interpreter Training. *Meta* Vol. 57. No. 3. 813–835. <https://doi.org/10.7202/1017092ar>
- Seeber, K. 2011. Cognitive Load in Simultaneous Interpreting: Existing Theories – New Models. *Interpreting* Vol. 13. No. 2. 176–204. <https://doi.org/10.1075/intp.13.2.02see>
- Tiselius, E., Jensen, G. 2011. Process and Product in Simultaneous Interpreting. In: C. Alvstad, C., Hild, A., Tiselius, E. (eds) *Methods and Strategies of Process Research Integrative Approaches in Translation Studies*. Amsterdam: John Benjamins. 269–300. <https://doi.org/10.1075/btl.94.20tis>
- Vik-Tuovinen, G. 2002. Retrospection as a method of studying the process of simultaneous interpreting. In: Garzone, G., Viezzi, U. (eds) *Interpreting in the 21st century*. Amsterdam: John Benjamins. 63–69. <https://doi.org/10.1075/btl.43.07vik>

Keresztény vallási áhítatok műfaji és fordítási sajátosságai keresztény fordítók szemszögéből: pilotkutatás

M. Szegedi Eszter

Eötvös Loránd Tudományegyetem, BTK, Nyelvtudományi Doktori Iskola,
Fordítástudományi Doktori Program

Kivonat: Jelen tanulmány egy kvalitatív, résztvevő-orientált, félig strukturált interjúkra épülő pilotkutatás eredményeit mutatja be. Fő célja a keresztény vallási áhítatok műfaji és fordítási sajátosságainak feltérképezése e szövegek fordítóinak nézőpontjából, valamint a fordítók háttérének, képzettségének és munkamódszereinek feltárása. A kutatás négy interjúalany narratíváinak elemzésén alapul; az eredmények bemutatása a fordítók profiljának ismertetését követően három fő motívum mentén történik: az önkéntesség, a gépi fordítás használata, valamint a megbecsülés/szakmai elégedettség dimenziói mentén. A vizsgálat elméleti kiindulópontját többek között Bednárová-Gibová és Mados (2019), Bednárová-Gibová (2020, 2022), Dam és Zethsen (2008, 2009, 2011, 2014, 2016), Eszenyi (2023), Szentirmay (2025), valamint Pérez-González és Susam-Saraeva (2012) munkái adják. Kvalitatív, feltáró jellegéből adódóan e pilotkutatás nem alkalmas általános következtetések levonására, azonban néhány kutatási téma kijelölését és hipotézisek megfogalmazását lehetővé teszi. Az eredmények alapján feltételezhető, hogy a keresztény vallási áhítatok fordítói egyházi háttérrel rendelkeznek, egy részük professzionális nyelvi közvetítő, míg mások nem részesültek formális fordítóképzésben. A keresztény áhítatok fordításához szükséges a bibliai és felekezeti nyelvezet ismerete, a célnyelvi közönség figyelembevétel, a forrás- és célnyelvi kultúra különbségeinek áthidalása, a szövegek tömörségéhez igazodó fordítói stratégia, a megfelelő teológiai háttértudás és az információkereső kompetencia folyamatos fejlesztése. A neurális gépi fordítás (NMT) használata egyáltalán nem jellemző, az önkéntesség azonban nagy arányban van jelen vallási közegben. A begyűjtött adatok kiindulási pontként szolgálhatnak további résztvevő-orientált vizsgálatok elvégzéséhez keresztény vallási szövegek fordítóival.

Kulcsszavak: résztvevő-orientált kutatás, félig strukturált interjúk, keresztény vallási szövegek fordítói, keresztény vallási áhítatok, fordítói döntések

1. Bevezetés

Kutatásom fókuszában a keresztény vallási áhítatok szövegei állnak, amelyek fordítása feltehetően nehézségekbe ütközik a forrásnyelvi szöveg műfaji identitásának megőrzése szempontjából, ezért speciális fordítási stratégiák alkalmazását teszi szükségessé. E stratégiákat Károly (2007) „műfajtranszfer-stratégiáknak” nevezi, és olyan fordítói döntésekre alkalmazza, „amelyek célja a forrásnyelvi szöveg műfaji identitásának megőrzése a célnyelvi fordításban” (Károly 2007: 213).

Egy korábbi tanulmányomban kísérletet tettem az áhítat műfajának definiálására és leírására (M. Szegedi 2025). Kísérleti definícióm szerint a keresztény vallási áhítat „rövid, tömör, egy bibliai igeverset vagy rövid igeszakaszt magyarázó, azt gyakran szemléletes példákkal, a mindennapi életből vett képekkel illusztráló prédikáció, melynek célja általában egy gondolat kibontása és átadása az olvasóközönség számára” (M. Szegedi 2025: 120).

Jelen pilotkutatásban keresztény vallási áhítatok fordítóival folytatott félig strukturált interjúk keretében kívánom feltárni e műfaj jellemzőit és fordítási sajátosságait. Kutatási eszközőm megválasztását elsősorban az a tényező motiválta, hogy bár az utóbbi évtizedekben a kutatók egyre több résztvevő-orientált vizsgálatot végeznek (Károly 2022), és az alkalmazott nyelvészeti kutatások, ezen belül a fordítástudomány terén is egyre jellemzőbb az interjú mint kutatási eszköz alkalmazása (Eszenyi 2022), ismereteim szerint keresztény vallási áhítatok fordítóiról még nem készültek ilyen kutatások. Az interjúkutatás megfelelő eszköz lehet a keresztény vallási áhítatok fordítási jellegzetességeinek, esetleges nehézségeinek körülhatárolásában, hipotézis(ek) felállításában, valamint kutatási feladatok kijelölésében (Károly 2022: 31).

2. Pilotkutatás

2.1. A pilotkutatás célja és a kutatási úr

Pilotkutatásom célja, hogy megismerjem a keresztény vallási áhítatok műfaji jellemzőit és fordítási sajátosságait keresztény vallási szövegek fordítóinak szemszögéből. Emellett célom az is, hogy a keresztény vallási szövegek fordítóinak háttéréről, képzettségéről és munkamódszereiről ismereteket szerezzek.

Több szakterület fordítóival készültek már feltáró jellegű, kvalitatív és kvantitatív kutatások különböző céllal, például a dán hivatásos fordítók státuszáról (Dam és Zethsen 2008), megbecsüléséről (Dam és Zethsen 2009), később a dániai vállalati fordítók mellett a fordítóirodai fordítók és szabadúszó fordítók státuszáról és megbecsüléséről (Dam és Zethsen 2011), végül az Európai Uniónak dolgozó dán fordítók státuszáról és megbecsüléséről (Dam és Zethsen 2014), továbbá a szlovák

fordítói piac szereplőinek munkahelyi boldogságáról (Bednárová-Gibová és Madoš 2019, Bednárová-Gibová 2020; 2022) és a magyar fordítópia különböző alkalmazásban álló fordítóinak gépi fordítással kapcsolatos tapasztalatairól (Eszenyi 2023). Vallási kontextusban is készültek már interjúk magyarországi katolikus tolmácsokkal (Szentirmay 2025), keresztény vallási áhítatok fordítóit azonban ismereteim szerint még nem vonták be interjúkutatásokba, így pilotkutatásommal ezt a kutatási űrt kívánom – legalább részben – betölteni.

2.2. Kutatási kérdések

A fentiek tükrében a következő kutatási kérdésekre kerestem választ pilotkutatásomban:

1. Milyen fordítói háttérrel rendelkeznek a keresztény vallási áhítatok fordítói?
2. Milyen műfaji jellemzői és fordítási sajátosságai vannak a keresztény vallási áhítatoknak e műfaj fordítói szerint?

3. Elméleti háttér

3.1. Résztvevő-orientált kutatások a nemzetközi fordítástudományban

Dam és Zethsen több tanulmányban vizsgálta a dániai hivatásos fordítók különböző csoportjainak státuszát. Először vállalatok alkalmazásában álló szakfordítókkal készítették felméréseket kérdőíves módszerrel a fordítók és a kívülállók perspektívájából négy szempont alapján: díjazás, képzettség/szakértelem, láthatóság/hírnév és hatalom/befolyás (Dam és Zethsen 2008). Eredményeik szerint mind a dán vállalati fordítók státusza, mind díjazásuk alacsonyabb a vártnál, és a láthatóság kivételével minden további vizsgált dimenzió alacsony értéket mutatott.

Következő tanulmányukban (Dam és Zethsen 2009) az előző kutatásban elemzett szempontok mellett további tényezőket vizsgáltak: kor és nem, a fordítók szakmai identitásához kötődő tényezők (pl. képesítés, fordítói pozíció, fordításra szánt idő), megbecsülés. Vizsgálatuk eredményei csak az életkor szempontjából mutattak korrelációt a státusz és a többi paraméter között: a fiatalabb fordítók magasabb státuszt rendeltek hivatásukhoz. Kiemelendő még ebből a kutatásból, hogy azok a fordítók, akik munkahelyi megbecsülést tapasztaltak, saját presztízsüket is magasabbra értékelték.

Dam és Zethsen később fordítóirodai és szabadúszó fordítókat is bevontak kutatásaikba. A vizsgált dimenziók ezúttal is a díjazás, képzettség/szakértelem, láthatóság/hírnév és hatalom/befolyás voltak (Dam és Zethsen 2011). Ebben a kutatásban kidolgozták a *szakma* ('profession') fogalmának releváns kritériumait, majd ezek

mentén jellemezték a fordítói szakmát. Felmérésük azt mutatta, hogy a fordítói szakma Dániában csak *félíg-szakmán*ak ('semi-profession') minősül. Kimutatták, hogy legmagasabb státusszal a vállalati fordítók rendelkeznek, őket követik a fordítóirodák fordítói, majd a szabadúszó fordítók, akiknek a státusza a legalacsonyabb.

2014-es vizsgálatukban a fordítói szakma csúcsának számító uniós fordítók státuszát vizsgálták, összehasonlítva azt a dániai teljes állású fordítókéval (Dam és Zethsen 2014). Hipotézisüket, mely szerint az uniós fordítók státusza magasabb, nem sikerült igazolniuk. Két dimenzió mentén rajzolódott ki jelentős különbség a két csoport között: az uniós fordítók díjazása egyértelműen magasabb, a dán piac fordítói viszont szerencsésebbnek ítélték meg helyzetüket fizikai és szakmai láthatóság tekintetében. A kutatás szerint a fordítók alacsonyabb státuszának oka, hogy a külvilág nem ismeri el kellően munkájukat, ami a szakma teljes professzionalizálódását is gátolja (Dam és Zethsen 2014: 112).

Következő kutatásukban feltárták a szakmai státusz és elégedettség összefüggéseit, és azt találták, hogy szakmájuk alacsony státusza ellenére a dán fordítók többsége elégedett a munkájával (Dam és Zethsen 2016). Kvalitatív, feltáró jellegű vizsgálatukban 1-2 oldalas leírt narratívát kértek a fordítóktól saját, szubjektív meglátásaikról szakmájukkal kapcsolatban, majd induktív tartalomelemzéssel, a pozitív megnyilvánulásokra fókuszálva négy motívumot azonosítottak: a fordítás izgalmas, és elégedettséget vált ki; változatos, inspiráló munka, amely soha nem unalmas; intellektuális és kreatív kihívást jelent; fontos, ennél fogva értelmes tevékenység (Dam és Zethsen 2016: 180).

Egy másik tanulmány sorozat a szlovákiai műfordítók, hites fordítók és intézményi (uniós) fordítók munkahelyi boldogságának vizsgálatát tűzte ki célul (Bednárová-Gibová és Madoš 2019; Bednárová-Gibová 2022). Az első tanulmányban Bednárová-Gibová és Madoš szlovák hites fordítók és európai uniós fordítók munkahelyi boldogságának mértékét vetette össze hét hipotézis mentén, melyek közül mindössze egy igazolódott be mindkét csoport tagjainak válaszai alapján: a fordítók boldogsága inkább belső, mint külső tényezőktől függ.

Bednárová-Gibová (2022) ezt követően kérdőíves felmérésben kognitív-affektív vizsgálatot végzett, amelyben a lelkesedés, kényelem, depresszió és szorongás kategóriáihoz köthető 8 pozitív és 8 negatív érzelmet mért, és 7 szempont alapján hasonlított össze az uniós és a hites fordítók boldogságszintjét. Eredményei alapján mindkét csoportban a pozitív érzelmekek dominálnak a munkahelyi boldogsággal kapcsolatban.

Pérez-González és Susam-Saraeva (2012) a nem-professzionális fordítás és tolmácsolás növekvő jelentőségéről számol be. Meghatározásuk szerint a formális képzésben nem részesült, ellentételezés nélkül dolgozó fordítók tekinthetők nem-professzionális fordítóknak (Pérez-González és Susam-Saraeva 2012: 152). A szerzők felhívják a figyelmet arra, hogy a fordítás- és tolmácsolástudományban a nem-professzionális nyelvi közvetítők tevékenysége kutatásra érdemes terület (Pérez-González és Susam-Saraeva 2012: 158).

3.2. Résztevő-orientált kutatások a magyar fordítástudományban

A magyar fordításkutatók közül Eszenyi (2023) az interjú eszközével vizsgálta hét, a szakfordító piac különböző szegmenseiben dolgozó magyar fordító NMT-használatát, munkamódszereit, attitűdjeit és szakmai elégedettségét. A fordítók egyéni profiljainak felvázolása után összegezte az interjúadatokat összefüggő tendenciáit, és táblázatban összesítette a 13 legfontosabb motívumot, melyeket az említés gyakoriságának sorrendjében elemzett. Leggyakrabban a *fordítás minősége* került szóba az interjúk során, ezt követte a központi téma, a *humán fordító és gépi fordítás* összevetése, majd az *idő/gyorsaság* és a *díjazás* témája. 5. és 6. helyen ugyanannyi említéssel a *digitális öröm* és a *fordító eltűnése* következett, melyektől kevéssel maradt el a *szakma határainak* említése. Ugyanannyiszor merült fel az *erőfeszítés* és az *eszközök* témája, majd tőlük jelentősebben lemaradva a *ChatGPT* következett. A *gépelés*, a *megbecsülés* és a *nem hivatalos MT-használat* zárták a sort. Összességében a fordítói narratívákból kirajzolódott, hogy a gépi fordítás rohamos fejlődése (egyelőre) nem a fordítói szakma megszűnését, hanem annak lényeges átalakulását eredményezi.

Szentirmay (2025) a magyar tolmácsolás és a NEK (Nemzetközi Eucharisztikus Kongresszus) tolmácsai körében készített online kérdőíves felmérést 2022 novemberében és 2023 januárjában a vallási kontextusban megvalósuló tolmácsolás sajátosságainak feltérképezésére. Eredményei szerint a vallási háttérrel nem rendelkező tolmácsok ritkán vállalnak ilyen megbízásokat, míg a katolikus tolmácsokat az elkötelezettség és a szolgálat motiválja, mivel a „vallási kontextusban végzett munka elsősorban lelki élményt jelent” (Szentirmay 2025: 212). A kutatásból az is kiderül, hogy a katolikus egyház által megbízott tolmácsok gyakran képesítés nélkül, önkéntesként tolmácsolnak (Szentirmay 2025: 213).

Szentirmay a kérdőíves kutatás mellett félig strukturált interjúkat is készített tíz katolikus tolmáccsal a szakmai profiljuk, a motivációik, a tolmácsolt eseménybe való bevonódásuk és a megküzdési stratégiáik feltérképezésére. Az eredmények alapján a tolmácsok heterogén háttérűek, kompetenciájuk a tolmácsszakmai és kontextusspecifikus (teológiai) tudás egyéni kombinációjából áll össze, a tolmácsolási eseményben való részvételüket a vallási elkötelezettség, a közösséghez tartozás és a lelki élmény motiválja, bevonódásuk pedig egy kontinuum mentén mozog, a teljes semlegességtől a mély lelki azonosulásig.

4. A pilotkutatás módszertana és korlátai

Jelen pilotkutatásban különböző alkalmazásban dolgozó fordítók keresztény vallási áhítatok fordításával kapcsolatos tapasztalatait vizsgálom fenomenológiai, kvalitatív megközelítésből, félig strukturált interjúk keretében. Kutatásom exploratív jellegű

(Hale és Napier 2016: 135), mivel keresztény vallási áhítatok fordítóival – ismereteim szerint – még nem készültek interjúk sem a magyar, sem a nemzetközi fordítás-tudományi kutatások során, így munkámban feltáró jelleggel megkísérlem meghatározni későbbi vizsgálatok kérdéseit vagy hipotéziseit.

Kutatásom kivitelezésében Eszenyi (2023) interjúkutatásának módszertani lépéseire támaszkodtam. Interjúkutatásom eredményei annak kvalitatív, feltáró jellegéből adódóan nem általánosíthatóak, sokkal inkább egyéni, szubjektív interpretáción alapoznak. Bár elemzésem kategóriáit nem a pilotkutatást megelőzően, hanem az adatok feldolgozása közben alakítottam ki, mégis törekedtem a megbízhatóságra és hitelességre, valamint az adatok mély elemzésére, melyek mind elvárt szempontok a kvalitatív megközelítésben végzett empirikus kutatásoknál (Károly 2022: 43).

Károly (2022) a kvalitatív kutatások hitelességének következő négy feltételét állapítja meg Lincoln és Guba (1985) alapján: *hihetőség, transferabilitás, következetesség, bizonyíthatóság*. Pilotkutatásomban az interjúk szövegének pontos átírásával és interjúalanyaim mondanivalójának szó szerinti idézésével törekedtem a *hihetőség* kritériumának betöltésére. Azt, hogy kutatásom *következetes* és *transferábilis* legyen, azaz eredményei más kontextusban is alkalmazhatók legyenek, az interjúprotokoll segítségével kívántam biztosítani (lásd 4.2. pont.) Az adatelemzést minden profil esetében azonos módon végeztem el. A *bizonyíthatóság* érdekében eredményeim leírását elküldtem interjúalanyaimnak átolvasásra; visszajelzéseiket interjúkutatásom végén, az összegzésben ismertetem (lásd 6. pont). A kutatás *érvényességét* úgy kívántam erősíteni, hogy számomra ismeretlen interjúalanyokkal készítettem interjúimat (Eszenyi 2022: 86).

4.1. Interjúalanyok

A keresztény vallási szövegek fordítóival készített interjúk 2024 novemberében zajlottak, döntő többségüket, hat interjút a Zoom kommunikációs platform videokonferencia-alkalmazásának segítségével bonyolítottam le. Egy interjúalanyom ragaszkodott a személyes találkozáshoz, előre elkérte a kérdéssort, minden kérdést megválaszolt írásban, így találkozásunkkor kötetlenül beszélgettünk, amiről nem készült videó- vagy hangfelvétel.

A hat videófelvétel időtartama együttesen 335 perc, egy interjú átlagos hossza közel 56 perc. A személyes találkozás meglehetősen hosszúra nyúlt, 180 percig tartott. Egyetlen interjúalanyomhoz sem fűzött korábbi ismeretség (Seidman 2002), amit azért tartok fontosnak kiemelni, hogy bizonyítsam elfogulatlanságomat a résztvevőkkel szemben. Az első öt interjúalany elérhetőségeit közvetítő segítségével szereztem meg, majd e-mailben egyeztettem velük időpontot. Később *snowballing* (Hale és Napier 2016: 91) módszerrel, egyik interjúalanyom ajánlására két újabb fordító elérhetőségéhez jutottam hozzá.

A hét interjúalanyból három férfi és négy nő. Az interjúk során kiderült, hogy a három férfi fordító – bár nagy tapasztalattal rendelkezik keresztény szövegek fordításában – áhítatokat még nem fordított, így csak a négy hölgygel készült interjút elemeztem, hogy a kutatás érvényessége ne sérüljön (Károly 2022: 35).

4.2. A kutatás eszköze: az interjúprotokoll

Egy interjú időtartamát 40 percben határoztam meg, azonban több esetben túlléptük az időkeretet, mivel módszertanilag indokoltnak tartottam, hogy az interjúalanyok részletesebben kifejtessék az általuk különösen hangsúlyosnak, relevánsnak ítélt témákat.

Az interjúkérdéseket előre összeállítottam, majd egy önkéntes interjúalanyal teszteltük őket, és a tesztelés során megállapított hiányosságok kiküszöbölésének céljából javítottam a kérdéssort. Az interjúkat félig strukturált formában kiviteleztem, hogy amennyiben az interjúalanyokkal való beszélgetés során felmerülnének további releváns témák, a kérdéssor bővíthető legyen. Így alakultak ki az alábbi kérdések:

- (1) Mióta fordít?
- (2) Hogyan lett fordító?/Milyen képesítése(i) van(nak)?
- (3) Miért lett fordító?
- (4) Kizárólag keresztény (egyházi/vallásos) kontextusban fordít, vagy más területekhez tartozó szövegeket is szokott vállalni? Ha igen, milyen területen?
- (5) Milyen szövegtípushoz/műfajhoz tartozó szövegeket fordít?
- (6) Szokott-e vallási áhítatokat (napi elmélkedéseket) fordítani? Ha igen, miben látja ezen szövegek specialitását?
- (7) Miért vállal keresztény kiadóknak munkát?
- (8) Szokott-e önkéntes fordítást vállalni? Ha igen, miért?
- (9) Ön szerint milyen speciális megközelítést igényel a vallási (keresztény) szövegek fordítása?
- (10) Használ-e munkája során fordítástámogató szoftvereket (Trados, MemoQ stb.)? Ha IGEN, milyen tapasztalatai vannak ezekkel?
- (11) Használ-e munkája során fordítómotorokat (GoogleTranslate, DeepL stb.)? Ha IGEN, milyen tapasztalatai vannak ezekkel?
- (12) Mi a véleménye a fordítómotorok rohamos terjedéséről?
- (13) Hogyan látja a fordítók jövőjét?
- (14) Ki(k)től szokott visszajelzés(eke)t kapni (esetleg kérni) a munkájáról?
- (15) Kinek a véleményére ad leginkább?
- (16) Mit gondol, megbecsülik az Ön munkáját?
- (17) Ön elégedett-e a munkájával?
- (18) Ha lenne lehetősége kifejezetten keresztény fordítóknak szervezett képzésben részt venni, érdekelné-e ilyen lehetőség?
- (19) Van-e olyan gondolata a keresztény szövegek fordításáról, amit még szívesen elmondana?

4.3. Adatgyűjtés és -elemzés

A négy, keresztény vallási áhítatok fordításában jártas fordító önként vállalta az interjúkat. A résztvevőktől beleegyezésüket kértem a beszélgetés rögzítéséhez, melyet minden fordítótól megkaptam. Interjúalanyaimat biztosítottam anonimitásuk megőrzéséről, és arról is, hogy mielőtt interjúkutatásom eredményeit közölném, minden fordítónak elküldöm a róla szóló részt átolvasásra, javításra és jóváhagyásra.

A rögzített felvételek hanganyagából a Transkriptor alkalmazás segítségével átiratokat készítettem, melyeket a felvételek többszöri visszahallgatása során javítottam. E szövegek és az írásbeli válaszadáshoz ragaszkodó fordító válaszai képezték adataimat, melyeket a következőképp elemeztem: az interjúk szövegét többször elolvastam, jelöltem a vizsgálat szempontjából releváns szakaszokat, mondatokat. Az így megjelölt részeket újra elolvastam, és azonosítottam a bennük felmerülő motívumokat.

5. Eredmények

Az adataim elemzése alapján kapott eredményeket a következő szerkezetben ismertetem: először az 1. táblázatban összefoglalom interjúalanyaim háttéradatait, azaz nemüket, munkanyelveiket, képezésüket, tapasztalatukat fordítással töltött éveik száma alapján, alkalmazásuk módját és a szakterületeket, melyeken fordítanak.

Ezután résztvevőnként mutatom be az eredményeket, egyenként feltárva a fordítók profilját, elsősorban a keresztény vallási áhítatok fordítási sajátosságainak szempontjából. A fordítók narratívájában azonosított motívumokat részletesen értelmezem, a résztvevőktől származó idézetekkel kiegészítve saját meglátásaimat.

A fejezet második részében három fő motívum mentén vonok le következtetéseket az interjúk során szerzett tapasztalatokból. Először a professzionalitás és az önkéntesség, majd az NMT használata, végül a megbecsülés és szakmai elégedettség témáit elemzem, és közben azonosítom azokat a területeket és témákat, melyeket további kutatásra érdemesnek tartok.

1. táblázat: Az interjúkutatás résztvevőinek háttéradatai

Interjú- alany	Nem	Nyelvpár	Képesítés	Tapasz- talat	Alkalmazás	Szakterület
1.	n	EN–HU	angol bölcsész MA + 2 éves általános tol- mács és fordító tanfolyam	25 év	12 éve szabadúszó	szinte kizárólag vallási szövegek
2.	n	EN–HU	teológus BA; szak- és mű- fordító képzés folyamatban	20 év	18 évig egy kiadó alkal- mazottja; 2024-től szabadúszó	szinte kizárólag vallási szövegek
3.	n	EN–HU	tanítóképző fő- iskola + angol műveltségterület	20 év	tanítás mel- lett másodál- lásban	szinte kizárólag vallási szövegek, bibliafordítás is
4.	n	EN–HU	tolmács-fordító MA	14 év	4 évig for- dítóirodánál projektme- nedzser; jelenleg má- sodállásban	vallási mellett: marketingszövegek, gasztronómiai szöve- gek, betegtájékoztatók, műszaki szakszövegek

5.1. Első fordító: „Istent kértem fel menedzseremnek”

Az első fordítóval Zoom videókonferencia-alkalmazáson keresztül beszélgettem, otthonából jelentkezett be. Az interjút elejétől végéig áthatotta a narratívából mottóként kiválasztott gondolat: „Istent kértem fel menedzseremnek.” A fordító szolgálatként tekint hivatására, és bár fordításból tartja el családját, mégis úgy végzi munkáját, mint aki Istennek szolgál. Ez a motívum az interjú első perceitől fogva jelen van, először pályája indulásával kapcsolatban említi: „Amikor vállalkozó lettem, és főállásban elkezdtem könyvfordítással foglalkozni, akkor tulajdonképpen Istent kértem fel menedzseremnek, soha nem írtam levelet sehova, hogy: »szívesen felajánlom a szolgálataimat«, hanem mindig engem kerestek felkérésekkel.”

Első tolmácsolási és fordítói tapasztalatait diákként, gyülekezeti közegben szerezte, amit meghatározónak tart. Először tolmácsolásra kérték fel a gyülekezetében, majd teljesítménye alapján fordítási megbízásokat kapott, és később ajánlások révén bővült megbízói köre. Mintegy tizenhárom év tapasztalattal vállalkozást indított, és tizenkét éve főállású szabadúszó fordítóként tevékenykedik. Beszélgetőtársam fordító és tolmács képesítést szerzett, majd az Európai Unióhoz jelentkezett fordítóként, ahol sikeresen teljesítette mindegyik fordulót, felvették, azonban úgy döntött, hogy visszamondja mind a brüsszeli, mind a luxemburgi munkalehetőséget.

Korábban sport- és gazdaságtudományi szakszövegeket is fordított, ma azonban már kizárólag vallási területen fordít, mert elegendő munkája van, és ezt szereti legjobban. Így jellemzi, mit jelent számára az, hogy keresztény szövegeket fordíthat: „Ezt érzem a legnagyobb áldásnak, [...] én is épülök általa, és áldás másoknak is, azon túl, hogy pénzkereset.” Különböző műfajú keresztény szövegeket fordít: teológiai műveket, bibliatanulmányozáshoz használt segédkönyveket, hitmélyítő könyveket, áhítatos könyveket, keresztény regényeket és életrajzokat.

5.1.1. Az első fordító tapasztalatai áhítatok fordításában

A fordító jelentős tapasztalattal rendelkezik áhítatos könyvek fordításában. Meglátása szerint ennél a műfajnál ugyanaz jelent könnyebbséget, ami nehézséget: „Rövid lélegzetű részekből áll. [...] ez nehezzé teszi a dolgot olyan szempontból, hogy egy-egy résznek kerek egésznek kell lennie, tehát külön-külön azokat a kicsi részeket, az egy-egy napi adagot olyan szépen kell megformálni, hogy az önmagában tökéletes legyen.”

A fordító kiemeli a műfaj formai követelményeit, a kiadók ezekkel kapcsolatos elvárásait: legfontosabb a következetes bibliafordítás-használat, az igehelyek jelölése, hiszen az áhítatok mindig egy bibliaversen alapszanak, és gyakran tartalmaznak további bibliai idézeteket. „A különböző bibliafordítások [...] okozhatnak komoly nehézséget, mert az angolban jóval több bibliafordítás van, mint a magyarban, [...] van olyan bibliafordítás, melynek valamelyik magyar egészen jól megfeleltethető, viszont vannak olyanok, melyeknek egyáltalán nincsen magyar megfelelője.”

A magyarban például nincs az *Amplified Bible*-hez hasonló bibliafordítás, melyben az igeverseket „teletűzdelik szinonimákkal”, magyarázatokkal. Ilyenkor többféleképpen járhat el a fordító: lefordíthatja az igeszakaszt, és lábjegyzetben jelezheti, melyik angol bibliafordítás alapján készült a fordítás. Ezt azonban a magyar olvasóközönség idegenkedve fogadhatja, ezért a fordítónak mérlegelnie kell, hogy érdemes-e ragaszkodnia ehhez a módszerhez. Szélsőséges esetekben megkeresi a kiadót, és engedélyt kér, hogy a magyar szövegben jelentős módosításokat hajthasson végre.

Hasonló kihívás elé állítják a fordítót a forrásnyelvi közeg kulturális példái: „A szerző, aki szeretné a mai modern olvasóközönséghez közel hozni az üzenetét, sok esetben hoz olyan kulturális referenciákat, példákat, amelyek az ő saját közegében [...] tökéletesen működnek, viszont a fordítónak nehézséget okoznak.” Például amikor a forrásnyelvi szöveg szerzője amerikai műsorokat, márkákat, termékeket vagy híres embereket említ, a fordítónak mindig kihívás ezeket magyarra átültetni.

Nagyfokú kreativitást igénylő feladat az alliteráció és az akrosztichonok fordítása is. A fordító példaként említi, amikor a forrásnyelvi szövegben a FAITH szót képezték a sorok kezdőbetűi, ezt kellett úgy átültetnie magyarra, hogy a HIT szó jöjjön ki a kezdőbetűkből. Ebből született a „Hiába Ijesztenek Történések” mondat, mely nem szó szerinti fordítása az angol szövegnek, de az értelmét visszaadta. A fordító szerint „ilyenkor nem szabad a konkrét formásokhoz ragaszkodni, hogy

pontosan annyi betű legyen, és pontosan azt jelentse. Itt az a lényeg, hogy milyen benyomást kelt az olvasóban.”

Bár a fordító nem használja Nida (1969) formális és dinamikus ekvivalencia fogalmát, ezzel a példával azt szemlélteti, hogy a formális ekvivalenciára törekvés a keresztény vallási áhítatok fordításánál nem vezet eredményre. A fordító megfogalmazásából kiderül, hogy célja a dinamikus ekvivalencia megtalálása: a célnyelvi szöveg ugyanolyan (vagy hasonló) benyomást keltsen a célnyelvi olvasóban, mint amilyen benyomást a forrásnyelvi szöveg keltett a forrásnyelvi befogadóban (Nida 1969).

További dilemma, hogy több évtizede keletkezett szövegeket érdemes-e régebbi magyar nyelvezettel visszaadni, vagy jobb modernizálni, hogy a mai magyar olvasóközönség jól értse. A keresztény vallási szövegek esetében ez gyakran felmerülő kérdés, hiszen a vallási nyelvezetre jellemző a mai köznyelvtől idegen, régies kifejezések használata. (A vallásos nyelvezet különböző rétegeivel, azok köznyelvhez való viszonyával például Hanula [2016] foglalkozik *Anyaszentnyelvünk* című monográfiájában.)

5.2. Második interjú: „szolgálat”

Második interjúalanyom előzetesen írásban megküldte válaszait, ezután beszélgettünk személyesen. A közelmúltban lett egyéni vállalkozó, azelőtt egy keresztény kiadó alkalmazásában állt. Vele folytatott interjúm mottójául az életét jelentő „szolgálat” kifejezést választottam, hiszen teológiát végzett, és sokrétű egyházi tevékenységet folytat kántorizálástól kezdve prédikáláson át fordításig. Baptista közösségben nevelkedett, gondolkodását azonban ökumenikus szemlélet jellemzi. Öt nyelvet tanult iskolarendszerben: orosz, angol, latint, ógörögöt és hébert, később önszorgalomból ismerkedett a spanyol, arab, kurd (északi kurmandzsi), farszi, hindi és urdu nyelvekkel is. Műveltsége, olvasottsága fordítói pályáján nagy előnyt jelent számára.

Elsősorban keresztény szövegeket fordít, változatos műfajokban: keresztény irodalmat, teológiai szakirodalmat, ún. „hitbuzgalmi írásokat”, például áhítatokat, prédikációkat, továbbá tanúságtételeket, önéletrajzokat, imanapok/imahetek liturgiáit, filmfeliratokat, animációs filmek szinkronját és telefonos alkalmazás szövegét (*Bible App for Kids*), néha verseket és énekszövegeket. Erős elhivatottság jellemzi: „Azért csinálom, mert ehhez értek, és mert hiszem, hogy ha Istentől kaptam hozzá tehetséget, akkor őt kell ezzel szolgálnom.”

Jelenleg szak- és műfordítói tanulmányokat folytat, sok terminust használ, például a *glosszárium*, *forrásnyelv*, *célnyelv*, *terminus*, *utószerkesztés*, *nyelvi közvetítés* szakkifejezéseket. Tapasztalatát jól mutatja, milyen sokféle összetevőjét sorolja fel a vallási szövegek sikeres fordításának:

Tisztában kell lennünk a keresztény nyelvezettel, szakkifejezésekkel és műfaji sajátosságokkal. Rengeteg háttérismeretre van szükség, nem beszélve a bibliai nyelvek (héber, ógörög) ismeretéről, és a latin is jól jöhet. Ismerni kell a tör-

ténelmet, az egyháztörténelmet, a művészettörténetet. Járatosnak kell lenni a himnológiában [...]. Ugyanakkor ismernünk kell a célközönség „ízlésvilágát” is.

A célnyelvi olvasóközönséggel kapcsolatban kifejti a forrásnyelvi és célnyelvi kultúra, valamint a különböző keresztény felekezetek közti különbségek ismeretének jelentőségét. Bizonyos magyar felekezetek számára például nem befogadható, hogy amerikai szerzők a popkultúra kortárs képviselőitől idéznek, mivel a magyar olvasó számára fontos, hogy erkölcsi példaképeket állítsanak elé egy vallási szövegben. A különböző keresztény felekezetek közti különbségek kezelése ugyanilyen fontos, amihez elengedhetetlen a felekezeti terminológia és liturgia, valamint a felekezet által használt bibliafordítások ismerete. A fordító kiemelte, hogy

a vallásos szövegek fordítása ott kezdődik, hogy a bennük lévő üzenet először hozzám szól. A saját lelkemen szűröm át. Nem tudom csak „kívülről” olvasni és fordítani, mintha engem nem vigasztalna vagy intene, buzdítana, szólítana cselekvésre, vagy tartana vissza valamilyen rossz iránytól.

Szentirmay (2025) vizsgálta a tolmácsok bevonódását a vallási eseménybe, interjúkutatásában hasonló tapasztalatokról számol be, mint ami a fenti idézetből is kitűnik: a fordító bevonódik, részévé válik annak, amit csinál. Ez az idézet jól illusztrálja továbbá azt is, hogy a keresztény vallási áhítatok szövegei a reiss-i tipológiában (Reiss 1971) a felhívásközpontú szövegek csoportjába tartoznak, melyek fő funkciója, hogy „meg akarják győzni valamiről az olvasót, vagy valamilyen cselekvésre hívják fel, tehát a direktív funkció dominál bennük” (Heltai 2023: 97). A vallási áhítatok fordításánál e funkció szem előtt tartása központi jelentőségű.

5.2.1. A második fordító tapasztalatai áhítatok fordításában

Beszélgetőtársam közel két évtizeden át fordította a *Mai Ige* (*Word for Today*) áhítatokat, így a műfaj fordításával kapcsolatban nagy tapasztalattal rendelkezik. Legnagyobb kihívásnak azt tartja, hogy „»mindenhez is« kell érteni, mert sosem lehet tudni, hogy a szerző honnan választ illusztrációt az adott napi elmélkedéshez: a sportból vagy a történelemből vagy a természettudományból...” Amikor olyan területekről hoz példát, amelyek távol állnak a fordítótól, akkor „sok utánajárást igényel a munka”.

Második interjúalanyom is hangsúlyozza a célnyelvi olvasóközönség figyelembevételét áhítatok fordításakor. Mivel e műfaj olvasóközönsége a társadalom minden rétegét magába foglalja, közérthetőségre kell törekedni, de az is fontos, hogy „élvezhető legyen az elkészült szöveg”. Példaként az idegen szavakat, az amerikai kultúrára jellemző kifejezéseket említi, melyekből nem szerencsés, ha túl sok szerepel az áhítatok szövegeiben.

Azt kiharcoltam, és a szerzőtől még életében írásos engedélyt kaptam, hogy ha az átlag magyar olvasó számára teljesen ismeretlen nevekre hivatkozik (pl. az angol vagy amerikai történelemből vagy egyháztörténelemből), akkor azokat törölhetem a magyar változathból, vagy ha van olyan magyar történelmi személy, akinek hasonló élethelyzete vagy aranyköpése volt, akkor kicserélhetem a sztorit magyar történetre.

5.3. Harmadik fordító: „élő kapcsolat Istennel”

Harmadik interjúalanyommal Zoom alkalmazáson keresztül beszélgettünk, otthonából jelentkezett be. Körülbelül húsz évig fordított másodállásban, mostanában viszont ritkán vállal fordítási feladatokat. Elmondása szerint elfáradt, különösen az egyszerű fordítású Biblia¹ részeinek visszafordításában, ami testileg-lelkileg és szellemileg egyaránt megterhelte.

Ez óriási agyi munka, a fordítás elképesztő agyi koncentráció természetes szinten. [...] és van egy szellemi oldala is [...] azt gondolom, az ördögnek nem tetszett, hogy én azon dolgozom, hogy sok tízezer meg százezer emberhez majd eljusson Isten Igéje ebben az egyszerű fordításban, tehát nagyon sok támadáson is átestem.

Ahogy az idézetből kitűnik, a fordító a keresztény szövegek fordítására spirituális feladatként tekint. Elengedhetetlennek tartja, hogy a keresztény szövegek fordítói maguk is hívők legyenek: „Nagyon fontos, hogy bennünk legyen Isten élete a Szent Szellem, a Szentlélek által, legyen vele élő kapcsolatunk, tudjon bennünket vezetni és segíteni. Nagyon fontos az Istenre való támaszkodás, az Istenbe vetett bizalom, hogy nem a saját képességeimben bízom.” Hasonló eredményeket ismertet Szentirmay (2025) is interjúkutatásában, több tolmács beszámolt például arról, hogy „imádkozik a Szentlélekhez a tolmácsolás előtt” (Szentirmay 2025: 238). A vallási közegben megvalósuló tolmácsolás és fordítás során tehát megjelenik egy transzcendens dimenzió is.

Interjúalanyom elengedhetetlenül fontosnak látja, hogy a fordítónak a felekezeti terminológia ismerete mellett alapos bibliaismerete legyen:

Nem csak a felekezeti szaknyelv ismerete számít, [...] a Biblia az alap. Hogyha valaki nem ismeri a Bibliát, akkor ott óriási félrefordítások lehetnek, nem tudja értelmezni a dolgokat. [...] nagyon komoly szakzsargonja van a keresztény szövegek fordításának, és alapvetően ez a Biblia ismeretében gyökerezik.

Ritkán elvállalt más szakterülethez tartozó szövegeket is, de leginkább keresztény tartalmakat fordított: az egyszerű fordítású Biblia részeit, továbbá didaktikus, prófé-

¹ Biblia – EFO (egyszerű fordítás). 2012. Budapest: TBL Magyarország.

tai és látomásokról beszámoló irodalmat. Nála is jelentkezik a *szolgálat* motívuma: „A fordítás nekem mindig a szolgálatot jelentette.” Szentirmay interjúkutatásában is felmerül a *szolgálat*ként végzett munka és a *lelki élmény* fogalma, melyek a katolikus egyházhoz tartozó tolmácsok narratívájában motivációs tényezőként szerepelnek (Szentirmay 2025: 212).

5.3.1. A harmadik fordító tapasztalatai áhítatok fordításában

Beszélgetőtársam áhítatok fordításában nem rendelkezik nagy tapasztalattal, viszont anyanyelvén írt áhítatokot, és gyakran olvas szövegeket ebben a műfajban. Legmeghatározóbbnak a szövegek tömörségét, rövidségét tartja, hisz gyakran egyetlen velős üzenetet, egy átfogó bibliai igazságot fogalmaz meg a szerző nagyon röviden, amit jó példákkal szemléltet. Kiemelten fontos, hogy kívánatos legyen az olvasók számára a szöveg, felkeltse érdeklődésüket már a legelső mondattal.

Véleménye szerint az áhítatok fordításánál is elegendhetetlen, hogy hívó legyen a fordító, jól ismerje a Bibliát és a felekezeti szakzsargont. Az áhítatok népszerűségéről így vall:

Bizonyos felekezetekben óriási szerepe van az áhítatoknak a hívők körében, a legnépszerűbb keresztény olvasmányok közé tartoznak. Emiatt nagyon fontos a jó, frappáns fordítás, a gördülékeny, könnyen olvasható szöveg létrehozása. Ehhez mindig extra időre, a fordított szövegtől való eltávolodásra van szükség. Így, néhány héttel később átolvasva saját fordításunkat már képesek leszünk hibáink kiszűrésére. Áhítatok esetében ezt egy kötelezően beépítendő lépcsőfoknak látom.

5.4. Negyedik fordító: „élvezem azt, amit csinálok”

Negyedik interjúalanyommal Zoom-beszélgetést folytattunk, otthonában tartózkodott az interjú készítésekor. Gimnazistaként kezdett tolmácsolni és fordítani, körülbelül 14 évvel ezelőtt. A legelső felkérés hatására fordult e terület felé, s végül fordító/tolmács mesterdiplomát szerzett angol (B) és francia (C) nyelvből. Érdeklődése, lelkesedése folyamatosan nőtt: „az egyetemen egyre inkább élveztem azt, amit tanulok. Azóta is nagyon élvezem azt, amit csinálok.”

A fordító narratíváját végig a fordítás és tolmácsolás iránti szenvedély jellemzi, szívvel-lélekkel végzi munkáját. Korábban négy évig fordítóirodai projektmenedzser volt, jelenleg másodállásban fordít, főállásban projektmenedzser egy egyetemen. Egyéni vállalkozás indítását tervezi, szabadúszó fordítóként szeretné folytatni pályafutását.

Keresztény vallási szövegeket önkéntesként fordít, ezekből van kevesebb a portfóliójában. Sok egyéb területtel, elsősorban gasztronómiai és marketingszövegekkel, de műszaki szakszövegekkel és betegtájékoztatókkal is dolgozik. Kifejezetten büszke

arra, hogy nem csak keresztény szövegeket fordít: „Mindig büszke voltam arra, hogy megállom a gyülekezeten kívül is a helyemet. [...] törekedtem erre, hogy ne csak egy keresztény munkahelyen tudjak megállni, [...] ne csak ott, ahol elnézőbbek talán, hanem igenis a szakmámban is a csúcsra, a legjobbak közé [töreksem].”

5.4.1. A negyedik fordító tapasztalatai áhítatok fordításában

A fordító az áhítatokról elmondja, hogy mivel Biblia-alapú szövegek, a bibliaismeret és a különböző bibliafordítások ismerete elengedhetetlenül fontos. A különböző felekezetek más-más bibliafordításokat preferálnak, van, ahol például nem fogadják el az egyszerű fordítású Bibliát.

A történelmi ismeretek, a különböző felekezeti terminológia és nyelvhasználat szerepét is hangsúlyozza a fordító. Több példát említ, elsőként a *church* szó megfeleltetését, mely egy magyar célnyelvi szövegben lehet *templom*, *zsinagóga* vagy *imaház*, emiatt fontos, hogy a fordító tisztában legyen a különböző felekezetek szóhasználatával. A fordító példái közül kiemelendő még a klasszikusnak számító *Szent Szellem/Szentlélek* kifejezések felekezetenkénti eltérő használata, melyről évtizedek óta teológiai viták folynak.

A forrás- és célnyelvi olvasóközönség ismerete, preferenciáinak felmérése, átgondolása a következő fontos szempont. Interjúalanyom kiemeli, hogy az amerikai keresztény kultúrában szokványos kifejezések/kollokációk a magyarországi keresztény kultúrában gyakran nem elfogadottak. Példaként a *satisfy* igét említi, melynek a forrásnyelvi szövegekben nincs negatív/pejoratív konnotációja abban a kontextusban, hogy Isten *kielégíti a szükségleteinket*, a magyar célnyelvi szövegekben viszont idegenül hat, és pejoratív konnotációt hordozhat, ezért helyette a *betölti szükségleteinket* vagy *gondoskodik szükségleteinkről* kollokációkat szokta használni.

Az információkereső kompetencia elsajátítása és fejlesztése fontos feladata minden fordítónak, e tekintetben nincs különbség keresztény és nem keresztény fordítók között interjúalanyom szerint. Ugyanakkor a keresztény szövegek fordításában előnyt jelent a speciális közeg és szóhasználat ismerete, ami a kívülállók számára nem mindig érthető. A fordító szerint nagy előny, hogy keresztény közegben nőtt föl, mert kiterjedt háttértudással rendelkezik ezzel a kulturális szférával kapcsolatban.

5. 5. Az interjúkban felmerülő motívumok

5.5.1. Professzionális és nem professzionális fordítás, önkéntesség

Pérez-González és Susam-Saraeva (2012) felhívja a figyelmet arra, hogy a nem professzionális fordítók tevékenységét is érdemes kutatni, hiszen a fordítók jelentős ré-

szé dolgozik fordítói képesítés, valamint ellentételezés nélkül. Interjúalanyaim közül ketten professzionális fordítók és tolmácsok, egy közülük nem rendelkezik fordítói végzettséggel, egy hölgy pedig jelenleg végzi a fordítói szakirányú továbbképzést, de húsz éve dolgozik fordítóként. Érdekes lenne nagyobb populáción felmérni, milyen arányban dolgoznak professzionális és nem professzionális fordítók a vallási szakterületen. Szentirmay (2025) magyarországi katolikus tolmácsok körében már vizsgálta a professzionális és nem professzionális közvetítők arányát és együttműködését, amihez módszertani kereteket is kidolgozott. A vizsgálatokat érdemes lenne fordítókra is kiterjeszteni, több felekezet bevonásával.

A nem professzionális fordításhoz szorosan kapcsolódik az önkéntesség témája. Megfigyelésem szerint sok önkéntes fordító tevékenykedik egyházi közegben, ahol az erőforrások korlátozottsága miatt gyakran nincs lehetőség a fordítói munka ellentételezésére, ezért indokoltnak tartottam erről a témáról is kérdezni interjúalanyaimat, mivel feltételeztem, hogy releváns tapasztalatokkal rendelkezhetnek e téren.

A négy fordítóból három önkéntes fordítást, egy pedig önkéntes tolmácsolást szokott vállalni; utóbbinak fordítói megbízásai mellett önkéntes fordításra nincs ideje. Ugyanez a fordító az önkéntességet a *szolgálat* szinonimájaként említi, és hangsúlyozza: „nagyon szeretem ezt csinálni, nagyon szeretek szolgálni, tudom, hogy az Úr megáldja, és kipótolja nekem akkor is, hogyha nem kerestem úgy vele, mintha mondjuk egy hivatalos rendezvényen tolmácsoltam volna...” A másik három fordító is szinonim kifejezésként használja a *szolgálat* és *önkéntesség* szavakat, náluk viszont felmerül az önkéntesség árnyoldala is: bele lehet fáradni, mivel gyakran nem becsülik meg a munkájukat anyagilag, nem fizetnek érte. Mindannyian megfogalmazták, hogy az önkéntes fordítást egyházi közegben gyakran magától értetődőnek tartják, az egyik fordító megfogalmazásában „megjelenik némi elvárás is arra vonatkozóan, hogy ezt az ember önkéntesen, »vatikáni valutáért« csinálja, vagy legalábbis olcsóbban.” Személyes tapasztalataim is alátámasztják, hogy keresztény közegben gyakran elmosódnak a határok a munka, a szolgálat és az önkéntesség között.

Egy fordító szerint az önkéntes fordítás jó lehetőség, mert ismertséget hozhat, ami által akár megbízásokhoz is lehet jutni. Három fordító pályája önkéntes fordításokkal vagy tolmácsolással indult, saját gyülekezeti közegükben. Ez a mintázat – a gyülekezeti szolgálatból kinövő tolmács- vagy fordítókariert – számos keresztény közegben dolgozó fordító (és tolmács) esetében megfigyelhető.

5.5.2. Neurális gépi fordítás használata keresztény vallási áhitatok fordításában

A neurális gépi fordítás (Neural machine translation, NMT) kezdetei 1997-re nyúlnak vissza, azonban csak 2015 körül ért el a fejlesztés abba a fázisba, amikor az NMT uralkodóvá vált a gépi fordítás területén (Laki és Yang 2022, idézi Eszenyi 2023). Egyre több kutatás vizsgálja a gépi fordítómotorok (és újabban a mesterséges intelligencia) használatát a fordítók körében, Eszenyi (2023) interjúkutatásának is ez áll a fókuszában.

A téma aktualitása miatt indokoltnak láttam arról is kérdezni interjúalanyaimat, hogy használnak-e vallási szövegek, konkrétan a vallási áhítatok fordításához gépi fordítómotorokat. A négy fordító közül ketten elzárkóznak az NMT-használatától. Egyikőjük soha nem próbálta ki, a másik fordító egyszer elvállalta egy DeepL-lel előfordított vallási szöveg utószerkesztését, de nem voltak jó tapasztalatai: „Még-néztem, kipróbáltam, és azt mondtam, hogy ez így sokkal rosszabb, mint hogyha fordítaná az ember [...] több idő is [...] lektorálni egy DeepL-es fordítást, mint elő-ről, nulláról lefordítani.”

Egy fordító a Google Fordítót használta néhányszor, de nem vallási szövegek fordításához, hanem önkéntes menekültügyi tolmácsoláshoz. Úgy gondolja, hogy teo-lógiai témájú szövegek, vallási áhítatok fordításánál egyelőre nem nyújt segítséget az NMT. A fordítói szakmával és saját jövőjével kapcsolatban bizakodó, szerinte mű-vészi igényű szövegeknél mindenképp szükség lesz a humán fordítókra.

Erről hasonlóan vélekedik a legfiatalabb fordító is, aki viszont projektmenedzseri múltja miatt gyakran használja a gépi fordítómotorokat. A magas minőségű fordításra lát igényt a piacon, ide sorolja a keresztény vallási szövegek fordítását, melyek szerinte mind „minőségérzékenyek”, fordításukhoz továbbra is szükség van jó szakemberekre. Az NMT fejlődését robbanásszerűnek érzékeli, óriási minőségjavulást tapasztal. Hasznos eszközöknek tartja a gépi fordítómotorokat, de tapasztalata szerint keresztény közegben nehezen fogadják el ezeket. Úgy látja, hogy vallási szövegek fordításához kevésbé használható a gépi fordítás, mint például jogi vagy műszaki szakszövegekhez. A fordítók jövőjével kapcsolatban vannak aggodalmi, kétségei: „Az ilyen darálós fordítás teljesen ki fog szóródni, [...] a nagyon egyszerű szövegeket, meg ahol nem szükséges az, hogy nagyon minőségi legyen, el fogja vinni a DeepL abszolút.”

Indokolt lehet további vizsgálatokat végezni az egyházi szakterületen dolgozó fordítók körében, mivel a pilotkutatás eredményei arra utalnak, hogy e populáció egy része nem ismeri és nem használja az NMT-t; e szegmens feltárása releváns adatokkal járulhat hozzá a gépi fordítás terjedését és használatát vizsgáló kutatásokhoz.

5.5.3. Megbecsülés és szakmai elégedettség a keresztény fordítók körében

A szlovákiai műfordítók, hites fordítók és intézményi (uniós) fordítók munkahelyi boldogságára irányuló kutatások (Bednárová-Gibová és Madoš 2019; Bednárová-Gibová 2022) rámutattak, hogy a fordítók körében érdemes affektív tényezőket is vizsgálni, mert a szakmáról alkotott képet jelentősen árnyalják e kutatások eredményei. Pilotkutatásomban a vallási áhítatok fordítóit elégedettségükről és a megbecsüléssel kapcsolatos érzéseikről, benyomásaikról is kérdeztem.

Bár nem kérdeztem rá kifejezetten, mégis mind a négy fordító említette az anyagi megbecsülést – hárman közülük első tényezőként –, ugyanis nehézségként élik meg, hogy gyakran alulfizetik munkájukat. Az egyik fordító így nyilatkozott: „Mivel ez na-

gyon kemény munka, [...] anyagi elismerés is kellene [...], hisz az Atya is megbecsüli azokat, akik őneki szolgálnak. [...] úgy tudnám elképzelni, hogy mondjuk félárban. És akkor szolgálatként is végzem, de mégis kapok valamennyi anyagi elismerést is.” A fordító narratívája megerősíti korábbi megállapításomat, mely szerint keresztény közegben a *szolgálat* és a *munka* fogalma nem különül el világosan egymástól. További kutatások célja lehet e fogalmak pontosabb körülhatárolása vallási közegben.

Az anyagi megbecsülésen túlmenően mind a négy interjúalany arról számolt be, hogy fordítói munkájukat megbecsülik mind a megbízóik, mind a felhasználók. Hangsúlyozták, hogy megbízóik visszatérően, rendszeresen felkérték vagy felkértek őket keresztény szövegek fordítására, amit a bizalom és elégedettség jelének tekintenek. Három fordító a célnyelvi olvasóközönség pozitív visszajelzéseit is említette, ami fontos visszacsatolás számukra, olyan tényező, amely megerősíti őket abban, hogy munkájuk értékes.

Az a tudat, hogy fontos és értékes munkát végeznek, szorosan összefügg szakmai elégedettségükkel is. Mind a négy fordító örömet talál munkájában, elégedettséggel tölti el, hogy olyan tevékenységet űzhet, amelyet szívesen csinál. Egyikőjük így fejezte ki ezt: „nagyon szeretem ezt csinálni, élvezem, ahogy egy-egy bonyolultabb mondatnál megtalálom a legalkalmasabb magyar kifejezési módot.” Az „élvezem”, „élvezet”, „a legszebb munkák egyike” és „boldog vagyok a munkámmal” kifejezések két másik fordító narratívájában is megjelentek. A negyedik fordító pedig így fogalmazott: „Nem tudom elképzelni, hogy mást csináljak, a fordítás az életem.” A szakmai elégedettség tehát mind a négy fordító esetében erőteljesen megjelent. További kutatások tárgyát képezheti annak feltárása, hogy a fordítók elégedettsége milyen tényezőktől függ, amit nem csak vallási/egyházi kontextusban, hanem egyéb szakterületeken is érdemes vizsgálni.

6. Összegzés

Pilotkutatásomat az a cél vezérelte, hogy a keresztény vallási áhítatok műfaji jellegzetességeiről és fordítási sajátosságairól keresztény vallási szövegek fordítóival készített félig strukturált interjúk segítségével ismereteket szerezzek. Emellett céлом volt az is, hogy a keresztény vallási szövegek fordítóinak háttéréről, képzettségéről, munkamódszereiről adatokat gyűjtsek.

Az interjúk előkészítése, a próbainterjú és a kérdéssor korrigálása után elkészítettem az interjúkat, majd feldolgoztam a narratívákat, azonosítva bennük a fő motívumokat. Miután összegeztem eredményeimet, interjúalanyaimtól visszajelzést kértem az eredményeket bemutató részről, ennek érdekében mindenkinek elküldtem a saját profilját részletező leírást. Egy fordító teljes egészében jóváhagyta a róla szóló részt, hárman viszont kiegészítették narratíváikat, amit beépítettem az *Eredmények* című 5. alfejezetbe. Az alábbiakban összefoglalom a négy interjú alapján a keresztény vallási

áhítatok műfaji jellegzetességeiről és fordítási sajátosságairól szerzett információkat, majd felvázolok néhány területet, melyek jövőbeni kutatások tárgyát képezhetik.

1. ábra: A keresztény vallási áhítatok jellemzői²

Az 1. ábra a fordítók narratíváiban leghangsúlyosabbá vált műfaji jellegzetességeket szemlélteti. Mind a négy interjúalanyom kiemelte, hogy a keresztény vallási áhítatok Biblia-alapú szövegek, ezért fordításukhoz elengedhetetlen a Biblia és a különböző bibliafordítások ismerete a cél- és forrásnyelven is. Emellett döntő jelentőségű a különböző keresztény felekezetek vallási nyelvezetének, terminológiájának, továbbá a célnyelvi olvasóközönség elvárásainak, igényeinek ismerete.

Három fordító hangsúlyozta, hogy kiemelt figyelmet igényel a forrásnyelvi és célnyelvi kultúrák különbségeinek áthidalása e szövegek fordításánál. Szintén hárman jelezték, hogy a szövegek tömörsége, rövidegsége speciális fordítói megközelítést kíván. Két interjúalanyom beszélt a teológiai (egyháztörténeti) ismeretek, az Istennel való kapcsolat, valamint az információkereső kompetencia jelentőségéről.

Pilotkutatásomban a keresztény vallási áhítatok műfaji jellegzetességeiről, fordítási sajátosságairól szerzett információk a legjelentősebb eredmények, azonban a fordítók háttéréről, képzettségéről, munkamódszereiről szerzett ismeretek is fontos adalékokat szolgáltathatnak további vizsgálatokhoz. Az interjúkból nyert válaszokból kiderül, hogy mind a négy fordító vallásos közegeből jön, szolgálatként tekint a fordításra, és az önkéntesség életük természetes része (ez összefügg a szolgálat-

² Az ábra elkészítéséhez a ChatGPT ingyenes verzióját használtam.

tal, néha szinonim kifejezésként használták a kettőt). Közülük ketten rendelkeznek fordító/tolmács képesítéssel, egy fordító képzésben van, egy nem szerzett képesítést ezen a területen. Az anyagi megbecsülés kérdése érzékeny téma számukra, hiányérzetük van ezzel kapcsolatban, csupán egy fordító tud megélni kizárólag keresztény szövegek fordításából. Ennek ellenére mindannyian azt tapasztalják, hogy megbecsülik a munkájukat, és maguk is elégedettek hivatásukkal.

Az általam vizsgált négy fordítóval készített interjúk során, saját szubjektív kutatói perspektívámon keresztül az előzőekben ismertetett eredményekre jutottam. Bár kvalitatív, feltáró jellegű kutatásom nem alkalmas általánosításra, a tanulmányban bemutatott eredmények kiindulási pontként szolgáltathatnak további résztvevő-orientált vizsgálatokhoz. Érdekes az eredményeket további fordítókkal (és tolmácsokkal) készített interjúk vagy akár kellő számú résztvevő esetén kérdőíves felmérések alkalmazásával nagyobb populáción tesztelni.

A vizsgálat néhány további kutatási irányt is körvonalaz, így a professzionális és nem professzionális fordítók arányának elemzését, a *szolgálat* és a *munka* fogalmainak pontosítását vallási kontextusban, az NMT használatától való elzárkózás okainak feltárását, és ennek lehetséges változását az érintett populációban. Emellett indokolt feltárni, hogy a fordítók szakmai elégedettsége milyen tényezőktől függ, és mely változók befolyásolják annak mértékét.

Irodalom

- Bednárová-Gibová, K., Madoš, B. 2019. Investigating translators' work-related happiness. Slovak sworn and institutional translators as a case point. *Meta* Vol. 64. No. 1. 215–241. <https://doi.org/10.7202/1065335ar>
- Bednárová-Gibová, K. 2020. Exploring the literary translator's work-related happiness. The case study of Slovakia. *Across Languages and Cultures* Vol. 21. No. 1. 67–87. <https://doi.org/10.1556/084.2020.00004>
- Bednárová-Gibová, K. 2022. How happy are legal translators at their work? Further findings from a cognitive-affective enquiry. *Translation Studies* Vol. 15. No. 1. 1–20. <https://doi.org/10.1080/14781700.2021.1918233>
- Dam, H. V., Zethsen, K. K. 2008. Translator status. A study of Danish company translators. *The Translator* Vol. 14. No. 1. 71–96. <https://doi.org/10.1080/13556509.2008.10799250>
- Dam, H. V., Zethsen, K. K. 2009. "Who said low status?" A study on factors affecting the perception of translator status. *JoSTrans* Vol. 12. 2–36.
- Dam, H. V., Zethsen, K. K. 2011. The status of professional business translators on the Danish market. A comparative study of company, agency and freelance translators. *Meta* Vol. 56. No. 4. 976–997. <https://doi.org/10.7202/1011263ar>
- Dam, H. V., Zethsen, K. K. 2014. Translators in international organizations. A special breed of high-status professionals? Danish EU-translators as a case point. In: Angelelli, C. (ed.) *The sociological turn in translation and interpreting studies*. Amsterdam: Benjamins. 93–113. <https://doi.org/10.1075/bct.66.07dam>

- Dam, H. V., Zethsen, K. K. 2016. "I think it is a wonderful job". On the solidity of the translation profession. *The Journal of Specialised Translation* Vol. 25. 174–187.
- Eszenyi R. 2022. Kérdőívek és interjúk a fordítás és tolmácsolás kutatásában. In: Klaudy K., Robin E., Seidl-Péché O. (szerk.) *Bevezetés a fordítás és a tolmácsolás kutatómódszertanába I. Általános rész.* Budapest: ELTE FTT–MANYE Fordítástudományi Szakosztály. 77–91. <https://doi.org/10.21862/kutmodszertan1/5>
- Eszenyi R. 2023. *Humán fordító és gépi fordítás 8 leckében. Változások a 21. századi nyelvi közvetítő szerepében.* Budapest: ELTE Eötvös Kiadó. 77–92. <https://doi.org/10.21862/Transl.HuXMach.2023.8>
- Hale, S., Napier, J. 2016. *Research Methods in Interpreting. A Practical Resource.* London: Bloomsbury. <https://doi.org/10.7202/1037771ar>
- Hanula G. 2016. *Anyaszentnyelvünk. A „szent nyelvek” és a fordítás.* Budapest: Argumentum – ELTE BTK Vallástudományi Központ – PRTA. <https://vallastudomany.elte.hu/sites/default/files/Muhelytanulmanyok/Mu%CC%8Bhelytanulma%CC%81nyok3.-HanulaGergely-Anyaszentnyelvu%CC%88nk-Nyoma%CC%81sra-LA.pdf> (letöltve: 2026. 05. 30.)
- Heltai P. 2023. *Bevezetés a fordítástudományba.* Budapest: Károli Gáspár Református Egyetem – L’Harmattan Kiadó.
- Károly K. 2007. *Szövegtan és fordítás.* Budapest: Akadémiai Kiadó. <https://doi.org/10.1556/9789634543121>
- Károly K. 2022. A nyelvi közvetítés empirikus kutatásának módszerei. In: Klaudy K., Robin E., Seidl-Péché O. (szerk.) *Bevezetés a fordítás és a tolmácsolás kutatómódszertanába I. Általános rész.* Budapest: ELTE FTT–MANYE Fordítástudományi Szakosztály. 27–58. <https://doi.org/10.21862/kutmodszertan1/3>
- Laki, L. J., Yang, Z. G. 2022. Neural machine translation for Hungarian. *Acta Linguistica Academica* Vol. 69 No. 4. 501–520. <https://doi.org/10.1556/2062.2022.00576>
- Lincoln, Y. S., Guba. E. G. 1985. *Naturalistic Enquiry.* Newbury Park, C.A: Sage.
- M. Szegedi E. 2025. Lexikai ismétléseletolódások egy angol forrásnyelvű áhítat két magyar fordítási változatában. In: Adorján M., Kovács T. (szerk.) *Egyházi szövegek fordítása és utószerkesztése. Fordításoktatás és könyvkiadás.* Budapest: L’Harmattan. 117–146.
- Nida, E. A., Taber, Ch. R. 1969. *The Theory and Practice of Translation.* Leiden: Brill.
- Pérez-González L., Susam-Saraeva, Ş. 2012. Non-professionals Translating and Interpreting. Participatory and Engaged Perspectives. *The Translator* Vol. 18. No. 2. 149–165. <https://doi.org/10.1080/13556509.2012.10799506>
- Reiss, K. 1971. *Möglichkeiten und Grenzen der Übersetzungskritik.* München: Max Hueber Verlag.
- Seidman, I. 2002. *Az interjú mint kvalitatív kutatási módszer.* Budapest: Műszaki Könyvkiadó.
- Szentirmay P. 2025. A többnyelvű katolikus egyházi kommunikációs események érintettjeinek elvárásai, a tolmácsok profilja és képzése vallási kontextusban. Doktori értekezés. Kézirat. ELTE BTK Nyelvtudományi Doktori Iskola Fordítástudományi Doktori Program.

Terminusmegfeleltetési eljárások és stratégiák a fordított szövegekben

Seidl-Pécs Olívia

ELTE Eötvös Loránd Tudományegyetem Bölcsészettudományi Kar,
Fordító- és Tolmácsképző Tanszék

Kivonat: A tanulmány a terminusok fordításközpontú kutatásához kívánja a különböző terminusmegfeleltetési szempontokat egybegyűjteni. Ehhez a terminus meghatározásából és a terminus fordítási folyamatban betöltött szerepéből indul ki. A fordítási folyamat során a terminusok megfeleltetésekor általában a forrásnyelvi terminus fogalmi jegyeinek leginkább megfelelő célnyelvi terminus kerül a célnyelvi szövegbe. A forrásnyelvi és célnyelvi terminuspár fogalmi jegyeinek összevetésével állapítható meg az adott terminusok közti ekvivalencia mértéke.

A tanulmány a terminológiai megfeleltetések fogalmi egyenértékűségi (ekvivalencia) aspektusa mellett bemutatja a terminológiai megfeleltetések lexikai–rendszerszintű (intézményesültség), fordításstratégiai (honosítás és idegenítés), illetve nyelvi–formai (terminusalkotás) aspektusait is. Külön foglalkozik az egyes szakterületek fogalmi rendszerében már rögzült és a frissen terminologizálódó szaknyelvi kifejezésekkel. Ez utóbbiaknál leírja az új terminusok kialakulásának jellemző szóképzési módjait, illetve tárgyalja a szakszövegben alkalmilag terminologizálódó köznyelvi lexikai elemek kérdését, amely terület különös jelentőséggel bír a szakfordítások esetében.

A tanulmány elsődleges célja, hogy elméleti keretet és gyakorlati támpontokat nyújtson a terminológiai megfeleltetések fordításkutatás-központú vizsgálatához. A terminológiai megfeleltetés jelenségének pontosabb megértése, valamint az ezzel kapcsolatos döntéshozatal tudatos vizsgálata új távlatokat nyithat a terminológiai kutatás területén.

Kulcsszavak: fogalmi jegyek, terminológiai megfeleltetés, ekvivalencia, terminusalkotás, terminologizálódás

1. Bevezetés

A terminológiával kapcsolatos tudományos diskurzus eredete a XIX. század közepe-re nyúlik vissza, amikor a technológiai folyamatok nemzetköziesítése megkövetelte a szabványosítás megkezdését. A mértékegységek egységesítésével megkezdett munkát a szakmai szabványosítás követte, amely már nyelvészeti (majd később akár

nyelvpolitikai) kontextusba helyezte a fogalmi meghatározások rendszerének strukturált feldolgozását (vö. Hacken 2010). Az egyes szakterületek terminusait rendszerező szisztematikus terminológiai munka (Fóris 2024) mellett a múlt század végén előtérbe került a fordításközpontú terminológiai szemlélet is (Arntz és Picht 1982, Fischer 2018). Az alkalmazott fordítástudomány holmes-i felosztása (Holmes 1972) a folyamatközpontú (*process-oriented*) és funkcióközpontú (*function-oriented*) irány mellett fontos kutatási területként jelöli meg a fordított szövegek sajátosságait vizsgáló eredményközpontú (*product-oriented*) irányt is. A fordítástudomány és terminológiakutatás számára egyaránt érdekes interdiszciplináris terület a célnyelvi szövegek terminológiai sajátosságainak vizsgálata (lásd bővebben Seidl-Pécs 2024), mely terület mellett mára egyre nagyobb figyelmet kap a fordítási folyamatot is figyelemmel kísérő fordításközpontú terminológiai perspektíva. Ez utóbbi fókuszában megjelennek a korábban rögzült terminusok mellett a frissen, vagy csak az adott szövegben terminologizálódó lexikai elemek, illetve a nyelvek közötti terminusmegfeleltetési eljárások és stratégiák is.

A jelen tanulmány kísérletet tesz a terminusok vizsgálatához alkalmazott terminusmegfeleltetési eljárások és stratégiák rendszerezésére, amelyek többek között rávilágítanak arra is, hogy a terminusmegfeleltetéssel kapcsolatos döntések nem univerzálisak, hanem szakterületenként és kommunikációs helyzetenként is változnak.

2. A terminus fogalma

A terminusok a szaknyelvi szövegek kiemelt lexikai elemei, mivel az általuk jelölt komplex fogalmi egységek szorosan kapcsolódnak az adott szakterület tudásstruktúrájához, konvencióihoz és kommunikációs normáihoz. A terminusok használatának következetessége és megfeleltetése a fordított szövegekben ezért alapvetően befolyásolja a célnyelvi szövegek pontosságát, koherenciáját és szakmai elfogadhatóságát.

Cabré (2010: 357) a terminusok három különböző szempontú leírását tartja meghatározónak. Kiemeli egyrészt a lexikai egységeknek, a terminust használó szakértői közösségben elismert és stabilizált pontos jelentését, másrészt a szakterület tartalmi struktúrájában a terminusok révén kialakuló szükséges és releváns tudáscsomópontokat, amelyek összessége együttesen alkotja egy szakterület fogalmi struktúráját és ezzel elősegíti a diskurzus egységesítését. (A terminusok révén kialakuló szakterületi tudáscsomópontok elsődleges funkciója, nézete szerint, a szakterületi tudás leképezése.) Harmadrészt hangsúlyozza, hogy a terminusok használata a szakmai kommunikáció és interakció mellett lehetővé teszi a tudás didaktikai célú átadását az új szakemberek vagy a tágabb közösség számára. (E szemszögből szerinte kiemelendő az is, hogy a szövegek terminológiai sűrűsége a szövegek specializáltságának szintjétől függően változik.)

Cabré (2010) gondolatmenetét folytatva alapvetésnek tekinthető, hogy az eltérő információs és kommunikációs igények kielégítése érdekében az egyes szakmai kö-

zösségek kialakítják saját szaknyelveiket. Megfigyelhető ugyanakkor a különböző szakmai közösségek egyre jellegzetesebb szaknyelvi differenciálódása is, amely során az egyes szaknyelvi területek szaknyelvspecifikus elemei szükségszerűen megjelennek, illetve számuk folyamatosan növekszik (Seidl-Péché 2021, 2024). A szaknyelvi szókészlet kitüntetett elemei a terminusok. A terminus meghatározásánál Fóris és munkatársai (2024: 154) két különböző felfogást említenek: „az egyik változat a terminust a fogalom és a jelölő egységének tekinti, a másikban a terminust a fogalom jelölőjeként definiálják.”

Cabré (1999: 81) felfogásában a „terminus egy adott szakterület meghatározott fogalmát jelölő, megegyezően alapuló szimbólum.”¹ A megközelítés gyökerét Cabré Wüstertől származtatja és ezen elgondolás alapján felhívja a figyelmet arra, hogy minden lexikai elem kerülhet terminus szerepbe. A terminusokat továbbá az adott nyelv nyelvi rendszeréhez tartozó, formával és jelentéssel rendelkező egységekként írja le.

Saját megközelítésében a terminus meghatározásánál a fogalom és jelölő közötti ideális esetben stabil, egyértelmű megfeleltetés kerül előtérbe, amely egy adott szakterület fogalmi rendszerén belül valósul meg (kivételt képeznek a szinonimitásból és poliszemiából adódó esetek). A terminust ezek alapján valamely szakterülethez kapcsolódó szaknyelvben egy meghatározott fogalmat jelölő, egy vagy több elemből álló nyelvi egységként definiálok, amelynél egyértelmű kapcsolat áll fenn a fogalom és a jelölő között (vö. Seidl-Péché 2024). A meghatározás ugyan kevésbé hangsúlyozza a nem nyelvi „szimbólum” olvasatot, viszont nem is zárja ki, hogy a nyelvi elemek által reprezentált terminushoz kapcsolódjanak más szemiotikai rendszerekben a fogalom azonosítását támogató, ekvivalens reprezentációk (pl. képi [pl. piktogram, ikon] vagy hangalapú [pl. akusztikus jelzés, riasztóhang] megjelenítések).

Slíz (2012) akkortól tekint egy lexikai elemre terminusértékű elemként, „amikor először jelenik meg a későbbi, rögzült alakjában, és amikor először használják műszóként, vagyis egy jelenség, kategória stb. állandónak szánt megnevezéseként” (Slíz 2012: 149). Slíz a terminusok létrehozásának okát a megnevezés kényszerének tulajdonítja, mivel „a kategóriákat, jelenségeket a tudományos kommunikáció egyértelműsége érdekében egyértelmű nyelvi megjelöléssel kell ellátni” (Slíz 2012: 150). A szókészlet egészének, akárcsak magának a szakszókészletnek a változását külső (nyelven kívüli) és belső (nyelvrendszerbeli) tényezőkre vezeti vissza. A külső okok közé sorolja a gazdasági, társadalmi, jogi, technikai stb. változások hatásait, míg a belsők közé a korábban le nem írt (vagy másképpen leírt) jelenségek megnevezését, az új rendszerezési és elemzési modellek által szükségessé vált műszóalkotást, a korábban használt műszó nem kielégítőnek érzett voltát, vagy akár a tudományterületek érintkezését (vö. Slíz 2012).

Mindezen okok következtében a szaknyelvekben folyamatosan számolni kell a megjelenő új terminusokkal, amelyek egy adott szakterületen pontos, rögzített

¹ [...] a term, is a conventional symbol that represents a concept defined within a particular field of knowledge. (Cabré 1999: 81, a tanulmány szerzőjének fordítása)

jelentést kapnak, és ezután következetesen az adott fogalom jelölésére szolgálnak. Példa erre a köznyelvben a levegőbe felszálló vízpárára utaló *felhő* lexikai elem, amelyet az informatikai szaknyelvben az internet szinonimájaként használnak.

Számos tényező gátolhatja egy-egy új terminus megszilárdulását az adott szaknyelvben, így például a már korábban elterjedt terminus (pl. a *kedvelés* nem tudta felváltani a már rögzült *like* terminust a közösségi médiában). Gyakori ilyenkor az adott fogalomra utaló két eltérő nyelvi reprezentáció egymás mellett élése, amelyek közül az egyik használata preferált lehet bizonyos szövegekörnyezetekben (pl. sok vállalat következetesen az *onboarding* kifejezést használja, míg a felsőoktatási környezetben a *betanulási folyamat* vagy *beléptetés* az elterjedt).

3. A fordításközpontú terminológiai munka

A fordításközpontú terminológiai munka alapvető célja a fordításelőkészítő szakasztól kezdve a terminusok megfeleltetése. Ennek részét képezi a már korábban adatbázisokban rögzített terminusok alapján történő megfeleltetés, illetve a szövegben valamilyen okból először megjelenő terminusok felismerése és megfeleltetése.

3.1. Korábban rögzült terminusok vs. frissen terminologizálódó lexikai elemek

Az adott szaknyelvben már korábban rögzült terminusoknak meghatározott jelentésük van, és egy adott szakterület terminológiai rendszerének elfogadott elemei. Több fordítástudományi vizsgálat is foglalkozik a különböző szaknyelvekre (pl. jogi, gazdasági stb.) és szaknyelvi dokumentumtípusokra (pl. jogi szaknyelv: szerződés, jogszabály; gazdasági szaknyelv: éves beszámoló, üzleti jelentés; informatikai szaknyelv: felhasználói dokumentáció, API-leírás; orvosi szaknyelv: zárójelentés, lelet) jellemző terminuskészlet sajátosságainak leírásával (ezek kutatásáról lásd bővebben Seidl-Pécs 2024).

Számtalanszor előfordul ugyanakkor, hogy néhány (általában korábban a köznyelvben használt) lexikai elem egy adott szövegben terminus szerepét tölti be. Az úgynevezett terminologizálódás során egy köznyelvi szó vagy kifejezés az adott szövegben válik terminussá (vö. Fischer 2018: 26). A szakszövegben váratlanul terminologizálódó elemek felismerése és helyes megfeleltetése fontos feladata a fordításközpontú terminológiai munkának.

„A terminologizáció alatt az a jelenség értendő, melynek során valamely köznyelvi kifejezés szaknyelvvé válik valamilyen jelentésmódosulás következtében” (Sárosi-Márdirosz 2023: 29). Az adott szövegben terminologizálódó lexikai elemek tehát eredetileg nem (vagy nem kizárólag és/vagy nem az adott szaknyelvben) termi-

nus értékű kifejezések, és a konkrét szakszövegben (esetenként újabb) szaknyelvi töltetet kapnak. Ezeket a szakszövegekben eseti terminologizációval megjelenő újabb terminusokat nevezi Bańcerowski (2004) kvázi terminusoknak:

A terminus jelentésének kettős jellege van. Először egyedi jelentése van, másodszor pedig – rendszerbeli. Ebben az értelemben a terminus és a kvázi terminus közötti eltéréseket e két jelentésfajta között fennálló, egymással ellentétes relációk határozzák meg. A terminus lényegét a rendszerbeli jelentése (értéke) adja meg. A terminus egyedi jelentése végeredményben azon belső rendszerbeli relációk származékának tekinthető, amelyek az adott konceptuális mezőt alkotják. A kvázi terminus lényegét viszont az egyedi jelentés képezi, és ezért a megfelelő konceptuális mezőt belső relációinak sajátos határozatlansága jellemzi. Ez azt jelenti, hogy a kvázi terminus használati köre kevésbé korlátozott az adott rendszer által, mint a terminus esetében. (Bańcerowski 2004: 447)

Tamás és munkatársai (2020: 124) felhívják a figyelmet a kontextusfüggő terminusok veszélyeire, amelyek a szerzők szerint elsősorban az angol szakszövegekre jellemzőek. Arra is figyelmeztetnek, hogy a kontextusfüggő terminusok a szöveggörnyezet és a dokumentumtípus függvényében eltérő fogalmakat jelölhetnek. Példaként az angol *college* lexikai elemet említik, amely többféle intézménytípusra utalhat (pl. *szakiskola, főiskola, egyetem*).

Klaudy és Gulyás (2015) figyelmeztetnek az eredetileg „ártatlan” közszavaknak tűnő lexémák terminologizálódása (pl. *early action*) mellett azokra az esetekre is, amikor a terminusnak látszó elemek szöveggörnyezettől függően eltérő fogalmakat jelölnek. Példájuk erre az *allocation* angol terminus, amely a különböző szaknyelvekben különböző fogalmakat jelöl: pénzügy – *költségvetési juttatás*; kommunikáció – *frekvenciafelosztás*; közigazgatás – *szervezés odaítélése*; légügy – *kód-kiosztás*; mezőgazdaság – *kvóta-kiosztás* (Klaudy és Gulyás 2015: 76–77).

3.2. A terminusok megfeleltetése a fordítás során

A globalizált világ többnyelvű kommunikációja szükségessé teszi a nyelvek közötti közvetítés során a terminusok megfeleltetését és a lehetséges terminológiai ekvivalencia megteremtését. Fischer (2019) ezzel kapcsolatban hangsúlyozza, hogy a fordítási folyamathoz kapcsolódva egyrészt el kell különíteni a terminusok megfeleltetését, illetve megfelelő célnyelvi terminus hiányában a terminusok alkotását (ez utóbbiról lásd bővebben a 3.2.4. pontot).

A terminológia felismerése, a forrás- és célnyelvi terminusok megfeleltetése és – ahol szükséges – célnyelvi terminusok alkotása elengedhetetlen ahhoz, hogy a fordított szöveg minősége a terminológia szempontjából is elfogadható legyen.

E lépések, azaz a felismerés, a megfeleltetés és az alkotás olyan ismereteket és készségeket feltételez, amelyek nem sajátíthatók el automatikusan a fordítás gyakorlata során. Döntési helyzetek soráról, stratégiák alkalmazásáról van szó, amely tudatos tevékenységet és előzetes elméleti tudást is feltételez. (Fischer 2019: 197)

A fordítási folyamathoz kapcsolódva Fischer (2019: 199–120) összesen négy szakaszt emel ki a terminusokkal kapcsolatos tevékenység szempontjából: (i) a forrásnyelvi terminus felismerését, (ii) a forrásnyelvi terminus megfeleltetését a megnevezés és a fogalom szintjén, (iii) a célnyelvi terminus megtalálását vagy megalkotását, illetve (iv) a terminus adatbázisban való rögzítését. Fontos megjegyezni, hogy Fischer a megfeleltetés kapcsán a nyelvi (megnevezés) és a fogalmi szint közötti különbségre utal. A jelen tanulmány azonban célnyelvi megfeleltetés alatt (már rögzült terminusok esetében) a célnyelvi „megfelelő” megtalálását, míg a még nem létező célnyelvi terminus esetén annak megalkotását érti.

A fordítási folyamat során a terminológia megfeleltetésével kapcsolatban Cabré (2010: 359) további problémákat is felsorol: ha a fordító nem ismeri a forrásnyelvi terminust, annak jelentését és használatát; vagy nem tudja, hogy a célnyelvben létezik-e a forrásnyelvi terminussal ekvivalens terminus; vagy ha bizonytalan a talált célnyelvi ekvivalens megfeleltetésében; illetve ha nem ismeri vagy bizonytalan az adott szakterületre jellemző terminushasználattal kapcsolatban.

3.2.1. A megfeleltetés lexikai–rendszerszintű aspektusa (intézményesültség)

A nyelvek nyelvi és fogalmi rendszere közötti különbségből kiindulva a terminusok megfeleltetésének négy lexikai–rendszerszintű alapesetét tartom célszerűnek megkülönböztetni. A terminusmegfeleltetés lexikai–rendszerszintű aspektusának a megfeleltetett terminus intézményesültségét, az adott szaknyelvi domén szintjén megvalósuló rögzültségét értem. A már korábban rögzült terminusok egy része elérhető a doménspecifikus adatbázisokban, mások megfeleltetéséhez viszont az információkeresési stratégia (erről bővebben lásd Seidl-Pécs 2017, 2020) mozgósítása szükséges.

Elsőként, amikor az adott fogalmat a forrás- és célnyelv is már rögzült terminussal fejezi ki (pl. EN/HU: *European Commission/Európai Bizottság*). Az interlingvális nyelvi közvetítés ideális esetben ilyen terminusmegfeleltetési esetekkel találkozhat. Itt kell megemlíteni azokat az eseteket is, amelyekre Bölskei (2013: 14) hívja fel a figyelmet: (i) amikor a forrásnyelvi terminus, értelmezés szerint, két különböző célnyelvi terminusekvivalenssel rendelkezik (pl. EN/HU *toponym/(a) helynévkutatás, helynévtan*; (b) *helynévállomány*), vagy (ii) amikor két formailag (részben) különböző, ám szinonim forrásnyelvi terminusoknak egy célnyelvi terminusekvivalens feleltethető meg (pl. EN/HU (a) *propername*; (b) *proper noun/tulajdonnév*).

A második típusba azokat az eseteket sorolom, amikor a forrásnyelv már rögzült terminusait nem lehet a célnyelvben rögzült terminussal megfeleltetni (ilyenek

pl. a reáliák). Ilyenkor a célnyelvi rendszerben új terminust kell létrehozni, illetve terminusértékű megoldást kell kialakítani (pl. HU/EN *gulyás/goulash*). A harmadik típushoz tartoznak azok az esetek, amikor a forrásnyelvi szövegben frissen terminologizálódó elemet a célnyelvben már korábban rögzült terminussal lehet megfeleltetni (pl. HU/EN *mélyhamisítás/deepfake*). A negyedik csoportba sorolhatók azok az esetek, amikor a forrásnyelvi szövegben a technikai/technológiai, politikai, társadalmi, gazdasági, informatikai stb. fejlődés hatására frissen megjelenő terminusok megfeleltetéséhez a célnyelvben is új terminust kell létrehozni (pl. EN/HU *prompt engineering* → *promptolás/prompttervezés*).

3.2.2. A megfeleltetés fordításstratégiai aspektusa (honosítás és idegenítés)

A terminusok megfeleltetése két eltérő nyelv és a két nyelv által képviselt fogalmi valóság rendszerének viszonylatában két eltérő fordításstratégia mentén történhet, amelyek honosítás (domesztikáció) és idegenítés (foreignizáció) néven ismertek a fordítástudományban (Venuti 1995). A terminológiára alkalmazva ezeket az átfogó stratégiai eljárásokat Fischer (2018: 105) felfogásában a honosítás során egy már létező célnyelvi terminust feleltetünk meg a forrásnyelvi terminusnak, még akkor is, ha a két fogalom között nem teljes az átfedés (pl. EN/HU: *ltd/kft.* vagy *zrt.*). Ez a szemlélet a honosítás stratégiájával kapcsolatban a két fogalmi rendszer közötti hasonlóság hangsúlyozását emeli ki.

Ezzel szemben az idegenítés a két nyelvhez kapcsolódó fogalmi rendszer különbségeit hivatott kiemelni.

A honosítással ellentétben az idegenítés célja éppen a két fogalmi rendszer közötti különbség hangsúlyozása. Ezért a fordítás során nem olyan célnyelvi megfelelőt választunk, amely már leír egy fogalmat a célnyelvben, hanem olyat, amely kizárólag a forrásnyelvi fogalmat írja le, azaz nem kötődik hozzá célnyelvi fogalom. (Fischer 2023: 14)

Az idegenség hangsúlyozása megvalósulhat a nyelvi jel szintjén a forrásnyelv szerkezeti vagy alaki jellemzőinek megőrzésével, illetve fogalmi szinten is. A nyelvi jel szintjén olyan esetekben jellemző a forrásnyelvi terminus változatlan átvétele, amikor a terminust a szaknyelv világszerte egységesen használja (pl. *monitoring*, *benchmarking*). Az idegen terminus átvétele történhet (vagy egy idő után alakulhat) a célnyelvi helyesírás szerint is (pl. EN/HU viszonylatban: *project/projekt*, *design/dizájn*, *file/fájl*, *training/tréning*, *software/szoftver*). Nemzetközi együttműködésekben (pl. az Európai Unió esetében) szintén fontos lehet egyes terminusok idegenítése, amennyiben azt szeretnék hangsúlyozni, hogy egy adott fogalom nem rendelkezik pontos célnyelvi megfelelővel (pl. *common law*, *REPowerEU*). A fogalom szintjén történik az idegenítő stratégia alkalmazása, ha a célnyelvi jogintézménytől való

(pl. *uniós irányelv*), politikai, társadalmi (pl. *tory, junta*), vagy gazdasági rendszerbeli (pl. *GmbH*) különbözőséget kívánjuk hangsúlyozni.

3.2.3. Megfeleltetés a fogalmi egyenértékűség alapján (ekvivalencia)

A nyelvi közvetítői tevékenység során a terminusokat nem fordítjuk, hanem megfeleltetjük egymásnak, azaz a forrásnyelvi terminus fogalmi jegyeinek leginkább megfelelő célnyelvi terminust használjuk a célnyelvi szövegben. Ennek folyamányaként a forrásnyelvi és célnyelvi terminuspár fogalmi jegyeinek összevetésével állapítható meg az adott terminusok közti ekvivalencia mértéke. A fogalmi összehasonlítás lényegét Tamás (2021: 66) az egyedi fogalmi jellemzők, valamint a közös és megkülönböztető jegyek feltárásában látja, amelyek segítségével a fogalmak egymástól elhatárolhatóak. Lényeges azonban, hogy a jogi szakfordítás esetén a forrásnyelvi és célnyelvi terminológia összevetéséhez szükséges a két jogrend referenciális keretének ismerete is, mivel a jogi terminológia az adott jogi rendszer, illetve az adott kultúra és hagyomány szerves része (Sárosi-Márdirosz 2023: 87–88).

A nyelvi közvetítéshez kapcsolódóan a terminusok megfeleltetésekor a fogalmi egyenértékűség szempontjából megkülönböztethetünk teljes és részleges ekvivalenciát, illetve beszélhetünk akár az ekvivalencia hiányáról is (vö. Sandrini 1996). E három kategória mellett Sandrini (2017: 2) szövegalapú ekvivalenciáról (*text based equivalence*) is beszél a jogi szövegek kapcsán, amelyet szituatív jellegű ekvivalenciának tart, amely függ a fordítás céljától vagy jogi környezetétől, és csak meghatározott célközönség és kommunikációs cél mellett érvényes.

Teljes ekvivalenciáról akkor beszélünk, ha a két terminus fogalmi jegyei teljesen egybeesnek, és a terminusok a két nyelv szakterületi rendszerében azonos funkciót töltenek be (pl. EN/HU: *oxygen/oxigén, algorithm/algorithmus*). Műszaki és természettudományos terminusok esetében gyakori a teljes fogalmi egyezés, a jogi szövegek viszonylatában azonban – ahogy Sandrini is (2017) hangsúlyozza – a terminusok közötti teljes ekvivalencia csak akkor lehetséges, ha a két jogi fogalom minden fogalmi jegyét tekintve azonos, és ha mindkét fogalom ugyanarra a jogrendszerre vonatkozik.

Részleges ekvivalencia esetén a terminuspárok fogalmi jegyei között akár jelentős átfedés is lehet, ugyanakkor bizonyos fogalmi jegyekben mégis különböznek egymástól (pl. EN/HU: *Limited Liability Company/korlátolt felelősségű társaság* – hasonló gazdasági társasági formák, azonban szervezeti modelljük és felelősségi struktúrájuk nem teljesen azonos; *collegel/főiskola* – az angolszász *college* jelenthet önálló intézményt vagy egyetemi részegységet is). Részleges ekvivalencia esetén a fordító dönthet a hasonló fogalomnak megfelelő célnyelvi terminus (pl. *kft.*) használata mellett, de szövegtípustól, célközönségtől függően pontosító elemmel is kiegészítheti azt (pl. *kft.-hez hasonló amerikai cégforma*), illetve használhatja a forrásnyelvből átvett idegen terminust is (pl. *LLC*) vagy annak pontosított változatát (pl. *amerikai LLC-típusú társaság*).

A célnyelvi terminológiai ekvivalens hiányának okával kapcsolatban Cabré (2010: 360) a következő lehetőségeket említi: a szakemberek (i) az adott szakterületen a kommunikációhoz nem az adott célnyelvet használják; (ii) következetesen idegen terminust használnak; (iii) még nem egyeztek meg és/vagy a szabványosító testület még nem fogadta el a standard terminust. Az ekvivalencia hiánya akkor is fennáll, ha a forrásnyelvi fogalom nem rendelkezik valódi célnyelvi megfelelővel, mert a két rendszer eltérő intézményi alapokon nyugszik (pl. *common law* – nem feltethető meg egyszerűen a *szokásjog* fogalmának). Ebbe a csoportba tartoznak a reáliák is, amelyek valamely kultúrára sajátosan jellemző jeltárgyak vagy fogalmak és azok elnevezései, mivel ezeknek a másik kultúrában jellemzően nincs egy az egybeni megfelelőjük (Klaudy és Gulyás 2015: 76).

A teljes fogalmi megfelelés hiányában a fordító funkcionális szempontokat is mérlegelhet. Funkcionális ekvivalenciát hoz létre, amikor arra törekszik, hogy a célnyelvi terminus a célnyelvi rendszerben azonos vagy hasonló funkciót töltsön be (vö. Fischer 2018: 105), mint a forrásnyelvi terminus a forrásnyelvi rendszerben (pl. EN/HU: *welfare/szociális ellátás, high school/középiskola*). A funkcionális ekvivalens esetében nagyobb a szemantikai eltérés, mivel a forrásnyelvi fogalom nem létezik a célnyelvben (vö. Hires-László és Váradi 2025), ezért feleltetjük meg egy hasonló fogalmat jelölő terminussal.

3.2.4. A megfeleltetés nyelvi–formai aspektusa (terminusalkotás)

A terminusalkotást Fóris (2005: 18) egyenesen a terminológia egyik leginkább művelt területeként határozza meg. Elsősorban az idegen nyelveken rögzült terminusok egy az egybeni átvételét (jelölő + jelentés), másrészt a jelölő megváltoztatásával létrejövő új terminusok alkotását (Fóris 2010: 182) említi. Áttekinti a magyar szakirodalom alapján a nyelvi jelölő megválasztásának módjait, kezdve a nyelvújítás elveitől (pl. a latin–görög terminológia nemzeti szókinccsel való felváltása), az 1950-es évek műszaki nyelvújításán át (pl. megfelelés a magyar nyelv szabályainak, illeszkedés a magyar nyelv nyelvi rendszerébe), a wüster-i elvekig (pl. az anyanyelvi formák előnyben részesítése a közvetlen átvételekkel szemben).

Tamás (2021: 81, Drewer és Schmitz 2017 nyomán) számba veszi a terminusalkotás szempontjait, amelyek közül a pontosság, a transzparencia, a negatív konnotáció alóli mentesség (politikai korrektség), a nyelvi helyesség, a gazdaságosság, a célcsoport figyelembevétel, a következetesség és a nemzetköziség szempontjait említi. Tamás a terminusalkotás kapcsán „terminusjelöltek” létrehozását említi, mely kifejezést Fischer (2023: 21) félrevezetőnek tekinti, mivel a „terminusjelöltek” idővel beépülhetnek az adott szakterület terminológiájába, azaz terminussá válhatnak.

Fischer (2008) leginkább uniós kontextusban foglalkozik a terminusalkotással. Megállapítja, hogy a legtöbb nyelvhez hasonlóan a magyarban is másodlagos szövegalkotás, azaz fordítás során jön létre a magyar nyelvű uniós terminológia. Ennek

köszönhető, hogy az uniós dokumentumok fordításához kapcsolódó uniós terminusalkotási folyamatban a fordítók és az uniós intézmények szakemberei közösen vesznek részt. Fischer (2023) az idegenítés kapcsán a következő terminusalkotási módokat említi: (i) kölcsönzés (pl. EN/HU: *flexicurity/flexicurity*); (ii) körülírás (pl. EN/HU: *flexicurity/rugalmas biztonság*); (iii) tükörfordítás (pl. EN/HU: *inclusive growth/inkluzív növekedés*); illetve (iv) a nyelven belüli kölcsönzés más szakterületről (pl. EN/HU: *skills mismatch/strukturális munkaerőpiac*).

Arntz és Picht (1995: 119) a szaknyelvek terminológiai szükségleteinek kielégítését a köznyelvi szókészlet gyarapodásához hasonló folyamatokhoz hasonlítják, megjegyezve, hogy a leírt terminusalkotási eljárások képzési gyakorisága eltérő. Áttekintésükben a következő eljárások szerepelnek:

- (1) terminologizáció – melyet minden köznyelvi szó és szófaj esetében lehetségesnek tartanak (pl. DE/HU: *Wurzel/gyökér* – orvostudomány);
- (2) szóösszetétel és többszavas kifejezések alkotása – a (magyarban is gyakori) szóösszetételt ők a német nyelvben tartják igen produktív eljárásnak (pl. DE/HU: *Durchmesser/átmérő*; *Zahnrad/fogaskereke*), míg a (magyarban is gyakori) többszavas kifejezések alkotását ők az angol jellemzőjének tekintik (pl. EN/HU: *high tension lines/nagyfeszültségű vezetékek*);
- (3) szóképzés – a (magyarban is gyakori) elő- és utótagokat igen produktívnak tartják a német, angol és újlatin nyelvekben (pl. DE/HU: *Vorwissen/előismeret*);
- (4) szófajváltás (pl. DE: *blau [kék színű]/das Blau [kék szín]*);
- (5) kölcsönzés (pl. EN/DE: *computer/computer*);
- (6) szórövidülés – melynek altípusai:
 - (i) rövidítés (pl. DE: *z.B. [pl.]*);
 - (ii) betűszó (pl. DE: *LKW [tgk. = tehergépkocsi]*);
 - (iii) mozaikszó (pl. DE: *Trafo [trafó]*);
- (7) új terminus alkotása – melyet nagyon ritkának találnak (pl. DE: *Gas [gáz]*).

Cabré (1999: 92) az új terminusokat létrehozó szóalkotási folyamatban a szövegalkotói stratégia szerint formai, funkcionális és szemantikai kategóriákat különböztet meg. A terminusalkotásnak két fő formai módszerét nevezi meg:

- (1) a morfémák és szavak kombinációjával létrehozott új terminusokat, tehát a szóképzést (pl. EN: *reopen*), a szóösszetételt (pl. EN: *bio-science*), valamint a szókapcsolatokat (pl. EN: *magnetic resonance imagery*);
- (2) a meglévő lexikai egységek formai módosítását szórövidítéssel, ideértve a betűszóképzést (*initialisms* – pl. EN: *EU*), a mozaikszóképzést (*acronymy* – pl. EN: *bit*) és a szócsonkítást (*clipping* – pl. EN: *jumbo*).

A funkcionális módszer kétféle lehetősége Cabré szerint:

- (1) a konverzió – amikor egy meglévő lexikai elem szófaja változik meg (pl. EN: *record*);
- (2) a lexikalizáció – amikor egy lexéma egyik ragozott alakja más grammatikai kategóriába tartozó új szóvá alakul (pl. EN: *weld* [*hegeszt*] – *welding* [*hegeszteni*]).

A szemantikai módosulás esetében három kategóriát különít el, amelyek:

- (1) a jelentésbővítés (pl. EN: *pin*);
- (2) a jelentésszűkítés (pl. EN: *printer*);
- (3) a jelentésváltozás (pl. EN: *washer*).

A jogi szaknyelvben a terminológiai hiányok pótlásához Sárosi-Márdirosz (2023: 89) megfeleltetési lehetőségek sokkal szélesebb skáláját jelöli meg, melyeknek csupán némelyike jelenti ténylegesen új terminus alkotását:

- hiperonímia – fogalmilag fölérendelt vagy általános szó;
- ugyanolyan fogalmi szinten elhelyezkedő elem;
- hiponímia – fogalmilag alárendelt szó;
- kölcsönszó: adaptáció nélkül (pl. *manager*) / adaptációval (pl. *procedúra*);
- szó szerinti megfelelő: átlátszó (szemantikailag motivált), hapak (szemantikailag önkényes), ez utóbbi esetben lehet explicitáció, magyarázás hiánya;
- leíró ekvivalens (i) a szövegen belül (ii) a szövegen kívül – lábjegyzet, szövegvégi jegyzet, szójegyzék formájában: leírás / magyarázat / meghatározás / példa bemutatása / parafrázis / ezek kombinációja;
- új értelemben való használata: archaizmusoknak, elavult szavaknak / más szakterületen használt szavaknak;
- neologizmus: csak a célnyelvi szavak közül / idegen elemekből / ezek kombinációja;
- fordítási couplet: az eredeti feltüntetése zárójelben / az ajánlott ekvivalens zárójelben;
- archaizmus;
- grafikus vagy auditív ekvivalens (pl. grafikonok képének magyarázata);
- kombinált ekvivalens: csak szöveges / más média felhasználása;
- zéró ekvivalens – vagyis kihagyás.

A terminusalkotás lényegi mozzanata tehát a fogalmi jelentés és a nyelvi jelölő összekapcsolása. Ez legnyilvánvalóbban a fogalmi alapú metaforikus terminusalkotásban érhető tetten, amikor egy újonnan megjelenő társadalmi, politikai, gazdasági jelenséget metafora-alapú terminussal (pl. egy politikai trendet természeti metaforával [pl.

áradás, cunami stb.], vagy egy gazdasági jelenséget betegség-metaforával [pl. *depresszió, kilábalás* stb.]) „feleltetnek meg” a szaknyelvek (Kóbor 2011).

A szakirodalmi hivatkozásokban leggyakoribb terminusalkotási módszereket a következőképpen lehet – példákkal illusztrálva – összegezni:

- kölcsönzés: az idegen terminus átvétele a célnyelvbe (a forrásnyelv vagy a célnyelv helyesírása szerint), amely majd a célnyelv terminológiai rendszerének részévé válik (pl. *marketing, influenzszer, podcast*);
- tükörfordítás: az idegen szerkezet elemeinek szó szerinti fordítása (pl. EN/HU: *skyscraper/felhőkarcoló; firewall/tűzfal; social network/közösségi háló*);
- jelentésbővítés: már létező lexikai elem használata új, szaknyelvi jelentéssel (pl. *felhő* – az informatikában; *ablak* – számítógépes felület része);
- jelentésszűkítés: köznyelvi szó használata speciálisabb szaknyelvi jelentéssel (pl. *platform* – általános jelentés helyett online szolgáltatási környezet);
- szóösszetétel: célnyelvi elemekből új összetett szó alkotása (pl. *adatvédelem, keresőoptimalizálás*);
- szóelvonás, betűszó: hosszabb terminusból rövid forma kialakítása (pl. *demó, app; URL, IT*);
- deriváció: már létező lexikai elem képzős alakja (pl. *kódolás; monitorozás*);
- ellipszis: a többtagú terminusból egy elem elhagyásával jön létre rövidebb forma (pl. *mobiltelefon* → *mobil, digitális kamera* → *kamera*);
- hibrid megoldás: kölcsönzés + célnyelvi lexika használata, amikor az idegen és a célnyelvi elem együtt alkot új terminust (pl. *e-könyv, online számla, bioélelmiszer*);
- metaforikus terminusalkotás: egy köznyelvi lexikai elem képi hasonlóság vagy analógia alapján kap új, szaknyelvi jelentést (pl. *kiégés* – pszichológia; *piaci buborék* – közgazdaságtan; *befogópofa* – gépgyártás);
- eponima: tulajdonnév jelöli a szaknyelvi fogalmat (pl. *diesel; Alzheimer; sandwich*);
- funkcionális megfeleltetés: a célnyelvi terminus a célnyelvi rendszerben azonos vagy hasonló funkciót tölt be, mint a forrásnyelvi terminus a forrásnyelvi rendszerben (pl. EN/HU: *high school/középiskola*).

Összegzés

A tanulmány a fordításközpontú terminológiai vizsgálatokhoz kíván támpontot nyújtani a terminus fogalmának meghatározásával, valamint a célnyelvben megjelenő terminusok jellemzőinek áttekintésével. A célnyelvi terminusok a célnyelv fogalmi rendszerével lépnek interakcióba, mely folyamat számos kutatható aspektust vet fel, köztük az egyes szakterületek fogalmi rendszerében már rögzült terminusok vagy a frissen terminologizálódó szaknyelvi kifejezések feltárását. További vizsgálható szempontokat kínál a terminológiai megfeleltetések (lexikai–rendszerszintű)

intézményesültsége, a forrásnyelvi és célnyelvi terminusok fogalmi egyenértékűsége (ekvivalenciaszint), a forrásnyelvben újonnan létrehozott terminusok fordításstratégiai (honosítás vagy idegenítés) háttere, valamint a terminusmegfeleltetések nyelvi–formai jellemzői.

Irodalom

- Arntz, R., Picht, H. 1982. *Einführung in die übersetzungsbezogene Terminologearbeit*. Hildesheim: G. Olms Verlag.
- Arntz, R., Picht, H. 1995. *Einführung in die Terminologearbeit*. Hildesheim, Zürich, New York: Georg Olms Verlag.
- Bañcerowski J. 2004. A szaknyelvek és a szaknyelvi szövegek egyes sajátosságairól: *Magyar Nyelvőr*. 128. évf. 4. szám. 441–445. <https://nyelvor.mnyknt.hu/128-efolyam-4-szam>
- Bölcsei A. 2013. Az „UNGEGN Glossary of Terms for the Standardization of Geographical Names” című terminusjegyzék magyar változatának elkészítéséről. *Névtani Értesítő* 35. évf. 11–21. <http://hdl.handle.net/10831/8828>
- Cabré, M. T. 1999. *Terminology. Theory, Methods and Applications*. Amsterdam: John Benjamins. <https://doi.org/10.1075/tlrp.1>, <https://doi.org/10.1075/hts.1.ter1>
- Cabré, M. T. 2010. Terminology and translation. In: Gambier, Y., van Doorslaer, L. (eds.) *Handbook of Translation Studies*. Amsterdam: John Benjamins. 356–365.
- Drewer, P., Schmitz, K-D. 2017. *Terminologiemanagement Grundlagen – Methoden – Werkzeuge*. Berlin: Springer-Verlag. <https://doi.org/10.1007/978-3-662-53315-4>
- Fischer M. 2008. Az európai uniós fordítás és terminusalkotás magyar vonatkozásai. *Magyar Nyelvőr* 132. évf. 4. szám. 385–402. <http://nyelvor.c3.hu/period/1324/132401.pdf>
- Fischer M. 2018. *Terminológia és fordítás: Válogatott terminológiaelméleti és fordítás-tudományi tanulmányok*. Pécs: Institutio Kiadó. <http://inyk.bme.hu/wp-content/uploads/2019/05/Terminol%C3%B3gia-%C3%A9s-Ford%C3%ADt%C3%A1s-Fischer-M%C3%A1rta.pdf> (letöltve: 2026. 05. 30.)
- Fischer M. 2019. A terminológiai kompetencia fejlesztési lehetőségei, különös tekintettel a terminusok felismerésére. In: Szoták Sz. (szerk.) 2019. *Diszciplínák találkozása: nyelvi közvetítés a XXI. században*. Budapest: Országos Fordító és Fordításhitelesítő Iroda Zrt. <https://150.offi.hu/sites/default/files/media/pdf/17-%20Fischer%20M%C3%A1rta.pdf> (letöltve: 2026. 05. 30.)
- Fischer M. 2023. Honosítsunk vagy idegenítsünk? Fordítási stratégiák a szövegszinttől a terminusig. *Fordítástudomány* 25. évf. 1. szám. 5–25. <https://doi.org/10.35924/fordtud.25.1.1>
- Fóris Á. 2005. *Hat terminológia lecke*. Pécs: Lexikográfia Kiadó.
- Fóris Á. 2010. A terminusalkotás módszerei és elvei: „magyarítás”, fordítás vagy szóalkotás? In: Zimányi Á. (szerk.) *A tudomány nyelve – a nyelv tudománya*. A XIX. MANYE Kongresszus előadásai. Eger, 2009. április 16–18. (A MANYE Kongresszusok előadásai 6.) Székesfehérvár–Eger: MANYE – Eszterházy Károly Főiskola. 182–190.
- Fóris Á. 2024. Szakmai kommunikáció, terminológia és dokumentáció: elmélet és alkalmazások. In: Fogarasi K., Ittész D., Mány D. (szerk.) *Tudásmegosztás, információkezelés, alkalmazhatóság I*. A MANYE Kongresszusok Előadásai 14/1. Akadémiai Kiadó. <https://doi.org/10.1556/9789636640910>

- Fóris Á., Sermann E., Tamás D. 2024. Fordításorientált terminológiai és terminográfiai kutatások. In: Klaudy K., Robin E., Seidl-Péché O. (szerk.) 2024. *Bevezetés a fordítás és a tolmácsolás kutatómódszertanába II. Speciális rész*. Budapest: ELTE FTT–MANYE Fordítástudományi Szakosztály. 141–156. <https://doi.org/10.21862/kutamodszerteran2/7>
- Hacken, P. 2010. The Tension between Definition and Reality in Terminology. Elhangzott: XIV Euralex International Congress, Leeuwarden/Ljouwert (Hollandia), 2010. július 6–10.
- Hires-László K., Váradi K. 2025. Ukrajnai országspecifikus oktatási terminusok az Oktatás-terminológiai alprojektben és a Termini-szótár fejlesztésében. *Magyar Nyelvőr* 149. évf. 328–348. <https://doi.org/10.38143/Nyr.2025.3.328>
- Holmes, J. 1972. The Name and Nature of Translation Studies. 1st. ed: *APPTS Series of the Translation Studies Section, Dept. of General Literary Studies*. Amsterdam: University Press. 2nd. ed: In: Holmes, J. 1988. *Translated!*. Amsterdam: Rodopi. 67–80.
- Klaudy K., Gulyás R. 2015. Terminusok és reáliák az európai uniós kommunikációban. In: Bartha-Kovács K. et al. (szerk.) *Transfert nec mergitur. Albert Sándor 65. születésnapjának tiszteletére*. Szeged: JATE Press. 75–84. https://www.researchgate.net/publication/316166938_Terminusok_es_realiak_az_europai_unios_kommunikacioban
- Kóbor, M. 2011. Lexique de la crise créativité et/ou analogies. *Revue d'Études Françaises* No. 16. 169–176.
- Sandrini, P. 1996. Comparative Analysis of Legal Terms: Equivalence Revisited. *Terminology and knowledge engineering*. Vol. 96. 342–351.
- Sandrini, P. 2017. Legal Terminology. Some Aspects for a New Methodology. *HERMES – Journal of Language and Communication in Business* Vol. 12. No. 22. 101–111. <https://doi.org/10.7146/hjlc.v12i22.25496>
- Sárosi-Márdirosz K. 2023. *Jogi és hivatalos nyelvi terminológia fordító szakos egyetemi hallgatók számára. Egyetemi jegyzet és feladatgyűjtemény*. Kolozsvár: Scientia Kiadó.
- Seidl-Péché O. 2017. Elvárások és versenylény: a technológiai kompetencia fejlesztése. In: Kóbor M.; Csikai Zs. (szerk.) *Iránytű az egyetemi fordítóképzéshez: A kompetenciafejlesztés új fókuszai*. Pécs: Kontraszt Plusz Kft. 123–141. https://iranytuportal.hu/sites/default/files/miirtuk/iranytu_2017.pdf (letöltve: 2026. 05. 30.)
- Seidl-Péché O. 2020. Az internet mint korpusz a szakfordításban. In: Kovács T., Adorján M. (szerk.) *Korpusznyelvészet és nyelvi közvetítés*. Budapest: Károlyi Gáspár Református Egyetem–L'Harmattan Kiadó. 109–124.
- Seidl-Péché O. 2021. Hogyan segítheti a szaknyelvek oktatása a terminológiai konzisztencia tudatosítását? In: Fata I., Fischer M. (szerk.) *Tudományterületek találkozása: Köszöntőkötet Muráth Judit tiszteletére*. Pécs: Pécsi Tudományegyetem Közgazdaságtudományi Kar. 140–150.
- Seidl-Péché O. 2024. A terminológiamenedzsment szövegnyelvészeti és nyelvtechnológiai kutatási aspektusai. Klaudy K., Robin E., Seidl-Péché O. (szerk.) 2024. *Bevezetés a fordítás és a tolmácsolás kutatómódszertanába II. Speciális rész*. Budapest: ELTE FTT–MANYE Fordítástudományi Szakosztály. 157–175. <https://doi.org/10.21862/kutamodszerteran2/8>
- Slíz M. 2012. Terminusok keletkezése és változása. *Névtani Értesítő* 34. 149–156. <https://real.mtak.hu/221896/1/11780-ArticleText-50062-2-10-20230819.pdf> (letöltve: 2026. 05. 30.)
- Tamás D. M. 2021. Jogi terminológia a terminológus szemével, avagy milyen célokat érdemes megvalósítani az oktatás, az egységesítés és a terminológiapolitika terén? In: Tamás

-
- D. M., Szoták Sz. (szerk.) *Terminológiastratégia és jogi alapterminusok a szomszédos országok nyelvén*. Budapest: Országos Fordító és Fordításhitelesítő Iroda Zrt. 61–101. <https://www.offi.hu/sites/default/files/media/files/terminologiastrategia-61-101.pdf> (letöltve: 2026. 05. 30.)
- Tamás D. M., Polácska E., Klenk M. 2020. A hiteles fordítás terminológiai támogatásának lehetőségei. In: Szoták Sz. (szerk.) 2020. *A hiteles fordítás mint közfeladat*. Budapest: Országos Fordító és Fordításhitelesítő Iroda Zrt. 113–130. <https://www.offi.hu/sites/default/files/media/files/hitkoz-113.pdf> (letöltve: 2026. 05. 30.)
- Venuti, L. 1995. *The Translator's Invisibility*. London: Routledge. https://cbpbu.ac.in/userfiles/file/2020/STUDY_MAT/ENGLISH/JS/venuti.pdf (letöltve: 2026. 05. 30.)

Idegenítés és honosítás: a két stratégia és a hozzájuk tartozó fordítási megoldások áttekintése

Biró Adrienn

ELTE Eötvös Loránd Tudományegyetem, BTK, Nyelvtudományi Doktori Iskola,
Fordítástudományi Doktori Program

Kivonat: Az idegenítés–honosítás dichotómiája a fordítástudomány közkedvelt kutatási területe, különösen a kultúraspecifikus kifejezések fordításának szempontjából kiemelten jelentős. A tanulmány célja egyrészt az idegenítés–honosítás dichotómiájának történeti kialakulásának áttekintése, másrészt a korábbi szakirodalomban megjelent eltérő nézetek és értelmezések bemutatása. A tanulmány külön alfejezetben tárgyalja a fordítás során alkalmazott fordítási eljárások terminológiai pluralitását és az ebből fakadó inkonzisztenciákat, továbbá definiálja a tanulmány szempontjából releváns kulsterminusokat az értelmezési keret egységesítése érdekében. További cél a meglévő taxonómiák ismertetése, valamint annak áttekintése, hogy az egyes kutatók mely fordítási megoldásokat sorolják a honosítás, illetve az idegenítés kategóriájába. A tanulmány betekintést nyújt az egyes fordítási megoldások besorolásának különbségeibe és ellentmondásaiba. A záró szakasz egy új taxonómiát javasol, amely a honosítás és idegenítés mellett egy harmadik stratégiát is magába foglal. A javasolt új taxonómia célja, hogy megoldást kínáljon a kategorizálási nehézségekre. A kategorizált fordítási megoldások egyértelmű definíciót kapnak annak érdekében, hogy a jövőben a kultúraspecifikus kifejezéseknél alkalmazott fordítási megoldások azonosítása a gyakorlatban ne okozzon nehézséget. Emellett minden egyes fordítási megoldást példával is szemléltet a tanulmány.

Kulcsszavak: idegenítés, honosítás, kultúraspecifikus kifejezések, fordítási stratégia, fordítási megoldás

1. Bevezetés

Az *idegenítés* (*foreignization*) és *honosítás* (*domestication*) dichotómiája nemzetközi és magyar viszonylatban is a fordítástudomány egyik gyakran kutatott területe. A szakirodalmat áttekintve megállapítható, hogy a tanulmányok, kutatások és vizsgálatok több szempontból is divergensek. A terminológiahasználát tekintetében

például Pedersen (2005, 2011) honosításra a *forrásnyelv-orientált stratégia* (*source language oriented strategy*), idegenítésre pedig a *célnyelv-orientált stratégia* (*target language oriented strategy*) terminust használja. A tudományos munkákban továbbá nincs egyetértés abban sem, hogy a fordítás során mely megoldások sorolhatók a honosításhoz, illetve az idegenítéshez. Terminológiai szempontból a fordító által végrehajtott eljárások megnevezése szintén következetlenül jelenik meg a szakirodalomban. Pym (2014) például a *megoldások* (*solutions*) terminust alkalmazza, míg Pedersen (2005, 2011) *stratégiaként* (*strategy*) hivatkozik rájuk. Ez a terminológiai pluralizmus, ahogy erre Chesterman (2005) és Klaudy (2014) is felhívja a figyelmet, az egész fordítástudományra jellemző.

Jelen tanulmány célja, hogy bemutassa a témában íródott főbb tudományos műveket, és ezáltal rendszerezze a rendelkezésre álló kutatások eredményeit a honosítás és idegenítés területén. A tanulmány röviden bemutatja a honosítás és idegenítés dichotómiájának történeti alakulását, valamint a fordítástudomány jelentős kutatóinak munkásságát is. Ezt követően a különböző taxonómiákat mutatja be, különös tekintettel arra, hogy mely fordítási megoldásokat sorolnak az egyes kutatók a két stratégiához. A tanulmány utolsó részében a korábbi kutatások eredményei és saját kutatásom alapján bemutatom taxonómiámat, amely a honosításon és az idegenítésen kívül egy harmadik kategóriát is meghatároz. A taxonómiakutatók számára megkönnyíti a fordítási megoldások kategorizálását és azonosítását, különösen annak megállapítását, hogy mely fordítói megoldások orientálják a célnyelvi befogadót a forrásnyelvi vagy inkább a célnyelvi kultúra irányába.

2. A honosítás és idegenítés dichotómiája a fordítástudományban

2.1. Az idegenítés és honosítás kialakulásának rövid történeti áttekintése

2.1.1. Az ókor – Ciceró és Szent Jeromos

Ahogy Klaudy (1994: 19) írja, „csak a XX. század második felétől beszélhetünk fordítástudományról”, azonban már ennek intézményesült kialakulása előtt is tárgyalták a fordítás kérdéseit különböző aspektusokból. Az ókortól kezdve megjelenik egy markáns kettősség a fordításról szóló vélekedésekben. Már az ókori római filozófus Ciceró és a keresztény teológus Szent Jeromos is megfogalmazta gondolatait a fordítással kapcsolatban. Két fordítási típust különböztettek meg. Az egyik a *szóról szóra fordítás* (*word-for-word translation/literal translation*), a másik pedig az *értelem szerinti fordítás* (*sense-for-sense translation/free translation*) (Munday 2008: 19–20). Az ókori Rómában a szóról szóra fordítás azt jelentette, hogy minden

forrásnyelvi szót a célnyelv grammatikai ekvivalenciájával helyettesítettek görög-ről latinra történő fordításkor. Ciceró az értelem szerinti fordítást preferálta, amely során a tartalom és értelmén volt a hangsúly. Ciceróval ellentétben később Szent Jeromos a szóról szóra fordítást részesítette előnyben a Biblia fordítása esetében, azonban más szövegtípusoknál inkább az értelem szerinti fordítást tartotta megfelelőbbnek. Ezt a két fordítási megközelítést tekinthetjük a *forma* (*form*) és *tartalom* (*content*) dichotómiájára, illetve a szó szerinti és a szabad fordítás későbbi elméleti megkülönböztetési előfutárának (Munday 2008: 20).

2.1.2. A 19. század – Schleiermacher

A szóról szóra és az értelem szerinti fordítást vette alapul Schleiermacher (1813), aki szerint csupán két elfogadható stratégia létezik a fordításban (Munday 2008: 28). Schleiermacher szerint a kedvező eset az lenne, ha ugyanaz a forrásnyelvi szó a célnyelven is azt a fogalmat fejezné ki, ugyanolyan minőségi megfeleléssel. Az üzenet csupán nyelv tekintetében változna, tartalmában azonban teljesen azonos maradna. Schleiermacher (1813: 43) olvasatában minél távolabb állnak a nyelvek egymástól származás vagy időbeli távolság tekintetében, annál kevesebb az esélye annak, hogy egy forrásnyelvi szó pontosan megegyezik egy célnyelvi szóval. Elgondolása szerint, amennyiben a célnyelvi olvasó szeretné megérteni az adott fordítást, akkor ismernie kell a forrásnyelv szellemiségét – amely a forrásnyelvi szöveg írójának sajátja –, a mű írójának gondolkodásmódját és látásmódját. Ehhez a fordító nyújthat segítséget, akinek egyetlen eszköze maga a célnyelv (Schleiermacher 1813: 45).

A fordítás esetében három *módozatot* (*Arten*) különböztet meg. Az első módozatnál a fordító szigorúan követi a forrásnyelvet, és a lehető legpontosabban igyekszik visszaadni annak szövegét, még akkor is, ha ez idegenszerűen hat a célnyelvi befogadó számára (Schleiermacher 1813: 45). A fordítás során a fordító alkalmazhat továbbá *parafrázist* (*Paraphrase*) és *utánczást* (*Nachbildung*). Parafráziskor a fordító jelentős mértékben törekszik a forrásnyelvi szöveg célnyelvi visszaadására, de ez nem feleltethető meg teljes mértékben a forrásnyelvi szövegnek. A célnyelvi szöveg csak korlátozottan tükrözi a forrásnyelvi szöveg értékeit, illetve fordítói kiegészítések is megjelenhetnek benne (Schleiermacher 1813: 45–46). Ilyenkor a forrásnyelvi szöveg által keltett benyomások hiányozhatnak. Az utánczás esetében a fordító a forrásnyelvi szöveghez hasonló művet próbál létrehozni, amely a célnyelvi olvasóra hasonló hatást gyakorol, mint a forrásnyelvi szöveg a forrásnyelvi befogadóra, ám ez a megoldás kevésbé szigorú a forrásnyelvhöz való hűség tekintetében (Schleiermacher 1813: 46).

A fordítónak két lehetősége van a fordítás során. A forrásnyelvi szöveg íróját a lehetőségekhez mérten „békén hagyja”, és az olvasót közelíti az író irányába, vagy fordítva: az író közelíti az olvasóhoz (Schleiermacher 1813: 47). Tulajdonképpen később láthatjuk majd, hogy ez a két lehetőség az idegenítés és honosítás fogalmának feleltethető meg (Munday 2008: 29). Schleiermacher az előbbi megközelítést

részesíti előnyben, amelynek célja, hogy a fordító a célnyelvi olvasót a forrásnyelvi szöveg, kultúra és gondolkodásmód felé vezesse. A Schleiermacher által is bemutatott két megközelítésről folyó tudományos viták Európában a 18. század végéig és a 19. század elejéig nyúlnak vissza. A német fordítási gyakorlat többnyire az idegenítő fordítást részesítette előnyben, míg a francia inkább a honosító irányzatot követte (Bassnett 2005: 121), habár ezen terminusokat tudatosan még nem alkalmazták.

2.1.3. A 20. század – Berman, Nida és Venuti

Schleiermacher (1813) gondolatmenete több kutatóra is hatással volt a fordítástudományban. Többek között a Schleiermacher által felvázolt dichotómia ösztönözte Berman (1985) arra, hogy a fordítástudományban végzett munkáját összegezze, és a forrásnyelv-orientált megközelítést a fordításetika alapelveként kezelje (Venuti 1995: 20).

Schleiermacher két fordítási megközelítését vette alapul Venuti (1995), akinél először jelent meg a fordítástudományban a *honosítás* és *idegenítés* terminusa a *The Translator's Invisibility* című könyvében. A legtöbb kutató az ő munkáját tekinti kiindulópontnak. Venuti (1995: 1) szerint a fordított szöveget akkor tartja a szakirodalom általánosságban véve megfelelőnek, ha az olvasási folyamat könnyed a befogadó számára, és a szöveg nem tartalmaz nyelvi vagy stilisztikai idegenséget. Továbbá az olvasó számára nem jelent problémát a tartalom befogadása. A szöveg azt a benyomást kelti, mintha eredeti célnyelvi alkotás lenne, és nem fordítás (Venuti 1995: 1). Minél kevesebb akadályba ütközik a célnyelvi befogadó az olvasási folyamat során, annál inkább háttérbe szorul a fordító személye, és ezzel a szöveg szerzője és tartalma kerül előtérbe (Venuti 1995: 2).

A legfontosabb kérdésnek Venuti (1995) azt tartja, hogyan fordítson a fordító. Honosítást alkalmazva a fordítás a célnyelvi befogadók számára könnyebben olvasható és feldolgozható (Venuti 1995: 15). A fordításban a forrásnyelvi szöveg nyelvi és kulturális sajátosságait célnyelvi ekvivalenssel helyettesítik, annak érdekében, hogy könnyebben befogadható legyen a célnyelvi olvasó számára (Venuti 1995: 18). Az idegenítő fordítás esetében a fordító a forrásnyelv idegenségét és sajátosságait emeli ki. A fordítás tudatosan eltér a célnyelvi normáktól, így egyfajta idegen olvasási élményt ad a célnyelvi befogadónak (Venuti 1995: 20). A fordítónak döntést kell hoznia azzal kapcsolatban, milyen mértékben módosítja vagy őrzi meg a forrásnyelvi szöveg sajátosságait (Venuti 1995: 19).

Venuti (1995: 23) olyan elméleti és gyakorlati megközelítések kidolgozását javasolja, amelyek a forrásnyelvi szöveg nyelvi és kulturális különbségeit hangsúlyozzák, nem pedig a célnyelvi kultúra értékeit. Meglátása szerint napjainkban az idegenítő fordítást kellene előnyben részesíteni a globális viszonyok, az angol nyelv térnyerése, valamint az interkulturális kommunikáció és kapcsolatok egyenlőtlenségei miatt (Venuti 1995: 20). Hangsúlyozza, hogy „az idegenítő stratégia az angol nyelvben az etnocentrizmus és rasszizmus, kulturális nárcizmus és imperializmus

irányába történő ellenállás egy formája, amely a demokratikus geopolitikai kapcsolatokat szolgálja”¹ (Venuti 1995: 20).

Az idegenítés gyakorlata inkább bizonyos európai országokra jellemző (Venuti 1995: 20), míg az amerikai gyakorlatban a honosítás meghatározó (Venuti 1995: 21). A fordítási döntéseket az adott nyelv és kultúra, az ideológiai közeg, sőt a gazdasági helyzet is befolyásolja (Venuti 1995: 19). Venuti ezen feltételezését Jääskeläinen és Kujamäki (2005), valamint Ožbot (2016) kutatása is megerősítik. Kutatásukban az idegenítés és honosítás hatásait vizsgálják kisebbről nagyobb nyelvkultúrára készült fordításokban. E stratégiák különösképpen eltérő hatást gyakorolnak a célnyelvi szövegre, főként akkor, ha a forrás- és célnyelvi nyelv és a kultúra a nyelvet beszélők száma és globális befolyás tekintetében is különbözik. Jääskeläinen és Kujamäki (2005) az idegenítés hatásait elemzi a kisebb nyelvkultúráról a nagyobb felé irányuló fordításban. Egy finn rockegyüttes dalszövegeinek német fordítását elemzik, amelynek célja a finn kultúra közvetítése német befogadók felé. Megállapítják, hogy a kisebb (kevésbé domináns, befolyásos) nyelvkultúráról a domináns nyelvkultúrára történő fordításkor a célnyelvi szövegben alkalmazott idegenítés ráirányítja a figyelmet a nyelvi és kulturális különbségekre, ugyanakkor sok múlik a befogadók forrásnyelvi kultúra iránti nyitottságán is (Jääskeläinen és Kujamäki 2005: 81).

Ožbot (2016) a szlovén nyelvű irodalom olaszországi reprezentációját vizsgálja. Hangsúlyozza, hogy a fordítás jellegét meghatározza, hogy kisebb befolyású nyelvkultúráról nagyobbra, nagyobbról nagyobbra, vagy kisebbről hasonló státuszúra irányul-e (Ožbot 2016: 512). Kutatása során szlovén versek olasz fordítását elemzi, amelyben többnyire a honosító stratégia érvényesül; ennek következtében az olasz fordításban a forrásnyelvi utalások teljes mértékben eltűnnek (Ožbot 2016: 522).

Venuti egyértelműen az idegenítési tendenciákat részesíti előnyben; szerinte Nida (1964) fordításelmélete etnocentrikus elfogultságot tükröz, ami a fordításban súlyos torzításként jelenik meg (Venuti 1995: 21). Nida (1964) két fordítási megközelítést különböztet meg egymástól: a *formális ekvivalenciát* (*formal equivalence*) és a *dinamikus ekvivalenciát* (*dynamic equivalence*). A formális ekvivalencia az üzenetre helyezi a hangsúlyt, ami a formát és a tartalmat egyaránt érinti. A fordító a forrásnyelvi szöveghez lehető leghasonlóbb célnyelvi szöveget hoz létre. A dinamikus ekvivalencia a célnyelvi természetességet helyezi előtérbe. A célnyelvi befogadónak nincs szüksége a forrásnyelvi kultúrára vonatkozó előzetes tudásra a célnyelvi szöveg megértéséhez (Nida 1964: 159). Nida kétségtelenül a dinamikus ekvivalencia felfogását támogatta, és Venuti (1995) dichotómiájával párhuzamba állítva: Nida (1964) formális ekvivalenciája az idegenítő, míg a dinamikus ekvivalencia inkább a honosító megközelítéshez áll közelebb.

¹ A szövegben előforduló idézetek és adaptált ábrák, táblázatok a szerző saját fordításai.

2.2. Egyéb terminusok az idegenítésre és honosításra

Bassnett (2005: 120) az idegenítést nem a honosítással, hanem az akkulturációval (*acculturation*) állítja szembe. Szerinte az akkulturáció és idegenítés dichotómiája már régóta vita tárgya a szakirodalomban. Leegyszerűsítve, a fő kérdés az, hogy fordítás során el kell-e tüntetni a célnyelvi szövegből mindazokat az elemeket, amelyek a célnyelvi olvasó számára idegenül hathatnak (azaz nem felelnek meg a célnyelvi normáknak és elvárásoknak), vagy inkább érdemes ragaszkodni a forrásnyelv normáihoz. Az akkulturáció a szöveget a célnyelvi rendszerhez igazítja, hogy az idegen nyelv vagy kultúra ne okozzon feldolgozási nehézséget a célnyelvi befogadónak (Bassnett 2005: 120). Idegenítés esetében az olvasó tudatában van annak, hogy a szöveg egy másik nyelv- és kultúrkörből származik; ennek megfelelően olyan elemeket tartalmaz, amelyek idegen hatást keltenek, és nem részei a célnyelvi nyelvkultúrának (Bassnett 2005: 121). Bassnett (2005: 122) szerint a legvitatottabb kérdés – amelyet Venuti (1995) is említ – az, hogy az idegenítő fordítás etikusabb-e, mint az akkulturáció. Rövid tanulmánya is e kérdést járja körül gyakorlati példákkal.

Pedersen (2005, 2011) szintén külön terminusokat használ az idegenítés és honosítás esetében, ugyanakkor Venuti (1995) dichotómiájából indul ki. A fordítás során az egyik legnagyobb problémát, Pedersen (2005: 1) szavaival élve, a *fordítási krízispontok* (*translation crisis points*) jelentik, azaz az olyan elemek, amelyek a forrásnyelvi kultúrára utalnak, és amelyekre a fordító nehezen talál célnyelvi ekvivalenst. Az egyik ilyen nehézséget az *extralingvális, kultúrához kötött utalások* (*extralinguistic culture-bound references, ECR*) jelentik. Az extralingvális, kultúrához kötött utalások olyan, nyelven kívüli dolgokra vagy folyamatokra vonatkoznak, amelyekre található nyelvi kifejezés az adott nyelvben, a nyelvnek beszélői ismerik a jelentéstartalmát és annak nyelvi megfelelőjét. Lényegében tehát az *extralingvális, kultúrához kötött utalások* terminus ugyanazt jelenti, mint a *reáliák*, azzal a különbséggel, hogy a *references* terminus azt sugallja, hogy nem a nyelvi jel kulturálisan kötött, hanem az a valóságos tárgy vagy jelenség, amelyre utal. Az extralingvális, kultúrához kötött utalások az idiómákat, közmondásokat, a szlenget és a dialektust nem foglalják magukba (Pedersen 2005: 2). Ezeket Pedersen (2011) *intralingvális, kultúrához kötött utalásoknak* (*intralinguistic culture-bound references, ICR*) nevezi. Felsorolja a különböző stratégiákat, amelyek az extralingvális, kultúrához kötött utalások visszaadására (*rendering*) alkalmasak.

3. Terminológiai nehézségek

A szakirodalmat áttekintve megállapíthatjuk, hogy egyfajta pluralitás jellemző a fordítástudomány terminológiahasználatára, és az azonos jelenségekre a kutatók különböző terminusokat alkalmaznak, ami gyengítheti a tudomány szakmai hitelét (Chesterman

2005: 18). Chesterman (2005) kiemeli, hogy nem létezik egységes, széles körben elfogadott terminus a szövegben megvalósuló fordítási megoldások jelölésére, amit később Klaudy (2014) is megerősít. A szakirodalomban ugyanarra vagy hasonló jelenségre például a *művelet* (*operation*), *eljárás* (*procedure* vagy *technique*), *csere* (*change*), *megoldástípus* (*solution-type*), *eltolódás* (*shift*) és *módszer* (*method*) terminus egyaránt használatos (Chesterman 2005: 17–18), jóllehet ezek jelentése nem teljes mértékben fedi egymást (Klaudy 2014). Chesterman (2005) értelmezése szerint a *módszer* terminus a fordítás egy globális megközelítésére utal, vagyis nem lokális, hanem az egész szöveget érintő stratégiai döntést jelöl. A *stratégia* terminus esetében a hangsúly a problémamegoldáson van: olyan tudatos tervként értelmezhető, amelyet a fordító a kontextusban alkalmaz. Ennek példajaként említi az idegenítés–honosítás dichotómiáját. A szövegen belüli, mikroszinten megvalósuló nyelvi megoldásokra az *eljárás* (*technique*) terminust javasolja (Chesterman 2005: 26), míg Newmark (1988:81) úgy véli, hogy a *fordítási módszerek* az egész szöveg szintjére vonatkoznak, és a *fordítási műveletek* a mondatok vagy kisebb nyelvi egységek szintjén érvényesülnek.

Jääskeläinen és Kujamäki (2005: 74) ugyancsak a *fordítási stratégia* terminust alkalmazza tanulmányában, amelyben különbséget tesznek globális és lokális stratégiák között. „A globális stratégia a fordító átfogó megközelítése vagy munkaterve, amely a fordítási utasításokon alapszik” (Jääskeläinen és Kujamäki 2005: 74), míg a lokális stratégiákat az egyes, a szövegben megjelenő problémák megoldására használják (Jääskeläinen és Kujamäki 2005: 74). Pedersen (2011: 69) a globális problémák kezelésére a *módszer*, míg lokális problémák megoldására a *stratégia* terminust használja (Pedersen 2011: 70). Zabalbeascoa (2000: 120) a *stratégián* egy olyan viselkedési mintázatot ért, amelynek célja a problémamegoldás és a megfelelő célnyelvi szöveg megalkotása. Ezek a viselkedési minták tudatosak és konkrét fizikai cselekvést jelentenek. Erre példa a szótárhasználat, a vázlatírás vagy a szövegben történő aláhúzás (Zabalbeascoa 2000: 120). Zabalbeascoa (2000: 119–121) *megoldás*-nak nevezi a stratégia alkalmazása miatt célnyelvi szövegben létrejött eredményt, és a *módszer* alatt egy vagy több fordítási jellegzetességet ért (Zabalbeascoa 2000: 121). A példákból megállapítható, hogy gyakran előfordul, hogy ugyanazon terminushoz a kutatók eltérő jelentéseket társítanak. Chesterman (2005) javaslatát követve a tanulmány későbbi részében a javasolt taxonómia esetében az idegenítésre és honosításra stratégiaként hivatkozom, mivel valóban problémamegoldásnak tekinthetjük őket, abban az értelemben, hogy a fordítónak döntést kell hoznia, miként ülteti át az adott forrásnyelvi kultúraspecifikus kifejezést a célnyelvi szövegbe, és melyik nyelvet vagy kultúrát helyezi előtérbe.

A kérdés azonban továbbra is fennáll: hogyan nevezzük azokat az eljárásokat, amelyeket a fordítók az idegenítés és honosítás stratégiáin belül hajtanak végre? Klaudy (1994: 93) a mikroszinten történő műveletekre az *átváltási műveletek* terminus használatát javasolja. A fordítónak a szöveg fordítása során különböző átváltási

műveletekből kell kiválasztania az adott fordítási helyzetben a megfelelőt (Klaudy 1994: 93). A *stratégia* elsősorban tudatos cselekvés, míg a *művelet* akár intuitív is lehet. Az *átváltási művelet* esetében a fordító egy fordítás során fellépő problémát tudatosan vagy ösztönösen old meg, annak érdekében, hogy megfelelő célnyelvi szöveget hozzon létre (Klaudy 2014). Habár megfelelőnek gondolom az *átváltási művelet* terminust a forrásnyelvi kultúraspecifikus kifejezések célnyelvi szövegbe történő átültésére, mivel azonban a fordítástudományban, különösen a magyarországi viszonylatban, az *átváltási művelet* terminus esetében feltehetően legtöbbször Klaudy lexikai és grammatikai átváltási műveleteire asszociálnak, a terminus használata megtévesztő lehet, mert taxonómiám nem érinti a grammatika és lexika területeit, hanem a kultúrát helyezi a középpontba.

Az idegenítés és honosítás stratégiájához sorolható fordítói eljárásra megfelelő terminus lehet a *fordítási megoldás*, amelyet Pym (2014, 2018) szintén alkalmaz. Pym (2014: 12) szerint a fordítási megoldások a problémamegoldási folyamat eredményeként jönnek létre a szövegben. Terminusa elsősorban a fordítás eredményére fókuszál, azonban értelmezésem szerint a *fordítási megoldás* terminus rendelkezik egy aktív, folyamat-orientált definícióval is. A *Cambridge Dictionary* (2026) egyik definíciója szerint a megoldás „egy probléma vagy egy nehéz helyzet kezelésének módja”. Zabalbeascoa (2000: 118) szerint „ha nem is tudunk [terminust tekintve] újszerűek lenni, akkor is próbáljunk meg érthetők és egységesek lenni az általunk használt terminusok és fogalmak tekintetében annak érdekében, hogy csökkentsük a zavar mértékét”, ezért fontos definiálni jelen tanulmány szempontjából a *fordítási megoldás* terminust. Értelmezésemben a *fordítási megoldás* az a fordítás során végrehajtott fordítói eljárás, amelyre a forrásnyelvi és célnyelvi kultúra közötti különbségek miatt van szükség a kultúraspecifikus kifejezések célnyelvi szövegbe történő átültetése során a fordítási stratégiák keretében. A kultúraspecifikus kifejezés egy fordítás során fellépő kulturális különbségekből adódó nehézség, amelyet a fordítónak valamilyen módon meg kell oldania, ezért különböző fordítási megoldásokat alkalmaz.

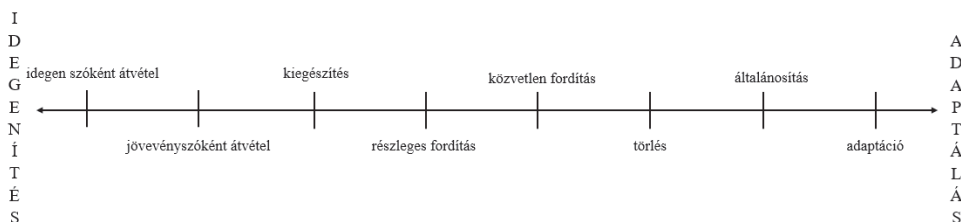
4. Különböző fordítási megoldások tipizálása az idegenítés és honosítás stratégiáján belül

A következő fejezet bemutatja az idegenítéssel és honosítással kapcsolatos taxonómiákat, amelyekben egyes stratégiákhoz fordítási megoldásokat társítanak, vagy a fordítási megoldásokat olyan skálán ábrázolják, amelynek két ellentétes pólusa az idegenítés és honosítás. A bemutatott tipizálások azt mutatják, hogy nem létezik egységes álláspont arra vonatkozóan, mely fordítási megoldások sorolhatók az egyes fordítási stratégiákhoz, mivel a két stratégia között nehéz éles határvonalat kijelölni. A tanulmányban a különböző taxonómiák ismertetése során az adott szerző(k) által használt terminusokat alkalmazom a fordítási stratégiák és megoldások jelölésére.

4.1. Mujzer-Varga (2009) taxonómiája

Mujzer-Varga (2009) doktori disszertációját az idegenítés és honosítás témakörében írta német nyelven. Örkény István egyperces novelláinak német fordításában vizsgálja a *fordítási eljárásokat* (*Übersetzungsverfahren*). Munkájában honosítás helyett az adaptálás (*Adaptierung*) terminust használja az idegenítés (*Verfremdung*) ellentétéként (Mujzer-Varga 2009: 85). Az eljárásokat egy skálán helyezi el (1. ábra), amelynek két végpontja az idegenítés és az adaptálás (Mujzer Varga 2009: 86). A kiválasztott eljárásokat Hervey és társai (1995), valamint Valló (2002) korábbi kutatásai alapján határozza meg azokat (Mujzer-Varga 2009: 88). Ennek megfelelően a következő eljárásokat sorolja a skálára az idegenítéstől az adaptálás felé haladva: *idegen szóként átvétel* (*Übernahme als Fremdwort*), *jövevényszóként átvétel* (*Übernahme als Lehnwort*), *kiegészítés* (*Ergänzung*), *részleges fordítás* (*Teilübersetzung*), *közvetlen fordítás* (*direkte Übersetzung*), *törlés* (*Eliminierung*), *általánosítás* (*Generalisierung*), *adaptáció* (*Adaptation*) (Mujzer-Varga 2009: 89).

1. ábra: Mujzer-Varga (2009: 89) taxonómiája

4.2. Zare-Behtash és Firoozkoohi (2009) taxonómiája

Zare-Behtash és Firoozkoohi (2009) az idegenítést és honosítást vizsgálja hat Ernest Hemingway-novella perzsa fordításában. Különböző korábbi taxonómiák (Vinay és Darbelnet 1958, Aixelá 1996, Harvey 2003, Bastin 2009, Laviosa-Braithwaite 2009) határozzák meg azokat az *eljárásokat* (*procedures*), amelyeket az idegenítéshez és a honosításhoz sorolnak (1. táblázat). Az idegenítő eljárások közé sorolják a *szövegen belüli kommentárt* (*intratextual gloss*), a *szövegen kívüli kommentárt* (*extratextual gloss*), a *transzkripciót* (*transcription*), az *ismétlést* (*repetition*), a *tükörfordítást* (*calque*) és a *kölcsönzést* (*borrowing*). Honosító eljárások a *szinonímia* (*synonymy*), *limitált univerzalizáció* (*limited universalization*), *abszolút univerzalizáció* (*absolute universalization*), *leíró fordítás* (*descriptive translation*), *adaptáció* (*adaptation*), *ekvivalencia* (*equivalence*), *naturalizáció* (*naturalization*), *explicitáció* (*explicitation*), *egyszerűsítés* (*simplification*), *egzotizmus* (*exoticism*), *kihagyás* (*omission*) és *idiomatikus fordítás* (*idiomatic translation*). Írásuk különlegessége, hogy saját taxo-

nómiájuk kialakítása előtt áttekintik és besorolják a korábbi kutatók által meghatározott eljárásokat az idegenítés és a honosítás kategóriába, ugyanakkor ezek közül nem mindegyiket építik be végül saját rendszerükbe.

Laviosa-Braithwaite (2009) hat univerzálét – az egyszerűsítést, az ismétlés kerülését, az explicitációt, a normalizációt, a diskurzus átvitelét és a lexikai elemek jellegzetes eloszlását – is említik, és mindegyiket a honosításhoz sorolják. Ugyanakkor megkérdőjelezhető, hogy ezek valóban besorolhatók-e a két kategóriába, mivel a Laviosa-Braithwaite (2009) által bevezetett hat terminus nem fordítási eljárást jelöl, hanem univerzálét. Ezek olyan nyelvi tulajdonságok, amelyek a fordított szövegekben mutatkoznak meg a fordítási nyelvektől és fordítási irányoktól függetlenül (Laviosa-Braithwaite 2009: 306). Következésképpen nem fordító által tudatosan alkalmazott fordítási megoldásokról van szó, hanem a célnyelvi szövegben kimutatható jellegzetességekről. Az univerzálékról magyar viszonylatban részletesen Robin (2018) ír. Zare-Behtash és Firoozkoohi (2009) taxonómiája alapján elemzi Rad és Marj (2019) Lewis Carroll *Alice in Wonderland* című regényének két perzsa fordítását.

1. táblázat: Zare-Behtash és Firoozkoohi (2009: 1579) taxonómiája

honosítás	idegenítés
szinonima	extratextuális kommentár
limitált univerzalizáció	intratextuális kommentár
abszolút univerzalizáció	transzkripció
leíró fordítás	ismétlés
adaptáció	tükörfordítás
ekvivalens	kölcsönzés
naturalizáció	
explicitáció	
egyszerűsítés	
egzotizmus	
kihagyás	
idiomatikus fordítás	

4.3. Pedersen (2011) taxonómiája

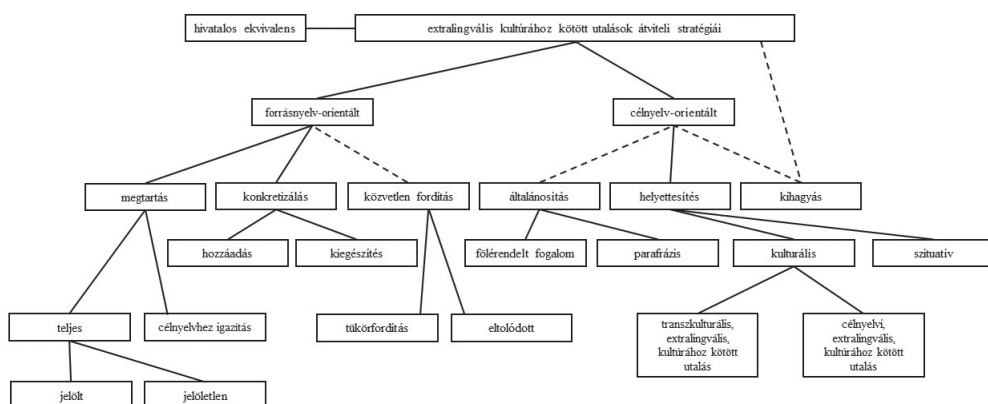
Pedersen (2011) stratégiáit Venuti (1995) idegenítés–honosítás dichotómiája alapján alkotta meg, azonban a honosítás és idegenítés helyett forrásnyelv- és célnyelv-orientált stratégiákról ír, mivel ezeket semlegesebb terminusoknak tartja. A taxonómia (2. ábra), amelyet az évek során többször módosított és átdolgozott, eredetileg audiovizuális feliratokon alapult. Tipológiáját elsősorban Vinay és Darbelnet (1958), Nedergaard-Larsen (1993) és Leppihalme (1997) munkájára építve dolgozta ki (Pedersen 2005: 1). Rendszere az extralingvális, kultúrához kötött utalások azonosí-

tására alkalmazható feliratokban, azonban alkalmas más médiumok esetében történő alkalmazásra is (Pedersen 2005: 3).

A *hivatalos ekvivalens* (*official equivalent*) egy extralingvális, kulturálisan kötött utalást jelöl, amely általánosan elfogadott célnyelvi megfelelőként funkcionál, vagy amelyet egy illetékes döntéshozó szerv jóváhagyott hivatalos fordításként (Pedersen 2011: 76). Ez nem tartozik az átviteli stratégiák közé. A forrásnyelv-orientált stratégiák közé tartozik a *megtartás* (*retention*), amelynek alstratégiái a *teljes megtartás* (*complete retention*) és a *célnyelvhez igazítás* (*target language adjustment*); a *konkretizálás* (*specification*), amely a *kiegészítést* (*completion*) és *hozzáadást* (*addition*) foglalja magában; valamint a *közvetlen fordítás* (*direct translation*). A közvetlen fordítás Pedersen taxonómiájában azt jelenti, hogy „az egyetlen dolog, ami ezen stratégia alkalmazásakor változik, az a nyelv; nem történik semmilyen szemantikai változtatás” (Pedersen 2011: 76). A közvetlen fordítás két alstratégiája a *tükörfordítás* (*calque*) és az *eltolódott közvetlen fordítás* (*shifted direct translation*) (Pedersen 2011: 75).

A célnyelv-orientált stratégiák közé tartozik az *általánosítás* (*generalisation*), a *helyettesítés* (*substitution*) és a *kihagyás* (*omission*). Az általánosítás esetében alkalmazható a *főlérendelt fogalom* (*superordinate term*) vagy a *parafrázis* (*paraphrase*). A *helyettesítés* (*substitution*) altípusai közé sorolja a *kulturális helyettesítést* (*cultural substitution*) – amely történhet célnyelvi vagy transzkulturális, extralingvális, kulturálisan kötött utalással –, valamint a *situatív helyettesítést* (*situational substitution*) (Pedersen 2011: 75). Pedersen hangsúlyozza, hogy habár minden stratégiát besorolt a forrásnyelv- és célnyelv-orientált stratégiák közé, bizonyos stratégiák nem rendelhetők egyértelműen egyik fő kategóriához sem. Ilyen a közvetlen fordítás, az általánosítás és a kihagyás (Pedersen 2011: 76).

2. ábra: Pedersen (2011: 75) taxonómiája

4.4. Obeidat (2019) taxonómiája

Obeidat (2019) az idegenítő és honosító fordítási eljárásokat vizsgálta arab kollokációk angolra fordítása esetében. Három eljárást sorol az idegenítő műveletekhez: a *szó szerinti fordítást* (*literal translation*), a *kulturális kölcsönzést* (*cultural borrowing*) és a *leíró ekvivalenciát* (*descriptive equivalence*). A honosításhoz pedig öt eljárást társít: a *kulturális ekvivalenciát* (*cultural equivalence*), *hozzáadást* (*addition*), *csökkentést* (*reduction*), *kihagyást* (*omission*) és *adaptációt* (*adaptation*) (Obeidat 2019: 17), amelyek a 2. táblázatban összesítve is láthatók.

2. táblázat: Obeidat (2019) taxonómiája

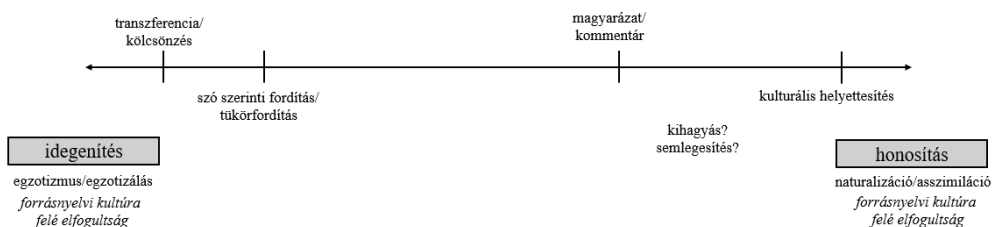
honosítás	idegenítés
kulturális ekvivalens	szó szerinti fordítás
hozzáadás	kulturális kölcsönzés
csökkentés	leíró ekvivalencia
kihagyás	
adaptáció	

4.5. Ramière (2019) taxonómiája

Pilotkutatásában Ramière (2019: 9) francia filmek angol szinkronját és feliratát vizsgálta az idegenítés és honosítás szempontjából. Hangsúlyozza, hogy a kutatók körében gyakran nincs egyetértés abban, milyen eljárások tartoznak az egyes stratégiákhoz, azonban egy spektrumon (3. ábra) próbálja meg ábrázolni az általa idegenítéshez és honosításhoz sorolt eljárásokat (Ramière 2019: 9).

Az idegenítéstől haladva az első eljárás az *egzotizmus* (*exoticism/exoticisation*), ezt követi a *transzferencia* (*transference*)/*kölcsönzés* (*borrowing*). Ezt követi a *szó szerinti fordítás* (*literal translation*)/*tükörfordítás* (*calque*). Ezek az eljárások inkább az idegenítéshez sorolhatók, míg a *magyarázat* (*explanation*)/*kommentár* (*gloss*), a *kulturális helyettesítés* (*cultural substitution*) és a *naturalizáció* (*naturalisation*)/*asszimiláció* (*assimilation*) a honosításhoz kapcsolódik. A *kihagyást* (*omission*) és *semlegesítést* (*neutralisation*) Ramière feltételesen sorolja a honosításhoz, amennyiben figyelembe vesszük, hogy a skálán inkább a honosítás irányához közel helyezi el őket.

3. ábra: Ramiére (2019: 11) taxonómiája

4.6. Klaudy és Heltai (2020) taxonómiája

Az idegenítés–honosítás dichotómiája szempontjából Klaudy és Heltai (2020) három angol regény magyar kultúraspecifikus kifejezéseinek visszafordítását vizsgálja. Habár kutatásukban az angol nyelven megjelenő magyar kultúraspecifikus kifejezések magyarra történő visszafordítását elemezik, jelen tanulmány szempontjából munkájuk releváns, hiszen saját taxonómiát dolgoznak ki az idegenítő és honosító eljárások tekintetében (Klaudy és Heltai 2020: 44). Fontos hangsúlyozni, hogy szövegszinten nem beszélhetünk kizárólag idegenítő vagy honosító fordításról: egy adott fordításban mind a két stratégia előfordul (Klaudy és Heltai 2020: 47).

Klaudy és Heltai (2020) különböző taxonómiák alapján (Newmark 1988, Aixelá 1996, Munday 2001, Espindola és Vasconcellos 2006, Kwieciński 2001, Davies 2003, Pedersen 2005, Zare-Behtash és Firoozkoobi 2009) állítják össze saját rendszerüket (3. táblázat). A honosító eljárások közé sorolják a *hozzáadást* (*addition*), *leíró kifejezés használatát* (*use of a descriptive phrase*), *parafrázist* (*paraphrase*), *kihagyást* (*omission*), *általánosítást* (*generalization*), *semlegesítést* (*neutralization*), *konkretizálást* (*specification*), *frazémák számának növelését* (*increased idiomaticity*) és *kulturális helyettesítést* (*cultural substitution*). Az idegenítő eljárások közé tartozik a *teljes vagy részleges megtartás* (*complete or partial retention*), *megtartás + lábjegyzet vagy szövegen kívüli kommentár* (*retention + footnote or extratextual gloss*), *megtartás + szövegen belüli hozzáadás vagy magyarázat vagy szövegen belüli kommentár* (*retention + in-text addition or explanation or intratextual gloss*), *tükörfordítás* (*loan translation*) (Klaudy és Heltai 2020: 47).

3. táblázat: Klaudy és Heltai (2020) taxonómiája

honosítás	idegenítés
hozzáadás	teljes vagy részleges megtartás
leíró kifejezés használata	megtartás + lábjegyzet vagy szövegen kívüli magyarázat
parafrázis	megtartás + szövegen belüli hozzáadás vagy magyarázat vagy szövegen belüli magyarázat
kihagyás	tükörfordítás
általánosítás	
semlegesítés	
konkretizálás	
frazémák számának növelése	
kulturális helyettesítés	

4.7. Husin (2022) taxonómiája

Husin (2022: 60) szerint a fordítónak döntenie kell, hogy a forrásnyelvi vagy a célnyelvi társadalom kulturális aspektusait veszi figyelembe a fordítás során. A forrásnyelvi elemek célnyelvre történő átültetése nehézséget jelenthet, azonban arra kell törekedni, hogy a fordítás a célnyelvi befogadó számára megfelelő legyen. Ehhez különböző stratégiákra és eljárásokra van szükség. Stratégiák alatt az idegenítés és honosítás alkalmazását érti, míg eljárások esetében Newmark (1988) taxonómiájára támaszkodik. Erről már korábbi, maláj nyelven írt munkájában (Husin 2015) is beszámolt. Mindössze három eljárást sorol az idegenítéshez (4. táblázat): a *transzferenciát* (*transference*), az *átfordítást* (*through-translation*) és a *szó szerinti fordítást* (*literal translation*). A többi Newmark-féle eljárást a honosítás körébe sorolja (Husin 2022: 60). Ezek a következők: *moduláció* (*modulation*), *transzpozíció* (*transposition*), *naturalizáció* (*naturalisation*), *kulturális ekvivalens* (*cultural equivalent*), *leíró ekvivalens* (*descriptive equivalent*), *funkcionális ekvivalens* (*functional equivalent*), a *couplet* – azaz két eljárás együttes alkalmazása egy forrásnyelvi elem fordítása esetén (Newmark 1988: 81) –, *kihagyás* (*omission*), *szinonímia* (*synonymy*), *jegyzetek és kommentár* (*notes and gloss*), *parafrázis* (*paraphrase*), *elismert fordítás* (*recognised translation*), *címke* (*label*), *komponensalapú elemzés* (*componential analysis*), *csökkentés* (*reduction*) és *bővítés* (*expansion*). Kutatása azért egyedülálló, mert irodalmi szövegben vizsgálja a nem anyagi kultúrához kapcsolódó kulturális elemek angol nyelvről maláj nyelvre történő fordítását (Husin 2022: 61).

4. táblázat: Husin (2015, 2022) taxonómiája

honosítás	idegenítés
moduláció	transzferencia
áthelyezés	átfordítás
naturalizáció	szó szerinti fordítás
kulturális ekvivalens	
leíró ekvivalens	
funkcionális ekvivalens	
páros eljárás	
kihagyás	
szinonímia	
jegyzetek és kommentár	
parafrázis	
elismert fordítás	
címke	
komponensalapú elemzés	
csökkentés	
bővítés	

4.9. Reflexió a különböző taxonómiákra

A fent bemutatott taxonómiákból megállapítható, hogy nem csak a terminusokat illetően nem figyelhető meg a szakirodalomban univerzalitás, hanem az idegenítéshez és honosításhoz tartozó fordítási megoldások kategorizálása tekintetében sem mutatkozik egységesség. A taxonómiák több szempontból is hasonlóságot mutatnak, azonban vannak olyan fordítási megoldások, amelyek egyes kutatók esetében a honosításhoz – vagy az ahhoz kapcsolható egyéb fogalomhoz – tartoznak, míg mások az idegenítéshez kötik. Többek között eltérés tapasztalható azzal kapcsolatban, hogy egy adott szöveg bármilyen típusú kiegészítése vagy információ hozzáadása az idegenítő vagy a honosító fordítási megoldások körébe tartozik-e.

Ha a magyarázat hozzáadását mint fordítási megoldást – a terminológiahasználatától függetlenül – vizsgáljuk, akkor Pedersen (2005, 2011), Mujzer-Varga (2009), Zare-Behtash és Firoozkoohi (2009) és Klaudy és Heltai (2020) az idegenítéshez sorolja, míg Obeidat (2019), Ramiére (2019) és Husin (2022) a honosításhoz. A leíró ekvivalens Obeidat (2019) taxonómiájában idegenítésnek minősül, míg Zare-Behtash és Firoozkoohi (2009), Klaudy és Heltai (2020) és Husin (2022) taxonómiájában inkább a honosítás körébe sorolható.

A különböző taxonómiákban további szempontból is különbség mutatkozik, hogy egyes kutatók a fordítási megoldásokat kontinuumon ábrázolják (Mujzer-Varga 2009, Ramiére 2019), míg mások két csoportba osztják őket a honosításnak és idegenítésnek megfelelően. A legtöbb kutató osztályozási döntését nem indokolja, miért

éppen az adott kategóriába vagy pozícióba sorolja az adott megoldást. A következő fejezetben céloom kísérleti jelleggel egy új taxonómia bemutatása, amely feltehetően megoldást kínál a korábban említett problémák kiküszöbölésére.

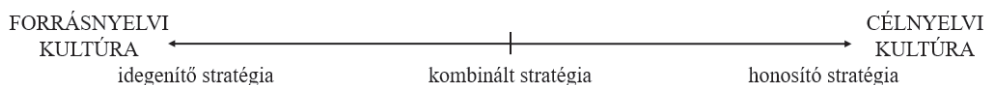
5. Új taxonómia javaslata

5.1. A taxonómia három stratégiája

Taxonómiám alapja Venuti (1995) kettős felosztása, amelyet egy további stratégiával egészítettem ki, így az általam alkalmazott három terminus az *idegenítő*, *kombinált* és *honosító stratégia*. A honosító és idegenítő stratégia mellett a fordítási megoldások kategorizálásának nehézsége indokoltta tette egy harmadik stratégia bevezetését, amelyről már több kutató (Badić 2017, Đelatović 2025, Majhut 2012) is értekezett. Badić (2017) a szövegelemzés során alkalmazott tíz fordítási technikát, amelyek egy részét Pedersen (2007) munkájából adaptálta, négy stratégiai kategóriába sorolja, amelyek Pavlović (2015) kategóriarendszerére épülnek. A négy stratégia az *egzotizálás* (*exoticization*), *asszimiláció* (*assimilation*), *semlegesítés* (*neutralization*) és *oktatás* (*education*). Majhut (2012: 99) doktori disszertációjában három stratégiát ír le, az *idegenítő egzotizálást*, a *honosító asszimilációt* és a kettő között elhelyezkedő *semlegesítést*. Đelatović (2025: 25) ugyancsak három kategóriát különít el, amelyek a következők: *idegenítő jellegű/forrásnyelv-orientált*, *semleges jellegű* és *honosító jellegű/cél nyelv-orientált átváltási műveletek*.

Amennyiben egy kontinuumon helyezük el a stratégiákat, ahol az idegenítő stratégia a forrásnyelv kultúrája felé húzó stratégia, és a honosító stratégia pedig a célnyelvi kultúra irányába (4. ábra), akkor két stratégia között egy harmadik, intermediális stratégia is azonosítható, amely a korábbi taxonómiáknál nem kapott explicit szerepet. Ez a stratégia a kombinált stratégia, és lényegében „köztes” pozíciót foglal el az idegenítés és honosítás között. E stratégia keretében a fordító olyan fordítási megoldásokat alkalmaz, amelyek egyrészt elősegítik a forrásnyelvi kultúraspecifikus kifejezés megértését a célnyelvi befogadó számára, másrészt bizonyos mértékben a célnyelvhez igazítják azt, miközben az elem megőrzi idegenszerű karakterét. A forrásnyelvi kultúraspecifikus kifejezés tehát valamilyen formában a szövegben marad, ugyanakkor a fordító bizonyos mértékben honosítja is azt. A kombinált stratégiához tartozó egyes fordítási megoldások alkalmazásakor a fordító a kultúraspecifikus kifejezés jelentését egyértelművé teszi a befogadó számára, ezáltal magyarázatot, eligazítást és értelmezési támpontokat nyújt, így hozzájárul ismereteinek bővítéséhez is.

4. ábra: Javasolt új taxonómia kontinuumábrája a három stratégia esetében

A fordító saját döntése, hogy mely fordítási stratégiát és konkrét fordítási megoldás(oka)t alkalmazza egyes kultúraspecifikus kifejezések esetében. A döntést számos tényező befolyásolja, így többek között a célnyelvi befogadó feltételezett elvárás- és igényrendszere, a kontextus, a kultúrák közti távolság, a célnyelvi olvasó feltételezett forrásnyelvi háttértudása és esetleg a célnyelvi normák és fordítói hagyományok.

5.2. A három stratégiához sorolt fordítási megoldások

Segítségét nyújthat a szövegelemzés során, ha a kultúraspecifikus kifejezések fordításánál használt fordítási megoldásokat a stratégiákon belül rendszerezzük, mivel ez elősegíti a fordítási megoldások pontosabb azonosítását. A javasolt taxonómia esetében az 5. táblázat mutatja be a fordítási megoldások rendszerezését. A táblázatban szereplő fordítási megoldások listája nem tekinthető teljesnek; elképzelhető, hogy a későbbiekben kiegészítésre szorul. Ugyanakkor a korábban ismertetett trichotómián belül jelen taxonómia elhelyezi a korábbi kutatók által megállapított fordítási megoldások egy részét. A felhasznált megoldások Vinay és Darbelnet (1958), Newmark (1988), Nedergaard-Larsen (1993), Aixelá (1996), Leppihalme (1997), Bastin (2009), Mujzer-Varga (2009), Pedersen (2005, 2011), Pym (2016) és Klaudy és Heltai (2020) munkáján alapulnak. Minden egyes fordítási megoldást definícióval látok el, valamint példákkal demonstrálok azok alkalmazását. A leírt fordítási megoldásokat fordításnak tekintem, mert a fordítási folyamat során alkalmazza őket a fordító, annak ellenére, hogy bizonyos esetekben nem a legszorosabb értelemben vett fordításról van szó. Fontos kiemelni, hogy a trichotómia nem tér ki a Pedersen (2005, 2011) által hivatalos ekvivalensnek nevezett kultúraspecifikus kifejezésekre. Esetükben ugyanis a fordító a hivatalos vagy széles körben elterjedt célnyelvi megfelelőt használja, így nem merül fel fordítási krízispont, amelyben döntést kell hoznia a forrásnyelvi elem átültetéséről. Ezeket a kifejezéseket ezért egyik stratégiához sem rendeltem hozzá.

5. táblázat: Saját trichotómia javasolt műveletei

idegenítő stratégia	kombinált stratégia	honosító stratégia
teljes megtartás	szövegen belüli kiegészítés	kulturális helyettesítés
idegenítő tükörfordítás	szövegen kívüli kiegészítés	leíró helyettesítés
	részleges megtartás	funkcionális helyettesítés
	formai átalakítás	honosító tükörfordítás
		általánosítás
		kreatív alkotás
		kihagyás

Az idegenítő stratégiához kettő fordítási megoldást sorolok, amelyek a teljes megtartás és az idegenítő tükörfordítás. Teljes megtartás esetében a fordító a forrásnyelvi kultúraspecifikus kifejezést változatlan formába ülteti át a szövegbe. A *Pearl Jam* nevű rockegyüttes nevét Tóth István például Jenny Han *The Summer I Turned Pretty* (2009) regényének magyar fordítása esetén – amely *A nyár, amikor megszépültem* (2014) címen jelent meg –, szintén változtatás nélkül tartotta meg. A továbbiakban a fent említett regényből, valamint a belőle készült sorozatadaptáció szinkronszövegéből mutatok be példákat a többi fordítási megoldásra.

Teljes megtartáson belül a fordító különféle módon jelezheti a szövegben, hogy a beemelt elem nem a célnyelvi kultúrából származik. Ez a jelölés történhet például idézőjellel vagy dőlt betűvel. A korábban említett regény fordításában az *Encyclopaedia Britannica* kifejezést megtartották teljes mértékben, azonban dőlt betűvel szedték, bár a forrásnyelvi szövegben nem így szerepel. Ez Pedersen (2011: 77) taxonómiájában a *jelölt teljes megtartás* kategóriájába tartozik, amellyel szemben a *jelöletlen teljes megtartás* áll.

A következő idegenítő fordítási megoldás az idegenítő tükörfordítás, amely ebben a formában korábban egyik tipológiában sem szerepelt. Ez a fordítási megoldás azt jelenti, hogy egy adott kultúraspecifikus kifejezést vagy annak elemeit szó szerint fordítja le a fordító. A célnyelven a fordítási megoldás nem hat természetesnek a célnyelvi befogadó számára; a forrásnyelvi és célnyelvi kulturális különbségek miatt a befogadó nem tud feltevést, asszociációt társítani hozzá. Idegenítő tükörfordításról akkor beszélünk, ha a lefordított kultúraspecifikus kifejezés továbbra is idegenszerű benyomást kelt a befogadóban, nem tekinti a célnyelvi kultúrához tartozó kifejezésnek, a fordítás idegenül hangzik számára, megakaszthatja a befogadási folyamatot, vagy a befogadó a fordítási megoldás láttán nem tud semmilyen „ismerős benyomáshoz” kapcsolódni. Erre példa, a *ski-lope nose* fordítása magyar nyelven a *sipálya orr* alakban. A kifejezés az amerikai kultúrában ismert és használt egy olyan orrforma

megnevezésére, amely egy sajátos szépségideált jelöl. Magyarországon azonban ez a terminus nem használatos a kissé felfelé ívelő orr leírására, így a *sípálya orr* továbbra is idegenül hat a befogadó számára asszociációs háttér hiányában.

Ezzel szemben áll a honosító tükörfordítás, amikor a kultúraspecifikus kifejezés tükörfordítása nem kelt erősen idegen hatást a célnyelvi befogadó számára, ezért ezt a megoldást a honosító stratégiához sorolom. Erre példa lehet a regényből a *Moroccan chicken marokkói csirke* formában történő fordítása. Bár a célnyelvi befogadó esetleg nem ismeri pontosan az adott ételt, annak összetevőit vagy elkészítési módját, azonban a szó szerint fordított elemekből létrejövő kifejezés érthető és asszociálható, így a befogadási folyamat akadálytalan. A befogadó feltételezheti, hogy a fogás Marokkóból származik, és nem a magyar konyhára jellemző ízvilágot képviseli. Az idegenítő és honosító tükörfordítás két külön fordítási megoldásként való kezelése indokolt, amit Klaudy és Heltai (2020: 47–48) is alátámaszt, amikor rámutatnak arra, hogy „[...] ugyanannak a stratégiának lehet honosító és idegenítő hatása is különböző kontextusokban.” Például a tükörfordítás idegenítőnek tekinthető, ha hangsúlyozza a kifejezés kultúraspecifikusságát; ellenkező esetben honosító vagy semleges megoldást eredményez (Klaudy és Heltai 2020: 48). A forrásnyelvi és célnyelvi kultúra közötti kulturális távolság, valamint a forrásnyelvi kultúra globális ismertsége befolyásolja, hogy egy adott fordítási megoldást idegenítőnek vagy honosítóként tekintünk. Ennek következtében viszonylagos, mikor beszélhetünk idegenítő vagy honosító tükörfordításról.

A kombinált stratégiához négy fordítási megoldást sorolok: a szövegen belüli kiegészítést, a szövegen kívüli kiegészítést, a részleges megtartást és a formai átalakítást. Szövegen belüli kiegészítés esetén a fordító átülteti a célnyelvbe a forrásnyelvi kultúraspecifikus kifejezést, azonban magyarázatot, kiegészítést vagy kommentárt fűz hozzá közvetlenül a szövegen belül annak érdekében, hogy a célnyelvi befogadó megértését segítse, illetve bővítse ismereteit. E megoldás következtében a szöveg terjedelme megnövekszik, ugyanakkor jelentősen megkönnyíti a kultúraspecifikus kifejezés befogadását. A hozzáadott információ különböző módon jelenhet meg: zárójelben adott magyarázatként, vonatkozó mellékmondat formájában vagy egy magyarázó funkciót betöltő szó beillesztésével. Erre példa a regényből a *Polo Sport*, amelyet a fordító *Polo Sport dezodorként* ültetett át a célnyelvi szövegbe. Szövegen kívüli kiegészítéskor a fordító nem a szövegben adja meg az adott kultúraspecifikus kifejezéshez kapcsolódó magyarázatot, hanem attól elkülönítve, így a folyószöveg terjedelme nem változik. A fordító plusz információt nyújthat például végjegyzet, lábjegyzet vagy szójegyzék formájában. A regényben a *straight edge* mozgalmat a fordító például ilyen módon, részletes lábjegyzetben magyarázza el az olvasó számára.

Részleges megtartás az, amikor egy adott kultúraspecifikus kifejezés esetében, amely több tagból áll, nem fordítjuk le minden komponensét, illetve bizonyos elemek lefordítása nem is lehetséges. Ilyen eset például egy tulajdonnév lefordítása. Legtöbbször a tulajdonneveket nem fordítjuk, viszont a velük álló további elemet vagy elemeket igen, így a befogadó számára bizonyos mértékű támpontot nyújtunk

a pontos jelentés megértéséhez. Részleges megtartás esetében előfordulhat, hogy a megtartott forrásnyelvi elemet módosítjuk, hogy jobban illeszkedjen a célnyelv rendszeréhez és a szövegkörnyezetbe. Példa részleges megtartásra a regény audiovizuális adaptációjának magyar szinkronjában a *Long Island iced tea* fordítása *Long Island jeges tea* formában.

Pedersen (2011: 75) taxonómiáját követve a fordító alkalmazhatja a formai átalakítást, amely a teljes megtartáshoz hasonló módon a forrásnyelvi kultúraspecifikus kifejezést veszi át, majd a célnyelvhez igazítja, ezáltal bizonyos fokú honosító hatást keltve. Ez Newmark (1988) naturalizációjának felel meg, azonban a terminus egyéb jelentésrétegei miatt módosított elnevezéssel használok. A formai átalakítás Aixelá (1996: 61) szerint három módon valósulhat meg. Fonetikai szempontból történhet transliterációval, ha a két kultúra írásrendszere eltér egymástól. Emellett beszélhetünk transzkripcióról is, amikor az írásmódot a célnyelvhez igazítjuk. Harmadik típusa az ortográfiai átírás, amely során a fordító a célnyelv helyesírási szabályait és normáit érvényesíti. Formai átalakításra példa, hogy a regényben a *Marco Polo* nevű játék *marcopolás* alakban jelenik meg a célnyelvi szövegben.

A honosító stratégiához tartozik a kulturális helyettesítés, a leíró helyettesítés, a funkcionális helyettesítés, a honosító tükörfordítás, az általánosítás, a kreatív alkotás és a kihagyás. Kulturális helyettesítés esetében a fordító olyan kultúraspecifikus kifejezést választ és illeszt a célnyelvi szövegbe, amely a célnyelvi kultúrában ismert, és amely a forrás- és célnyelvi kulturális elem között fennálló logikai kapcsolatot tükrözi. Pedersen (2011) taxonómiáját követve a kulturális helyettesítésnek két altípusát különböztetem meg: az interkulturális és a célnyelvi kulturális helyettesítést. A célnyelvi kulturális helyettesítésre példa a sorozat szinkronjában a *dive* szó, amely rossz állapotú szórakozóhelyet jelöl, és amelyet a fordító *csehó*ként ültetett át a szinkronszövegbe. Az interkulturális helyettesítésre példa a regényben a *Waffle House* amerikai étteremlánc helyettesítése a magyar fordításban *mekire*. A következő fordítási megoldás a leíró helyettesítés, amely lényegében parafrázisként működik. A fordító elhagyja a forrásnyelvi kultúraspecifikus kifejezést, és hosszabb, körülíró szerkezettel magyarázza vagy írja le az adott elemet annak érdekében, hogy a célnyelvi befogadó pontosan értse a jelentést. A regényből a *snowday* kultúraspecifikus elemet a következő módon írja le a fordító a kifejezés átültetése nélkül: '[...] mint azokon az iskolai napokon, amikor otthon kellett maradnunk a hóviharak miatt'.

Funkcionális helyettesítésnél a fordító a forrásnyelvi elemet egy olyan kultúraspecifikus kifejezéssel vagy egyéb kifejezéssel helyettesíti, amely az adott kontextusban releváns és képes hasonló hatást kiváltani a célnyelvi befogadóban, mint amit a forrásnyelvi befogadóra tett a forrásnyelvi kifejezés. A célnyelvi megoldás nem feltétlenül kapcsolódik a forrásnyelvi kultúrához. A funkcionális helyettesítés alkalmazásakor a forrásnyelvi és célnyelvi kifejezés között nem szükséges logikai kapcsolatnak fennállnia; a fordító kreatív megoldásokkal élhet, amennyiben az adott kontextusban adekvátnak bizonyulnak. A regényből példa a *cheeseball* szleng. Ezt a fordító funk-

cionális helyettesítéssel *idióta* kifejezéssel adta vissza. Noha ez nem pontosan feleltethető meg a forrásnyelvi jelentésnek – amely egy magát viccesnek gondoló, rossz ízlésű személyre utal –, a célnyelvi szövegben kontextuálisan megfelelő és befogadható megoldás. A funkcionális helyettesítéshez sorolom azokat az eseteket is, amikor a fordító a szöveg korábbi részeiből ismert elemet alkalmaz egy adott forrásnyelvi kultúraspecifikus kifejezés helyettesítésére, így könnyíti az információfeldolgozást. Ilyen példaként szolgál a *Jere-Bear* becenév fordítása: mivel a sorozat epizódjaiban csupán egyszer fordul elő, a fordító a szövegben korábban és gyakrabban használt *Jere* becézéssel helyettesíti. Ez által a cselekmény követhető marad, és nem jelenik meg új, potenciálisan zavaró becézés. Bár e megoldással eltűnik a tipikusan amerikai kultúrában használatos kedveskedő konnotáció, a befogadó számára a szöveg értelmezése így zökkenőmentes, és a narráció folytonossága sértetlen marad.

Általánosításkor a fordító az adott kultúraspecifikus kifejezést egy tágabb, általánosabb kifejezéssel helyettesíti, amely nem kizárólag a forrásnyelvi kultúrához kötődik, hanem univerzális és a célnyelvi befogadó számára ismert, esetenként az adott kultúraspecifikus kifejezés fölérendelt fogalma. Az amerikai középiskolák egyik jeles eseménye a *prom*, amelyet egyszerűen *bál* alakban ültet át a fordító a regény célnyelvi szövegébe. A kreatív alkotás különböző irodalmi művek fordítására alkalmazható, amikor a szövegben például egy vers vagy dalszöveg vagy annak részlete szerepel, és a fordító azt kreatív, művészi módon adaptálja, nem tükörfordítással adja vissza. A sorozatban E. E. Cummings *maggie and milly and molly and may* című versének a *'For whatever we lose (like a you or a me) it's always ourselves we find in the sea'* részletét a fordító kreatív alkotással a következő módon fordította: *'Bármit is veszítünk el, legyen az te, vagy akár én, mi megmaradunk ringva az ég tengerén'*. Mivel a versnek nincs hivatalos magyar fordítása, a fordító szabadabban, alkotói módon adhatta vissza a versrészletet. A kihagyás alkalmazásakor a fordító egyszerűen elhagyja az adott forrásnyelvi kultúraspecifikus kifejezést a fordításból, ha annak átültetése nem feltétlen szükséges, illetve a szöveg nélküle is érthető a befogadó számára. A regényben a *Junior League* önkéntes szervezet nevét teljesen kihagyja a fordító, amikor az egyik karakter által használt szakácskönyvet említik.

A három stratégiához sorolt fordítási megoldások és az új taxonómia kialakítása során korábbi tipológiákat használtam fel, azonban a könnyebb érthetőség és a terminológiai következetlenségekből adódó félreértések elkerülése érdekében minden egyes fordítási megoldást definiáltam a jelen taxonómia kontextusában. Emellett az egyes fordítási megoldásokhoz illusztratív példákat is megadtam.

6. Összegzés és kitekintés

Jelen elméleti tanulmány célja az volt, hogy röviden bemutassa az idegenítés–honosítás dichotómia kialakulásának történetét és azokat a különböző fordítási meg-

oldásokat, amelyeket a kutatók az idegenítés és honosítás stratégiájához sorolnak. A fordítással kapcsolatos megközelítések dualitása már az ókortól jelen van, ami kiindulópontként szolgált az idegenítés és honosítás dichotómiájának fordítástudományi kibontakozásához. A tanulmány egyik legfontosabb konzekvenciája, hogy a fordítástudomány ezen területén nem figyelhető meg egységes terminológiai és tipológiai rendszer. Ezt abból állapíthatjuk meg, hogy egyes kutatók eltérő terminusokat alkalmaznak ugyanazon fordítási megoldások megnevezésére, noha sok esetben azonos jelenségekről írnak. Továbbá a fordítási megoldások besorolásában sincs egyezés, mivel bizonyos megoldások esetében eltérés van abban, hogy a két pólus melyikéhez rendelik őket. Talán a legnagyobb ellentmondás a kiegészítés mint fordítási megoldás kategorizálásában figyelhető meg. Mindezek miatt döntöttem úgy, hogy a korábbi hagyományoktól és kutatásoktól eltérve kísérletet teszek egy új taxonómia megalkotására, amely dichotómia helyett trichotómia, és a különböző fordítási megoldásokat három stratégiába sorolom be. Továbbá – a könnyebb megértés érdekében – a trichotómia mindhárom stratégiájához tartozó fordítási megoldásokat részletes magyarázattal láttam el. Erre azért volt szükség, mert a korábbi taxonómiákban és tipológiákban gyakran hiányoztak a pontos, egységesen alkalmazott definíciók.

Hangsúlyozom írásomban, hogy a trichotómia jelenleg kísérleti jellegű, és egyelőre csupán korlátozott méretű korpuszon alkalmaztam. Megalkotását a területen tapasztalható inkonzisztenciák indokolták, ugyanakkor megoldást jelenthet a kutatási területen jelenleg fennálló ellentmondások kiküszöbölésére vagy csökkentésére. A jövőre nézve a célom, hogy a bemutatott taxonómiát nagyobb korpuszon, különböző irodalmi és audiovizuális szövegek elemzésében is alkalmazzam, azzal a céllal, hogy igazoljam: a kultúraspecifikus kifejezések fordításakor alkalmazott fordítási stratégiák és megoldások azonosítására megfelelően használható.

Irodalom

- Aixelá, J. F. 1996. Culture-specific items in translation. In: Álvarez, R., Vidal, C. Á. (eds) *Translation, Power, Subversion*. Cleveland/Bristol/Adelaide: Multilingual Matters. 52–78. <https://doi.org/10.21832/9781800417915-005>
- Badić, E. 2017. Culture-specific items in Jens Lapidus' *Snabba Cash* and its translations into English and Croatian. *Hieronymus* Vol. 4. 65–113. <https://dabar.srce.hr/object/ffzg:1821>
- Bassnett, S. 2005. Bringing the News Back Home: Strategies of Acculturation and Foreignisation. *Language and Intercultural Communication* Vol. 5. No. 2. 120–130. <https://doi.org/10.1080/14708470508668888>
- Bastin, G. L. 2009. Adaptation. In: Baker, M. (ed.) *Encyclopedia of Translation Studies*. London: Routledge. 3–6. <https://doi.org/10.4324/9780203872062>
- Berman, A. 1985. Translation and the Trials of the Foreign. In: Venuti, L. (ed.) 2000. *The Translation Studies Reader*. London: Routledge. 284–297. https://translationjournal.net/images/e-Books/PDF_Files/The%20Translation%20Studies%20Reader.pdf

- Chesterman, A. 2005. Problems with Strategies. In: Károly, K., Fóris, Á. (eds) *New Trends in Translation Studies*. Budapest: Akadémiai Kiadó. 17–28. https://real-eod.mtak.hu/19397/1/AkademiaiKiado_005619.pdf
- Davies, E. E. 2003. A Goblin Or a Dirty Nose? The Treatment of Culture-specific References in Translations of the Harry Potter Book. *The Translator* Vol. 9. No. 1. 65–100. <https://doi.org/10.1080/13556509.2003.10799146>
- Đelatović, S. 2025. Kultúraspecifikus kifejezések angol, magyar és horvát nyelvű művek fordításaiban. Doktori értekezés. Kézirat. Budapest: ELTE BTK Fordítástudományi Doktori Program.
- Espindola, E., Vasconcellos, M. L. 2006. Two facets in the subtitling process: Foreignization and/or domestication procedures in unequal cultural encounters. *Fragmentos* Vol. 30. 43–66. https://www.researchgate.net/publication/282122623_Two_facets_in_the_subtitling_process_Foreignisation_andor_domestication_procedures_in_unequal_cultural_encounters
- Harvey, M. 2003. *A Beginner's Course in Legal Translation: The Case of Culture-bound Terms*. <https://tradulex.com/Actes2000/harvey.pdf>
- Hervey, S., Rogers, M., White, M., Loughridge, M., Higgins, I. 1995. *Thinking German Translation*. London: Routledge. <https://doi.org/10.4324/9780203429464>
- Husin, N. 2015. *Strategi Penterjemahan Elemen Budaya Bukan Material dalam "The World Is Flat" ke dalam Bahasa Melayu* (Non-Material Translation Strategies in The World is Flat into Malay). Unpublished doctoral thesis. Gelugor: Universiti Sains Malaysia. https://eprints.usm.my/30433/1/NORHAZLINA_HUSIN.pdf
- Husin, N. 2022. Domestication and Foreignization in the Translation of English Non-material Cultures in "The World is Flat" into Malay. *Environment-Behaviour Proceedings Journal* Vol 7. No 17. 59–65. <https://doi.org/10.21834/ebpj.v7isi7.3764>
- Jääskeläinen, R., Kujamäki, P. 2005. Foreignising vs. domesticating? The role of cultural context in determining the choice of translation strategy. *Revista Canaria de Estudios Ingleses* No. 51. 71–83. <http://riull.ull.es/xmlui/handle/915/18843>
- Klaudy K. 1994. *A fordítás elmélete és gyakorlata. Angol, német, francia, orosz fordítástechnikai példatárral*. Budapest: Scholastica. <https://mek.oszk.hu/22600/22623>
- Klaudy K. 2014. A fordítástudomány neve, természete és terminológiája. In: Navracsics J. (szerk.) *Transzdiszciplináris üdvözetek Lengyel Zsolt számára*. Budapest/Veszprém: Gondolat Kiadó–Pannon Egyetem MFTK. 9–19. <http://hdl.handle.net/10831/55519>
- Klaudy K., Heltai P. 2020. Re-domestication, repatriation and additional domestication in cultural back-translation. *Across Languages and Cultures* Vol. 21. No. 1. 43–65. <https://doi.org/10.1556/084.2020.00003>
- Kwieciński, P. 2001. *Disturbing Strangeness. Foreignisation and Domestication in Translation Procedures in the Context of Cultural Asymmetry*. Toruń: EDYTOR.
- Laviosa-Braithwaite, S. 2009. Universals. In: Baker, M. (ed.) *Encyclopedia of Translation Studies*. London: Routledge. 306–311. <https://doi.org/10.4324/9780203872062>
- Leppihalme, R. 1997. *Culture Bumps: An Empirical Approach to the Translation of Allusion*. Bristol/Buffalo/Toronto: Multilingual Matters. <https://doi.org/10.21832/9781800417908>
- Majhut, V. S. 2012. *Cultural specificity in the translation of popular fiction from English into Croatian during the socialist and transition periods (1960–2010)*. Doctoral dissertation. Tarragona: Universitat Rovira i Virgili. <https://hdl.handle.net/10803/90251>

- Mujzer-Varga K. 2009. *Verfremdung oder Adaptierung – Realienlexeme in den Übertragungen der Minutennovellen von István Örkény*. Doktori értekezés. Kézirat. Budapest: ELTE BTK Fordító- és Tolmácsképző Tanszék. <https://edit.elte.hu/xmlui/handle/10831/46210>
- Munday, J. 2001. *Introducing Translation Studies*. (1st ed.). London/New York: Routledge, Taylor and Francis Group. <https://search.worldcat.org/title/45137466>
- Munday, J. 2008. *Introducing Translation Studies* (2nd ed.). London/New York: Routledge, Taylor and Francis Group. <https://doi.org/10.4324/9780203869734>
- Nedergaard-Larsen, B. 1993. Culture-Bound Problems in Subtitling. *Perspectives: Studies in Translatology* Vol. 1. No. 2. 207–241. <https://doi.org/10.1080/0907676X.1993.9961214>
- Newmark, P. 1988. *A Textbook of Translation*. London: Prentice Hall International. <https://archive.org/details/textbookoftransl0000newm>
- Nida, E. A. 1964. *Toward a Science of Translation*. Leiden: Brill. <https://doi.org/10.1163/9789004495746>
- Obeidat, A. M. 2019. The Application of Domestication and Foreignization Strategies in Translating Arabic-English Collocations in Awlad Haratina’s Novel. *International Journal of Language, Literacy and Translation* Vol. 2. No. 2. 13–28. <https://ejournal.usm.my/ijollt/article/view/4712/5059> (letöltve: 2026. 05. 30.)
- Ožbot, M. 2016. Foreignization and Domestication: A View from the Periphery. In: T. Seruya, J. M. Justo (eds) *Rereading Schleiermacher: Translation, Cognition and Culture, New Frontiers in Translation Studies*. Berlin/Heidelberg: Springer-Verlag. 277–289. https://doi.org/10.1007/978-3-662-47949-0_24
- Pavlović, M. 2015. *Uvod u teorije prevođenja*. Zágráb: Leykam international. <https://www.leykam-international.hr/publikacija/132>
- Pedersen, J. 2005. How is Culture Rendered in Subtitles? In: Gerzymisch-Arbogas, H., Nauert, S. (eds) *Challenges of Multidimensional Translation: Conference Proceedings*. Saarbrücken. 1–18. https://www.euroconferences.info/proceedings/2005_Proceedings/2005_Pedersen_Jan.pdf
- Pedersen, J. 2007. Cultural interchangeability: the effects of substituting cultural references in subtitling. *Perspectives: Studies in Translation Theory and Practice* Vol. 15 No. 1. 30–48. <https://doi.org/10.2167/pst003.0>
- Pedersen, J. 2011. *Subtitling Norms for Television*. Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins. <https://doi.org/10.1075/btl.98>
- Pym, A. 2014. *Exploring Translation Theories* (2nd ed.). London: Routledge. <https://doi.org/10.4324/9781315857633>
- Pym, A. 2016. *Translation Solutions for Many Languages: Histories of a Flawed Dream*. London: Bloomsbury Academic. <https://doi.org/10.5040/9781474261128>
- Pym, A. 2018. A typology of translation solutions. *The Journal of Specialised Translation* No. 30. 40–65. <https://doi.org/10.26034/cm.jostrans.2018.195>
- Rad, N. F., Marj, Z. F. 2019. A Study of the Strategies of Foreignization and Domestication in Two Persian Translation Versions of Lewis Carroll’s Alice in Wonderland. *REVELL: Revista de Estudos Literários da UEMS* Vol. 3. No. 23. 457–474. <https://periodicosonline.uems.br/index.php/REV/article/view/3548>
- Ramière, N. 2019. Reaching a Foreign Audience: Cultural Transfers in Audiovisual Translation. *Caleidoscópio: literatura e tradução* Vol. 3. No. 1. 7–20. <https://doi.org/10.26512/caleidoscopio.v3i1.25323>

- Robin E. 2018. *Fordítási univerzálék és lektorálás*. Budapest: ELTE Eötvös Kiadó. https://www.eltereader.hu/media/2018/12/robin_READER_2022.pdf
- Schleiermacher, F. 1813/1963. Ueber die verschiedenen Methoden des Uebersetzens. In: Störrig, H. J. (ed.). *Das Problem des Übersetzens*. Stuttgart: Henry Goverts Verlag. 38–69.
- Venuti, L. 1995. *The Translator's Invisibility. A History of Translation*. London: Routledge. <https://doi.org/10.4324/9780203360064>
- Valló Zs. 2002. „Honosított” angol dramák a színpadon. Budapest: Presszio Kft.
- Vinay, J-P., Darbelnet, J. 1958/2000. A Methodology for Translation. In: Venuti, L. (ed.). *The Translation Studies Reader*. London: Routledge. 84–93. https://translationjournal.net/images/e-Books/PDF_Files/The%20Translation%20Studies%20Reader.pdf
- Zabalbeascoa, P. 2000. From techniques of translation to types of solutions. In: Beeby, A., Ensinger, D., Presas, M. (eds) *Investigating translation*. Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins. 117–127. <https://doi.org/10.7202/007613AR>
- Zare-Behtash, E., Firoozkoobi, S. 2009. A Diachronic Study of Domestication and Foreignization Strategies of Culturespecific Items: in English-Persian Translations of Six of Hemingway's Works. *World Applied Sciences Journal* Vol. 7. No. 12. 1576–1582. <https://www.idosi.org/wasj/wasj7%2812%29/19.pdf>

Források

- Han, J. 2009/2022. *The Summer I Turned Pretty*. London: Penguin Books.
- Han, J. 2014/2023. *A nyár, amikor megszépültem*. Szeged: Könyvmolyképző Kiadó. Fordította: Tóth István.

Filmográfia

- Han, J. 2022. *A nyár, amikor megszépültem*. Amazon Prime Video. Magyar szöveg: Szojka László (Masterfilm Digital, 2025).
- Han, J. 2022. *The Summer I Turned Pretty*. Amazon MGM Studio, Jenny Kissed Me, Wiip Studios.

Internetes hivatkozások

- Cambridge Dictionary. <https://dictionary.cambridge.org/dictionary/english/solution>

Szótárnap 2025

„Társadalomtudomány: interdiszciplinaritás a lexikográfiában és a terminológiában”

*(Károli Gáspár Református Egyetem Bölcsész- és
Társadalomtudományi Kar; Budapest, 2025. október 28.)*

M. Szegedi Eszter

Eötvös Loránd Tudományegyetem, BTK, Nyelvtudományi Doktori Iskola,
Fordítástudományi Doktori Program

A Károli Gáspár Református Egyetem Bölcsész- és Társadalomtudományi Kara és az MTA Szótári Munkabizottsága közös szervezésében 2025. október 28-án rendezték meg a Társadalomtudomány: interdiszciplinaritás a lexikográfiában és a terminológiában című konferenciát a Károli Gáspár Egyetemen. Az eseményt „Szótárnap 2025” címmel hirdették meg, folytatva a korábbi nagy múltú, az MTA Szótári Munkabizottsága szervezésében ezen a néven futó programsorozatot.

M. Pintér Tibor, a KRE BTK MNYIKI Magyar Nyelvtudományi Tanszékének habilitált egyetemi docense, a konferencia egyik fő szervezője és házigazdája nyitotta meg a rendezvényt, köszöntve a jelenlévőket és kiemelve a konferencia interdiszciplinaritás jellegét, melyet az előadások témáinak változatossága is tükrözött.

Elsőként Mezei Balázs Mihály előadását hallgathattuk meg *A filozófiai lexikográfia módszertana* címmel. Az ELTE és a BCE egyetemi tanára, az MTA doktora a szótár, a lexikon és az enciklopédia fogalma, illetve az összeállításuk módszerei közötti különbségek tisztázása után három konkrét módszertani megközelítést ismertetett: a lineáris-történeti, a problémalogikai és az endform-megközelítést. Előadásában az enciklopédiák összeállítására helyezte a fő hangsúlyt, de több ponton párhuzamot vont a szótárak készítésével is. Végül röviden betekintést nyújtott a MAFE (Magyar Filozófiai Enciklopédia) összetett kutatási projektjébe, melynek vezető szerkesztői posztját is betölti.

A második, *Georgiától Írorszáig: egy többnyelvű színszótár* című előadást Pődör Dóra, a Károli Gáspár Egyetem BTK Anglisztika Intézetének intézetvezető-helyettes egyetemi docense, az ír nyelv kutatója és oktatója tartotta a grúz színlexémák

többnyelvű szótárának összeállításáról. Ez a projekt több ország egyetemi kutatóinak bevonásával jelenleg is zajlik, folyamatosan gyűjtik a 600 grúz forrásnyelvi színlexéma angol, spanyol, magyar, lengyel és ír megfelelőit, hogy e nyelvek párok fordítóinak és tolmácsainak, valamint a nyelvtanulóknak és nyelvészeknek hasznos segédeszközt biztosítsanak tanulmányaikhoz, munkájukhoz, kutatásaikhoz. Az előadó beszámolt néhány kihívásról az ír nyelvvel kapcsolatban, több példát is említve, melyeket elsősorban az angol nyelv hatására bekövetkező változások okoznak. Mivel Írországból az ír mellett az angol is hivatalos nyelv, az alkotmányt ír és angol nyelven is megszövegezték. Az előadásban elhangzó egyik érdekes példa az ír zászlóban szereplő narancssárga szín megnevezésének változásáról szól: míg a 20. század közepe előtt a *buí* szó jelentette írul a sárgát és a narancssárgát is, az 1937-es alkotmány megszövegezésekor megalkottak egy új, összetett megnevezést, hogy a sárgától egyértelműen megkülönböztessék az ország zászlójában látható színt. Így született meg a *flannbhuí* szó a *flann* (vérvörös) és a *buí* (sárga, narancssárga) szavak összetételéből.

Sermann Eszter és Tamás Dóra *Zápor vagy zivatar: terminuskezelés a meteorológiában* címmel számolt be az ELTE Nyelvtudományi Kutatóközpontjának – a Magyar Nyelvért Nemzeti Program keretén belül a Magyar terminológiastratégia alprogramban – készülő terminológiai adatbázisáról, melynek részét képezi a meteorológiai terminusok kutatása és feldolgozása is. A terminológiamenedzsment szempontjairól szóló általános ismertető rész után bemutatták a meteorológiai terminusok sajátos jellemzőit, valamint kutatásuk módszerét és folyamatát. A projektben meteorológus szakemberek és nyelvészek közösen vesznek részt, és a szakmai szempontok figyelembevétele mellett különös hangsúlyt fektetnek a közérthetőségre is, hiszen a meteorológiai kifejezésekkel kapcsolatban a laikusok érdeklődésére is számítani lehet.

Ezután a fordítás egyik legrégebbi területéről, a bibliafordításról hallhattunk Pecsuk Ottótól, a KRE Hittudományi Karának habilitált egyetemi docensétől, a Magyar Bibliatársulat Alapítvány főtitkárától. A hallgatóság megismerhette a készülő ökumenikus bibliafordítás előzményeit, az újfajta fordítási megközelítést (ezekről bővebben: *Fordítástudomány* 26. [2024]), valamint a fordítói bizottság ún. „kánaáni kifejezésekkel” kapcsolatos álláspontját. „Kánaáni kifejezésnek” (vagy „kánaáni nyelvezetnek”) a speciális, egyházi kontextusban használt szavakat, kifejezéseket szokás nevezni.

Az ökumenikus fordítás egyik fő célkitűzése a közérthetőség, amely a bibliafordítás esetében gyakorta az olyan kifejezések mellőzését jelenti, melyek csak az egyház tagjai számára érthetőek. Egy kutatás szerint a társadalom tagjainak 40%-a nem tartozik semmilyen egyházhoz Magyarországon, viszont nem mindenki utasítja el a Bibliát közülük. Elsősorban ők alkotják az újfajta megközelítéssel készülő fordítás célközönségét. Az előadó nyelvi példákon keresztül is bemutatta ezt a szemléletmódot. Míg a görög *charis* szót a korábbi bibliafordításokban a *kegyelem* terminussal adták vissza, az új, ökumenikus próba fordításban (Péter első levelében) több helyen is *ajándékra* cserélték le a kifejezést.

A rövid szünetet követően Bauko János, habilitált egyetemi docens, a Nyitrai Konstantin Filozófus Egyetem Közép-európai Tanulmányok Kara Magyar Nyelv- és Irodalomtudományi Intézetének igazgatója tartott előadást a névtani terminológia lexicográfiai feldolgozásáról Szlovákiában. Beszért a szlovákiai névtani terminológia egységesítésének kezdeteiről, felvázolta a lexicográfiai feldolgozás korábbi lépéseit és jelenlegi koncepcióját. Ezt követően beszámolt a Nemzetközi Névtudományi Társasággal (International Council of Onomastic Sciences) való együttműködésről. Bemutatta a terminológiai adatbázis felépítését, végül hozott néhány példát a szlovák-magyar terminusekvivalenciák problémáira.

Farkas Tamás, habilitált egyetemi docens, az ELTE BTK Magyar Nyelvtörténeti, Szociolingvisztikai, Dialektológiai Tanszékének vezetője *Családnévszótárak: Elméleti és gyakorlati kérdések* címmel nyújtott áttekintést a hallgatóság számára a családnévek szótári feldolgozhatóságáról általában, majd a magyar családnévszótárak történetéről és típusairól, továbbá azok összeállításának lehetőségeiről és kihívásairól. Előadásának második részében ismertette *A visegrádi országok családnévszótára* elnevezésű projektet, melyben az ELTE névkutatói is részt vesznek Slíz Mariann egyetemi tanár, az ELTE Magyar Nyelvtudományi és Finnugor Intézete igazgatóhelyettesének vezetésével. Az online elérhető szótár (<https://v4surnames.elte.hu/index.php/hu/site/index>) a négy visegrádi országban, Csehországban, Magyarországon, Lengyelországban és Szlovákiában előforduló 200-200 leggyakoribb családnévet foglalja magában. A szócikkek tartalmazzák a nevek eredetét, típusát és rövid leírását is angol nyelven, valamint az adott ország hivatalos nyelvén.

A családnévek után a földrajzi nevek kerültek sorra. *A földrajzi nevek egységesítésének alapelvei az UNGEGN anyagaiban* címmel Bölskei Andreától, a KRE BTK Magyar Nyelvészeti Tanszékének vezetőjétől hallhattunk előadást. A földrajzi nevekre vonatkozó szabványok és nyelvi szabványok ismertetése után az 1973-ban alapított, jelenleg több mint 100 országból mintegy 400 tagot számláló UNGEGN (United Nations Group of Experts on Geographical Names, magyarul: Egyesült Nemzetek Szervezete Földrajzi Névi Szakértői Csoportja) felépítésébe, feladatköreibe, helynév-standardizációs alapelveibe és modelljeibe nyerhettünk betekintést. A csoport többek között terminológiai kérdések tisztázásával, helysénvénytárak, földrajzinév-adatbázisok létrehozásával és fenntartásával (pl. World Geographical Names) foglalkozik, és emellett hangsúlyt fektet az oktatásra, tájékoztatásra, információszolgáltatásra is. A földrajzi nevek egységesítésének kérdése számos területet érint, a kereskedelemtől és a környezetvédelemtől kezdve a keresési, mentési és segélyezési műveleteken át egészen a navigációs rendszerek készítéséig. Az előadás a földrajzi nevek és a kultúra, örökség és identitás kapcsolatának bemutatásával folytatódott, majd az európai (pl. EuroGeoNames) és a hazai gyakorlat (pl. Földrajzinév-bizottság tevékenysége) felvázolásával záródott.

A konferencia záró előadását Mártonfi Attila, az Osiris Helyesírás társszerzője tartotta *A magyar helyesírás változásai a 21. században* címmel. Röviden visszate-

kintett a magyar helyesírás korszakaira, majd bemutatta az Osiris Kiadónál először 2004-ben megjelent *Helyesírás* című kézikönyvet és annak újdonságait. Tájékoztatta a hallgatóságot arról, hogy a *Magyar helyesírási szótár* és az Osiris-féle *Helyesírás* közti eltérések listája online elérhető (wikipedia.hu), és kiemelt néhány példát ebből a listából. Ezután az Akadémiai Kiadó 2015-ös helyesírási szabályzatában, majd pedig a 2025-ös, új kiadású Osiris *Helyesírás*ban bevezetett újdonságokról beszélt. Az utóbbi kiadványban törekedtek a 2004-es kézikönyv hibáinak, hiányainak javítására, és az AkH. 2015-nek való megfelelésre, melynek szabályzati részével teljes összhangban van a kézikönyv. Csupán a szótári részben vannak eltérések, szám szerint 92 esetben. A változások érintik a különírás–egybeírás kérdését, bizonyos földrajzi neveket, különös tekintettel a városrésznevekre (pl. *Belső-Ferencváros*). Ezenkívül javasolják a keskeny szóköz használatát (pl. *Hadrovics László–Gáldi László szótár*), és újdonság az is, hogy létrehozta egy webes applikációt az átírásokhoz (japánból, kínaiból, koreaiból stb.), amely hasznos segédeszköz a magyar nyelvű szövegek gondozói számára (osiriskiado.hu/atirasok).

A jó hangulatú és gazdag szakmai tartalmú konferenciát a szervezőbizottság nevében P. Márkus Katalin, a KRE BTK Angol Nyelvészeti Tanszékének habilitált egyetemi docense, az MTA Szótári Munkabizottságának elnöke zárta be, megköszönve a részvételt és bátorítva a megjelenteket, hogy a bemutatott projektek alakulását kövessék nyomon, valamint az előadókat, hogy szakmai tapasztalataikat a továbbiakban is osszák meg egymással.

Oktatásmódszertani innovációk a jövőbiztos fordító- és tolmácsképzésért

*(Eötvös Loránd Tudományegyetem Bölcsészettudományi Kar,
Nyelvi Közvetítés Intézete, Fordító- és Tolmácsképző Tanszék,
2025. november 18.)*

Ferenczi Martin¹, Komáromi Csilla Rita¹

¹ ELTE Eötvös Loránd Tudományegyetem Nyelvtudományi Doktori Iskola
Fordítástudományi Doktori Program

2025. november 18-án az Eötvös Loránd Tudományegyetem (ELTE) Bölcsészettudományi Karának (BTK) Nyelvi Közvetítés Intézete megrendezte az *Oktatásmódszertani innovációk a jövőbiztos fordító- és tolmácsképzésért* című konferenciát, amely a Magyar Tudomány Ünnepe (MTÜ) rendezvénysorozatának egyik eseménye volt. Az ELTE BTK Kari Tanácstermében mintegy 60 érdeklődő gyűlt össze. A konferencia két szekciójában 10 előadás hangzott el, amelyet workshop jellegű eszmecsere zárt. Az előadások időkerete 20 perc volt, a résztvevőknek a szekciók után nyílt alkalmuk reflektálni az elhangzottakra.

A konferencia központi témája az innovatív oktatási gyakorlatok feltérképezése volt a jelentős hazai fordító- és tolmácsképző intézményekben. A program összeállításakor a szervezők szem előtt tartották, hogy a felsőoktatási intézményekben dolgozó oktatók mellett a nyelvi közvetítéssel foglalkozó iparág is képviseltesse magát, így a képzőintézményekkel szemben támasztott elvárásokat is megismerhették a résztvevők.

A konferenciát Robin Edina (ELTE BTK) nyitotta meg, az első szekció elnöke pedig Seresi Márta (ELTE BTK) volt. A megnyitóban elhangzott, hogy a piacképes kompetenciák átadása elengedhetetlen a végzett hallgatók szakmai érvényesüléséhez. Robin Edina hozzátette, hogy a pályakövetési felmérések alapján a végzetek többsége professzionális fordítóként és tolmácsként dolgozik, bár az első öt évben gyakori a pályaelhagyás, részben a szakterületi specializáció hiánya miatt. Hangsúlyozta továbbá, hogy az oktatókat foglalkoztatja a fordítás- és tolmácsképzés hosszú távon is versenyképes formája, emiatt nyílt diskurzus szükséges, amelyre a konferencia kiváló lehetőséget nyújt.

Az első előadást Szabó Csilla és Besznyák Rita, a BME Idegen Nyelvi Központjának oktatói tartották, akik a „MI” kell a tolmácsképzéshez? című prezentáci-

ójukban górcső alá vették, hogyan lehet és érdemes integrálni a mesterséges intelligenciát (MI) a fordító- és tolmácsképzésbe. Az előadók a BME-n elérhető képzések ismertetése után rátértek az oktatásban használható MI-alapú eszközök bemutatására. Az előadásuk középpontjában az „okos promptírás” állt, hiszen olyan utasításokat érdemes adnunk az MI-nek, amelyekkel a lehető legpontosabb választ kaphatjuk. A kerülendő promptokra adott példák után az előadás részletesen bemutatta az MI hasznát a fordító- és tolmácsképzésben. Az MI-vel például forrásnyelvi szöveget generálhatunk különböző témakörökben és regiszterekben, fordításokat hasonlíthatunk össze, hibatípusokat tudatosíthatunk, terminológiai háttérrel állíthatunk össze, vagy akár a hallgatók interkulturális kompetenciáját is fejleszthetjük. A tolmácsképzésben gyakorlóbeszédet generálhatunk tolmácsolási módnak megfelelően, fokozatosan graduált szövegnehézséggel; kétnyelvű szakmai szögyűjteményeket állíthatunk össze; váratlan, nehezített tolmácsolási helyzeteket is gyakorolhatunk, valamint tolmácsolási szituációkat is szimulálhatunk. Az előadás az oktatói dilemmák és a felhasználás korlátainak áttekintésével zárult.

A második előadást María Valentina Sánchez Baena (ELTE BTK) tartotta, aki a tárgyalásokon való hospitálás új perspektíváit mutatta be a bírósági és hatósági tolmácsképzésben. A hospitálás lehetőséget nyújt arra, hogy a hallgatók személyesen beszélgessenek bírakkal, ügyészekkel, ügyvédekkel és tolmácsokkal. Az előadó örömmel számolt be arról, hogy a hospitálások száma folyamatosan nő, és az érdeklődők egyre több bírósági tárgyalásba nyerhetnek betekintést. Minden tanszéki hallgató részt vehet a hospitáláson, és mára sok szakdolgozat születik ebben a témakörben. Az előadó kiemelte, hogy a képzés kulcsfontosságú eleme a hospitálási napló, amely rendszeres terepgyakorlatokon alapuló irányított megfigyelési pontokat rögzít, például alapinformációt az eseményről vagy alkalmazott tolmácsolási módot tárgyalási szakasz szerint. A kurzus értékét a szakmaközeli, gyakorlatközpontú szemléletmód adja, amely a hallgatói visszajelzések alapján is pozitívum.

Az előadás hidat képezett Eszenyi Réka (ELTE BTK) és Puklus Márta (ELTE BTK) prezentációjához, amely a bírósági tolmácsok képzésében alkalmazott perszimizációs gyakorlatokat mutatta be. Puklus Márta a bírósági és hatósági tolmácsolás elméleti háttérének rövid áttekintésével kezdte, és hangsúlyozta, hogy a tolmácsnak érdekek és jogrendszerek közötti különbségeket is közvetítenie kell, miközben folyamatosan törekszik a semlegesség megőrzésére. Így nem meglepő, hogy a tolmácsokkal szembeni elvárás magas: alkalmazkodniuk kell a formalizált, hierarchikus struktúrához; rugalmasan kell kezelniük a váratlan helyzeteket; rendelkezniük kell eljárásjogi, terminológiai, pszichológiai és interkulturális ismeretekkel; valamint a különböző tolmácsolási módokban is határozottan kell tudni mozogniuk, hiszen a blattolás vagy a fülbesúgás is gyakran előfordul. Az előadók szerint a perszimizációt akkor célszerű bevezetni a képzésbe, amikor a hallgatók már részt vettek hospitáláson és tantermi szimuláción. A perszimizáció nagy előnye, hogy a hallgatók tét nélkül, valóságghű környezetben, külső helyszínen, formálisabb keretek között gyakorolhatnak.

Réti Júlia (ELTE BTK) *Mindfulness az egyetemi oktatásban* című előadása új perspektívát nyitott a konferencián. A kurzus kiindulópontja, hogy a mindfulness nem relaxációs technika, hanem tanulható kognitív és figyelmi készség. Az alapfogalmak tisztázása után Réti Júlia rátért a figyelem, a munkamemória és a meditáció kapcsolatára. Kiemelte, hogy a meditáció erősítheti a figyelmi fókuszot és a munkamemória működését azáltal, hogy aktiválja a hippokampuszt, amely a tanulás és az érzelmi szabályozás központja. A kurzuson a hallgatók fejleszthetik figyelmi készségüket tudatos jelenléttel és gondolataik megfigyelésével; stresszkezelési technikákat is elsajátíthatnak légzésalapú fókusszal és testpárástázással. A tolmácsoláshoz elengedhetetlen kognitív rugalmasságukat úgy is fejleszthetik, hogy felismerik az automatikus gondolatokat, berögződéseket, csökkentik a reaktivitásokat, valamint gyakorolják a nézőpontváltást. Az előadó ezután ismertette a kurzus felépítését, és beszámolt a pozitív hallgatói visszajelzésekről. Véleménye szerint a kurzus kizárólag akkor hozza meg a kívánt eredményt, ha a hallgatók napi rendszerességgel gyakorolják a tanult technikákat.

A szekció ötödik és egyben utolsó előadását Móricz Kristóf (ELTE BTK) és Tóth Boglárka (ELTE BTK) tartotta *Technológiai kompetencia a tolmácsolásban* címmel. Az előadók megosztották a kurzus indításának előzményeit, és kiemelték a technológiai kompetenciák jelentőségének növekedését a tolmácsolásban. A kezdeti blokk-szemináriumok után 2024-től a hallgatók heti rendszerességű órákon sajátíthatják el a technológiai kompetenciákat a fordító és tolmács mesterképzésen, illetve az Európai uniós konferenciatolmács (EMCI) szakirányú továbbképzésen. Tóth Boglárka kitért a kutatására, amelyből kiderül, hogy nincs összefüggés az életkor, a tolmácsolási tapasztalat és a számítógéppel támogatott tolmácsolási eszközök (CAI-eszközök) használata között. Az előadók ezután ismertették a kurzus felépítését, illetve a CAI-eszközök típusait és integrálásának elméleti kereteit. Végzőként elhangzott, hogy a kurzus tartalmát nehéz naprakészen tartani a folyamatosan változó technológiai környezetben. Az előadások után a hallgatóságnak lehetősége nyílt hozzászólni az elhangzottakhoz.

A kávészünet után a konferencia második szekciójában a fordítóképzés került a fókuszba Móricz Kristóf moderálásában. Benedek Enikő (Simmelweis Egyetem) *Gépi társ a tanteremben – a fordításoktatás és a mesterségesintelligencia-forradalmának tanulságai* című előadásában oktatói stratégiáját és a kurzusát ismertette. Elméleti alapokra épülő gyakorlatokkal vezeti be a hallgatókat az MI világába, fejlesztve a fordítói kompetenciákat. A tanulók utószerkesztik a gépi fordítást, összehasonlítják a promptolási eredményeket, összevetik a humán és a gépi fordítás gyorsaságát és minőségét, majd ellenőrzik az MI-generált terminusokat, és így saját élményeken keresztül jutnak el a tanulók a felismeréshez: a gép adja az 'alapanyagot', ám a minőséget az emberi szerkesztés biztosítja. Ma már nem az a kérdés, hogy beengedjük-e az MI-t az órára, és nem is versenyezni kell vele, hanem megtanítani és megtanulni, hogyan irányítsuk. „Feladatunk olyan fordítókat képezni, akik együtt dolgoznak a géppel, de nem rendelik alá a gépnek a szakmai ítéloképességüket” – hangzott el az előadásban. Mára az oktatói szerep is átalakult: a tudásforrás szerepét felvál-

totta az iránytű és a kritikai szűrő funkciója, amely a szükséges szakmai kompetencia megszerzéséhez, a metakogníció és az önreflexió fejlesztéséhez nyújt támpontot.

Seidl-Pécs Olivía (ELTE BTK) a *Tudatosság és hatékonyság – kulcs a hallgatói projektekhez* című előadásában olyan programokról számolt be, amelyek megvalósítják a duális képzést: az elméleti ismeretek megszerzésével párhuzamosan piaci szimuláció zajlik, a hallgatók valós piaci megbízásokban vehetnek részt. A befejezett projektek tapasztalatai alapján az előadó szerint a hallgatók képesek megbirkózni ilyen jellegű feladatokkal, noha gyakran kihívást jelentenek a szűk határidők, az összetett, tudományos szövegek és a nehezen kezelhető fájlformátumok. Számos nonprofit szervezet küld fordítói megbízásokat pro bono jelleggel. A hallgatók kvázi fordítói irodát alakítanak ki és projektvezetői, fordítói, lektori szerepeket próbálhatnak ki. Mindez jelentősen fejleszti a fordítói kompetenciákat, segít megismerni saját erősségeiket a későbbi munkaerőpiaci belépéshez, az elvégzett feladatokat pedig referenciaként használhatják a portfóliójukban. A hallgatói visszajelzések pozitív tapasztalatként emelik ki a strukturált csoportmunkát és a többféle szerepkör kipróbálásának lehetőségét. A számítógéppel támogatott fordítás (*computed-assisted translation*, CAT) segíti a terminusok konzisztens használatát. A projektmunka nemcsak a nehézségek felismerését teszi lehetővé, hanem elvezeti a hallgatókat azok leküzdésének stratégiáihoz is, így támogatva a hatékony és tudatos munkavégzést.

Ezután Robin Edina és Sereg Judit a távoktatásos fordítóképzést értékelő kutatást mutatott be, amelyet az ELTE BTK oktatói végeztek (Robin Edina, Eszenyi Réka, Sereg Judit, Szilávik Szilárd). A projekt a Kulturális és Innovációs Minisztérium Nemzeti Kutatási Fejlesztési és Innovációs (NKFI) Alapból nyújtott támogatásával valósult meg. A kérdőívvel és interjúkkal gyűjtött adatok alapján arra keresték a választ, hogy az e-learning milyen munkakörnyezetet teremt és az hogyan befolyásolja a tanulás-tanítás hatékonyságát. Célul tűzték ki egy olyan módszertan kidolgozását, amely reflektál az eredményekre és a kihívásokra. Az eredményekből kiolvasható, hogy a hallgatók motivációját főként belső tényezők mozgatják, és a távoktatás elsősorban a rugalmasság miatt vonzó. Az oktatók esetében a külső és belső motiváció kiegyensúlyozott, sokan izgalmas kihívásnak élik meg a távoktatást, ugyanakkor a munkaterhelés és az aszinkronitás gyakran megterhelő lehet. Legnehezebbnek mindkét csoport a dialógus és az interakció hiányát tartja, így ezen területek igényelnek fejlesztést a jövőben. Pozitív élményt nyújt a támogató pedagógia, az oktatók szakmai kompetenciája, a tanulók saját kompetenciájának fejlődése, az oktatói kollegiális csoportmunka és az aktív tanulói részvétel. A módszertani javaslatok és jógyakorlatok között hangsúlyos szerepet kap a rendszeres visszajelzés, a fórumok, a konzultáció és a világos kommunikáció. Összességében kedvező összképet mutatnak az eredmények, a sikeres működés kulcsa az interaktivitás, az időbeosztás, a transzparencia, a szervezés és a tudatosság.

Király Krisztián (Hunnect) egy CAT-eszközöket fejlesztő szolgáltató szemszögéből fókuszált a fordítóképzés technológiai kihívásaira és a fordítóipar elvárásaira.

Kiemelte, hogy a frissen végzett fordítóknak a megfelelő helyesírás és szakterületi háttértudás mellett arra is szükségük van, hogy a fordítástámogató eszközöket magabiztosan, készségszinten tudják használni. Hangsúlyozta, hogy a CAT-eszközök piacán állandó a változás, emiatt nem reális elvárás, hogy a tanulók a fordítóképzés keretein belül minden eszközt alaposan megismerjenek. Hatékonyabb megközelítés, ha a képzésen a tanulók egyetlen szoftveren keresztül sajátítják el az alapfogalmakat és a tipikus workflow-elemeket. Az így szerzett tudást később más rendszerekre is át tudják vinni (generalizálni). Ezt az „eszközagnosztikus” szemléletet igazolja, hogy a CAT-eszközök mély struktúrái általában azonosak, a különbségek a kezelői felületben mutatkoznak meg. Az instrukciókövetés elengedhetetlen, mert az automatizált munkafolyamatok akár apró hibákon is elakadhatnak, ezért a tanulóknak tudniuk kell, hogy egy hosszú, összekapcsolt folyamat részesei. A tudatos minőség-ellenőrzés is fontos része a folyamatnak, a beépített ellenőrző modulok számos hibajelzést adnak, ugyanakkor a fordítónak kulcsszerepe van abban, hogy eldöntse, melyik hibaüzenet releváns. Az új CAT-eszközök önálló felfedezése, az instrukciókövetés szimulációja és a minőség-ellenőrzés mind olyan elemek, amelyeket célszerű a fordítóképzés szerves részévé tenni.

A szekció záróelőadója, Baliga Georgina (Afford, SZOFT), a fordítói szakma három kulcsszereplőjének – a piacnak, a képzőintézményeknek és a szabadúszóknak – a jövőbeli együttműködési lehetőségeit mutatta be egy háromszögmodell segítségével. A piac meghatározza a keresletet, diktálja a tempót, elvárásai között szerepel a magas minőség, kiváló nyelvtudás, átfogó kulturális ismeretek, határidőtartás, rugalmasság, technológiai kompetencia és szakmai specializáció. A képzőintézmények feladata, hogy szakmailag felkészült, etikus és technológiailag naprakész fordítókat képezzenek, ugyanakkor nehezen tartják a lépést a gyors technológiai változásokkal; időnként szakadék alakul ki a tanult és a piacon elvárt kompetenciák között. A szabadúszó a modell rugalmas csúcsa: egyszerre kell naprakész szakembernek és vállalkozónak lennie, miközben egyaránt kapcsolódik a piachoz és a képzőintézményekhez. Sikerének záloga, mennyire tud differenciált, személyre szabott értéket képviselni. A képzőintézménytől gyakorlatorientált képzést és mentorálást, a piactól pedig elismerést, tiszteletet és méltányos díjazást vár. A szakma jövőjét a három szereplő elvárásainak, kínálatának összehangolása és együttműködése határozza meg: közös projektek és mentorprogramok. A hosszú távú sikerhez a közös tér megteremtése vezet, amelyben fontos szerepet játszanak a szakmai egyesületek és rendezvények, valamint a pro bono projektek. A jövőképet a hibrid nyelvi közvetítés határozza meg, az MI-asszisztált szakfordítás.

A konferenciát záró fórumon és workshopon a résztvevők arra keresték a választ, hogy a gépi eszközök mely szerepeket nem tudnak átvenni az embertől és milyen kompetenciafejlesztést szükséges integrálni a képzésbe. Zárszóként Seresi Márta mindenkit arra ösztönzött, hogy a nyelvi közvetítés szereplői továbbra is nyílt diskurzust folytassanak.

12th EAFT Summit

“Terminology Planning in Europe”

(University of Innsbruck, 2025. november 27–28.)

Tamás Dóra Mária¹, Kató Áron¹

¹ ELTE Nyelvtudományi Kutatóközpont

Az Európai Terminológiai Egyesület (European Association for Terminology, EAFT) 2025. november 27–28-án Ausztriában az Innsbrucki Egyetem közreműködésével tartotta meg jelenléti formában tizenkettedik, kétévente esedékes konferenciáját.¹ A konferencia számokban mérve is jelentős esemény volt: 34 országból 40 különböző nyelvet képviselve 46 szakértő szólalt fel, és összesen 117 fő volt jelen.

Az idei esemény tematikáját az a nagy európai vállalkozásban készült és a John Benjamins kiadó gondozásában megjelentett tanulmánykötet képezte, amely a különböző európai országok terminológiapolitikájáról nyújt körképet. A *Handbook of Terminology* sorozat negyedik kiadványát, a *Terminology Planning in Europe* című kötetet Frieda Steurs (Holland Nyelvtudományi Intézet) és Rossella Resi (Innsbrucki Egyetem) szerkesztették. A kötet első fejezete a nemzetközi, terminológiastratégiailag releváns szervezetek – az EAFT, az EFNIL és a REALITER – intézményi felépítését, működési elveit és tevékenységi területeit mutatja be. A második fejezet az észak-európai térség terminológiastratégiai gyakorlataira összpontosít, míg a harmadik a kelet-európai, balti és kaukázusi államok sajátos kihívásait és megoldásait elemzi. A negyedik fejezet a nyugat-európai országok terminológiai modelljeit tárgyalja, az ötödik pedig Dél-Európa terminológiastratégiai folyamatait és fejlődési irányait tekinti át.

A hazai terminológiapolitika helyzetéről a kötet harmadik fejezetében található *Kihívások és stratégiák az egységes megközelítés érdekében – a magyar eset (Challenges and strategies for a unified approach. The Hungarian case)* című tanulmány számol be (Lipp és Prószéky 2025). Az írás áttekinti a magyar terminológiatervezés történeti fejlődését, intézményi kereteit és jelenlegi kihívásait, különös tekintettel a nyelvpolitikai összefüggésekre és a határon túli magyar nyelvhasználatra. Kiemelt

¹ A konferencián való személyes részvételt az MTA TMNP2023-1/2023. Magyar terminológiastratégia projekt tette lehetővé.

figyelmet kap továbbá az MTA által elindított Magyar Terminológiastratégiai alprogram (2023–2027), amelynek célja a terminológiai munka jelenlegi széttagotságának felszámolása egy új koordinációs központ létrehozásával.

Az idei év kétségkívül újítása az, hogy a meghívásos konferencia a fenti kötet tematikáját dolgozta fel, nyolc kerekasztal-beszélgetésekből (ún. panelekből) és nyolc plenáris előadásból állt, amely tartalom szerint igyekezett az egyes országok képviselőit megszólítani és tapasztalatcserére buzdítani. A panelek gyakran egy-egy meghívott előadó gondolatébresztő prezentációjával kezdődtek. Annak érdekében, hogy a beszélgetések ne váljanak monotonná, a szervezők igyekeztek a paneleket különböző módon felépíteni és interaktívvá tenni (például: online szavazás a kérdésekről). Astrid Schmidhofer professzor (Innsbrucki Egyetem) és Henrik Nilsson (EAFT elnöke) köszöntő beszédeit követően a kötet szerkesztői, azaz Rossella Resi és Frida Steurs röviden bemutatták a kötetet.

Az első nap panelje *A nyelvi tervezés alapjai: terminológiastratégiák integrálása* (*The foundation of language planning: Integrating terminology strategies*) címet viselte, és a beszélgetést Henrik Nilsson moderálta. A résztvevők, azaz Albina Auksoriūtė (Litván Terminológiai Központ), Marita Kristiansen (Bergeni Egyetem), Besim Kabashi (Tübingeni Egyetem, Albánia képviselőjében), Ewelina Kwiatak (Krakkói Pedagógiai Egyetem), Maksym Vakulenko (Mesterséges Intelligencia Problémái Intézet, Ukrajna képviselőjében), továbbá szintén Ukrajnát képviselve Viktoria Ivashchenko és Borys Grinchenko (Kijevi Városi Egyetem), a nyelv- és terminológiatevés általános kérdéseiről (korpusz- és státusztervezés), azok szereplőiről saját nyelvi helyzetükből kiindulva beszélgettek. A lengyel és litván gyakorlat összevetése jól mutatta, hogy míg Lengyelországban a lexikográfia domináns hagyományokkal rendelkezik, addig Litvániában a nyelv- és terminológiaipolitika tudatos, hosszabb távú fejlesztése vált meghatározóvá.

A kávészünetet követően Klaus Fleischmann (Kaleidoscope GmbH.) *A terminológia reneszánsza* címmel (*The Renaissance of Terminology*) számolt be a Quickterm szoftver lehetőségeiről és újításairól a mesterséges intelligencia használatára fókuszálva. Hozzá kapcsolódva ezt követte *Az MI töltése a megfelelő nyelvvél: Vajon még időben vagyunk?* (*Feeding AI with the right language. Are we still on time?*) című panel, amelyet Laura Giacomin (Innsbrucki Egyetem) vezetett. A panel résztvevői – Pilar León Araúz (Granadai Egyetem), Lynne Bowker (Laval Egyetem, Kanada), Rossella Resi (Innsbrucki Egyetem), Ana Ostroški Anić (Horvát Nyelvi Intézet) és Nicole Keller (Heidelbergi Egyetem) – egy-egy kivetített szakirodalmi idézetre reflektálva nyilvánították ki véleményüket a témában, és válaszolhattak különböző kérdésekre, amelyek például arra vonatkoztak, hogy mi a szerepe az MI-nek a terminológiai munkában, milyen szerepet tölt be a képzésben, milyen hatással van a forrás a terminuskivonatolás eredményeire, továbbá a szervezetük hozzáállására az MI-használat vonatkozásában. A közönség pedig hozzászólhatott egy QR-kódon keresztül elérhető felületen.

Az ebédszünetet Simon Krek (Ljubljana Egyetem, Centre for Language Resources and Technologies) plenáris előadása követte, *Az európai nyelvi infrastruktúra feltérképezése (Mapping the Language Infrastructure Landscape in Europe)* címmel. Az előadás az ELRA (European Language Resources Association) nemzetközi szakmai szervezet és a CLARIN (Common Language Resources and Technology Infrastructure) kutatási infrastruktúra-konzorcium egymást kiegészítő szerepét mutatta be az európai nyelvi erőforrások és technológiák ökoszisztémájának támogatásában. Az ELRA a nyelvi adatok és eszközök azonosítására, validálására és terjesztésére összpontosít, míg a CLARIN repozitóriumok és szolgáltatások hálózatán keresztül biztosít hozzáférést az erőforrásokhoz. Az előadó kiemelte, hogy ma már a nagy nyelvi modellek működnek korpuszként.

A plenáris előadást ismét panelbeszélgetés követte *Társadalmi elérés mesterfokon: a terminológia terjesztése (Mastering public outreach: Disseminating terminology)* címmel. A beszélgetést John Humbley (Paris Cité Egyetem) moderálta, a résztvevők pedig Dirk Kinable (Holland Nyelvi Intézet), Mateja Jemec Tomazin (ZRC SAZU – Szlovén Nyelvi Intézet), Catrin Owen (Bangor Egyetem, Wales) és Kairi Janson (Észt Nyelvi Intézet) voltak. A panelben a hangsúlyt az ISO 29383:2020 *Terminology policies – Development and implementation* – szabványra helyezték, amely a disszeminációt a terminológiatervezésre vonatkoztatva említi meg, majd a terminológiai disszemináció lehetőségeiről beszéltek, amelyet a státusztervezés (a hivatalos nyelv kijelölését) és a korpusztervezést (a szókincsfejlesztést és helyesírási szabályozást) követő nyelvelsajátítás-tervezés megkíván. Ennek megvalósításához ideális a terminológiai adatbázisok használata. A terminológia terjesztése korábban centralizált folyamat volt, amely nagyrészt állami támogatásra épült, a médiakörnyezet megváltozása és az állami szerepvállalás csökkenése miatt azonban a hagyományos terjesztési módszerek újraértékelésére és új megoldások kialakítására van szükség.

A panelt követően került sor az *International Terminology Awards* díjak odaítélésére, egy tizennégy tagú nemzetközi bizottság közreműködésével, amelyben Magyarországot Tamás Dóra Mária képviselte. A díjra mesterképzésben készült szakdolgozatokkal, valamint doktori értekezésekkel volt lehetőség pályázni. A mesterszakos szakdolgozatok közül díjazottként Gašper Tonin (Ljubljana Egyetem) hallgatója mutathatta be munkáját (*Methodology for Developing an Explicit Terminological Consensus – Delphi method*), a doktori disszertációk közül Dara de Poire (Dublini Városi Egyetem) pályamunkájának eredményeit (*An investigation of the attitudes of post-primary teachers in immersion education towards new Irish terminology*) hallgathattuk meg.

A szünetet követően az *Egyensúlyteremtés a leíró és az előíró terminológiai megközelítések között (Striking a balance between descriptive and prescriptive approaches to terminology)* című panelbeszélgetés vette kezdetét Elena Chiocchetti (Eurac Kutatóközpont, Dél-Tirol) vezetésével, és Izaskun Aldezabal (Baszkföldi Egyetem), Sandra Weber (Belgium német nyelvű közösségének miniszteriuma), Lipp Veronika (ELTE Nyelvtudományi Kutatóközpont), Úna Bhreathnach (Dublini

Egyetem), Mojca Žagar Karer (ZRC SAZU – Szlovén Nyelvi Intézet), illetve John Humbley (Paris Cité Egyetem) részvételével. Natascia Ralli (Eurac Kutatóközpont, Dél-Tirol) bevezető előadásában (*Bottom-up vs. Top-down approaches: an introduction to striking a balance*) rávilágított arra, hogy míg az alulról felfelé építkező (*bottom-up*) megközelítés leíró módszere hatékonyan térképezi fel a valós igényeket és trendeket, addig a felülről lefelé irányuló (*top-down*) megközelítés előíró módszerrel biztosítja a konzisztenciát és a disszeminációt. A gyakorlatban mindkét módszerre szükség van, mert együttesen biztosítják a terminológia magas fokú elfogadottságát. A két megközelítés kombinációja valós felhasználói igényeken és szakmai konszenzuson alapul, ezáltal a terminológia a hivatalos csatornákon keresztül célzottan jut el az érdekeltekhez.

A panelbeszélgetés során a közönség szavazhatott a kérdések sorrendjéről, amelyek például arról szóltak, hogy a terminológiatervezés előíró vagy inkább leíró jellegű az adott országban vagy régióban, továbbá a *bottom-up* és a *top-down* megközelítés hogyan egészíti ki egymást, milyen stratégiákban valósulnak meg, milyen formában működnek megfelelően.

Lipp Veronika a magyarországi helyzetet ismertetve beszámolt arról, hogy Magyarországon az MTA fennállásának köszönhetően erős a *top-down* szemléletmód, de például a fordítóknak és a Termini Magyar Nyelvi Kutatóhálózatnak köszönhetően a rendszerváltozás óta a *bottom-up* megközelítés is megfelelően képviselteti magát. Röviden beszámolt az MTA Terminológiastratégiai alprogramjáról is, amelyen belül most zajlanak a nemzeti terminológiai portál és adatbázis előkészületei. A panelt követően hibrid formában került sor a napot lezáró közgyűlésre.

A második napon zajló előadások helyszínül a Heller Ágnesről elnevezett épület szolgált, ahol a résztvevőket elsőként Sabine Kirchmeier, az európa nyelvi intézeteket tömörítő EFNIL (European Federation of National Institutions for Language) szervezet elnöke, majd az újlatin nyelvek terminológiastratégiáját koordináló REALITER-t (Réseau panlatin de terminologie) vezető Claudio Grimaldi köszöntötte, akik együttműködési lehetőségeket keresve részletesen beszámoltak szervezeteik tevékenységéről és céljairól. Mivel a konferencia hivatalosan kétnyelvű (angol és francia), ezért a francia nyelvű előadók esetében tolmácsolást is biztosítottak.

Az első, *A koordinálás kihívásai: terminológiai erőfeszítések a társhivatalos nyelvek esetében* (*Coordination challenge: Terminology efforts in co-official languages*) kerekasztal-beszélgetés keretében azt a kérdést járták körül, hogy milyen kihívások adódnak a mindennapokban (pl. orvosi konzultáción, bírósági tárgyaláson, iskolalátogatáskor) és a terminológiatervezésben azokban az országokban és régiókban, ahol hivatalos társhelveket használnak. A beszélgetést Úna Bhreathnach (Dublini Egyetem) moderálta, a szakmai diskurzusból Elena Chiocchetti (Eurac Kutatóközpont, Dél-Tirol), Caroline Döhmer (Luxemburgi Egyetem), illetve Johan Myking (Bergeni Egyetem) működött közre.

Elena Chiocchetti a dél-tiroli olasz, német és latin többnyelvűség különböző helyzeteit mutatta be kiemelve az ott folyó alapos terminológiai munkát és a bistro adatbázis használatát (<https://bistro.eurac.edu>), míg Caroline Döhmer a luxemburgi többnyelvű gyakorlatot ismertette, bemutatva, hogy a mindennapi élet különböző szituációiban – például baráti beszélgetésekben, szakmai megbeszéléseken vagy az egészségügyi ellátás során – mely nyelvek használata a jellemző. Johan Myking a norvég helyzetet ismertetve megemlítette, hogy bár a norvég esetében egy nyelvről van szó, mégis két standardizált változattal rendelkezik (*bokmål* és *nynorsk*). Ezek mellett például a számi mint társnyelv a diglosszia kérdését is beemeli a nyelvi környezetbe. A terminológiatervezésért a Norvég Nyelvtudományi Tanács felel, amely 2021-től megalapította azt a platformot, amely összefogja a különböző terminológiai erőforrásokat: ez a Termportalen nemzeti terminológiai adatbázis.

A szünet után egy újabb panel következett *A terminológiai oktatás szerepe: A kapacitás kiépítése Európa-szerte* (*The role of terminology training: Building capacity across Europe*) címmel, amelyet Rute Costa (Lisszaboni Egyetem) indított el bevezető előadásával és moderátora Frieda Steurs volt. A beszélgetés további résztvevői: Hanne Erdman Thomsen (független kutató, Dánia), Klaus-Dirk Schmitz (TH Köln), Nikolche Mickoski (Macedón Tudományos és Művészeti Akadémia, MANU), Elena Isabelle Tamba (Román Akadémia), illetve Claudio Grimaldi (a REALITER elnöke), akik kiemelték a terminológia elengedhetetlen szerepét a hatékony szakmai kommunikációban, amely nemcsak a gazdasági működés, hanem a társadalom alapvető rendszereinek (egészségügy, közbiztonság, demokrácia, jogállamiság) is fontos összetevője. A panelbeszélgetés azt a kérdést járta körül, hogyan lehet a hallgatókat megismertetni a terminológia és az ontológia területével, illetve hogyan lehet olyan képzési modelleket kidolgozni, amelyek hatékonyan szólítják meg a különböző célcsoportokat, például a fordítókat, tolmácsokat, jogászokat és mérnököket.

A délelőtti szekciót a kötetben szintén szerzőként szereplő grúz terminológiai politikát bemutató Lia Karosanidze (Chikobava Nyelvtudományi Intézet) rövid, felvételről bejátszott köszöntése és egy ismertető zárt, amelyet Nina Nissilä tartott, aki az EAFT TSR Journal című folyóiratát (<https://journal-eaft-aet.net/index.php/tsr/index>) mutatta be, és hívta fel a jelenlévőket tanulmányok publikálásnak lehetőségére. A folyóirat szívesen fogad elméleti és alkalmazott terminológiai tanulmányokat a terminológiamedezés, a terminológusképzés, terminológiai eszközök és terminológiai politika területéről. A szerkesztők céljai között szerepel, hogy a szakmai lap megfelelő nemzetközi besorolással és elismertséggel rendelkezzen a tudományos közegben. A jövő évben a szervezet harmincadik évfordulóját ünnepli, és ez alkalomból 2026-ban ünnepi lapszám kiadását tervezik.

Az ebédszünetet követően Lynne Bowker (Laval Egyetem) előadása következett *Decentralizált és szakértő által irányított globális hatókör* (*Decentralised and expert-driven with a global reach*), amely az angol nyelv lingua franca-ként betöltött szerepét járta körül. Az angol mint pluricentrikus nyelv terminológiatervezése

decentralizált, mivel nincs olyan átfogó intézmény, amely ezt a feladatot ellátná. Európában ezért elsősorban alulról jövő kezdeményezések – vállalatok, szakmai közösségek és szupranacionális szervezetek – formálják az angol terminológiát, a szakterületi szakértők meghatározó szerepével. A Brexit ellenére mára kialakult egy viszonylag semleges euró-angol variáns. Az angol a felsőoktatásban és a tudományos publikációkban dominánssá vált, ami egyes területeken doménvesztéshez vezethet; az előadó szerint e folyamat alakításában a szakterületi szakembereknek nagyobb szerepük van, mint a nyelvi szakértőknek.

A neologizmusok és szóalkotás a modern Európában (Neologisms and word formation in modern Europe) című panelhez egy interaktív, terminológusoknak szánt játék is kapcsolódott, amelyben a résztvevők különböző tárgyak és állapotok ábrái alapján, saját nyelvükön alkottak megnevezéseket (például a megfelelő terminus megtalálásának nehézségét leíró állapotra vagy a szupermarketek futószalagján használt elválasztó tárgyra). A kezdeményezés eredményességét jól mutatja, hogy a konferencia végére összesen 92 neologizmus született. A panel moderátora, Pius Ten Hacken (Innsbrucki Egyetem) felvezetését követően a szóalkotás kérdéseit a következő résztvevők járták körbe saját nyelvük helyzetét elemezve: a görög nyelv esetében Maria Koliopoulou (Athéni Egyetem), a szlovák nyelvvel kapcsolatban Renáta Panocová (Pavol Jozef Šafárik Egyetem, Košice) nyilatkozott, az izlandi nyelvi tapasztalatokról Ari Páll Kristinsson (Izlandi Tanulmányok Árni Magnússon Intézet) számolt be, és hozzájuk csatlakozott a délutáni szekció első előadója, a kanadai Lynne Bowker (Laval Egyetem). A nyelvek újonnan megjelenő fogalmakra alkalmazott szóalkotási hagyományokkal, értelemkiterjesztési mechanizmusokkal rendelkeznek (például: terminologizáció, kölcsönszavak, új szavak képzése, mozaikszavak, szabványosított forma), amelyeket neologizmusok alkotására és bevezetésére használnak, és azok alkalmazási mértéke eltérő (például a francia kevésbé nyitott a kölcsönszavak befogadására). A nyelvhasználók különböző attitűdökkel viszonyulnak a terminusalkotáshoz és annak megvalósult formáihoz, amelyet befolyásolhat a kulturális és szakmai háttér.

Az utolsó panelbeszélgetés *Az EU tagság hatása a terminológiatervezésre (The impact of EU membership in terminology planning)* címet viselte, amelynek moderátora Rodolfo Maslias, a 2008–2022-ig a TermCoord nagy tapasztalatú vezetője és a TermNet jelenlegi elnökhelyettese volt. Ez a kerekasztal-beszélgetés is rendelkezett egyedi jegyekkel az uniós csatlakozási folyamat speciális nyelvi jellemzőin túlmenően, mivel a résztvevők rövid előadásokat tarthattak az adott témakörben. Sergio Portelli (Máltai Egyetem) a máltai nyelv helyzetét ismertette, amely leginkább informális helyzetekben és szóban használt, és ma a legkevésbé használt uniós hivatalos nyelv. A gyakorlatban nem minden domén esetében érzik használatának szükségességét, amihez hozzájárul az, hogy az oktatásban is az angol nyelv a domináns. Az Európai Unióhoz való csatlakozás előfeltételei közé tartozott azonban itt is (ahogy egységesen) az *acquis communautaire* fordítása. Arturs Krastiņš (Lett Állami Nyelvtudományi Központ) az 1997-ben alapított Fordító és Terminológiai Központ

tevékenységét mutatta be, 2009-ben beolvasztották a Litván Állami Nyelvtudományi Központba. Hivatalos tanácsadást is nyújtanak, évente 2000 új terminust publikálnak a Lett Nemzeti Terminológiai Portálon. Jelena Anđelković (Belgrádi Egyetem) előadása a szerb nyelv történeti fejlődését és jelenlegi helyzetét mutatta be. A szerb nyelv digráf, a cirill és a latin írásmód egyaránt használatos, utóbbi azonban gyakoribb. Bár az uniós jogszabályok fordítása a csatlakozás előkészítése során megkezdődött, az aktuális politikai helyzet miatt lelassult. A terminológia oktatása a fordítóképzés keretében zajlik, ugyanakkor nincs koordinált terminológiai munka, sem nemzeti terminológiai adatbázis vagy portál; ezzel szemben különböző útmutatók, kézikönyvek állnak rendelkezésre, valamint 2009 óta elérhető az Evronim terminológiai adatbázis és az Evroteka kétnyelvű szövegtár is. Az észt nyelv helyzetéről számolt be Mari Vaus (Észt Nyelvtudományi Intézet), aki megemlíttette a korábbi német, svéd és orosz nyelvi hatásokat, amelyek befolyásolták ennek a közel egymillió nyelvű közösségnek a nyelvhasználatát. A nyelv ápolása kiemelt jelentőségű a nemzeti identitás megőrzése szempontjából, az észt estében az Esterm adatbázis mellett további platformok is a nyelvhasználók rendelkezésére állnak (l. Ekilex, Sõnaveeb nemzeti nyelvi portál és további új, mesterséges intelligencia által támogatott eszközök). Utolsóként İlknur Eker (Törökország, közszolgálati tolmács) számolt be a török nyelv helyzetéről, rövid előadásában áttekintve a nyelv fejlődését a kezdetektől az uniós csatlakozási folyamathoz kapcsolódó első lépésekig. A terminológiai munka jelenlegi fókuszát az uniós csatlakozás előkészítéséhez létrehozott TermAB adatbázis jelenti, miközben egy nemzeti terminológiai adatbázis kialakítása jelenleg induló szakaszban van.

A konferenciát a főszervezők – Rossella Resi (Innsbrucki Egyetem), Frieda Steurs (Holland Nyelvtudományi Intézet) és Henrik Nilsson (az EAFT elnöke) – zárták le. Zárszavaikban hangsúlyozták a soknyelvű európai környezetben rejlő értékeket, valamint felhívták a figyelmet a közelgő szakmai eseményekre, köztük a február 13-án megrendezésre kerülő Conceptsus workshopra, amely a terminológiai konszenzuskeresés kérdéskörével foglalkozik. Az EAFT idei rendezvénye átfogó képet adott az európai terminológiai munka aktuális kérdéseiről, és gazdag programjával ismét fontos találkozási pontot biztosított a terület iránt érdeklődő szakemberek számára.

Irodalom

Lipp V., Prószéky G. 2025. Challenges and strategies for a unified approach. The Hungarian case. In: Rosella, R., Steurs, F. (eds) *Handbook of terminology: Terminology planning in Europe*. Amsterdam: John Benjamins. 218–238. <https://doi.org/10.1075/hot.4.chel>

XVIII. Miskolci Alkalmazott Nyelvészeti Konferencia

„Quo Vadis Translatio? Műfordítás és szakfordítás a mesterséges intelligencia tükrében”

*(Miskolci Egyetem, Bölcsészettudományi Kar, Modern Filológiai Intézet,
Miskolc, 2026. január 28.)*

Behon-Görözdi Dóra

ELTE Eötvös Loránd Tudományegyetem, Nyelvtudományi Doktori Iskola,
Fordítástudományi Doktori Program

A Miskolci Egyetem BTK Modern Filológiai Intézete, a Magyar Alkalmazott Nyelvészek és Nyelvtanárok Egyesülete (MANYE), valamint az MTA Miskolci Területi Bizottságának Nyelvtudományi Munkabizottsága 18. alkalommal rendezte meg a Miskolci Alkalmazott Nyelvészeti Konferenciát, amelyet – az elmúlt öt év gyakorlatát követve – az online térben tartottak meg január 28-án. Az idei rendezvény a *Quo Vadis Translatio? Műfordítás és szakfordítás a mesterséges intelligencia tükrében* címet kapta. Dr. Illésné Dr. Kovács Mária, a Miskolci Egyetem Bölcsészeti- és Társadalomtudományi Karának dékánja, valamint Prof. Dr. Prószéky Gábor, a Magyar Alkalmazott Nyelvészek és Nyelvtanárok Egyesületének elnöke köszöntötték a résztvevőket és hangsúlyozták a KisMANYE-konferenciának is nevezett szakmai fórum jelentőségét. Kiemelték, hogy az eseményen kapcsolatba kerülnek a magyar alkalmazott nyelvészet kutatói és oktatói, megoszthatják egymással és a téma iránt érdeklődőkkel legfrissebb kutatási eredményeiket, valamint gyümölcsöző együttműködések indulhatnak el.

A konferencián öt plenáris előadás hangzott el, valamennyi az MI-t helyezte fókuszba más-más megközelítésből és más-más problémafelvétéssel. Az online térben mintegy 45 résztvevő gyűlt össze, akik később a délután során a hat párhuzamos szekció valamelyikéhez csatlakoztak a virtuális térben. A plenáris előadássorozatot Prof. Dr. Kappanyos András, a Miskolci Egyetem Magyar Nyelv- és Irodalomtudományi Intézetének tanára, az ELTE HTK Irodalomtudományi Kutatóintézetének tudományos tanácsadója kezdte meg *Álmodik-e az élettől elzárt nyelv? – A műfordító feladata és a MI korlátai* című előadásával, amelynek kiindulópontja, hogy a gépek

számára elérhetetlen emberi tapasztalat nem pusztán érzésekben, érzelmekben ölt testet, hanem nyelvi tapasztalat is. Ez az anyanyelven érhető tetten, amely műfordítások esetében jellemzően a célnyelv. Így az előadás során a Sapir–Whorf hipotézishez is visszavezette a hallgatóságot az előadó.

A második plenáris előadást Dr. Dósa Attila tartotta *Az MI által támogatott kreatív fordítás lehetséges stratégiái és tanulságai az új fordítási ökoszisztémában* címmel. A Miskolci Egyetem Modern Filológiai Intézetének és Angol Nyelv- és Irodalomtudományi Tanszékének docense saját megfogalmazása szerint pillanatfelvételt kínált egy változó területről, amelyben érdekes képet festett az MI által támogatott fordítás lehetőségeiről és korlátairól a műfordítás gyakorlatában. Bevezetőjében definiálta a műfordítás és a kreatív fordítás fogalmait, utóbbit kreatív, tanulható, kísérletező fordítói gyakorlatként mutatta be. A fordítást mint új fordítási ökoszisztémát írja le, amelyet előadásában hibrid rendszerként ábrázolt: a környezeti rendszerbe belép az MI. Az előadó a bemutatott kutatásában Glynn Sharpe: *Sudden Morning Muse* című 128 szavas forrásnyelvi szövegének (Forrás: Story Bytes – Very Short Stories – "Sudden Morning Muse") DeepL és ChatGPT által fordított célnyelvi szövegvariánsait elemezte, és a neutrális gépi fordítást mint asszisztenst nevezte meg. Az előadó hangsúlyozta, hogy az MI nem műfordító, hanem fordítástámogató eszköz, amelynek szerepe a nyersváltozatok készítése, ötletek, intertextuális utalások, lexikai és szintaktikai lehetőségek feltérképezése. Kiemelte, hogy nem képes helyettesíteni az emberi fordítói döntéseket, de ott hasznos lehet, ahol a fordítás felszíni nyelvi szinten mozog, például szóhasználat, alapjelentés, gyakori szerkezetek, semleges regiszter esetében. Ugyanakkor az MI félrevezető ott, ahol értelmezés, kulturális tudás, regiszterváltás, idiomatikus nyelvhasználat szükséges. Az összefoglalóban rámutatott, hogy pillanatnyilag a gép a statisztika, a megjósolható mintázat mentén dolgozik, míg az emberi tényező az örömben, a kreativitásban, a nyelvismeretben és a döntésben testesül meg.

A harmadik plenáris előadó Prof. Dr. Fóris Ágota a *Terminológia az MI korában. Tudásmegosztás és információmenedzsment* című előadásával folytatta a délelőttöt. A Károli Gáspár Református Egyetem Magyar Nyelvtudományi Tanszékének egyetemi tanára, a MANYE alelnöke előadásában annak bemutatását tűzte ki célul, hogy hogyan változik a terminológiakezelés az MI-alkalmazások korában. Hangsúlyozta, hogy a terminológiamenedzsment alapvető célja a tudás rendszerezése és hatékony megosztása. A terminológiai adatbázisok ebben kulcsszerepet játszanak, hiszen tartalmazzák a szakkifejezéseket, azok meghatározásait vagy kontextusait, valamint a közöttük lévő szemantikai és hierarchikus kapcsolatokat. Az előadó kiemelte továbbá, hogy bár a modern MI-rendszerek egyre magasabb színvonalon fordítanak és képesek különböző stílusú szövegeket létrehozni vagy átdolgozni, nem szabad figyelmen kívül hagyni, hogy a nagy nyelvi modellek (LLM) valójában csupán nyelvi mintázatokkal dolgoznak, és nem rendelkeznek valódi tudással.

A következő előadó a Szegedi Tudományegyetem Angol–Amerikai Intézetének, Fordító- és Tolmácképző Központjának tanszékvezető főiskolai docense, Dr. Lesznyák Márta volt. *Az MI a szakfordításban: aktuális tendenciák. A mesterséges intelligencia hatása a nyelvi iparra, a szakfordítóképzésre és az ehhez kapcsolódó kutatásokra* című előadásának első részében a nyelvi iparban történő változásokat tekintette át, hangsúlyozva, hogy a generatív mesterséges intelligencia gyors terjedése alapvetően átalakította a nyelvi ipar működését. Több forrásra, így az ELIS-re (European Language Industry Survey), a Slater-jelentésekre hivatkozva kiemelte, hogy az MT és AI használatának aránya nő, gyakorlatilag mindennapossá vált. Hivatkozott az ELIS 2024-es és 2025-ös jelentésére, miszerint a szakmában dokumentált a „fenyegetettség”-érzés: a kutatás szerint 43%-ban jelenik meg a félelem attól, hogy a mesterséges intelligencia és a gépi fordítás felváltja a fordítókat. Az MI által leggyakrabban végzett tevékenységekre is rámutatott, így a következőket említette: utószerkesztés, outputértékelés, minőségbiztosítás és nyelvi tanácsadás, előszerkesztés és többnyelvű tartalmak létrehozása.

Ezt követően az előadó bemutatta, milyen következményei vannak ennek az átalakulásnak a fordítástudományi kutatásokra és a fordítóképzésre nézve. Hangsúlyozta, hogy az MI egy új, másfajta ágens a fordítási folyamatban, amellyel együtt kell működni. Ennek kapcsán kifejtette, hogy lehetséges a fordítók egy részének rezisztenciája az ágencia elvesztése miatt. Az előadó kiemelte azokat a kutatási témákat, amelyek a fordítói kompetencia fogalmának átalakulásához kapcsolódnak: így például a döntéshozás, a promptolási stratégiák, valamint az MI-tájékozottság (AI literacy) kérdése. Az előadás a fordítóképzés megújítását érintő dilemmák bemutatásával zárult.

A plenáris előadások sorát Dr. Vincze Veronikának a HUN–REN Mesterséges Intelligencia Kutatócsoport tudományos főmunkatársának prezentációja zárta, amelynek címe: *Mit tud az MI a fordításban?* volt. Előadását a fordítási piramis bemutatásával kezdte, majd feltette a kérdést: Hol tartunk? Hangsúlyozta, hogy az MI és a nagy nyelvi modellek nem tökéletesek, az emberi fordító munkáját azonban megkönnyítik, megváltoztatják, a fordítástudomány átalakulóban van. Prezentációjában arra mutatott rá, hogy az emberi fordítói munka támogatásához mennyire lehet hatékony és pontos a gépi fordítói algoritmusok használata. Többfajta szövegtípus, például szakszövegek és irodalmi szövegek automatikus fordítását elemezte és hasonlította össze. Előadásában konkrét példákat mutatott angol–magyar nyelvpárban, így például többjelentésű szavak nem megfelelő jelentésben történő fordítására a MetaMorpho és az InterTran programmal. A bemutatott eredmények alapján elmondható, hogy bizonyos szövegek fordítása könnyen megvalósulhat az MI segítségével, ugyanakkor más, nagyobb kreativitást igénylő szövegek esetében még szükségesnek látszik az emberi beavatkozás.

A délutáni szekciókban egyrészt folytatódott a konferencia címében szereplő téma megvitatása, másrészt egyéb, alkalmazott nyelvészeti témájú előadások is helyet kaptak a programban. A résztvevők előtt hat párhuzamos virtuális terem nyílt

meg, szekciónként négy-négy 15 perces előadással a következő témákban: gépi fordítás és stilsztika, mesterséges intelligencia és fordítás – reáliák fordítása, a fordítás elméleti és gyakorlati kérdései – fordítóképzés, mesterséges intelligencia és irodalmi fordítás, szakfordítás és nyelvoktatás a mesterséges intelligencia tükrében, valamint média, fordítás és nyelvtanulás. Az alábbiakban a teljesség igénye nélkül számolok be az értékes kutatásokat bemutató és sokszínű szekcióelőadások közül néhányról.

Prof. Dr. Heltai Pál, a Kodolányi János Egyetem professor emeritusa a fordítás határaitól beszélt, amely témáról több alkalommal is tartott már konferenciaelőadást. Ezt azzal indokolta, hogy a kérdésfelvetésre, miszerint hol húzódnak a fordítás határai, még mindig nem találta meg a végleges választ. Némi humorral fűszerezve hozzátette, hogy azt reméli, ha magyarázza, akkor megérti, megkapja a választ. Beszélt a fordítás meghatározásáról, visszatérő kritériumairól, és kiemelte, hogy a fordítás prototípus-, illetve klaszter-fogalom. Nem csak a szövegtípusok, fordítási módok, médiumok, hanem a folyamatok tekintetében is. Előadásában a következő kérdéseket járta körbe: Fordítás-e a szó szintű fordítás? Fordítás-e a mentális fordítás? Valóban fordítás-e az, ami fordításnak látszik? Miért keltik ezek a szövegek azt a benyomást, hogy fordítások? Van-e határ eredeti szövegalkotás és fordítás között? Kiemelte, hogy a fordítás tágabb értelmezésébe belefér a szó szintű fordítás és a külső input nélküli, mentális fordítás is. Hozzátette azt is, hogy ez nem jelenti feltétlenül azt, hogy a transzkulturális szerzők minden esetben fordítanak, amikor a szöveg alapján a kutató számára evidensnek tűnik, hogy egy-egy adott szövegegység szó szintű, belső fordítás eredménye. Heltai véleménye szerint ezeket a folyamatokat inkább fordításként írhatjuk le és emellett érvelt, hogy a fordítás nem esszencialista, hanem konstruktivista fogalom.

Dr. Bakti Mária és Nagano Robin Lee előadásukban 2025-ös eredményeikre építve azt vizsgálták, hogy a fordítószakos hallgatók milyen stratégiákat és milyen forrásokat használnak kultúraspecifikus elemek fordítása során. A Szegedi Tudományegyetem intézet- és tanszékvezető egyetemi docense, valamint a Miskolci Egyetem mesteroktatója 15 fordítói mesterképzésben részt vevő hallgatót vont be a bemutatott vizsgálatba. A résztvevők egy újságcikkben előforduló kultúraspecifikus elemek fordítása során használt stratégiákról és eszközökről számoltak be. Az eredmények kimutatták, hogy a kultúraspecifikus elemek magyar megfelelőinek megtalálásához elsősorban a Google keresőjét használják a hallgatók. A keresések gyakran többlépcsős folyamat részei, amelybe a kétnyelvű vagy egynyelvű online szótárak használata és képek keresése is beletartozik. A kutatók eredményei jól felhasználhatók a fordítóképzésben.

Dr. habil. Dobos Csilla, a Miskolci Egyetem Modern Filológiai Intézete Alkalmazott Nyelvészeti és Fordítástudományi Tanszékének egyetemi docense a nyelven belüli fordítás szerepét mutatta be az intraperszonális kommunikációban. Meghatározta az intraperszonális kommunikációt, rávilágított annak szerepére: segít megérteni az életünket, a világban elfoglalt helyünket, a magunkhoz és másokhoz való viszonyunkat, céljainkat, gondolatainkat és érzéseinket. Előadásában tárgyalta, hogy

a belső beszédünkben megnyilvánuló kognitív torzítások és mérgező narratívák ugyanolyan negatívan hatnak a mentális egészségre, mintha egy valós beszélgetés során hangzottak volna el. A prezentáció célja az volt, hogy rámutasson a tudatos átkeretezés kiemelt szerepére. Ez az intralingvális fordítás egyik típusa, amelyet az előadó bemutatott, és rávilágított arra, hogy ennek segítségével meg lehet változtatni a belső beszédet.

E-tanulás a fordítóképzésben: hallgatói és oktatói perspektívák címmel mutatta be négyfős kutatócsoportjuk eredményeit Dr. habil. Robin Edina az ELTE Fordító- és Tolmácsképző Tanszékének tanszékvezető egyetemi docense és Szlávik Szilárd az ELTE Fordító- és Tolmácsképző Tanszékének egyetemi tanársegédje. Az előadás bevezetőjében kiemelték az e-tanulás térhódításának hatását az oktatási gyakorlatokra, valamint rámutattak arra, hogy az e-tanulás nem csupán technológiai keretet, hanem komplex pedagógiai környezetet is jelent.

Ezt követően bemutatták az ELTE Fordító- és Tolmácsképző Tanszékén 2016 óta működő távoktatásos fordítóképzések tapasztalatait vizsgáló kutatásuk eredményeit. Online kérdőíves vizsgálatuk célja annak feltárása volt, hogy az e-tanulási környezet miként hat a hallgatók és az oktatók munkaterhelésére, hatékonyságára és motivációjára. A vizsgált populációt mint az érem két oldalát mutatták be: 288 végzett hallgatóból 54 fő válaszadó volt a hallgatói felmérésben, míg a 39 fős oktatói populációból 31-en vettek részt a kutatásban. Az eredmények rávilágítanak többek között arra, hogy a sikeres távoktatás kulcselemei az interakció tudatos fenntartása, a jó időbeosztás, a szervezés és a visszajelzés. Az e-pedagógiai készségek kiemelt szerephez jutnak és fontos a digitális közösség, a „jelenlét” kialakítása. Az oktatók 71%-a vesz részt szívesen a távoktatásban, míg a hallgatók 91%-a választaná újra a távoktatást, az oktatók hozzáállása tehát negatívabbnak bizonyult. Végezetül elhangzottak módszertani javaslatok és jógyakorlatok is.

A hozzászólások során számos, a konferencia címében is megjelenő kérdésfelvetés merült fel, miszerint *Quo vadis translatio?*, azaz hova tart a fordítástudomány a mesterséges intelligencia korában és ebben a korszakváltásban milyen szerep jut a humán fordítónak. Kiemelt téma volt, hogy az MI milyen mértékben épült be a hallgatók mindennapi tudományos munkájába, hogyan alakítja át az oktatási gyakorlatot, valamint milyen készségekre lesz szükség a jövő szakemberei számára.

TransELTE 2026

„Természetes intelligencia a professzionális nyelvi közvetítésben”

*(ELTE BTK Nyelvi Közvetítés Intézete, Fordító- és Tolmácsképző Tanszék,
Budapest, 2026. március 25–27.)*

Ferenczi Martin, Szabó Laura, Varga Lilla

ELTE BTK, Nyelvtudományi Doktori Iskola, Fordítástudományi Doktori Program

Az ELTE Fordító- és Tolmácsképző Tanszéke 28-ik alkalommal rendezte meg a magyar és angol nyelven, jelenleg 12 ország képviselőjével zajló konferenciáját, a TransELTE-t. A háromnapos esemény idén a *Természetes intelligencia a professzionális nyelvi közvetítésben* címet kapta. Noha az előadások számos szemszögből közelítették meg a kérdéskört, kulcsfogalomnak mindvégig az „emberi hozzáadott értékeket” és a „korlátokat” tartották, valamint az emberi tényező nélkülözhetetlen szerepét emelték ki.

Ezt hangsúlyozták az Eszenyi Réka (ELTE BTK) által vezetett szerda délelőtti szakasz nyitóbeszédei. Willem van Ee (a Holland Királyság nagykövete) szerint a fordítási folyamatban leginkább a szakember érti és vállal felelősséget a burkolt célzások, a társadalmi elvárások és a társadalmi normák közvetítéséért; Lénárt Zsuzsanna (Flandria Diplomáciai Képviselőtételének kirendeltségvezetője) pedig a kutatókat „a nyelv nagyköveteinek” nevezte. Réthelyi Orsolya (az ELTE nemzetközi dékánhelyettese) kiemelte, hogy a TransELTE-nek fontos szerepe van a képzés, a kutatás és a piac összehangolásában, míg Robin Edina (az ELTE Nyelvi Közvetítés Intézetének vezetője) szerint a konferencia lehetőséget kínál annak mérlegelésére, hogy mit szeretnénk kezdeni a rendelkezésünkre álló eszközökkel és mivé akarunk válni mellettük.

Frieda Steurs (Leuveni Katolikus Egyetem) *Language in Transformation: Human Intelligence versus Machine Code* című előadása a Réthelyi Orsolya által említett szemszögekből a piacot vizsgálta. A „glokalizáció” fogalmára hivatkozva megerősítette a nyelvi sokszínűség töretlenül fontos gazdasági szerepét, és azt, hogy a piacon várhatóan előtérbe kerül a lokalizáció, a transzkreáció és a beszédtechnológia.

Hasonlóan érdekes, immáron azonban kutatási szempontú megközelítést hallhatunk Haidee Kotze (Utrechti Egyetem) *Translating in the Technocene: How will Transformers Transform Translation Studies?* című előadásában. Roy Amara törvénye most is érvényes: rövid távon túlértékeljük, hosszú távon pedig alábecsüljük a technológia hatását. Amara törvényének alátámasztásán túl kiemelte, hogy a szédületes fejlődés egyszerre hoz be új területeket a fordítástudományba és követeli meg a tudományág rég elnyomott vetületeinek felszínre hozatalát, ezáltal bizonyos fogalmak újraértelmezését.

A plenáris ülés után a képzés szemponja került előtérbe Maleen Hof prezentációjában. Hof az utrechtai Capabel Hogeschool naprakész, fordításspecifikus informatikai és marketingstratégiai tudás elsajátítását megcélzó oktatási módszereit mutatta be. Őt követte Pilar Sánchez Gijón (Barcelonai Autonóm Egyetem), aki az *LT-LiDER* nyelvtechnológiai térképéről, majd Giselle Spiteri Miggiani (Máltai Egyetem), aki a szinkron dramaturgia frissített kompetenciái profiljáról számolt be. A délelőtti szakaszt Szilárd Szilárd (ELTE BTK) zárta, aki a *Human in the Translation Loop* kutatás eredményeit szemléltetve többek között arra a következtetésre jutott, hogy utószerkesztéssel csupán akkor lehet „célnak megfelelő” minőségű fordítást készíteni, ha az utószerkesztett szöveget lektoráljuk is.

A Sereg Judit (ELTE BTK) által vezetett délutáni szakasz első előadója Klaudia Bednárová-Gibová (Eperjesi Egyetem) volt, aki *Thinking Machines, Meaning Humans: On the Complementarity of Artificial & Natural Intelligence through the Lens of Philosophy, Ethics and Pedagogy* című prezentációjában a fordításhoz való hibrid megközelítést szorgalmazta. Fontosnak tartja, hogy a mesterséges intelligenciát (MI) felelősségteljesen használjuk, amihez olyan humán értékek szükségesek, mint a kritikai gondolkodás, az empátia, a kreativitás és az etikus döntéshozatal.

A műhelymunka keretein belül ezután két interaktív előadás következett. Elsőként Giselle Spiteri Miggiani hatásosan, a közönség aktív bevonásával szemléllette a nyelvi szakember nélkülözhetetlen minőségbiztosítási szerepét a szinkron dramaturgiában. Pilar Sánchez Gijón szintén a szakember megkerülhetetlen szerepét emelte ki: az annotációban ugyanis a fordítók technológiai szuverenitást élveznek, ápolják a fordítási diverzitást. A szerdai napot a *RapidRandik a szakmával* című alumniesemény zárta, ahol az érdeklődők bővebb betekintést nyerhettek a magyar nyelvi közvetítési piaci működésébe.

A konferencia második napját Károly Krisztina, az ELTE BTK Nyelvtudományi Doktori Iskola vezetője nyitotta meg, majd két plenáris előadást hallgathattak meg a jelenlévők. Az első előadó Klaudy Kinga professzor asszony volt, aki a fordítás végtelen változatosságáról tartott érdekfeszítő előadást. Mint elmondta, megfigyeléses kutatása merész vállalkozás, hiszen egyetlen összetett angol mondat magyarra való fordításának segítségével kívánja feltárni a fordítási variációkat és a lehetséges kombinációkat. Eredményei alapján a különböző fordítási útvonal elágazásainak figyelembevételével feltérképezhető egyetlen mondat elméletileg lehetséges fordítási útvonalainak száma, amely – jelen esetben – meghaladja az egymilliót.

A plenáris ülés második előadásában Károly Krisztina az angol nyelvű publikálás kihívásait ismertette az *Across Languages and Cultures* című angol nyelvű fordítástudományi folyóirat főszerkesztőjeként. Előadása elsősorban a pályakezdő kutatóknak nyújtott iránymutatást a nemzetközi folyóiratokban való megjelenéshez. Hangsúlyozta, hogy kezdő kutatóként is fontos tisztában lenni a parazita folyóiratok jellemzőivel, illetve tudni kell kezelni a publikálni kívánt tanulmány esetleges elutasításából fakadó frusztrációt is. A kéziratok elbírálásának szövevényes folyamatát az *Across* menedzserszerkesztőjeként Eszenyi Réka részletezte.

A plenáris előadásokat követően a Fordítástudományi Doktori Program doktoranduszai mutatták be kutatásukat. Az első előadó Biró Adrienn volt, aki azt vizsgálta, hogy a kultúraspecifikus kifejezések fordítása során a fordítók milyen stratégiákat és megoldásokat alkalmaznak az irodalmi és az audiovizuális szövegekben. A második előadást Arányi Nóra és Gabányi Réka tartotta. A kutatók azt térképezték fel, hogy a fordító és tolmács hallgatók önértékelése és énhatékonysága miként változik a mestertképzés során. Az első kávészünet után Varga Katalin előadása következett, aki mosolyt fakasztó példákkal kalauzolta be az érzések gépi világába az érdeklődőket: az érzelem és a szentiment átvitelét vizsgálta automatizált fordításban. Végül Bakó Balázs mutatta be az Országos Idegenrendészeti Főigazgatóságon végzett tolmácsolási terepkutatását. Megállapította, hogy a tolmács az adott esemény aktív résztvevője, nem csupán interkulturális „csatorna”.

A kérdések után Kaisa Koskinen (Tamperei Egyetem) interaktív workshopja zárta a délelőtti szekciót. A műhelymunka abból állt, hogy a résztvevőknek egy kiosztott füzetlapon meg kellett rajzolniuk énképüket, hogy mi és milyen arányban fontos számukra: munka, család, barátok, szakma, nyelv stb. Ebből áll össze a kutató személyes pozícionáltsága, ami az MI-ből hiányzik. Márpedig a személy kontextuális beágyazottsága nagymértékben meghatározhatja a kutatási téma kiválasztását és kezelését. Az előadó hozzátette, hogy míg az MI azonnali megoldásokat kínál, a humán kutató körültekintőbb a következtetések megfogalmazásakor.

Az ebédszünetet követő *Multilingualism Workshop* Spiegl Éva (Európai Bizottság, DGT) nyitóbeszédével kezdődött, majd három előadás hangzott el. Az első előadó a Bécsi Egyetemen oktató Alexandra Krause (EMT) volt, aki a 2022-es *European Master's in Translation* (EMT) kompetencia keretrendszer finomhangolásáról számolt be. Míg a 2022-es keretrendszer szerint a fordító kritikus és rugalmas szakember az automatizált környezetben, a 2026-os „tájékozott döntéshozóként” határozza meg a fordító szerepét az MI-ökoszisztémában. Az előadó kitért továbbá a 2026-os európai nyelvipari felmérésre (ELIS), amely szerint az oktatók és a hallgatók egyaránt tisztában vannak azzal, mennyire fontos az MI megfelelő használata.

A következő workshopot az Európai Bizottság Fordítási Főigazgatósága (DGT) részéről Nikula Kunte tartotta meg *Managing Translators' Knowledge at DGT and Beyond* címmel. Az előadó szerint a humán szakértelem magában foglalja a nyelv és a szakterület mélyreható ismeretét, a kontextusérzékenységet és a kapcsolatépítés ké-

pességét. Ez utóbbi kiváltképpen hangsúlyos napjainkban, hiszen az adekvát fordítás elkészítése legtöbbször csapatmunka eredménye. Kunte szerint létfontosságú, hogy a fordítók fejlesszék szakmai kompetenciáikat, ügyeljenek mentális jóllétükre, illetve eszmét cseréljenek egymással és külsős szakértőkkel.

A délutáni szekció érdekes színfoltja volt Erik Angelone (Kölni Egyetem) *Deskilling Awareness in AI Literacy for Translation* című előadása. Véleménye szerint nem célszerű a fordításoktatás kezdeti szakaszában bevezetni az MI használatát, jóllehet a hallgatók már eleve ilyen eszközökkel felvértezve kerülnek a felsőoktatásba. Rámutatott, hogy a készségvesztés éppen a fordító emberi hozzáadott értékét csorbítja, így a szakember a fordítás automatizálásának már nem résztvevője, hanem felügyelője. A workshop tanulsága az volt, hogy a fordításhallgatók gyakorta indokolatlanul fordulnak segítségért az MI-hez (szükségtelen kognitív kiszervezés), mert a fordítás hatékonysága és minősége változatlan marad, a feladatmegoldó képességük viszont nem fejlődik.

A nap zárásaként kerekasztal-beszélgetés következett *Use It or Lose It? The "Maintenance" of Natural Intelligence and the Well-Being of the Human Translator* címmel és Eszenyi Réka moderálásával. A kerekasztal résztvevői Nikola Kunte, Alexandra Krause, Erik Angelone, Haidee Kotze, Frieda Steurs és Barnaki-Párducz Noémi (Edimart) voltak. Egybehangzó véleményük szerint az „elég jó” fordító fogalma mára értelmét veszítette; a szakmában való érvényesüléshez ugyanis kiemelkedő teljesítmény szükséges. A csütörtöki nap fogadással zárult, amely kötetlen kapcsolatépítésre nyújtott lehetőséget.

A konferencia péntek délelőtti plenáris ülésének moderátora a Magyar Közlönykiadó és Igazságügyi Fordítóközpont Zrt. (MKIFK) vendormenedzsere, Novakov Annamária volt. Novakov röviden megemlékezett Szappanos Gézáról, aki közel 30 évig volt az Országos Fordító és Fordításhitelesítő Iroda (OFFI) vezetője, akinek hivatástudata és szellemi műhelymunkája elengedhetetlen volt ahhoz, hogy az OFFI vezető intézménnyé váljon. Majd kitért arra, hogy a konferencia nem az MI elleni fellépésről, hanem a humán intelligencia melletti kiállásról szól.

Az alkalmat Ruthmayer János (MKIFK) vezérigazgatóhelyettes nyitotta meg. Beszédében kiemelte a tendenciát, miszerint széllal szemben gondolkodunk – szinte mindenhol a technológia kerül a figyelem középpontjába, ezért is fontos, hogy az idei konferencia tudatosan az emberre, a természetes intelligencia sokak számára láthatatlan munkájára összpontosít. Konklúzióként kijelentette, hogy a minőségbiztosítás és bizalom feltételének tükrében a természetes intelligencia nem „romantikus maradvány” vagy technológiai hiányosság, hanem szükséglet.

Kaisa Koskinen (Tamperei Egyetem) *Human(ist) Translation for Post-Human Times: Where Is it Going, What Should we Teach?* című előadásában egy, a témához szorosan kapcsolódó egyetemi kurzust mutatott be, amelynek célja az ember szerepének megértése a fordítás folyamatában a jelenlegi poszthumanista és transzhumanista nézetek gyűrűjében. Úgy fogalmazott, hogy az emberi mivoltunk a legnagyobb szu-

perkéességünk. Hangsúlyozta, hogy a nyelv az emberi lét egyik központi eleme, ezt pedig a nagy nyelvi modellek legjobb esetben is csak imitálni tudják, ezért is van szükség olyan fordítók képzésére, akik kreatívan tudnak gondolkodni és közvetíteni.

A délelőtti Novakov Annamária *A vendormenedzsmen fogalma és szerepe a mesterséges intelligencia korában* című előadásával folytatódott. A hallgatóság megismerkedhetett az OFFI történetével és a vendormenedszerek munkájával is. Novakov az MI-t a vendormenedzser szupermunkatársaként jelölte meg. Az előadás az emberi faktor nélkülözhetetlenségének kérdésével is foglalkozott.

Klenk Márk (MKIFK) előadása, *A fordítás mint döntési folyamat – természetes intelligencia az AI-támogatott munkafolyamatokban*, betekintést nyújtott az ISO 17100:2015 szabványnak megfelelő fordítási folyamatba a megkereséstől és megvalósíthatósági vizsgálattól a végső ellenőrzésig és kiadásig. Minden szakasz esetében összevetette az MI és a természetes intelligencia szerepét, valamint kitért az MI-vel támogatott humán fordítás nehézségeire, céljaira és jógyakorlataira.

Bolega Gáborné (MKIFK) *A kormányzati fordítások kihívásai és buktatói az MI korában* című előadása zárta a délelőtti előadásokat. Kitért a terület különlegességeire, a kihívást jelentő megrendelői elvárásokra és a fordítói iparág Bermuda-háromszögére, vagyis arra, hogy a megrendelők alacsony áron, rövid időn belül szeretnének kiváló minőségű fordítást kapni, a gyakorlatban azonban sokszor ezek közül egy igényt fel kell áldozni azért, hogy a másik kettő teljesüljön. Beszélt továbbá az MI használatáról a kormányzati szektorban, illetve az ebben rejlő lehetőségekről és kockázatokról.

A délelőtti programot Stefanie Bogaerts (FreeLing) workshopja zárta *Who's Still Afraid of GDPR?* címmel. Mindenki számára hasznosan, interaktív és figyelemfelkeltő módon mutatta be a GDPR nyelvi közvetítői szempontból legfontosabb elemeit – például az adatvédelmi tájékoztatóra, a biztonságos adatkezelésre és -tárolásra, valamint a személyes és érzékeny adatokkal kapcsolatos egyéb műveletekre vonatkozó irányelveket.

A délutáni programban a tolmácsolás került előtérbe. Elisabet Tiselius (Stockholmi Egyetem) *Power and Control in Multilingual Institutional Encounters: HumInt or AInt* című előadásában egy hatósági tolmácsolással kapcsolatos kutatásba nyertünk betekintést. A kutatás az ápolók és a páciensek attitűdjét, valamint a résztvevők kognitív terhelését vizsgálja MI tolmáccsal és humán tolmáccsal mediált egészségügyi konzultációk keretein belül.

Agnieszka Chmiel (Poznáni Adam Mickiewicz Egyetem) a távtolmácsolásban alkalmazott különböző virtuális kabinok és komplex vizuális információ hatásáról beszélt a *Cooperation in the Virtual Booth during Remote Simultaneous Interpreting* című előadásában. Kutatása kitért a kabintárs lokációjának teljesítményre és stresszre gyakorolt hatására is.

Aleksandra Smoczyńska (OLA Interpreting) *Between Hype and Responsibility: Human Intelligence and Ethics in AI-Assisted Interpreting* című előadása ipari és

megbízói szemszögből vizsgálta az MI népszerűségének lehetséges okait és az alkalmazási hajlandóságot különböző felhasználók körében.

A délután utolsó előadását Zilahi Éva (MKIFK) tartotta *Természetes és mesterséges intelligencia a hatósági tolmácsolásban* címmel. Gyakorlati példákkal szemléltette, hogy a hatósági tolmácsok milyen helyzetekkel találkoznak, milyen körülmények között kell végezniük a munkájukat. Az, hogy az MI tudná-e emberségesen kezelni a bemutatott helyzeteket, központi kérdésként vonult végig az előadáson.

A napot, és ezzel a konferenciát az *Artificial Intelligence and Everyday Reality: What Do we Really Do with AI?* című panelbeszélgetés zárta Seresi Márta (ELTE BTK) moderálásában. A panel résztvevői – Elisabet Tiselius, Aleksandra Smoczyńska, Agnieszka Chmiel, Lawani Alex (MFTE), Zilahi Éva, Móricz Kristóf (ELTE BTK) – beszélgettek az MI magán- és szakmai célú felhasználásáról, bizalmas és szenzitív adatok kezeléséről, és oktatási célú felhasználásról. Abban minden résztvevő egyetértett, hogy bár hasznos a mesterséges intelligencia, az ember továbbra is a nyelvi közvetítés elengedhetetlen része.

Klaudy Kinga

Fordítástudományi dilemmák a 21. század elején Válogatott fordítástudományi tanulmányok

(Budapest: Tinta Könyvkiadó, 2024. 285 pp, ISBN 978-963-409-451-7)

Nagy Nóra

Liszt Ferenc Zeneművészeti Egyetem Zenetudományi Tanszék

A válogatott fordítástudományi tanulmányok alcímet viselő kötet kívül-belül illeszkedik a szerző életmű-sorozatába: a 2007-es, borítóján kék peremcsíkos, húsz év tanulmányaiból válogatott *Nyelv és fordítás* és a 2020-as, borítóján bordó peremcsíkos *Tézisek a fordítástudományról* kötet után a *Fordítástudományi dilemmák* a zöld színt hozza az olvasó látóterébe. A 2020 és 2024 között született, szaklapokban megjelent tanulmányok javított másodközlését találjuk itt. A „dilemma” szót a szerző rögtön az I. fejezet bevezetőjében „*töprengésekre, gondolatokra*” helyesbíti, hogy elkerülje a szó meglepő, Ért.Sz. szerinti '*kellemetlen, kínos*' melléközöngéjét (17,18).

A cikkek témáinak széles köre miatt nehéz lenne egy recenzió terjedelmében sorban végig haladni rajtuk, ezért az érdekességeket igyekszem kiemelni.

A fordítástudomány helyzetéről elmélkedő I. fejezetben a szerző a rá jellemző alaposággal járja körül az utóbbi időben bekövetkezett változásokat. Melyikből van több, a pozitív vagy a negatív változásból? Előbbi ékes bizonyítékai az impozáns számok: az elmúlt bő húsz évben 22.700 oldalnyi fordítástudományi publikáció jelent meg az *Fordítástudomány* és az *Across Languages and Cultures* számaiban és a doktori disszertációkban. Pozitívum a fordítók technikai lehetőségeinek fejlődése (a gépi fordítás egyre jobb minőségű szövegei), és ezzel együtt a fordítás kutatásának technikai eszközei is (óriási szövegtörzsek) (18,19). Negatívum lehet vi-

szont, hogy változik a kutatás tárgya. Kérdés, hogy a hagyományosan az összefüggő szövegek vizsgálatára szakosodott fordítástudomány kutassa-e a sokféle, önmagában nem önálló, multimediális közegben létező szövegdarabokat? Változnak a fordítás szereplői is: régebben a fordítás intézményes keretek között zajlott, a fordító „*helyettesítette a szerzőt az olvasó számára*” (21). Most az is fordíthat pl. dalszöveget az MI segítségével, aki nem ismeri a nyelvet, vagy aki ismeri, de nem hivatásos, hanem rajongó (anime, manga, videójáték) fordító, és gyakran a képzett fordítók is önkéntesen vesznek részt ilyen rajongói projekteken. Csakhogy a minőség-ellenőrzés elmarad ilyenkor. A harmadik változás a másodikból következik: ha a fordítók nem hagyományos eszközökkel fordítanak, akkor a fordítástudománynak is új eszközöket kell alkalmaznia (22). Két újabb dilemma: Szükséges-e a fordítás összes új fajtáját és szereplőjét vizsgálni a fordítástudományban? (24,25) És természettudományos cikkekhez hasonlóan táblázatokkal, ábrákkal, statisztikai számításokkal megtűzdelt tanulmányokat írjunk-e a fordításról? Mert ha nem, akkor „*kimaradunk a nemzetközi fordítástudomány vérkeringéséből*” (26). Klaudy válasza a *Fordítástudomány* című főszerkesztőjeként: „*Nem akarunk hasonlítani a természettudományos folyóiratokhoz. Nálunk még lehet elméleti tanulmányokat közölni.*” (24)

Újabb változás, már a következő tanulmányban: a nyelvi közvetítők társadalmi szerepe bekerült a fordítástudomány látókörébe (28). A fordítástudomány hajnalán, amikor a kutatók éppen az általánosításokra törekedtek, az egyéni fordító és annak élete teljesen érdektelen volt. Chesterman 2009-ben bevezette a fordítótudomány fogalmát, melynek kutatásai a fordításban részt vevő személyekre, azok társadalmi helyzetére összpontosítanak (35). A szociológia és a fordítástudomány között azonban nincs kölcsönhatás: hogy mit tud adni a szociológia a fordítástudománynak, annak máris óriási irodalma van. A szociológusok azonban még nem fedezték fel a nyelvi közvetítést mint kutatási tárgyat (36).

A II. fejezet (*Hasznos-e a fordítástudomány?*) fő kérdése, hogy hasznosnak tartják-e a Fordító- és Tolmácsképző Tanszék hallgatói a fordításelméleti előadásokat. A fordításelméleti vizsgadolgozatokban adott válaszok korpusznyelvészeti feldolgozása (Sketch Engine) alapján az utószerkesztés, a gépi fordítás, a fordítómemória érdekli a legjobban a hallgatókat az audiovizuális fordítás mellett.

A *Jelentéstan* című III. fejezet terminológiai bizonytalanságokkal indul: egyes terminusoknak nincs magyar megfelelője (*agency, empowerment*), vagy semmitmondó a bevett magyar fordítása (*directionality*): „*ez annak a jele, hogy egy tapasztalati tény [...] a magyar szakirodalomban nincs kellőképpen általánosítva*” (134). Magyarul jelenleg csak egy 123 címszavas, minimálisnak tekinthető terminusjegyzék létezik Klaudy *Bevezetés a fordítás elméletébe* (1999) könyvében. A jelenlegi terminológiai káoszról (135) a Robin és Seidl-Pécs által korpusznyelvészeti módszerekkel készülő új magyar terminológiai szótár jelenti majd a kiutat.

A III. fejezet másik két tanulmánya a jelentések felbontását és összevonását vizsgálja a humán és a gépi fordításokban (GF). Tud-e a gép jelentéseket összevonni? A jelentések

összevonásának hat esetbeli vizsgálatából (141–147) az derül ki, hogy GF-ből „*so-hasem meríthet a fordító gazdag jelentéstartalmú igéket, pl. „kortyint, katonáskodik, felkönyököl”* (148, 159). Miért nem? Ehhez kreativitás kellene, márpedig a gépnek nincs műfordítói kompetenciája. Ha a fordítók nem akarnak az eredeti magyar nyelvű szövegeknél szegényebb nyelvezetű szöveget létrehozni, akkor saját kútfőből kell a jelentések összevonását elvégezniük (148). Mi következne abból, ha ezt nem tennék meg? Az, hogy az indoeurópai nyelvekre jellemző analitikus szerkesztésmód hatására „*gépi fordítások széles körű használatával az analitikus jelleg felerősödhet a magyar nyelvben is, ami csökkentheti a szövegek kohézióját*” (159). A kreativitás azonban pl. jogi szakszövegek esetében akár negatívummá is válhat: a tartalmat hordozó főnevek általában terminusok, amelyek mellé az analitikus fordítás szemantikailag üres igéi illenek. Kezdő fordítók a GF-hez hasonlóan kerülnek a jelentés-összevonásokat, vagy mert nem ismerik a technikáját, vagy mert nem elég gazdag a szókincsük, vagy mert félnek bármit is kihagyni a fordításból (159).

A IV. fejezet két tanulmányában a szerző a *Helsinki Kezdeményezésként* hivatkozott felhívás fordításaiban vizsgálja azt, hogy a fordítók megőrzik-e a szöveg kohézióját fenntartó párhuzamos szerkezeteket. A 17 humán és a két gépi (Google és DeepL) fordítás összevetésének eredménye: csak hat humán fordító adta vissza az angol szöveg szintaktikai párhuzamát és a lexikai ismétlést – a többség nem ismerte föl, hogy e két nyelvi eszköznek szövegszervező funkciója van (177). Az első bekezdés hat felszólító mondatát kilenc humán fordító próbálta megtartani. A két vizsgált gépi fordító majdnem tökéletes fordítást készített. „A párhuzamos szerkesztés megőrzésében a gépek nem követtek el több hibát, mint az emberi fordítók” (178), a felszólító mondatokat is hiánytalanul megtartották, leszámítva a tegezés-magázás váltogatását. A *Helsinki Kezdeményezés* két gépi fordításán tehát „nem kell többet dolgozni, hogy használható legyen” (180), mint az emberi fordítások többségénél. Ráadásul mindkét gép dicséretére válik, hogy „*a csupa nagy kezdőbetűs angol címnek csak az első szavát fordította nagy kezdőbetűvel, követve a magyar nyelvi normát, eltérően több emberi fordítótól és az interneten megjelent szövegtől*” (180). Bár a tanulmány ezt nem állítja, e kutatás alapján is megalapozottnak látom a szakfordítók aggodalmát, miszerint a GF kiszorítja őket – szemben a műfordítókkal, mint azt a jelentések összevonásánál láttuk fentebb.

A kötet műfordításelemzéssel foglalkozó V. fejezetében előbb az intertextualitás (a forrásszövegben idegen szövegekre történő utalás) vizsgálatáról olvasunk David Lodge *Changing places* című 1975-ben megjelent regénye kapcsán. A címmel együtt hat intertextuális utalást követhetünk végig a cseh, horvát és magyar fordításokban (a cseh és a horvát idézett mondatok nyersfordításának megadása talán közelebb hozta volna az olvasóhoz azt, amit a szerző röviden kiemelt vagy bizonyított, de igaz, hogy ezt a GF-fel is le lehet fordítani). A dilemma itt nem a kutatóé, hanem a fordítóé: mennyire bízhat az olvasók háttérismereteiben, ha a mű, amelyre az utalás vonatko-

zik, megjelent már (és mikor) az adott nyelven. Nehéz döntés, hogy kihagyja, magyarázza, behelyettesítse az intertextuális utalást, vagy általánosítson.

Az explicitáció nemzetközi szakértőjének, a *Routledge Encyclopedia of Translation Studies* (1998) 'explicitáció' szócikkét is jegyző szerzőnek e tanulmánykötetéből sem hiányozhat egy írás az explicitációról. A fordításspecifikus explicitáció megosztja a teoretikusokat, „többen nem hisznek benne” (204). Klaudy az itt bemutatott 16 példával régi, húsz évet is meghaladó adósságot törleszt (197). A fordításspecifikus explicitáció négy kritériumnak kell, hogy megfeleljen (203), de a konklúzióban egy ötödik is felmerül: ne legyen megjósolható a forrásnyelvi szövegből. Az explicitálással „a fordító mindig az elképzelt hallgatóság minél jobb kiszolgálására törekszik, és a fordításspecifikus explicitációkban ezek a törekvések még szembe-tűnőbbek” (205). Ez a fordító kognitív többlete: a tudását beépíti a fordításba – a módját a példák kitűnően illusztrálják.

Amiről eddig nem esett szó: hasznos tanácsokat találnak a doktorandusz hallgatók a recenziók, konferenciabeszámolók, disszertációk megírásához, konferencia-előadások tartásához az I. fejezetben. A II. fejezetben a szerző összeköt két témát, melyekkel külön-külön régóta foglalkozik: a magyar nyelvre való fordítás nyelvhelyességi problémáit visszavezeti a az indoeurópai nyelvek és a magyar nyelv közötti „dinamikus kontrasztokra”, mivel így sokkal jobban meg lehet magyarázni őket. A dinamikus kontrasztok „átisméltése” után részletes, tíz pontba szedett tankönyvszerű példatárat kapnak a tanulni vágyók a fordítást megnehezítő magyar nyelvhelyességi problémákról. A VI. fejezetben a fordítástudomány szakmai infrastruktúráját követhetjük nyomon, a *Függelékben* pedig a szerzővel készült interjú és publikációinak, konferencia-előadásainak jegyzéke után az általa elindított és szívének oly kedves fordítástudományi doktori programban fokozatot szerzett hallgatók és disszertációjuk címének felsorolása következik.

A kötet jól szerkesztett, arányos, minden tanulmányt rövid, jól követhető ismertetés vezet be, az adatok, példamondatok számozása átlátható, az elemzések és a következtetések nyelvezete az előbeszéd szerkezetét követi. Nem ismerek még egy olyan szerzőt, aki tudományról ennyire természetesen és közérthetően tudna írni. Találó az *Előszó* kutató–nyomozó hasonlata: rengeteg háttérmunka után mindkettőnek közelebb kell jutnia a rejtély megfejtéséhez, „*azt pontosan meg kell fogalmaznia, és határozottan kell képviselnie az ítélezők előtt*” (7). A tanulmánykötet a megalapozott tényállást alátámasztó bizonyítékok teljes körét szolgáltatja.

Irodalom

- Klaudy K. 1998. Explicitation. In: Baker, M. (ed.) *Routledge Encyclopedia of Translation Studies*. London: Routledge. 80–84. <https://doi.org/10.4324/9780203872062>
- Klaudy K. 1999. *Bevezetés a fordítás elméletébe*. Budapest: Scholastica. <https://doi.org/10.1556/9789634541936>

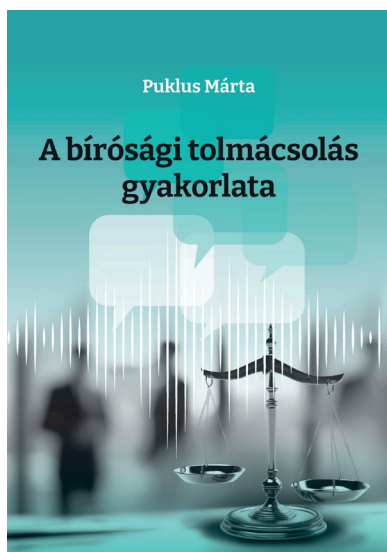
Puklus Márta

A bírósági tolmácsolás gyakorlata

(Budapest: ELTE Eötvös Kiadó, 2025. 257 pp, ISBN 978-963-489-880-1)

Bodnár Ildikó

Miskolci Egyetem BTK,
Modern Filológiai Intézet Alkalmazott Nyelvészeti és Fordítástudományi Tanszék

2025 decemberében jelent meg az ELTE Eötvös Kiadó gondozásában Puklus Mártának *A bírósági tolmácsolás gyakorlata* című könyve. A kötet – a fő szövegrészen kívül – 130 tételből álló *Irodalomjegyzéket*, a *Források* és a *Táblázatok jegyzékét*, valamint egy 22 oldalas *Függelék*-részt is tartalmazva – összesen 257 oldal terjedelmű munka. A fedőlapot és a tipográfiát – a szerző aktív közreműködésével – Balázs Andrea tervezte. A borítón azonnal szemünkbe ötlik a mérlegnek mint az igazságszolgáltatás szimbólumának az ábrázolása, a cím mellett ez is jelzi a kötet témakörét. A türkiz árnyalatai jelennek meg a könyvborítón, de kiemelt használata végig jellemzi a kötetet; a fejezeteket, a nagyobb részfejezeteket jól elkülöníti egymástól ez a betűszín; árnyalatainak alkalmazása a grafikonokat, az oszlopos és kördiagramokat könnyebben követhetővé teszi.

A kötet egy 2016 tavasza és 2018 ősze között lebonyolított, a bírósági tolmácsoláshoz kapcsolódó és három részterületet felölelő (kérdőíves vizsgálat, jegyzőkönyvek tanulmányozása, hangfelvételek leírt szövegeinek elemzése) kutatássorozatról, annak lépéseiről, eredményeiről számol be. A könyv azonban jóval több „kutatási beszámoló-nál”: sokoldalúsága, elmélyültsége révén a bírósági tolmácsolásnak az egyetemi oktatásban jól használható tankönyve, sőt igen szerteágazó ismereteket nyújtó kézikönyve lehet. Fejezetei logikusan épülnek egymásra, s a nem könnyű témát maradéktalanul tudományos volta ellenére olvasmányos formában ismerteti meg az olvasókkal.

A szerző az egyetemi tanulmányokat követően már korán kapcsolatba került a tolmácsolással, majd a tolmácsolásnak ezzel a speciális fajtájával és a mai napig aktívan tolmácsol jogi, gazdasági és műszaki szakterületen. A *Miskolci Egyetem Alkalmazott Nyelvészeti és Fordítástudományi Tanszékén* évekig részt vett a fordítói képzésben; ugyanitt bekapcsolódott a *Nyelv és jog* munkacsoport tevékenységébe, elkészítette PhD-dolgozatát, amelyet 2019-ben sikeresen védett meg. Több felsőoktatási intézményben tartott és tart előadásokat és gyakorlatokat. A 2024/2025-ös tanévtől részt vesz az Eötvös Loránd Tudományegyetem Fordító- és Tolmácsképző Tanszékén a hatósági és bírósági tolmácsok képzésében, többek között bírósági tolmácsolási szituációk szimulációjának bemutatásával.

A kötet – a mű megírásának célját és felépítését bemutató *Előszót* és a köszönet szavait követően – összesen tizenhárom fejezetre oszlik, az első (15–22) vázlatosan szól a kutatás egészéről, kiemelve az előkészületeket és megfogalmazva a szerző hipotéziseit. Majd a kutatás lebonyolításának lépéseit, a kérdőíves felméréseket, a jegyzőkönyvek elemzésének és a hangfelvételek készítésének és lejegyzésének az útját, s mindezek időrendjét mutatja be röviden. A *Köszönetnyilvánítás* soraiban jelenik meg először a kötet tankönyvként való említése, de visszatér az elnevezés pl. a 12. fejezet elején is, a 189. oldalon.

A második, *Fogalmak* című fejezet (23–32) a *tolmácsolás* fogalmát, fajtáit, legalapvetőbb tudnivalóit fogalmazza meg, s a fejezet végén eljut a *bírósági tolmácsolás* sajátosságainak a bemutatásáig, egyúttal tipologizálását is adva a közösségi tolmácsolás különféle változatainak. A tolmácsolás definíciója után: – „Tolmácsolásnak a hangzó beszéd célnyelvre való szóbeli átültetését nevezzük” (23) – a tolmácsolás alapfogalmait és fajtáit veszi számba. Jóllehet a tolmácsolás gyakorlata – szóbeli megvalósulása miatt – igencsak megelőzte a fordítások megjelenését, azaz a nyelvek közti közvetítés írásbeli módját, mégis a fordítások területe volt az, amelyet jóval korábban kutatni kezdtek, míg a tolmácsolás tudományos vizsgálata (pl. a megfelelő eszközök hiánya miatt is) csupán a legutóbbi évtizedekben indult el.

A tolmácsoláskutatás szókinccse, sok fogalma nem kis részben a fordítás területéről származik, de az eltérések miatt számos új elemet is tartalmaz. Felmerül itt is a *forrásnyelv* és a *célnyelv*, új elemeknek mondható a tolmácsok *aktív nyelvének* (amelyről és amelyre közvetítenek) kiemelése, illetve a *retúr tolmácsolás* említése. „A célnyelv mindig a tolmács azon aktív nyelve, amelyre az adott tolmácsolási helyzetben átülteti a forrásnyelven elhangzottakat” (24). A tolmácsoknak két aktív nyelvük (A nyelv és B nyelv) van; az Európai Unió tolmácsainak ezeken felül egy passzív nyelvük (C nyelv) is van (23).

Leírja a bevezető a különbséget az *összekötő* vagy *liaison*, a *konszekutív* és a *szinkrontolmácsolás* között. A legelső egy párbeszéd folyamatos fordítását jelenti, a konszekutív tolmácsolás két válfaja az ún. *rövid szakaszos* és a *hosszú szakaszos* tolmácsolás. A szinkrontolmácsolás változatai a *suttogó*, illetve a technikai eszközök segítette, sokszor *tolmácsfülkében zajló tolmácsolás*. Az igen gyakran alkalmazott

suttogó szinkron- vagy fülbesúgásos tolmácsolást (a *chuchotage*-t) már itt bemutatja a szerző, s nem feledkezik meg az ún. *blattolásról* sem, amelynek során írott szöveget (a bíróságokon valamely átadott ügyiratot) kell kapásból szóban az idegen nyelvre lefordítani. Később mindkettőről részletesebben is szól majd a könyv. A szintén létező, erősen tömörítő ún. *összefoglaló tolmácsolást* azonban nem minden szerző tekinti tolmácsolásnak. Szó esik még a fejezettrészben a mind gyakoribb *távtolmácsolásról*; ennek is egy későbbi fejezet szentel nagyobb figyelmet. A *formális, a dinamikus* és a *pragmatikai ekvivalencia* ugyancsak mint fordítástudományi fogalmak jelennek meg, akárcsak a kötetben később szintén feltűnő *referenciális, funkcionális* és *kontextuális egyenértékűség* (159–160), ám jól használhatóak a tolmácsolás szóbeli közegehez kapcsolódóan is.

A fejezet végén a *bírósági tolmácsolás* ismertetését találjuk; párhuzamos elnevezései mást és mást emelnek ki német és angol nyelvterületen; a magyar szóhasználatához a *Dolmetschen bei Gericht* és a *courtroom interpreting* áll a legközelebb. A terület előzményének a *konferenciatolmácsolás* tekinthető; a különféle *közösségi tolmácsolások* főleg a huszadik század második felétől fokozatosan különültek el. A 30. oldalon pontokba szedve utal a konferenciatolmácsolás és a közösségi tolmácsolás alapvető eltéréseire. A szerző könyvében következetesen a *bírósági tolmácsolás* fogalmát használja, mert az „egyértelműen mutat rá a kommunikációs helyzetre” (31).

A harmadik fejezet (33–48), ahogyan a *Szakirodalmi áttekintés* cím is jelzi, először a nemzetközi (főként az angol és a német nyelvterületen zajló), majd a magyarországi kutatások szakirodalmát mutatja be. A 33. oldalon olvasható pontok, *Gamal* 2009-es könyve nyomán, a bírósági tolmácsolásra vonatkozó alapelveket fogalmazzák meg. Majd a 39. oldalon található táblázat azt összegzi, milyen szerepet tölthetnek be a bírósági tolmácsok feladatukhoz és a két alapvető tolmácsolási követelményhez, a *pontossághoz* és a *pártatlansághoz* igazodva. Az első oszlopban találjuk a feladat leírását, voltaképpen azt, hogy mit tartanak maguk a tolmácsok a legfontosabbnak munkájuk során. Megtudhatjuk, mi jellemzi: (1) az idegen nyelvű felet védő; (2) az intézményt védő; (3) az ún. kapuőr-típusú; továbbá (4) a szűrőszerepű tolmácsot. Majd elolvashatjuk, melyek a hű, a követendő példát képviselő (5) bírósági tolmács munkájának a jellemzői. Később, a 151–152. oldalakon megismerünk egy hasonlóan ötféle bírói stílust megnevező rendszert is. Eszerint a bíró lehet (1) „eljárásjogász”, (2) szigorúan szabálykövető, (3) irányadó döntéshozó, (4) jogalkotó és (5) mediátor típusú bíró.

A korai hazai kutatások a Miskolci Egyetem *Nyelv és jog* kutatócsoportjához kapcsolódnak. A két területet összekapcsoló vizsgálatok 2000-ben kezdődtek Szabó Miklós jogász professzor irányítása alatt. A szerző ezekből a kutatásokból inspirálódva kezdte el saját kutatásait a bírósági tolmácsolás terén. Az utóbbi tíz évből a fejezet mintegy tucat olyan magyar szakember nevét említi, akik a magyar bírósági tolmácsolás kutatásával kezdtek foglalkozni; közöttük természetesen ott van a jelen

könyv szerzőjének neve is. Az irodalomjegyzékben tizenegy, a témakörhöz kapcsolódó munkája található meg.

A negyedik fejezet (49–58) a bevezető sorokban felsorolt, kérdésként megfogalmazott hét vizsgálati szempont nyomán táblázatban mutatja be összesen nyolc országnak a bírósági tolmácsolással kapcsolatos gyakorlatát, így Magyarországét is. Puklus Márta az adott fejezet lapjain valamennyi felvetett szempontot, feltett kérdést részletesen megvizsgál. Később, a 194. oldalon a táblázatnak Magyarországra vonatkozó része már a 2020-as évek elején bekövetkezett változásokat is tükrözi. A vizsgált szempontok közül kettőre – *Van-e eskü a tolmácsok számára az adott ország bíróságain? Létezik-e az adott országban jegyzéke a bírósági tolmácsoknak?* – hazánkban még a jelen munka írásának, illetve megjelenésének az időpontjában is – sajnálatos módon – csak tagadó válasz adható.

Az ötödik fejezet (59–66) az *Átjárás az írásbeliség és a szóbeliség között* címet viseli. A rész nagyon szemléletesen mutatja be az átjárás jellemző területeit: a *jegyzőkönyvvezetés* írásba foglalja a szóban elhangzott kérdéseket és válaszokat; a kutatások során a hangfelvételek szövegének a *transzkripciója* alapvető kérdés (61–64). Számos esetben írásban rögzített szövegek szóbeli fordítására kerül sor, amit nálunk leginkább *blattolásnak* neveznek, de több más nyelvben a rögtönzésre utal a szóhasználat, mint pl. a németben: *Stegreifübersetzen*. A szerző utal egy, a blattolás témakörében született tizenkét oldalas tanulmányra a *Fordítástudomány* 2014. évi második számából. (Ez a cikk téves évszámmal jelenik meg az irodalomjegyzékben; érdemes lesz javítani. A tizenhatos szám a folyóirat évfolyamára igaz, a megjelenés évére nem.) A jó blattolás fontos ismérve a *stílus és a regiszter megtartása* (66).

A hatodik fejezet (67–80) a *Jogi fogalmak és jogszabályok* címet viseli, és olyan ismereteket közöl, amelyek egy leendő bírósági tolmács számára valóban alapvetőek. Az élet legkülönbözőbb területeiről érkező bírósági tolmácsok ezekkel az ismeretekkel többnyire nem rendelkeznek, ugyanakkor nélkülözhetetlenek a számukra. Így megjelennek a polgári és a büntető eljárások során felmerülő alapfogalmak, kitér Puklus Márta a jogi dokumentumokban megjelenő rövidítések kérdésére s utal egy-egy terminológiai egység pontos tartalmára, a laikus számára alig ismert eltérésekre is (meghagyás, ítélet, végzés). Ugyanitt oldja fel a transzkripció kapcsán az előző fejezetben már szerepeltetett, s később is, (pl. a 138., 149. és a 165. oldalon) még ugyancsak előkerülő rövidítéseket is: GAT (Gesprächsanalytisches Transkriptionssystem, beszélgetés-analitikai átíró rendszer), illetve HIAT (Halbinterpretative Arbeitstranskription, félinterpretatív munkatranszkripció). (A témában kevésbé jártas olvasó számára érdemes lett volna a szintén többször felbukkanó OFFI, s az ugyancsak feltűnt GDPR rövidítés feloldása is; az értelmezés a szöveggörnyezet nyomán egyértelmű.)

E jogi fejezetben kapnak helyet a tolmácsokra vonatkozó jogszabályok, de itt idézi a szerző az anyanyelv használatának jogát kimondó paragrafusokat is, ezúttal a bíróság előtt álló személy kapcsán: „Senkit nem érhet hátrány amiatt, hogy a magyar nyelvet nem ismeri” – idézi a szerző a 2017. évi XC. törvényt a büntetőeljá-

rásról. Itt újra megjelennek a különböző tolmácsolási módok; sok esetben a leghatékonyabb a *gyors váltású konzekutív tolmácsolás*, és többnyire jól alkalmazható a *fülbésúgásos tolmácsolás* módszere is. Már itt szóba kerül a tolmácsok „láthatósága”, illetve „láthatatlansága” is (78).

A hetedik fejezet (81–90) címe: *A kutatás módszertana*; a szerző itt nem véletlenül elsősorban a felmerülő nehézségekre összpontosít. A kérdőíves felmérésre nem minden címzett küldött választ: „nehéz volt részvételre ösztönözni a válaszadókat” (88); máskor a bíróságok eltérő adatkezelési gyakorlata jelentett nehézséget, pl. nem mindig lehetett másolatot készíteni a dokumentumokról. A legnagyobb kihívást a hangfelvételek feldolgozása jelentette mind az engedélyek, mind a technikai eszközök alkalmazása kapcsán. És különösen nehéz volt a suttozó szinkron lejegyzése. Nagyon tanulságos része a kötetnek az *etnográfiai* (azaz a részt vevő megfigyelésen alapuló) *módszer* alkalmazásának a bemutatása, amely a kutatást jellemezte. Itt, illetve majd részletesebben a tizedik fejezetben jelenik meg az *akciókutatás* fogalma. Ez azt a részt vevő megfigyelést jelenti, amikor „a kutató maga a tolmács és saját tolmácsolási megbízásáról készít hangfelvételt” (165). Puklus Márta a saját tapasztalatai alapján mondja el, miért különösen nehéz ez a kettős szerep.

A függelékben példát találunk egy ún. *félíg strukturált interjú* kérdéseire, de az oldalakon szó esik a strukturált és strukturálatlan interjú sajátosságairól is (87). Az interjúk a tolmácsok munkájával kapcsolatosan jelennek meg, és szintén a tizedik fejezetben részletesebben esik szó róluk.

A nyolcadik fejezet, *A kutatás első része – a kérdőíves felmérés két szakasza* címmel, a kötet második leghosszabb fejezete, harmincoldalnyi terjedelmével (91–120). Ez a rész a két kérdőív anyagát elemzi részletesen. Az elemzésekben nem kis részt képviselnek az ábrák, amelyek az első és a második kérdőívre adott egyes válaszvariációkat a számok tükrében mutatják be. A fejezethez igen szorosan hozzátartoznak a függelékben idézett kérdőívek (225–232). A nyitott kérdések feldolgozása, értékelése lehetett a leginkább időigényes feladat; a két kérdőív 13.-13. kérdésére érkezett válaszokat jól szerkesztett táblázat mutatja be a 98., illetve a 105. oldalon. (Az egyik a hamis, a másik pedig a sikeres tolmácsolás feltételeire kérdez rá, illetve azokat fogalmaztatja meg a válaszadókkal. A bemutatásban a válaszok kulcsszavak köré csoportosítva jelennek meg.) Néhány kérdésre még külön is visszatér tanulmányában Puklus Márta. Például a 8.3.2. fejezet azt a kérdést járja körül, hogy szakértő-e a tolmács vagy sem, s ami ezzel összefüggésben áll: hogy megilleti-e az iratbetekintés joga. A 8.3.4. fejezetrész a hamis tolmácsolás vs. sikeres tolmácsolás kérdéseivel foglalkozik, egyes válaszok részletes bemutatása nyomán. A szerző a tapasztalatok egymással való megosztását „a bírósági tolmácsolás hatékonyságának növelése érdekében” (120) nagyon fontosnak tartja. A fejezet végén szembesíti tapasztalatait a hipotézisekben megfogalmazott gondolatokkal.

A kilencedik fejezet (121–134), *A kutatás második része – A jegyzőkönyvek vizsgálata* címmel, viszonylag rövidebb terjedelmű, s jegyzőkönyveket mutat be mind

a polgári, mind pedig a büntetőeljárásokhoz kapcsolódóan. A fejezet a jegyzőkönyvek megismerésének körülményeivel indít, a szerző 32 jegyzőkönyvbe tekinthetett be, melyekből 17 büntető ügyet, 15 polgári ügyet tárgyalt. Találkozunk a tolmács kirendelésének határozatával, a 4. függelék pedig egy-egy rendőrségi, ügyészségi, illetve bírósági iratot mutat be a tárgykörből. A kutató a tolmácsok megjelenésére, munkájára utaló bejegyzéseket keres a jegyzőkönyvekben és elemez a fejezet lapjain. A jegyzőkönyvi elemzés két esethez kapcsolódik. A sikertelen tolmácsolás kapcsán írottak is rámutatnak a tolmácsképzés jelentőségére. „Fontos következtetésként le-szűrhető, hogy a bírósági tolmácsolás színvonalának és hatékonyságának növeléséhez hozzájárul a hatósági tolmácsok átfogó képzése” – olvassuk a 133. oldalon. A jegyzőkönyvek alapján Puklus Márta megerősíti azt a korábbi megállapítását, hogy érdemes lenne biztosítani a tolmácsnak az iratokba való betekintés jogát.

Majd a leghosszabb, tizedik fejezetben (135–182) tárgyalja a kétségtelenül leg-bonyolultabb kérdéskört. A fejezet címe: *A kutatás harmadik része – A hangfelvételek és az interjú készítése*. Ebben – két tolmácsolt tárgyaláshoz kapcsolódóan – összesen 45 konkrét példa is szerepel a tárgyalásokról készített hanganyag leírt változatából. Megjelennek ábrák is, pl. a tolmácsnak a tárgyalóteremben való elhelyezkedését illetően (138–139, 166).

A 158–160. oldalon hasonlítja össze Puklus Márta a jegyzőkönyvvezetést és a tolmácsolást. Az előbbi a *nyelven belüli*, lexikai és főképp terminológiai szinten történő szövegátalakításnak a tolmácsoláshoz némiképpen hasonlító esetét jelenti, ez ún. *intralingvális fordítás*, használatos vele kapcsolatban az *átfordítás* terminus is. A valódi tolmácsolás *két nyelv között* zajló *interlingvális* tevékenység. A 159. oldal hetedik táblázata igen jól megmutatja a különbségeiket. Szemben az átfordítással, a tolmácsolás során kerülni kell az átalakításokat, a magyarázatokat.

Szerepet kap a fejezetben a tolmáccsal készített *retrospektív interjú* elemzése, valamint annak a vizsgálata, hogy a *bíró személyiségének* milyen hatása van a tárgyalásra, illetve szól a szerző az ún. *deiktikus eltolódásnak* a tolmácsolásban viszonylag gyakran megjelenő problémájáról. A jelenség során a tolmács a beszélőt tolmácsolva egyes szám első személyről harmadik személyre vált, a legtöbbször a félreértések elkerülése érdekében. (Ebben a kérdésben is igen jól eligazít a 207. oldalon közölt, tolmácsok számára készült 10 pontos útmutató.) A fejezet összegezésében fogalmazódik meg többek között az a megállapítás, hogy akkor igazán hatékony a bírósági kommunikáció, „ha a bíró partnerként, egyenrangú félként tekint a tolmácsra, és mindketten tiszteletben tartják a másik fél eljárásban betöltött feladatát és szerepét” (181).

A kutatás eredményeinek összesítése a címe a tizenegyedik fejezetnek (183–188), míg a tizenkettedik (189–204) címe egy kérdés: *Mi történt a kutatás befejezése óta?* Érdekes módon egy pozitívuma megjelent ezen a téren a COVID-járványnak. Ez a távmeghallgatások elterjedésében mutatkozott és mutatkozik meg máig is.

A záró fejezet (205–210) *Konklúzió* címmel a további feladatokat is felvázolja. A szerző a bírósági tolmácsok elindított szervezett képzéséről, a jogi szakemberek

és joghallgatók számára kialakított és a jövőben kialakítható érzékenyítő foglalkozásokról ír, pl. *perszimuláció, jogklinika* (204–205); végül pedig a jövő kutatási lehetőségeiről szól.

A monografikus kötet a fordító- és tolmácsképzéssel foglalkozó intézmények fontos forrásmunkájává, tankönyvévé is válhat. A könyv tankönyv-jellegét a rendkívül logikus felépítés, az igen pontos, definíciónak beillő megfogalmazások és a fejezetek végén található, azok lényegét összefoglaló kérdések és feladatok is erősítik. Az oktatók és a hallgatók számára a *Függelék* dokumentumai nagyon jó példákkal szolgálnak pl. kérdőívek, interjúk készítésére, jegyzőkönyv írására, források feldolgozására, de akár a tolmácsnak az idegen fél számára történő bemutatkozását is segíthetik. Mivel ilyen jellegű, példaanyagban ennyire gazdag tankönyv magyar nyelven máig nem áll a tolmácsoktatás rendelkezésére, megjelenése mindenképpen igen hasznosnak tekinthető.

S ha a tolmácsok, s különösképpen a bírósági tolmácsok munkája a jövőben sokkal megbecsültebb lesz – ami korunkban valóban elvárható – az a szerző bemutatott kutatásainak, és pontosan ennek a könyvnek is köszönhető majd. Mert a mű igen fontos kiállásnak is tekinthető a bírósági tolmácsok munkájának elismeréséért, munkakörülményeik javításáért. Köszönet a nevükben is a könyvért!

SUMMARIES IN ENGLISH

Balázs BAKÓ

The Characteristics of Asylum Interpreting in Hungary in the Light of an Interview-Based Pilot Study: Six Cases

Abstract: The arrival of refugees triggered by the war in Ukraine has posed—and continues to pose—numerous challenges for both Hungary and the European Union. These challenges include linguistic differences, which have made the organization of interpreting services necessary. In Hungary, however, the legal status, training, qualification requirements, ethical regulations, and official registration of both volunteer and professional interpreters remain unsettled, or do not necessarily reflect the practice on the field. Given that it was civilians who initially organized assistance for arriving refugees at railway stations and the provision of interpreting services—as was also the case during the 2015 refugee wave—it would be important for Translation and Interpreting Studies to explore this practice in Hungary as well.

The interview-based pilot study presented in this article aims to contribute to the exploration of the practice of asylum interpreting in Hungary. Through the thematic analysis (Braun and Clarke 2006) of transcripts from six semi-structured interviews conducted in November and December 2024, the study set out to examine what challenges, difficulties, or even positive experiences professionally trained and practicing interpreters encountered while voluntarily providing interpreting services for Ukrainian refugees, and whether they assumed additional roles beyond interpreting. Further research questions concerned the interpreting competences and training that participants in the interviews considered necessary. The findings show that participants performed additional roles depending on the situation and the needs of the refugees. Among the roles mentioned were those of coordinator, advocate, psychologist, organizer, administrator, escort, substitute, food/clothing distributor, and “fixer”. However, it is difficult to classify the participants within the interpreter role typology developed by Sandra Hale (2008) for court interpreters. In this regard, a direction for further research would be to develop a different typology for asylum interpreters, particularly for volunteer asylum interpreters. However, focusing on the two extremes from the roles in Hale’s (2008) typology—the advocate for the party in power and the advocate for the party without power—we can attempt to position interpreters along a scale between these two extremes. In this approach, all participants in the present study appear closer to the role of advocate for the party without power.

Regarding the other research questions, the data indicate that difficulties—especially emotional challenges—featured more prominently in participants’ narratives than positive experiences. Concerning competences, participants considered

their own language proficiency adequate; however, they differed in their views on the level of language proficiency required of interpreters. One participant suggested that a CEFR B2 level (intermediate level) may be sufficient, provided that the situation does not involve specialized terminology. Five participants were open to further training through workshops and courses, highlighting the practical applicability of the research findings. One participant, however, did not consider research on asylum interpreting important at all, as it constitutes only a small part of their professional work. This claim could be investigated via questionnaire-based research. As for the limitations of the present study, the qualitative nature of the interviews means that the findings are not representative of the entire population of asylum interpreters; however, certain tendencies have emerged from the data. Nevertheless, the interview as a research tool is suitable for further investigation of the phenomenon of asylum interpreting in Hungary.

Keywords: Ukrainian refugees, volunteer asylum interpreters, community interpreting, interview-based pilot study, thematic analysis

Mária BAKTI

The Development of Interpreting Competence in the Light of Retrospective Comments

Abstract: Retrospection has gained increasing popularity in Interpreting Studies recently. This process-oriented method is frequently used as a means of triangulating data in research into the different working modes of interpreting. Results indicate considerable differences between experts and novices; novices tend to focus on the SL text and report problems related to lexical access, while experts focus more on TL expression (Tiselius and Jensen 2011). However, the comparison of results of studies involving retrospection might pose challenges, because of the diversity of methodological tools used (Gumul 2020).

The aim of this study is to present the partial results of a longitudinal study. Four students of interpreting participated in the longitudinal study, all of whom were enrolled in the four-semester master's program in translation and interpreting at the University of Szeged. At the end of the second, third, and fourth semesters of the program, I recorded students' short-section consecutive interpretations and sight translations from English into Hungarian (C to A language direction). In addition, the students' retrospective comments related to the short-section consecutive interpreting and sight translation tasks were recorded on all three occasions.

This study aims to answer the following questions: (1) How does the focus of students' retrospective comments related to the sight translation task change as students progress through their training? (2) What do the retrospective comments reveal about the development of sight translation competence? Fifty-eight retrospective comments were collected from various stages of training (18 at the end of the second semester, twenty at the end of the third semester, and 20 at the end of the fourth semester).

The comments fall into the following categories: (1) task and task complexity, (2) language combination, (3) SL text comprehension, (4) transfer, (5) TL text production, (6) background or world knowledge, and (7) problem triggers.

The retrospective comments recorded in connection with the sight translation task at the end of the second semester of training concern the complexity of the task, then, by the end of the third semester, the focus shifts to SL perception and TL production. By the end of the fourth semester of training, retrospective comments related to TL production dominate.

These shifts in the focus of the comments might be perceived as an indirect indication of the development of sight translation competence.

The results also show similarities with the students' retrospective comments recorded during the short-section consecutive interpreting task. The above can also be interpreted as indications that a transfer effect occurs during the development of interpreting competence: the development of consecutive interpreting also influences the development of sight translation competence.

Keywords: sight translation, longitudinal study, retrospection, interpreting competence, interpreter training

Adrienn BIRÓ

Foreignization and Domestication: An Overview of the Two Strategies and their Respective Translation Solutions

Abstract: The dichotomy of foreignization and domestication is a widely researched area in translation studies, and it holds particular significance for the translation of culture-specific items. Accordingly, one objective of this study is to provide an overview of the historical development of the foreignization–domestication dichotomy and to present the diverse perspectives on its interpretation found in previous literature. The study presents several dichotomies that demonstrate the enduring presence of dualistic approaches to translation, even prior to the establishment of translation studies as discipline and before Venuti (1995) introduced the terms *foreignization* and *domestication* in his book *The Translator's Invisibility*. The theories of early precursors, such as Cicero, Saint Jerome and Schleiermacher, are also outlined. In one subsection, alternative terminological labels used in lieu of foreignization and domestication are examined to highlight the lack of terminological consistency in the field of translation studies.

A separate section is dedicated to the terminological difficulties arising from the plurality of terms applied to various phenomena in the field, highlighting the challenges involved in selecting suitable terminology for newly proposed taxonomies. The same phenomena are often named differently by researchers in translation studies, leading to notable inconsistencies in terminology. Consequently, the section clarifies the terms translation strategy and translation solution applied later in the study to prevent potential terminological ambiguity.

Furthermore, the study aims to present existing taxonomies (Mujzer-Varga 2009, Zare-Behtash and Firoozkoobi 2009, Pedersen 2011, Obeidat 2019, Ramière 2019, Klaudy and Heltai 2020, Husin 2022) and to review which translation solutions various researchers categorize under foreignization versus domestication. The paper provides insight into the discrepancies and contradictions regarding the classification of these solutions. For instance, there is no agreement among scholars regarding which translation strategy the completion of the target text as a translation solution should be assigned to. Moreover, while some researchers present their taxonomies on a scale, others divide the translation solutions into two distinct strategies.

In its concluding section, it proposes a new taxonomy that incorporates a third strategy alongside domestication and foreignization. The three strategies are called *foreignizing*, *combined* and *domesticating strategies*. The second strategy might be used if the translator intends to keep the culture-specific item of the source language text, but adds supplementary information, commentary, or explanation to enhance comprehension. The proposed framework is based on the work of Vinay and Darbelnet (1958), Newmark (1988), Nedergaard-Larsen (1993), Aixelá (1996), Leppihalme (1997), Bastin (2009), Mujzer-Varga (2009), Pedersen (2011), Pym (2015) and Klaudy és Heltai (2020), and it seeks to provide a more coherent solution to current categorization inconsistencies. Additionally, a novel feature of the proposed taxonomy is that the translation solution calque is classified as belonging to both the foreignizing and domesticating strategies. Consistent with researchers (Majhut 2012, Badić 2017, Delatović 2025) who identify a third category beyond foreignization and domestication, this study proposes a third, hybrid strategy that occupies an intermediate position between the two poles. By providing clear definitions and examples for each categorized translation solution, the study aims to facilitate more consistent identification of strategies used for translating culture-specific items in future research.

Keywords: foreignization, domestication, culture-specific items, translation strategy, translation solution

Réka ESZENYI, Márta PUKLUS

Mock Trials in the Training of Court Interpreters

Abstract: In this paper, we provide a comprehensive account of the training of interpreters in Hungary, placing particular emphasis on an innovative component that complements traditional classroom-based instruction: mock trials implemented in cooperation with the Hungarian Academy of Justice of the National Office for the Judiciary (OBH MIA). In addition to the observation of real court hearings, this pedagogical approach constitutes a structured form of cooperation with the authentic professional environment and its institutional actors, thereby bringing interpreter trainees into direct contact with the realities of interpreting in a court hearing. Within the framework of the good practice presented, the Court Interpreter Training Pro-

gramme of the Department of Translation and Interpreting at Eötvös University has joined the civil and criminal hearing trainings organised by the OBH MIA for court clerks. These courses are conducted in the institution's authentic courtrooms and are based on real, anonymised legal cases and their associated documentation. The sessions are led by experienced judge trainers, ensuring both procedural accuracy and professional credibility. The various procedural roles in the hearings—including the judge, the claimant and the defendant, defence counsel, witnesses, and, in criminal proceedings, the prosecutor and the accused—are performed by court clerks in the framework of their own professional training.

Interpreter trainees are integrated into these simulated hearings in the roles of interpreters or foreign-language witnesses, allowing them to practise their future profession under quasi-real conditions. This setting exposes them to the linguistic, cognitive, and interactional demands of courtroom interpreting in a controlled yet highly realistic environment. To date, the training programme has participated in such mock trials on two occasions, involving three working languages—English, German, and Bulgarian. These experiences have been consistently positive and have taken place in a supportive, collegial professional atmosphere. The mock trials offer an outstanding opportunity for trainees to apply knowledge acquired during classroom instruction in quasi-real situations. They contribute significantly to the consolidation and deepening of both the theoretical foundations and the practical skills required for court and public service interpreting, while also enabling the targeted development of key interpreting competences.

The paper situates the training programme within its Hungarian institutional and legal context. It outlines the legislative framework governing court interpreting, much of which dates back approximately four decades, and subsequently discusses the provisions of the 2010/64/EU Directive on the right to interpretation and translation in criminal proceedings. The analysis briefly examines the extent to which this directive has been transposed into Hungarian legislation and implemented in practice. Building on the competence-based framework proposed by Csörgő (2020), the paper then systematically reviews the competences required for court interpreting. These range from advanced general language competence and specialised legal knowledge to familiarity with courtroom procedures and scenarios, as well as the proficient, skill-level application of different interpreting modes. We demonstrate how these competences are developed within the training programme through a combination of classroom-based activities and courtroom-related learning situations. The latter include the observation of real court hearings as well as the central focus of the paper: mock trials as a form of quasi-authentic experiential learning. In conclusion, the paper highlights the pedagogical value of integrating mock trials into interpreter training and outlines potential directions for further research, particularly regarding competence development, experiential learning, and cooperation between training institutions and judicial bodies.

Keywords: court interpreting, mock trial, training of future judges, interpreter competence, competence development

**Krisztina KÁROLY, Dóra BEHON-GÖRÖZDI, Ildikó HARGITAI,
Eszter M. SZEGEDI, Kamilla NOSZLOPI-ÉLTETŐ**

Genre-transfer Strategies in Recreating Lexico-grammatical and Topical Structural Cohesion in Translating Four Genres from English to Hungarian: A Case Study

Abstract: According to genre-based research, translators make numerous, mostly deliberate text-level decisions (affecting the relationships of sentences) to preserve the generic identity of the source text and to successfully transfer it into the translation (Bhatia 1997). However, we have limited knowledge concerning whether these decisions are influenced by the genre the translator is working with, or not. The main aim of this qualitative research is therefore to conduct an in-depth analysis of the behaviour of two specific text-level variables – lexical-grammatical and topical structural cohesion – to reveal what cohesive and topical structural patterns characterize text samples from different genres and fields, and what specific genre transfer strategies (Károly 2007, 2008) are used in the recreation of cohesion above the sentence level in translations from English into Hungarian. The focused examination of these two text-level variables was motivated by the fact that, to our knowledge, the translation strategies relating to these variables have been explored most widely by empirical research (Károly 2017), which allows for a comparison of the results. In view of the systemic differences between the two languages, the analysis also reveals the automatic (systemically generated) and optional cohesive shifts (Blum-Kulka 1986) that arise in the translation process as a result of these differences.

The corpus of the exploratory, descriptive case studies presented in this paper consists of four genres in English and Hungarian: a medical text, a religious devotional text, a short story, and a news article. To examine topical structure, Lautamatti's (1987) theory and Topical Structure Analysis model was used, which is suitable for mapping the progression of sentence topics within a text and their relationship to the discourse topic. To explore lexical-grammatical cohesion, we applied Halliday and Hasan's (1976) and Hasan's (1984) cohesion theory and analytical model.

The results of the case studies on the four genres show that, in terms of grammatical cohesion, referential ties dominate in the source texts in all four genre samples, and the number of referential ties increases in translation. Based on this, it may be assumed that the increase does not depend on genre-specific characteristics but is the result of translation and is caused by the systemic differences between the two languages. In terms of lexical cohesion, repetition plays the most significant role in all texts; this tie occurs in the highest numbers. In two genres, the data confirm one of the universals of translation, namely the repetition avoidance hypothesis: in the medi-

cal text and in the short story, the number of repetitions decreases in translation. In contrast, in the religious devotional and the news texts, the number of repetitions increases notably in translation, which contradicts the repetition avoidance hypothesis. In both genres, the translator tends to replace the source language cohesive devices (e.g., synonym or ellipsis) with repetitions several times, which produces intentional (optional) shifts in the translations rather than automatic ones that would arise from the systemic differences between the languages. As for topical structure, the corpora show that the number of parallel topic progressions in the translations, except for the religious devotional text, varies (increases) only slightly between the genres, and that considerable shifts occur only in the topical structure of the news article. Regarding the other genres, it may be hypothesized that genre transfer strategies involve maintaining more or less the source text's topical structural patterns and quantity of different topic progressions in order to preserve the generic characteristics and the message of the source text in the target text.

The outcomes of this study enable future research to verify the validity of the hypotheses generated here on large corpora and to formulate genre-specific generalizations for translation theory and the practice of translation from English to Hungarian.

Keywords: genre, genre transfer strategies, topical structure, lexico-grammatical cohesion, shift of cohesion

Olívia SEIDL-PÉCH

Approaches to Terminological Equivalence in Translated Texts: Procedures and Strategies

Abstract: Terms are key lexical elements of specialized texts, as the complex conceptual units they denote are closely linked to the knowledge structure, conventions, and communicative norms of a given field. Consequently, the consistency and adequacy of term usage in translated texts fundamentally influence the accuracy, coherence, and professional acceptability of target-language texts. A primary objective of translation-oriented terminological work, beginning already in the pre-translation phase, is the establishment of terminological equivalence. This involves matching terms based on previously recorded entries in terminological databases, as well as identifying and assigning equivalents to terms that appear for the first time in a text for various reasons.

Terms that are already established within a given specialized language have fixed meanings and constitute accepted elements of the terminology system of a particular field. However, it is often the case that certain lexical items – typically originating from general language – assume the role of terms within a specific text. During the process of so-called terminologization, a general-language word or expression becomes a term in a given textual context. Lexical elements that undergo terminologization in a text are therefore not originally terminological units (or not exclusively

and/or not within the given specialised domain) but acquire a (sometimes new) specialized meaning within the specific text.

The multilingual communication of a globalized world necessitates the establishment of terminological equivalence in interlingual mediation. This study aims to compile various aspects of term equivalence relevant to translation-oriented terminological research. It proceeds from a definition of the term and its role in the translation process. In translation, the target-language term selected is typically the one that most closely corresponds to the conceptual features of the source-language term. By comparing the conceptual features of source- and target-language term pairs, the degree of equivalence between them can be determined. From the perspective of conceptual equivalence, one may distinguish between full and partial equivalence, as well as cases where no equivalence is present.

In addition to the conceptual (equivalence-based) aspect of terminological correspondence, the study also addresses lexical–systemic (institutionalization), translation-strategic (domestication and foreignization), and linguistic–formal (term formation) aspects. The lexical–systemic aspect of term equivalence refers to the degree of institutionalization of the equivalent term, that is, its level of conventionalization within a given specialized domain. The process of establishing term equivalence between two languages and their respective conceptual systems may follow two distinct translation strategies, known in translation studies as domestication and foreignization (Venuti 1995). The paper also examines both already established terms within specific domains and newly terminologized expressions. In the latter case, it describes typical word-formation patterns involved in the creation of new terms and discusses the phenomenon of ad hoc terminologization of general-language lexical items within specialized texts – an issue of particular importance in specialized translation.

The primary aim of the study is to provide a theoretical framework and practical guidelines for the translation-oriented investigation of terminological equivalence. A more precise understanding of the phenomenon of term equivalence, along with a more conscious examination of the decision-making processes involved, may open new perspectives in the field of terminology research.

Keywords: conceptual features, establishment of term equivalence, equivalence, term formation, terminologization

Eszter M. SZEGEDI

Genre-specific Characteristics and Features of Translating Christian Devotionals: An Interview Study

The last two decades have seen a rise in participant-oriented research in Translation Studies (Károly 2022), and interviews have become a well-established and widely used research tool (Eszenyi 2022). This paper aims to present the findings of a qualitative pilot study based on participant-oriented, semi-structured interviews. The primary

aim of my research was to explore the genre-specific translational features of Christian devotional texts (usually referred to as *devotionals*) from the translators' perspectives.

Another objective was to gain initial insights into the background, training, and working methods of translators of Christian religious texts. No previous research appears to have focused, specifically on this group. I had no prior professional or personal relationship with the interviewees (Seidman 2002); I gained access to the participants through a gatekeeper, who is the office leader of the company 'United Christian Broadcasters Hungary'. The contact details of two additional participants were obtained through the *snowballing method*, with the help of one of my interviewees. The interviews were carried out via Zoom, with questions designed – and tested – specifically for this research.

The primary research question addressed the expectations, difficulties, and challenges encountered by translators when working with Christian devotional texts. Additional questions explored the translators' professional backgrounds and working conditions. Only four of the seven participants had prior experience translating devotionals; accordingly, my analysis focuses only on their accounts. Following the presentation of the translators' backgrounds and their experience with translating devotionals, I will present the findings of the semi-structured interviews organized around four key topics that emerged as particularly relevant to my research: the distinctive features of translating devotionals, the role of voluntarism in translators' career, the use of Neural Machine Translation (NMT), and issues of professional recognition and translators' happiness.

This pilot study draws on the studies of Bednárová-Gibová and Mados (2019), Bednárová-Gibová (2020, 2022), Dam and Zethsen (2008, 2009, 2011, 2014, 2016), Eszenyi (2023), and Pérez-González and Susam-Saraeva (2012) as its theoretical foundation. As a qualitative and exploratory research, the present pilot study does not aim to produce generalizable conclusions; however, it provides a basis for formulating several preliminary hypotheses.

The results indicate that the translators of Christian devotionals have a church or congregational background. Some of them are professional language mediators, while others lack formal training in Translation (and/or Interpretation) Studies. The adoption of NMT – if used at all – appears to be limited among them. Voluntary work is common among Christian translators and interpreters, with many of them framing their work as an 'act of service'. The findings and data from this pilot study are anticipated to stimulate further participant-oriented research involving translators of Christian religious texts.

Keywords: participant-oriented research, semi-structured interviews, translators of Christian texts, devotionals, translator decisions

FORDÍTÁSTUDOMÁNY

*Tanulmányok az írásbeli és szóbeli nyelvi közvetítés
elmélete, gyakorlata és oktatása témaköréből*

ISSN 1419 7480 (nyomtatott)

ISSN 2732 1924 (online)

(megjelenik évente két alkalommal – tavasszal és ősszel)

A folyóirat webhelye: <https://ojs3.mtak.hu/index.php/fordtud>

Főszerkesztő:

KLAUDY KINGA

E-mail: klaudy.kinga@btk.elte.hu

ÚTMUTATÓ SZERZŐINKNEK

A FOLYÓIRAT CÉLJA

A **FORDÍTÁSTUDOMÁNY** magyar nyelvű lektorált folyóirat, amelyet az ELTE BTK Fordító és Tolmácsképző Tanszéke alapított 1999-ben. A **FORDÍTÁSTUDOMÁNY** célja, hogy **magyar nyelvű** szakmai fórumot teremtsen egy dinamikusan fejlődő, új interdiszciplináris tudományos kutatási terület művelői számára. A folyóirat a nyelvi közvetítést a lehető legtágabban értelmezi. Helyet kap benne a fordítói és tolmácsolási gyakorlat különböző részterületeinek rendszerező és elméleti megközelítése. Az **általános fordításelméleti** tanulmányokon kívül nagy teret szentel a **leíró** fordításkutatásnak, a **párhuzamos korpuszokon** alapuló **empirikus** vizsgálatoknak, a **tolmácsolás** kutatásának, a **terminológiai** kutatásoknak és a fordítás és tolmácsolás **oktatásának**. Figyelemmel kíséri a fordítástudományi, valamint a fordítástudományhoz kapcsolódó konferenciákat és publikációkat, ezekről hosszabb elemző beszámolókat közöl.

SZERKESZTŐBIZOTTSÁG

A **FORDÍTÁSTUDOMÁNY** élén független szakértőkből álló Szerkesztőbizottság és Tanácsadó testület áll. A szerkesztők szakterületük elismert képviselői, és a fordítástudomány különböző területeit, valamint a különböző fordítóképző intézményeket képviselik. A Szerkesztőbizottság és a Tanácsadó testület tagjainak névsora a folyóirat honlapján megtalálható.

KAPCSOLAT

A szerkesztőség címe:

Klaudy Kinga, DSc. professzor emeritus, főszerkesztő

Eötvös Loránd Tudományegyetem, Bölcsészettudományi Kar

Nyelvi Közvetítés Intézete, Fordító- és Tolmácsképző Tanszék

1088 Budapest, Múzeum krt. 4. F épület I. emelet 9–11.

Telefon: (+36 1) 411 6500/5894

Honlap: <https://languages.elte.hu>

A MEGJELENÉS IDEJE

A folyóirat évente kétszer júniusban és decemberben jelenik meg. A kéziratok leadási határideje a tavaszi számhoz február 15., az őszi számhoz október 15.

MILYEN KÉZIRATOKAT VÁRUNK?

A **FORDÍTÁSTUDOMÁNY** magyar nyelvű cikkeket közöl 500 szavas angol nyelvű összefoglalóval. A **Summaries in English** rovat a folyóirat végén található. **Tanulmányok:** Elsősorban olyan kéziratok benyújtását várjuk, amelyek a szerző saját adatain alapuló eredeti empirikus kutatást tartalmaznak, és szerzőjük korábban nem publikálta őket. Az empirikus kutatásokon kívül a fordítástudomány valamely részterületének fejlődését áttekintő tanulmányokat is elfogadunk, különösen akkor, ha a szerző saját elméleti következtetéseket is megfogalmaz, és a további kutatási irányokat is kijelöli. Érdeklődésre tarthatnak számot a fordítástudomány valamely interdiszciplináris kapcsolatát áttekintő tanulmányok is, szintén kitekintéssel az interdiszciplináris megközelítés kutatómódszertani előnyeire. A tanulmányok esetében követelmény, hogy önálló kutatómunkára épüljenek, a szerző saját eredményei világosan különüljenek el a hivatkozott szerzőkétől. **Recenziók:** A recenziók a recenzens saját gondolatai mellett tartalmazzanak kritikai mozzanatot is, és tartsák szem előtt a könyv várható olvasótáborának szempontjait. A recenziók címében a könyv pontos adatai szerepeljenek: kiadás helye, kiadó, a kiadás éve, összoldalszám és ISBN szám. **Konferenciabeszámolók:** A konferenciabeszámolók címében is pontosan kérjük megadni a konferencia adatait: rendezőjét, helyét és idejét. A folyóiratnak ezen kívül van még két alkalmi rovata: a **Krónika** és a **Levelezés**.

A KÉZIRATOK BENYÚJTÁSA

A kéziratokat a főszerkesztő e-mail címére kérjük küldeni: klaudy.kinga@btk.elte.hu.

A KÉZIRATOK ELBÍRÁLÁSA

A beérkezett cikkeket először a Szerkesztőbizottság bírálja el abból a szempontból, hogy illeszkednek-e a folyóirat profiljába, és megfelelnek-e a fenti követelményeknek. Ezután következik a kettős anonim szakmai bírálati folyamat, amelyben két szakmai bíráló kapja meg a szerző neve nélkül a kéziratot, akik elfogadásra, átdolgozásra vagy elutasításra javasolhatják.

A KÉZIRATOK TERJEDELME

A tanulmányok hossza ideálisan 5000-7000 szó, a recenzióké és konferenciabeszámolóké 1500-2000 szó.

ABSZTRAKT ÉS KULCSSZAVAK

Minden tanulmányhoz 250 szó hosszúságú kivonatot kérünk magyar nyelven és 500 szó hosszúságú absztraktot angol nyelven, valamint 5 kulcsszót szintén angol és magyar nyelven. A tanulmány címét kérjük angolul is megadni. Az absztrakt ne csak a probléma felvetését tartalmazza, és azt, hogy miről szól a tanulmány, hanem világosan fogalmazza meg az elért kutatási eredményeket, vagy az áttekintésből levonható következtetéseket.

A NYELVI PÉLDÁK KEZELÉSE

A nyelvi példákat a szövegen belül kurziváljuk. Ha megadjuk a jelentésüket, azt szimpla macskakörömben tesszük. Az elkülönített nyelvi példákat számozzuk. Az eredeti (1), a fordítások (1b), (1c), és a szövegben így, azaz számokkal hivatkozunk rájuk. Az elkülönített nyelvi példákat nem tesszük idézőjelbe. Az elkülönített nyelvi példákat nem kurziváljuk. Az elkülönített nyelvi példákban belüli kiemelt részeket kurziváljuk vagy kivastagítjuk, aláhúzást csak végső esetben alkalmazunk. Az elkülönített nyelvi példákat indentáljuk, alatta és fölötte egy sort kihagyunk. Az elkülönített nyelvi példák végén jelöljük meg a szerzőt és az oldalszámot, a fordítót és az oldalszámot, vagy a korpusz nevét és a szöveg sorszámát.

IDÉZÉS

A szövegen belüli 40 szónál rövidebb idézet idézőjelbe kerüljön, a végén szerepeljen a szerző neve, az évszám és az oldalszám. Ha az idézet 40 szónál hosszabb, különítsük el a folyó szövegtől: előtte és utána egy sort hagyjunk ki, és balról indentáljuk. Az elkülönített idézetnél nincs szükség idézőjelre, de a végén legyen ott a szerző, az évszám és az oldalszám. Ha az idézetet fordításban közöljük, szerepeljen a fordító neve is.

ÁBRÁK, TÁBLÁZATOK

Az ábrákat és táblázatokat folyamatosan számozzuk (1. ábra, 1. táblázat), és lássuk el önálló címmel. A címet és a számot az ábra vagy táblázat FÖLÖTT KÖZÉPEN helyezzük el.

LÁBJEGYZET

Általában kerüljük a lábjegyzeteket. A hivatkozott művek adatai az irodalomjegyzékbe kerüljenek, a gondolatokat pedig illesszük bele a tanulmány szövegébe. Az alábbi két esetben használható lábjegyzet: (1) Ha a tanulmány címéhez kívánunk megjegyzést fűzni (pl. hol hangzott el előadás formájában) (2) Ha a tanulmány szerzője saját fordításában ad meg valamely idézetet, az eredetit közölheti lábjegyzetben.

VÉGJEGYZET

A tanulmány tartalmi részéhez kapcsolódó megjegyzéseket ne lábjegyzetben, hanem **szövegvégi** jegyzetben közöljük. A szövegben felső indexszel folyamatosan számozzuk a megjegyzéseket kívánó helyeket, és a tanulmány végén **Jegyzetek** címszó alatt fejtjük ki megjegyzéseinket részletesen.

A NYELVI ADATOK FORRÁSÁNAK MEGJELÖLÉSE

A szépirodalmi művekből vett részletekre és fordításukra való hivatkozások az **Irodalom** alatt külön jegyzékben szerepeljenek **Források** címszó alatt.

INTERNETES HIVATKOZÁSOK

Az internetes hivatkozások a szövegen belül szintén névvel és évszámmal és lehetőség szerint oldalszámmal történjenek. Az internetes hivatkozások linkjét ne írjuk bele a tanulmány szövegébe. Az internetes hivatkozásokat csak akkor soroljuk be az irodalomjegyzékbe, ha tudományos műről van szó, és van szerzője. Mindig pontosan nézzünk utána a szerzőnek, címnek és évszámnak, és csak utána jöjjön a link. A hivatkozások végére kérjük a tanulmány DOI azonosítóját

is (ha van már), de ne álljon előtte, hogy DOI, csak ennyi: <https://doi.org/...> A szerzőhöz nem köthető hivatkozások és a nem tudományos hivatkozások pl. interjúk, újságcikkek, rendeletek, hivatalos dokumentumok szerepeljenek külön **Internetes hivatkozások** címszó alatt.

IRODALOMJEGYZÉK

Alapszabály, hogy egyetlen név se szerepeljen a szövegben, amely nem szerepel az irodalomjegyzékben, és fordítva: egyetlen név se szerepeljen az irodalomjegyzékben, amely nem szerepel a szövegben. A **FORDÍTÁSTUDOMÁNY** a Name and Date hivatkozási rendszert követi, tehát nincs számozás, a hivatkozott szerzők ABC sorrendben követik egymást, ha azonos szerző több művére hivatkozunk, akkor a legkorábbival kezdjük. Ha azonos évben két vagy több műve jelent meg a hivatkozott szerzőnek: 2021a, 2021b, 2021c jelölést alkalmazunk a szövegben és az irodalomjegyzékben is. Ha a műnek már van DOI azonosítója, azt is fel kell tüntetni. A társszerzős művek mindig követik a szerző önállóan írt műveit az évszámtól függetlenül.

Hivatkozás monográfiára

Nord, Ch. 1997. *Translating as a Purposeful Activity – Functionalist Approaches Explained*. Manchester: St. Jerome. <https://doi.org/10.4324/9781351189354>

Hivatkozás folyóiratcikkre

(*Ügyeljünk arra, hogy a folyóirat címét kell kurziválni*)

Olohan, M., Salama-Carr, M. 2011. Translating Science. *The Translator* Vol. 17. No. 2. 179–188. <https://doi.org/10.1080/13556509.2011.10799485>

Götz A. 2015. Magyar és angol absztraktok retorikai szerkezetének elemzése. *Fordítástudomány* 17. évf. 2. szám. 88–116.

Hivatkozás tanulmánykötetre

Dróth J. (szerk.) *Fordítási és szaknyelvi gyakorlatok távoktatásban*. Budapest: Károli Gáspár Református Egyetem.

Hivatkozás tanulmánykötetben megjelent tanulmányra

(*Ügyeljünk arra, hogy a tanulmánykötet címét kell kurziválni*)

Fischbach, H. 1993. Translation, the Great Pollinator of Science. A Brief Flashback on Medical Translation. In: Wright, S. E., Wright L. D. (eds) *Scientific and Technical Translation*. Amsterdam: John Benjamins. 89–100. <https://doi.org/10.1075/ata.vi.08fis>

Hivatkozás konferenciakötetben megjelent tanulmányra

Ustaszewski, M., Stauder, A. 2017. TransBank: Metadata as the Missing Link between NLP and Traditional Translation Studies. In: Temnikova, I., Orasan, C., Corpas Pastor, G., Vogel, S. (eds) *Proceedings of the Workshop Human-Informed Translation and Interpreting Technology*. Shoumen: Association for Computational Linguistics. 29–35.

Hivatkozás elhangzott (nem megjelent) konferencia-előadásra

Klaudy, K. 2001. The asymmetry hypothesis. Testing the asymmetric relationship between explicitations and implicitations. Paper presented at the Third International Congress of the European Society for Translation Studies, Claims, Changes and Challenges in Translation Studies, Copenhagen, Denmark. (30 August–1 September, 2001). https://www.researchgate.net/publication/277326602_The_Asymmetry_Hypothesis_Testing_the_Asymmetric_Relationship_between_Explicitations_and_Implicitations

Hivatkozás doktori értekezésekre

Sereg J. 2020. A szinkronnyelv befogadói értékelése és hatása az anyanyelvi nyelvhasználatra. Doktori értekezés. Kézirat. Budapest: ELTE BTK: Fordítástudományi Doktori Program. <https://doi.org/10.15476/ELTE.2020.063>

Külföldi doktori értekezés hivatkozása: Unpublished PhD Thesis (Város: Egyetem)

Hivatkozás interneten elérhető (szerző nélküli) dokumentumokra

ELTE BTK. 2019. *Tudományometriai szempontok az oktatói-kutatói előmeneteli stratégiához*. https://www.btk.elte.hu/dstore/document/1338/BTK_el%C5%91meneteli_strat%C3%A9gia_20191028.pdf (letöltve: 2021. 09. 03.)

ELÉRHETŐSÉG

A folyóirat az első számtól kezdve (1999. 1) elérhető online formában a Magyar Tudományos Akadémia Könyvtári és Kommunikációs Intézetének (MTA KIK) folyóirat-szerkesztő rendszerében <https://ojs3.mtak.hu/index.php/fordtud/>. A 2019. 2. számtól kezdve a folyóirat csak online formában jelenik meg. Korábbi nyomtatott számokból könyvtárak, intézmények és magánszemélyek számára az esetleg hiányzó példányokat díjmentesen pótolni tudjuk. Tanszéki előadó: Bertalan Zoltánné ELTE BTK FTT – 1088 Budapest, Múzeum krt. 4. F épület I. emelet 3–4., E-mail: bertalan.zoltanne@btk.elte.hu.

ETIKAI ZÁRADÉK

A FORDÍTÁSTUDOMÁNY mélyen elkötelezett az etikus tudományos publikálás mellett. A publikációs folyamat minden egyes szakaszában a legszigorúbb előírásokat alkalmazzuk, összhangban a [Committee on Publication Ethics](https://publicationethics.org) (COPE) kiadókra vonatkozó magatartási kódexével: <https://publicationethics.org>

FORDÍTÁSTUDOMÁNY

2026. 28. évfolyam, 1. szám

E számunk munkatársai:

Bakó Balázs	ELTE BTK Fordítástudományi Doktori Program
Bakti Mária	Szegedi Tudományegyetem
Biró Adrienn	ELTE BTK Fordítástudományi Doktori Program
Behon-Görözdí Dóra	ELTE BTK Fordítástudományi Doktori Program
Bodnár Ildikó	Miskolci Egyetem
Eszenyi Réka	ELTE BTK Fordító- és Tolmácsképző Tanszék
Ferenczi Martin	ELTE BTK Fordítástudományi Doktori Program
Hargitai Ildikó	ELTE BTK Fordítástudományi Doktori Program
Kató Áron	ELTE Nyelvtudományi Kutatóközpont
Károly Krisztina	ELTE BTK Nyelvtudományi Doktori Iskola
Komáromi Csilla Rita	ELTE BTK Fordítástudományi Doktori Program
M. Szegedi Eszter	ELTE BTK Fordítástudományi Doktori Program
Nagy Nóra	Liszt Ferenc Zeneművészeti Egyetem
Noszlopi-Éltető Kamilla	ELTE BTK Fordítástudományi Doktori Program
Puklus Márta	ELTE BTK Fordító- és Tolmácsképző Tanszék
Seidl-Péché Olívia	ELTE BTK Fordító- és Tolmácsképző Tanszék
Szabó Laura	ELTE BTK Fordítástudományi Doktori Program
Tamás Dóra Mária	ELTE Nyelvtudományi Kutatóközpont
Varga Lilla	ELTE BTK Fordítástudományi Doktori Program

ISSN 1419 7480 (nyomtatott)

ISSN 2732 1924 (online)